

POLSKO-SŁOWEŃSKI
DIALOG MIĘDZYKULTUROWY

SLOVENSKO-POLJSKI
MEDKULTURNI DIALOG

UNIWERSYTET ŚLĄSKI
WYDAWNICTWO

Zbornik *Slovensko-poljski medkulturni dialog / Polsko-słoweński dialog międzykulturowy* je rezultat prve mednarodne znanstvene slovenistične konference na Poljskem in na svetu, posvečene kulturnim stikom med Poljsko in Slovenijo. Obravnava pomembna vprašanja poljsko-slovenskega medkulturnega dialoga in njegove večplastnosti. Razdeljen je na pet poglavij, pri čemer je vsako namenjeno posamezni vrsti odnosov. Avtorji v prispevkih pogosto poglobljajo in dopolnjujejo predhodna znanstvena premišljanja, nekatera besedila pa odkrivajo še povsem neznana področja poljsko-slovenskega dialoga.

Monografija je namenjena slavistom, literarnim zgodovinarjem, jezikoslovcem, prevodoslovcem, zgodovinarjem, kulturologom, učiteljem tujih jezikov ter vsem, ki se ukvarjajo s poljsko-slovenskimi kulturnimi odnosi in sodelovanjem med Poljsko in Slovenijo na različnih področjih. Publikacija je neprecenljiv vir informacij za študente humanističnih smeri, ki se želijo seznaniti s poljsko-slovenskimi medjezikovnimi, medliterarnimi in medkulturnimi stiki.

POLSKO-SŁOWEŃSKI
DIALOG MIĘDZYKULTUROWY
SLOVENSKO-POLJSKI
MEDKULTURNI DIALOG

POLSKO-SŁOWEŃSKI
DIALOG MIĘDZYKULTUROWY
SLOVENSKO-POLJSKI
MEDKULTURNI DIALOG

Redakcja

Monika Gawlak, NikolaJ Jež, Leszek Małczak

przy współpracy redakcyjnej

Tiny Jugović

SERIA

Biblioteka Przekładów Literatur Słowiańskich

REDAKTOR SERII

Leszek Małczak

RADA PROGRAMOWA SERII

Robert Bacalja, Magdalena Bogusławska, Ewelina Drzewiecka, Magdalena Dyras, Ján Gavura, Magdalena Koch, Michał Kopczyk, Amela Ljevo-Ovčina, Krystyna Pieniążek-Marković, Petr Stehlík, Boris Škvorc, Лидија Танушевска (Lidija Tanuševska), Ivana Vidović Bolt

RECENZJA

Marko Jesenšek

Delo je izšlo s finančno pomočjo Centra za slovenščino kot drugi in tuji jezik, Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.

Publikacija została dofinansowana przez Centrum Języka Słoweńskiego jako Drugiego i Obcego, Wydziału Filozoficznego Uniwersytetu w Lublanie.

PARTNERZY

Univerza v Ljubljani
Filozofska fakulteta

CENTER ZA SLOVENŠČINO
KOT DRUGI IN TUJI JEZIK

PATRONAT HONOROWY

Ambasada
Rzeczypospolitej Polskiej
w Lublanie

REPUBLIKA SLOVENIJA
VELEPOSLANIŠTVO VARŠAVA

Spis treści

Wstęp (Monika Gawlak, Leszek Małczak) | 9

Polsko-słoweńskie peregrynacje

Božidar Jezernik

Oświecony francuski uczonec w monarchii Habsburgów | 15

Tone Smolej

Vojeslav Molè jako krakowski student | 35

Alicja Wang

Obraz Słoweńców w obrazkach z podróży Marii Konopnickiej | 43

Wokół literackich i okołoliterackich aspektów dialogu międzykulturowego

Silvija Borovnik

UGLEDATI SE V DRUGEM: Drago Jančar in Adam Michnik, Brina Svit in Witold Gombrowicz
Medkulturni in medbesedilni dialog nekaterih slovenskih književnikov in književnic
s poljskimi | 57

Alenka Jensterle Doležal

Medkulturni in medjezikovni dialog v literarnem delu Zofke Kveder
(Ze života záhřebské služky in Hanka) | 71

Jasmina Šuler Galos

Wybrane charakterystyki paradygmatu romantycznego w słoweńskiej kulturze | 85

Bernard Nežmah

Izpuhteli vpliv Kapuścińskega na slovensko novinarstvo | 99

Tłumaczenie kultur poprzez medium literatury

Nikolaj Jež

Odmiiany paradygmatu słoweńsko-polskiego dialogu międzykulturowego do II wojny światowej | 115

Bożena Tokarz

Przełożyć czy przetłumaczyć tekst literacki? | 127

Mladen Pavičić

O przekładzie sonetu Czesława Miłosza *Który skrzywdziłeś* autorstwa Tone Pretnara w świetle eseju Tomasa Venclovy | 141

Agnieszka Zatorska

Przetłumaczyć mit? Oleńka i Kmicic w słoweńskim przekładzie *Potopu* Henryka Sienkiewicza | 153

Językowe związki i paralele

Paweł Kowalski

Współczesne słoweńskie derywaty w sferze komunikacyjnej na tle polszczyzny | 171

Boris Kern

Potencjał słowotwórczy wybranych polskich i słoweńskich czasowników ruchu | 185

Anna Stefan

Asymilacja wybranych zapożyczeń w języku słoweńskim i polskim w zakresie fleksji – rozważania wstępne | 203

Budowanie dialogu w obszarze edukacji

Maria Wtorkowska

Promocja języka i kultury polskiej wśród Słoweńców | 221

Mojca Nidorfer

**Slovenistike na Poljskem v okviru programa Slovenščina na tujih univerzah
Republike Slovenije** | 237

Marija Sotnikova Štravs

Polityka językowa w szkolnictwie wyższym w Polsce i Słowenii | 251

Lidija Rezončnik

Poljski avtorji in njihova dela v slovenskih šolskih berilih | 269

Monika Gawlak, Tina Jugović

**Tradycje karnawałowe jako komponent kulturowy w nauczaniu języka słoweńskiego
a kształtowanie kompetencji interkulturowych** | 287

Indeks osób | 303

Wstęp

Polsko-słoweńskie kontakty kulturalne mają wielowiekową tradycję. Zebrane w prezentowanej publikacji teksty przypominają o wielu ich aspektach, które obejmują m.in.: kontakty bezpośrednie, kontakty językowe, dialog w przestrzeni literatury, przekład literacki, działalność artystyczną, naukową oraz działalność w sferze edukacji. Polsko-słoweńskie relacje traktujemy jako formę dialogu międzykulturowego, który rozumiany jest w niniejszym tomie jako synonim wymiany myśli, doświadczeń, informacji, poglądów, wiedzy, idei w różnych sferach kultury, edukacji czy nauki. Kategoria dialogu międzykulturowego wydaje się na tyle pojemna, że pozwala połączyć różne perspektywy, zainteresowania i dyscypliny naukowe oraz zjawiska.

Teksty zamieszczone w niniejszym tomie zostały zgromadzone w pięciu częściach, z których każda dotyczy innego typu relacji. Prezentowane prace często pogłębiają i uzupełniają dotychczasową refleksję na dany temat. Niektóre odkrywają zupełnie nieznanne obszary dialogu polsko-słoweńskiego.

W części zatytułowanej *Polsko-słoweńskie peregrynacje* znalazły się teksty poświęcone polsko-słoweńskim kontaktom bezpośrednim, doświadczeniom stanowiącym rys biograficzny i związanym z różnego rodzaju wędrówką. Praca Bożidara Jezernika koncentruje się na działalności wielkiego uczonego przełomu XVIII i XIX wieku, Baltazara Hacqueta, przyrodzoznawcy i kosmopolity, który był związany zarówno z Lublaną, jak i z Krakowem, i którego imponująca kolekcja przyrodnicza przewędrowała właśnie z terenów dzisiejszej Słowenii do Polski. Tone Smolej na podstawie dokumentów i memuarów wybitnego sławisty i historyka sztuki, Vojeslava Molègo, odtwarza ślady jego pierwszego pobytu w Krakowie i ukazuje, jak w roku akademickim 1908/1909 na Uniwersytecie Jagiellońskim Molè jako student szeroko zakreślił pole swoich zainteresowań, a przede wszystkim stał się znaczącym dla Słoweńców i Polaków pośrednikiem

kulturowym i kreatorem dialogu międzykulturowego. Natomiast Alicja Wang poddaje analizie relacje z podróży Marii Konopnickiej, w których autorka *Naszej szkapy* przedstawia sceny z życia codziennego ówczesnych mieszkańców Gorycji, a nawet próbuje zapisać zasłyszane dialogi w ówczesnym języku słoweńskim. Praca przybliży mało znany obszar twórczości Konopnickiej i przynosi cenne dla słowenistów spostrzeżenia. Zebrane w tej części teksty można odczytywać jako świadectwo tego, że bezpośredni kontakt z obcym krajem może stać się istotnym wkładem w dialog międzykulturowy, nie pozostaje już tylko doświadczeniem indywidualnym, a staje się kolektywnym zasobem.

Teksty prezentowane w części zatytułowanej *Wokół literackich i okololiterackich aspektów dialogu międzykulturowego* odnoszą się do odkrywania nawiązań tematycznych, związków intertekstualnych i wzajemnych inspiracji pisarzy polskich i słoweńskich. Silvija Borovnik kreśli horyzont interpretacyjny związków intertekstualnych i bliskości światopoglądowej w utworach Draga Jančara i Adama Michnika oraz Briny Svit i Witolda Gombrowicza. Alenka Jensterle Doležal przybliży twórczość wielojęzycznej pisarki okresu moderny, Zofki Kveder, i omawia polskie wątki w jej dziełach. Próbę rekonstrukcji paradygmatu romantyzmu, ważnego dla rozwoju literatury polskiej i słoweńskiej, podejmuje natomiast Jasmina Šuler Galos. Poemat *Chrzest nad Sawicą* France Prešerna interpretuje jako tekst kultury, który w roli założycielskiego paradygmatu romantycznego przyczynił się do powstania w literaturze słoweńskiej do dziś odnawiającej się koncepcji narodu kulturowego. Na swoisty dialog zwraca uwagę również Bernard Nežmah, badając recepcję tekstów Ryszarda Kapuścińskiego i reakcje krytyki i twórców na specyficzny styl autora *Hebanu*. Utwory literackie poddawane analizie w tych rozdziałach monografii jawią się jako ważny obszar wymiany myśli, pole wiedzy na temat kultury polskiej i słoweńskiej bądź istotnych doświadczeń życiowych oraz przyczynek do zbliżenia międzykulturowego.

Kolejne teksty, pomieszczone w części *Tłumaczenie kultur poprzez medium literatury*, dotyczą translacji, gdyż to właśnie tłumaczenia literackie stały się znaczącą formą dialogu kulturowego pomiędzy Polską i Słowenią. Nikolaj Jež ukazuje dynamikę w obszarze polsko-słoweńskich kontaktów kulturalnych do II wojny światowej, relacje zaistniałe między dwiema literaturami narodowymi, a także inspiracje Słoweńców literaturą polską, która dzięki tłumaczeniom i dialogowi z tekstami rodzimych autorów miała wpływ na kształtowanie się słoweńskiej tożsamości narodowej. Kolejne rozdziały monografii dotyczą konkretnych tłumaczeń i działalności tłumaczy jako pośredników międzykulturowych. Božena Tokarž i Mladen Pavičić podejmują temat działalności translatorskiej wybitnego tłumacza, Tone Pretnara, który w sposób niezwykle twórczy, z ogromną wrażliwością w stosunku zarówno do oryginału i jego możliwości

interpretacyjnych, jak i do literatury przyjmującej oraz jej zasobów, przekładał teksty literackie, wykazując się jednocześnie kompetencjami autorskimi. Twórczość translatorską i doświadczenie życiowe Pretnara należy uznać za obszar wyjątkowo intensywnego dialogu pomiędzy kulturą słoweńską i polską. Z kolei Agnieszka Zatorska w swym tekście koncentruje się na analizie tłumaczenia *Potopu* na język słoweński, by pokazać, jak wielkim wyzwaniem translatorskim jest próba ekwiwalentyzacji zabiegów stylistycznych polegających na użyciu form archaicznych.

Na językoznawczych aspektach dialogu międzykulturowego koncentruje się tematyka rozdziałów zebranych w kolejnej części, zatytułowanej *Językowe związki i paralele*. Refleksje Pawła Kowalskiego i Borisa Kerna sytuują się w obszarze słowotwórstwa. Wymienieni autorzy omawiają wybrane zjawiska w języku słoweńskim i polskim, wskazując na podobieństwa i różnice. Natomiast praca Anny Stefan dotyczy adaptacji wybranych rzeczowników pochodzenia obcego do norm fleksyjnych w dwóch językach słowiańskich – polskim i słoweńskim.

W ostatniej części, zatytułowanej *Budowanie dialogu w obszarze edukacji*, znalazł się tekst Marii Wtorkowskiej na temat promocji języka i kultury polskiej wśród Słoweńców, przybliżający rozwój więzi kulturalnych między oboma narodami i wskazujący na wiele obszarów rozpowszechniania wiedzy o Polsce w Słowenii. Rozważania Mojcy Nidorfer wydają się dopełnieniem w tym zakresie, gdyż skupiają się przede wszystkim na dynamice rozwoju współpracy w obszarze szkolnictwa wyższego oraz rozwoju słowenistyki w Polsce, w którym dużą rolę odegrało zaplecze instytucjonalne. Marija Sotnikova Štravs omawia wybrane aspekty polityki językowej w obszarze szkolnictwa wyższego w Polsce i Słowenii, zwracając szczególną uwagę z jednej strony na wyzwania związane z internacjonalizacją uczelni i koniecznością włączenia języka angielskiego w proces nauczania, a z drugiej strony na znaczenie języka narodowego w szkolnictwie wyższym. Praca Lidiji Rezončnik zawiera wnikliwą analizę podręczników języka słoweńskiego w Słowenii (ostatnich klas szkoły podstawowej i szkoły ponadpodstawowej). Jej celem było sprawdzenie, na ile słoweńscy uczniowie mieli lub mają możliwość poznać literaturę polską na etapie szkolnym, jakiego typu jest to literatura i czy tekstom literackim towarzyszą dodatkowe informacje. Autorki ostatniego tekstu, Monika Gawlak i Tina Jugović, wskazują, jak ważne w nauczaniu języka obcego (tu słoweńskiego) stają się bezpośrednie kontakty z kulturą kraju tego języka. Mogą one stać się dla studentów dodatkową motywacją do nauki języka oraz przyczynić się do wzmocnienia kompetencji międzykulturowych.

Tom *Polsko-słoweński dialog międzykulturowy / Slovensko-poljski medkulturni dialog* jest pokłosiem pierwszej w Polsce i na świecie *stricte* słowe-

nistycznej konferencji naukowej poświęconej kontaktom kulturalnym Polski i Słowenii. Otrzymała się ona w grudniu 2019 roku w Katowicach, a wzięło w niej udział 36 prelegentów z zakresu literaturoznawstwa, językoznawstwa, wiedzy o kulturze, historii, w tym 22 z zagranicy (ze Słowenii, z Austrii, Czech, Niemiec, Rosji, Węgier) i 14 z ośrodków uniwersyteckich w Polsce. W konferencji uczestniczyli badacze z najważniejszych ośrodków akademickich w Słowenii: z Uniwersytetu w Lublanie, Uniwersytetu w Mariborze, ze Słoweńskiej Akademii Nauk, a także z innych znaczących ośrodków europejskich: z Uniwersytetu w Grazu, Uniwersytetu im. Karola w Pradze, Uniwersytetu Loránda Eötvösa w Budapeszcie oraz Rosyjskiej Akademii Nauk. Reprezentowane były również polskie uczelnie: Uniwersytet Jagielloński, Uniwersytet Warszawski, Uniwersytet Łódzki, Uniwersytet Gdański oraz Polska Akademia Nauk. Konferencja została objęta patronatem Ambasady Republiki Słowenii w Warszawie oraz Ambasady Rzeczypospolitej Polskiej w Lublanie. W uroczystym otwarciu wydarzenia wzięli udział m.in. JE Ambasador Republiki Słowenii w Warszawie, Božena Forštnarič Boroje, oraz konsul honorowy Republiki Słowenii w Katowicach, Tomasz Zjawiony. Doktor Mojca Nidorfer z Uniwersytetu w Lublanie przekazała podziękowania od dziekana Wydziału Filozoficznego UL, profesora Romana Kuhara, dla profesora Emila Tokarza i profesor Bożeny Tokarz za wieloletnią promocję słoweńskiej kultury w Polsce.

Monika Gawlak, Leszek Matczak

POLSKO-SŁOWEŃSKIE
PEREGRYNACJE

Božidar Jezernik

UNIwersytet w Lublanie

bozidar.jezernik@ff.uni-lj.si

 <https://orcid.org/0000-0001-7830-4416>

Oświecony francuski uczyony w monarchii Habsburgów

ABSTRAKT | W 2019 roku Uniwersytet w Lublanie obchodził stulecie istnienia. 3 grudnia 1919 roku na nowo powstałej uczelni wygłoszony został pierwszy wykład w języku słoweńskim. Jednak szkolnictwo wyższe w Lublanie ma znacznie dłuższe tradycje. Jego początki wiążą się z przybyciem do miasta jezuitów w 1597 roku. W drugiej połowie XVIII wieku Lublana cieszyła się światową sławą jako ośrodek nauk przyrodniczych. Jezuita Gabriel Gruber wyposażył swój nowo wybudowany pałac w Lublanie w cenną bibliotekę i rzadkie skamieliny, osobliwości sztuki, modele użytecznych maszyn oraz wybrane przyrządy do obserwacji astronomicznych i wszelkiego rodzaju eksperymentów. Kolekcja profesora Baltazara Hacqueta pochodzi z tego samego okresu co kolekcja Grubera. Składa się z *herbarium vivum*, kolekcji minerałów i skamieniałych szczątków zwierząt oraz teatru anatomicznego. *Naturalienkabinet* Hacqueta stał się sławny wśród oświeconych historyków przyrody w całej Europie, wielu z nich z tego powodu odwiedzało Hacqueta. W Lublanie Hacquet był profesorem chirurgii, anatomii i położnictwa, następnie wykładał na niemieckim uniwersytecie we Lwowie, a ostatecznie na Akademii Krakowskiej. Kolekcję mineralogiczną, którą zgromadził, pracując jako medyk w Idriji, a następnie jako profesor w Lublanie, można oglądać na Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie.

SŁOWA KLUCZOWE | Baltazar Hacquet, chronologia biblijna, oświecenie, historia naturalna, nacjonalizm i kosmopolityzm

Oświecenie znacząco wpłynęło na życie duchowe Krainy (ślń. Kranjska, łac. Carniola). Pierwsi przedstawiciele oświecenia na tym terenie byli cudzoziemcami przysłanymi przez rząd austriacki w celu rozwijania edukacji i gospodarki. Byli to lekarze i przyrodnicy, którzy badali Krainę i pisali o niej, oraz nauczyciele kolegium jezuickiego w Lublanie. W drugiej połowie XVIII wieku w głównym ośrodku tego regionu działało kilku uczonych o znaczeniu europejskim, powstało też kilka kolekcji przyrodniczych.

Naturalienkabinet Hacqueta

Wśród nich była także kolekcja Baltazara Hacqueta (ur. 1739 lub 1740 w Le Conquet w Bretanii, zm. 1815 w Wiedniu). W czasie wojny siedmioletniej (1754–1763) Hacquet służył jako lekarz w armii pruskiej, angielskiej i francuskiej (Piekiełko, 1983: 88; Borisov, 1999: 461). Po zakończeniu wojny poznał w Wiedniu słynnego Holendra Gerarda van Swieten (1700–1772), od 1745 roku nadwornego lekarza Marii Teresy. Van Swieten jako główny lekarz Habsburgów zaproponował mu pracę w dowolnej części państwa. Hacquet wybrał stanowisko chirurga i położnika w Idriji, gdyż tam znajdowała się kopalnia rud rtęci, tam też mieszkał znany botanik Giovanni Antonio Scopoli (Hacquet, 1789: I, ix).

Hacquet pracował w Idriji od 1766 do 1773 roku, kiedy wydano zakaz działalności dla zakonu jezuitów na ziemiach imperium Habsburgów.

W związku z brakiem kadry profesorskiej w Lublanie otrzymał stanowisko profesora anatomii, chirurgii i położnictwa w lublańskim liceum, gdzie pracował do roku 1787 (Dimitz, 1876: IV, 185; Valenta von Marchturn, 1897: 1–2). W ówczesnej Lublanie, w której nauka i postęp miały swoich zwolenników, zyskał ogromną sławę. W 1772 roku w swoje szeregi przyjęło go Cesarskie Towarzystwo Rolnicze, dwa lata później czyniąc swoim stałym sekretarzem. W roku 1769 wyjechał na Etnę, by zbierać okazy zastygłej lawy (Wester, 1954: 12; Borisov, 1999: 466). Jesienią 1775 roku dołączył do Gabriela Grubera płynącego Sawą aż do ujścia niedaleko Belgradu dwupokładowym brygiem z dwunastoma małymi armatami w towarzystwie statku towarowego. Wówczas to pod wpływem Grubera rozmyślał o przywróceniu szlaku wodnego Argonautów między Morzem Adriatyckim a Morzem Czarnym (Južnič, 2003: 72; 2004: 182–183). Dwa lata później jako pierwszy człowiek próbował wspiąć się na Triglav (Hacquet, 1787: I, 29; 1784: III, 93; 1785: I, 67). Jako pierwszy opisał różne rodzaje roślinności Alp Julijskich, Karnijskich i Dynarskich oraz Karpat; ze względu na zasługi botanicy nazwali jego imieniem cieszyniankę wiosenną (*Hacquetia epipactis*) oraz gnidosza (*Pedicularis hacquetii*) (Wester, 1954: 56; Piekiełko, 1983: 17).

Ponieważ Hacquet mieszkał „w zakątku Europy”, gdzie było „niewielu miłośników nowości literackich lub nie było ich wcale”, skazany był na „książki ascetyczne” (Hacquet, 1781: II, xxv). W ciągu dwudziestu jeden lat pracy w Krainie doświadczył wielu przejawów niechęci ze strony bigoteryjnego i ogłupionego społeczeństwa, co niekiedy nawet zagrażało jego życiu. Przeciwno jego „herezjom” występowało duchowieństwo, od biskupów po zwykłych mnichów (Hacquet, 1996: 20).

W okresie lublańskim Hacquet był bardzo aktywny – liczba jego publikacji zwiększyła się wówczas z trzech do trzydziestu pięciu (Kidrič, 1938: 272).

Swoje badania alpejskiego świata Krainy opisał w obszernym dziele zatytułowanym *Oryctographia carniolica*, wydanym w latach 1778–1789 w czterech tomach. Opisał także narody południowosłowiańskie, ich obyczaje i stosunki społeczne (Hacquet, 1801: 8). W pracy naukowej stosował zasady, których przestrzegali naukowcy zajmujący się historią naturalną: Kalm w Kanadzie, Hasselquist w Palestynie i Fortis we Włoszech (Hacquet, 1781: II, xxvi). Jednak w swoich pismach często negatywnie oceniał uprzedzenia religijne i przesady, w szczególności zaś działania „klechów i mnichów”. W pracy *Oryctographia Carniolia* skrytykował nawet Grubera, który znacznie przekroczył kwotę przewidzianą na regulację rzeki Lublanicy (Hacquet, 1781: II, 9–10; 1784: 150–151).

Uczony światowej sławy i reputacji

Chociaż Hacquet mieszkał na obrzeżach wielkiego Cesarstwa Rzymskiego, to znalazł się w centrum życia naukowego i cieszył poważaniem współczesnych mu uczonych. Na przykład Goethe 7 września 1786 roku zapisał w swoim dzienniku z podróży *Italianische Reise*, że dotarł do gór Karwendel, które biegną nieprzerwanie od Dalmacji do przełęczy św. Gotarda i dalej, oraz że Hacquet „przewędrował większą część tego pasma” (Goethe, 1913: I, 10). Opat Alberto Fortis pisał o nim – choć nie wymienił jego nazwiska – jako o osobie niezwykle uczciwej i wiarygodnej, na której wiedzy polegał do tego stopnia, że miał wrażenie, iż opisywane przez niego zjawiska widzi na własne oczy (Fortis, 1777: v; Hacquet, 1801: III, 132).

W roku 1777 dzięki swoim osiągnięciom Hacquet został członkiem wielu towarzystw naukowych, m.in. niemieckiej Akademii Badaczy Przyrody Leopoldina (Academia Caesarea Leopoldino Carolina Naturae Curiosorum) – pod akademickim nazwiskiem Pelops Secundus (od słynnego lekarza starożytnej Grecji) jest wymieniony jako członek tejże akademii i zapisany jako *Professor publicus, ordinarius Universitatis* (w innym miejscu – *Academiae*) *Labacensis*, czyli „lublańskiego uniwersytetu” czy „akademii”, choć szkoła medyczno-chirurgiczna (liceum) w Lublanie, w której nauczał, nie posiadała statusu uniwersytetu (Pilleri, Mušič, ed., 1984: 59; Borisov, 1999: 475).

Niespokojny duch odkrywcy przyrody i jej praw doprowadził Hacqueta do najbardziej odległych i trudno dostępnych zakątków monarchii Habsburgów, gdzie mógł na własne oczy obserwować przyrodę i zbierać okazy do swojego *Naturalienkabinet*. Jego zbiory, owoc wieloletniej i starannej pracy w terenie, zwróciły uwagę oświeconych przyrodników z całej Europy, z których wielu przybyło do Lublany, aby je osobiście zobaczyć. Wśród nich było kilka znaczących

postaci, np. arcyksiężna Marianna, siostra cesarza Józefa II, która – jak się wyraził Hacquet – była „dobrze zorientowana w mineralogii”, czy wielki książę rosyjski (późniejszy car Paweł I) i jego żona. 21 marca 1784 roku *Naturalienkabinet* oraz *Anatomiekammer* Hacqueta obejrzał cesarz Józef II (Nepodpisano, 1784: 3; Dimitz, 1876: IV, 205–206), którego Hacquet bardzo cenił jako „jedyną wielką osobowość, jaką kiedykolwiek miała Austria”. Cesarz pozostał w jego biurze pół godziny; w tym czasie Hacquet wyjaśnił mu, że kopalnia Idrija mogłaby przynosić milion guldenów renty rocznie, gdyby obniżono cenę rtęci. Jego propozycja oraz projekt dotyczący krzemionki doczekały się realizacji (Hacquet, 1984: 66; 1996: 19–20).

FOT. 1. Idrija

ŹRÓDŁO FOT.: B. Hacquet, *Oryctographia Carniolica*.

Będąc profesorem w liceum w Lublanie, Hacquet w ramach swojego bogatego gabinetu przyrodniczego stworzył „teatr anatomiczny”. W roku 1759 w dawnej aptece jezuitów w Lublanie Philippus Prezl (także: Brezl), *chirurgiae magister*, przynajmniej trzy razy w tygodniu uczył chirurgii; wykłady te były obowiązkowe dla położnych i cyrulików (Vrhovec, 1886: 56; Borisov, 1999: 473). Zbiory anatomiczne Prezla (okazy tetralogiczne i embriologiczne) najprawdopodobniej zostały przejęte przez Hacqueta i włączone do teatru anatomicznego, który zaaranżował w swoim mieszkaniu w kamienicy na Starym Trgu 83, niedaleko dawnego szpitala cesarskiego przy kościele św. Jakuba (Gornji trg 4) (Vrhovec, 1886: 58–61, 69; Pintar, 1939: 18; Borisov, 1999: 473). Wśród odwiedzających gabinet Hacqueta byli przyrodnik i botanik Francesco Grisellini oraz montanista Benedict Franz Johann Hermann (1755–1815). Ten ostatni przebywał u Hacqueta trzy dni, studiując zajmującą „prawie trzy pokoje” (Hermann, 1781: II, 9) kolekcję, którą dokładnie opisał. Z tego opisu wiemy, że zbiór tworzyły minerały, m.in. „kompletne i wspaniałe okazy rud rtęci z kopalni w Idriji”. Oprócz nich *herbaria viva* z licznymi roślinami (również pochodzenia zagranicznego) – było ich ponad 4000, każda wysuszona na oddzielnym papierze. Świat zwierząt nie był tak bogato reprezentowany, choć w kolekcji znalazło się kilka „wyjątkowych” okazów, np. czarna sowa („niezwykle rzadki, zupełnie nowy okaz”) i kos „niezwykłej wysokości 1 stopy”. W skład zbioru wchodziła też biblioteka o charakterze przyrodniczym i medycznym, która „nie była aż tak obszerna, jak (dobrze) dobrana” (Hermann, 1781: II, 10), ponadto ludzki szkielet i zwłoki, których Hacquet używał podczas wykładów z chirurgii (Hermann, 1781: II, 11).

Po zapoznaniu się z kolekcją Hacqueta Hermann zażyczył sobie obejrzeć gabinet przyrodniczy barona Sigismunda Zoisa, zwłaszcza piękne skały wulkaniczne. W drugiej połowie lat siedemdziesiątych XVIII wieku ten „najbogatszy mieszkaniec Krainy” miał już wiele „pięknych skał wulkanicznych”, a także „bogatą i wyselekcjonowaną bibliotekę oraz piękną kolekcję rycin miedzianych” (Hermann, 1781: II, 14–15), najprawdopodobniej stworzoną pod wpływem Hacqueta. Potwierdza to fakt, że po wyjeździe Hacqueta z Lublany baron Zois został „botanikiem”. W liście z 16 października 1787 roku, adresowanym do profesora Hacqueta, pisał:

Mój przykład uczy, że jestem na najlepszej drodze, by zostać botanikiem. Jeśli tak się stanie, to za twoją przyczyną: samotność, która otacza mnie po twoim odejściu, powoduje, że przestaje mnie cieszyć mineralogia, ponieważ nie można w czymś wytrwać, jeśli nie ma się możliwości, by dzielić się przemyśleniami z innymi, zwłaszcza w tak jałowym kraju, jakim jest bogata w wapń Kraina (Kidrič, 1938: 274).

Konne przejażdżki po drogach i bezdrożach nieznanej Krainy

Podczas pobytu w Lublanie Hacquet przez dziewięć miesięcy w roku pracował jako profesor anatomii, medycyny i położnictwa, a wolny czas poświęcał na opiekę nad chorymi, ponieważ w Krainie nie było nawet jednego szpitala. Trzymiesięczne wakacje wykorzystywał na konne przejażdżki po drogach i bezdrożach Chorwacji i Krainy (Hacquet, 1789: IV, viii). Jak sam napisał po słoweńsku, jego badania były inspirowane jedynie chęcią zdobycia nowej wiedzy: „Bres ufe shele eniga dobizhka, inu bres neresfnize, is fgol nagnenja tó povedati kar fe je vidilu inu skuffilu...” („Bez chęci zysku i bez kłamstwa, po prostu z potrzeby mówienia o tym, co się widziało i czego doświadczyło”) (Hacquet, 1789: IV, 8).

Hacquet kierował się przekonaniem, że oświecony badacz nie powinien pozostawać pod wpływem żadnych autorytetów, nawet wtedy, gdy jego obserwacje nie są zgodne z tym, co zapisano w księgach. Ślepe podporządkowanie się autorytetom określił jako łatwowierność i „pierwsze źródło błędu” (Hacquet, 1785: I, 73–4). Nic więc dziwnego, że w Idriji, a później w Lublanie nie mógł liczyć na uznanie otoczenia. Chociaż poświęcił swe bogactwo i siły „dla dobra kraju”, społeczeństwo Krainy nie okazało mu żadnej wdzięczności. Jak sam wyjaśniał, powodem był niski poziom edukacji, co z nielicznymi wyjątkami było typowe dla tamtejszej szlachty. Z Hacqueta nie tylko się wyśmiewano, ale często zapłatą za jego pracę była pogarda i nieprzychyłość. Kłody pod nogi rzucali mu „obskuranci i dewoci”, którzy w większości przypadków byli jego pryncypałami. Mieli oni swoisty wpływ na społeczeństwo ze względu na jego bigoterię i zacofanie (Hacquet, 1789: IV, ix–x).

W okresie lublańskim był Hacquet entuzjastą szerzenia edukacji wśród społeczeństwa. Z ogromnym zapałem walczył z „przesądami”, które panowały w „ciemnych wiekach”, kiedy jedynymi profesorami medycyny byli mnisi, którzy w leczeniu chorób pomagali sobie wodą święconą, relikwiami świętych, różańcami i wszelkiego rodzaju amuletami (zob. np. Hacquet, 1801: 23–24), w związku z czym popadał w konflikty z przedstawicielami lokalnego duchowieństwa. Doszło do tego, że biskup oraz niższe duchowieństwo groziły mu, mnisi zaś podzegli przeciwko niemu, publicznie nazywając go „heretykiem” i „ateistą”. Wśród „prostych, biednych ludzi” Krainy zrodziło się „przekonanie, że Hacquet zbudował teatr anatomiczny, aby zabić wszystkich rudych i spuścić z nich krew. Były jezuita Gabriel Gruber, który był znanym alchemikiem, miał z niej „naprawiać” rtęć, a potem przekształcić ją w złoto, aby zyskać wystarczająco dużo pieniędzy na ukończenie lublańskiego kanału. Ta plotka miała

nieprzyjemne konsekwencje dla Hacqueta, ponieważ „bardzo się spodobała prostym, biednym ludziom”. Aby uniknąć kłopotów, podróżował więc po Istrii pod przybranym nazwiskiem. Choć był dobrym katolikiem, ludzie wytykali go palcami, nazywając „luteraninem”, co oznaczało to samo co „poganin” (Hacquet, 1789: IV, xi–xiii; 1801: 24–25; 1815: I, 23–24; Ohrenstein, 1816: I, 38; Shoberl, ed., 1821: I, 21–24; Valenta von Marchturn, 1897: 4).

Krople wody przeciw chronologii biblijnej

Mimo przeszkód i trudności, z którymi musiał sobie radzić w religijnym i nieoświeconym społeczeństwie Krainy, Hacquet pozostawił po sobie znaczący ślad w Lublanie. Pracował tam jako nauczyciel, był też aktywny poza szkołą, szczególnie gorliwie zbierał materiały dotyczące historii naturalnej, studiował je i opisywał, ponadto zapoczątkował historię alpinizmu w Alpach Julijskich. Julius Kugy pisze: „Jak Saussure dla Mont Blanc, tak dla Triglavu Hacquet i praca tego żądnego wiedzy, genialnego odkrywcy przyczyniły się do opracowania solidnych fundamentów historii odkryć pasma Triglavu” (Kugy, 1973: 43–44).

Hacquet podróżował, by „uczyć się od natury” (Hacquet, 1778: I, xiv). Na Terklou czy Terglou po raz pierwszy usiłował wejść w roku 1777, ponieważ chciał tam znaleźć nowe rośliny i uzupełnić nimi swój *Naturalienkabinet*, chciał też zebrać minerały i skamieliny do swojej kolekcji. Ponadto badał strukturę Triglavu, by się dowiedzieć, jak powstał. Podczas tej pierwszej próby ze względu na niesprzyjającą pogodę udało mu się dotrzeć tylko na Mały Triglav (Hacquet, 1778: I, 29). Na sam Triglav wszedł później dwukrotnie. We wstępie do drugiego tomu *Oryctographie* wspomina, że zdobył ten szczyt 8 sierpnia 1779 roku (Hacquet, 1781: II, xxviii–xxix). W roku 1782 dokonał tego drugi raz. W drogę wyruszył 23 lipca rano, kierując się na Velo Polje. Idąc z Kojščicy, zauważył warstwę koralowca wciśniętą między pierwotne wapienie. Warstwa była dość duża i wchodziła głęboko w dolinę. Ponieważ były to najwyżej położone skamieliny, jakie kiedykolwiek znalazł, zbadał je bardzo dokładnie. Warstwa koralowa nie była tak szarozielona jak wapień. Oprócz skamieniałych koralowców zauważył w niej jeszcze jedno- i dwupłaszczynowe muszelki. Skamieliny te występowały nawet siedemset sążni nad poziomem morza (Hacquet, 1784: III, 93–94). Wspinając się na szczyty alpejskie, trzymał się raczej grzbietów, co dawało mu możliwość lepszej obserwacji ich składu geologicznego. Na podstawie swoich badań doszedł do wniosku, że właściwa droga, która daje możliwość eksploracji góry, prowadzi tylko z góry na dół, i że ten, kto bada ją tylko z dołu, nie może zdobyć pełnej wiedzy w tym zakresie. Był to powód licznych błędów i pomyłek.

Wiele osób pisało o Alpach, ale tylko kilka z nich interesowała natura czy badania ich fizycznej struktury. Większość piszących albo nie miała wiedzy na temat mineralogii, albo nie starła się wejść na szczyty. Dlatego zamiast publikować przydatne informacje, wysyłali do czasopism relacje o swoim „zachwycie urwiskami i lodowcami wraz z ich poetyckimi i malowniczymi opisami”. W tych relacjach ukazywali mieszkańców alpejskiego świata w „złotym wieku, tak jakby wszyscy oni żyli w całkowitej niewinności”, chociaż często zdawali sobie sprawę z całkiem odmiennego obrazu¹ (Hacquet, 1791: a3).

Pluton przeciwko Neptunowi

Nowoczesne myślenie o przyrodzie, na podstawie istniejącej literatury lub doświadczeń przodków, zaczęło dominować w drugiej połowie XVIII wieku. Jednocześnie zanikało tradycyjne myślenie o kosmogonii Mojżesza jako objawieniu boskim. W geologii wszystkie bezpośrednie obserwacje i zainteresowania koncentrowały się na badaniu i opisywaniu dostępnych części skorupy ziemskiej. Entuzjazm związany z geologią poprowadził śmiałków na wysokie wzgórza i szczyty, nawet te, które do tej pory budziły tylko strach. 8 sierpnia 1779 roku na szczyt Triglavu wszedł Baltazar Hacquet, zaś osiem lat później genewski przyrodnik Horace-Bénédict de Saussure zdobył Mont Blanc (Rus, 1933: 94).

Jednak zwolennicy tradycyjnych teorii, opartych na opowieściach biblijnych, nie mogli pogodzić się z myślą, że współcześni uczeni mogą być lepszymi przyrodnikami niż Mojżesz (zob. np. Brydone, 1774: 68; Watson, 1777: 169), co doprowadziło do polemik między zwolennikami różnych światopoglądów. Pod koniec XVIII wieku uczeni stworzyli dwie hipotezy na temat powstawania skał. Niektórzy uważali, że wszystkie skały powstały kiedyś w morzu, inni przypisywali im pochodzenie wulkaniczne. W odwołaniu do mitologicznego starcia boga mórz Neptuna z bogiem podziemnego świata Plutonem teorie te zostały nazwane ich imionami.

Hacquet początkowo był zwolennikiem neptunicznej teorii Georges’a-Louisa Leclerca de Buffona, mówiącej, że wszystkie wapienie powstały z muszli. Buffon twierdził, iż powierzchnia Ziemi początkowo była pokryta przez morze, które przykrywało również najwyższe góry. Z tego powodu można

1 W trzecim tomie swojego dzieła *Oryctographia Carniolica* Hacquet zapisał, że przez chwilę myślał, iż w Kranjskiej Górze znalazł się wśród mieszkańców Patagonii, gdyż ci byli „w stosunku do gór położonych o wiele wyżej niż Kranjska Gora, tak samo obcy, wytrwali, a jednocześnie szczyrzy i rozważni” (Hacquet, 1784: III, 42).

było w nich znaleźć liczne muszle oraz inne pozostałości zwierząt i roślin morskich (Buffon, 1792: I, 15–16). Hacquet podczas swoich wypraw badawczych w Alpy nie spotkał takich skamielin, dlatego odrzucił teorię Buffona (Hacquet, 1785: I, 73–74).

Przed wyprawami badawczymi w Alpy Julijskie Hacquet zapoznał się z obserwacjami opata Alberta Fortisa, zwolennika plutonistycznej teorii powstania świata, oraz z innymi ówczesnymi teoriami². Fortis w przeciwieństwie do Buffona twierdził, że ślady ognia w historii Ziemi pojawiają się częściej niż ślady wody (Fortis, 1771: 112; 1774: I, 111; Schröter, 1780: 59; Ciancio, 1995: 118). Zdawał sobie jednak sprawę, że takie stanowisko jest sprzeczne z biblijnymi informacjami o potopie, więc nie opublikował swoich uwag, pozostawiając je w rękopisie (Ciancio, 1995: 118).

Teoria neptunistyczna w oczach zwolenników tradycyjnej ideologii z powodzeniem rozwiązała także problem występowania skamielin na najwyższych szczytach górskich (zob. np. Barbieri, 1782: 45; Buffon, 1792: I, 234–235). Obie koncepcje odnoszą się do wizji stworzenia świata i do ogólnoswiatowego potopu. Teorię neptunistyczną pod koniec XVIII i na początku XIX wieku uznał za naukową niemiecki mineralog Abraham Gottlob Werner, który twierdził, że wszystkie skały na ziemi wywodzą się ze „światowego oceanu” (Laudan, 1987: 112).

W czasach oświecenia przyrodnicy kierowali się myślą, że ich praca przyczynia się do rozwoju i postępu. Te szlachetne cele można było osiągnąć poprzez uważną i precyzyjną obserwację, czyli za pomocą metody empirycznej. Dzięki niej można było dokonywać znacznie więcej odkryć, niż tylko tych mających bezpośrednie zastosowanie. Szczegółowa obserwacja przyrody i funkcjonowania jej elementów pokazała wyraźnie, jak mylne były ówczesne wyobrażenia o świecie. Na przykład sama obserwacja działania kropeł wody na kamień ukazywała wyraźnie niemającym uprzedzeń uczonym problematyczność oficjalnej teorii Kościoła, według której świat został stworzony około 6000 lat temu w ciągu 6 dni. Fortis pisał:

Ludzka wyobraźnia, przyzwyczajona do postrzegania kuli ziemskiej jako bardzo starej, zdziwiła się na myśl o tym, ile lat było trzeba, by (woda) za pomocą małych i często tymczasowych potoczków wydrążyła ogromne doliny, oddzielające

2 Z opatem Fortisem był Hacquet w ścisłym kontakcie; traktował go jako swojego „starego przyjaciela” (Hacquet, 1801: III, 111). Fortis odwiedził Hacqueta w 1776 roku w Lublanie i gościł u niego w mieszkaniu, w związku z czym tylko trochę obejrzał miasto (Muljačić, 2011: 103); ponownie przyjechał na początku roku 1777 (Muljačić, 1996: 114). W międzyczasie przetłumaczył dziennik podróży Hacqueta dotyczący żeglugi z Lublany do Zemuna (Muljačić, 2011: 100).

pasma górskie i dzielące je; a jeśli wziąć pod uwagę koncepcje lub doniesienia o podnoszeniu się dna morskiego w ciągu jednego stulecia, to zdziwilibyśmy się, ile setek tysięcy lat potrzeba na uformowanie się z odpadów i łusek wysokich i masywnych struktur, mierzących często ponad tysiąc stóp (Fortis, 1778: 541–542)³.

Z podobnych powodów co Hacquet, w roku 1795 udał się na Triglav Valentin Vodnik, uważany później za „pierwszego słoweńskiego poetę”. Zebrał tam różne minerały do zbiorów barona Zoisa, który miał nadzieję, że za pomocą triglavskich kamieni wzmocni swoją tezę o pochodzeniu świata i jego wieku. Jako zwolennik neptunistycznej teorii o pochodzeniu świata spodziewał się, że odkrycie skamieniałych szczątków zwierząt morskich na Triglavie potwierdzi, iż kiedyś znajdował się on poniżej poziomu morza. Wnioski, do których doszedł Vodnik po pierwszym wejściu na Triglav, przyczyniły się do tego, że któregoś wieczoru, kiedy razem z innymi wędrowcami podziwiał zachód słońca w paśmie Triglavu, napisał „kraiński wiersz”, który spodobał się wszystkim (Hochenwart, 1838: 542). W drugiej zwrotce opisuje wspaniałe struktury geologiczne obserwowane w czasie wspinaczki: *Skład na składu je sdvigúje, / Golih verhov kamni síd* (Warstwa na warstwie się wznosi, / Nagich szczytów kamienna ściana). Zwrotkę zamyka zdecydowane wezwanie: *Vezhni Mojster vkasuje: / „Prid sidár je lef uzhit!”* (Wieczny Mistrz nakazuje: / „Przyjdź, murarzu, się uczyć!”) (Vodnik, 1806: 25). Tym samym Vodnik nawołuje badaczy, by porzucili naukę w gabinetach i zdobywali wiedzę na łonie przyrody. Pewność siebie wynikająca z ważnego odkrycia w paśmie Triglavu podyktowała mu w pierwszym zdaniu *Velike pratike za leto 1795* (Wielki kalendarz roku 1795) zaskakujące stwierdzenie: „Od stworzenia tego świata około... 5782 r.” (Vodnik, 1795: A). Wraz z nim – zapewne dzięki wiedzy, a przynajmniej dzięki milczącej zgodzie swojego mentora Zoisa⁴ – powstanie świata przybliżył „prawdziwej i stanowczej ocenie” Primoža Trubar z roku 1557, odnoszącej się do czasu od początku świata do publikacji słoweńskiego przekładu *Nowego Testamentu* (5531 lat 6 miesięcy i 10 dni) (Trubar, 1557), i, jak wynikało z ustale-

3 Ciekawe, że opat Fortis wspominał o tym nie we włoskim oryginale swojego dzieła z historii przyrody *Viaggio in Dalmazia* (Podróż po Dalmacji, 1774), ale dopiero cztery lata później, w jego angielskim wydaniu. Biblijna koncepcja wieku Ziemi została ostatecznie odrzucona przez Jamesa Huttona w pracy *Theory of the Earth* z 1785 roku (opublikowanej w roku 1788).

4 Baron Zois uważnie przeczytał i skomentował wiele wierszy Vodnika, jednak nie zachował się żaden jego komentarz dotyczący dokonanych przez Vodnika obliczeń wieku świata.

nia plutonisty, było to sprzeczne ze stanowiskiem „ojca współczesnej geologii” Jamesa Huttona (1785).

Przenosiny na wschód

Wiosną 1787 roku Hacquet zdecydował się opuścić Lublanę, ponieważ nie mógł dłużej znieść plotek na temat swojego teatru anatomicznego. Jak napisał w swojej autobiografii, przyjął zaproszenie uniwersytetu lwowskiego, jako że zakończył badania w południowej części Cesarstwa Austriackiego oraz z powodu „wielu nieprzyjemnych doświadczeń, których doznał w Krainie w ciągu 20 lat ze strony tamtejszego bigoteryjnego, prymitywnego i złośliwego społeczeństwa, jakim są prawie wszyscy na wpół cywilizowani Słowianie” (Hacquet, 1984: 67). We Lwowie objął stanowisko profesora „specjalnego przyrodoznawstwa” na wydziale medycznym i przejął katedrę mineralogii, botaniki i zoologii razem z gabinetem przyrodoznawczym. Z Lublany przywiózł swoją mineralogiczną i zoologiczną kolekcję (Kidrič, 1938: 273; Beiersdorf, 2000: 20), natomiast część herbarza zostawił bratu Sigismunda Zoisa, Karlowi. Warunki pracy we Lwowie nie spełniały oczekiwań Hacqueta, co wynika z jego korespondencji z baronem Zoisem. W jednym z listów Zois napisał m.in.:

Zaskoczyła mnie wiadomość, że nie ma Pan ani narzędzi, ani pomieszczeń do prowadzenia badań. Być może jest to świetna okazja, aby sprzedać swoją kolekcję mieszkańcom Galicji. Do pięknej biblioteki Garella należy dodatkowo piękny (przyrodniczy) gabinet. Bylibyśmy bardzo szczęśliwi, gdybyśmy taką bibliotekę mieli w Krainie. Największa zaleta życia literackiego polega właśnie na tym, że nie trzeba się rujnować na książki czy ograniczać ich sobie lub zmagać się z przeklętym rynkiem wydawniczym, ale można je brać do woli i według uznania ze zbiorów publicznych! (Kidrič, 1938: 273–74).

W roku 1805 uniwersytet został przeniesiony do Krakowa. W następnym roku Hacquet zaaranżował tam swój gabinet przyrodoznawstwa, rok później został dziekanem wydziału lekarskiego, zaś w 1808 roku objął katedrę historii przyrody wraz z ogrodem botanicznym. Kiedy 15 lipca 1809 roku miasto wpadło w ręce „wrogów Austrii”, otrzymał katedrę chemii, botaniki i historii naturalnej wraz z ogrodem botanicznym (Hacquet, 1996: 68; Piekiełko, 1983: 17).

Wojny napoleońskie zmieniły geopolityczny obraz świata. Po pokoju w Schönbrunn, zawartym 14 października 1809 roku, Kraków został włączony

do Księstwa Warszawskiego. W Akademii Krakowskiej znów wprowadzono język polski jako język wykładowy, dlatego niemieccy profesorowie opuścili uczelnię. Wśród nich był także Hacquet, który jako lojalny zwolennik dynastii habsburskiej i polityki germanizacyjnej Józefa II przeniósł się do Wiednia (Maślankiewicz, 1960: 223; Borisov, 1999: 478), choć władze polskie starały się go zatrzymać, ponieważ był jednym z „wielu zagranicznych profesorów, którzy pracowali na rzecz polskiej nauki”. Jego wierności władzom austriackim nie złamało nawet zaproszenie od króla saskiego Fryderyka Augusta i senatu Akademii Krakowskiej, by został w Polsce. Dzień przed wyjazdem króla z Krakowa królewski minister baron Kaknitz zaproponował Hacquetowi stanowisko dyrektora Królewskiego Gabinetu Historii Naturalnej w Dreźnie, ale on i tę propozycję odrzucił i 14 lipca wyjechał z Polski na zawsze. Po jego wyjeździe zamknięto austriackie uniwersytety, zarówno krakowski, jak i lwowski. To samo stało się z Towarzystwem Rolniczym w Lublanie, Krainie i Ilirii, kiedy wyjechał stamtąd w roku 1787 (Hacquet, 1984: 68; Piekiełko, 1983: 18; Beiersdorf, 2000: 20). Katedrę w Krakowie przejął Alojzy Estreicher, który podjął starania, by tamtejszy uniwersytet odkupił całą kolekcję Hacqueta, łącznie z biblioteką. Udało się to dzięki decyzji króla saskiego i księcia warszawskiego Fryderyka Augusta, który 9 czerwca 1810 roku ze swoimi ministrami, książętami Józefem Poniatowskim i Henrykiem Lubomirskim, arcybiskupem krakowskim i członkami senatu obejrzał kolekcję Hacqueta w Collegium Maius i Collegium Physicum przy ulicy Świętej Anny 6. Fryderyk August zatwierdził zakup kolekcji za 2500 holenderskich dukatów w złocie: 2000 dukatów za ptaki i inne zwierzęta oraz 500 dukatów za różne urządzenia, meble i bibliotekę (Estreicher, 1842: 42; Altha, 1864: 246–248; Czarniecki, 1964: 28; Fedorowicz, 1965: 27; Hacquet, 1984: 68; Beiersdorf, 2000: 20–21). Hacquet, jak sam obliczył, swój gabinet przyrodoznawczy i wybrane książki ze swojej biblioteki oddał Akademii Krakowskiej „za pół ceny”. Ponieważ uczelnia nie miała pieniędzy, podarował jej wszystkie swoje przyrządy miernicze i fizyczne (Hacquet, 1984: 68).

Kolekcja minerałów Hacqueta składała się z dwóch części. W pierwszej były skały stare, w drugiej skały nowe i pochodzenia wulkanicznego. Starych było 363 (46 granitów i jego odmian, 25 sjenitów, 16 gnejsów, 5 kamieni białych, 32 łupki błyszczowe, 11 skał ogniotrwałych, 46 porfirów, 1 okaz skały jaspisowej, 38 piaskowców, 6 ciosów, 11 okazów łupka szarego, 71 okazów kwarcu i jego odmian, 21 granatytów, 25 brekcji, 9 szerlitów), nowych i wulkanicznych – 146 (Estreicher, 1842: 48). Do dziś zachowała się większa część tej kolekcji; jest ona przechowywana w Instytucie Nauk Geologicznych Uniwersytetu Jagiellońskiego.

FOT. 2. Rycina przedstawiająca kopalnię rud rtęci w Idriji, wykonana na rudzie pochodzącej z tej kopalni. Ze zbioru Baltazara Hacqueta. Muzeum Geologiczne, Kraków
ŹRÓDŁO FOT.: Waldemar Obcowski, dzięki uprzejmości pani kustosz Jolanty Grzy.

Dzięki staraniom Estreichera i darowiznom różnych osób zbiory gabinetu zoologicznego szybko zostały powiększone. Raport Estreichera z roku 1835 podaje, że w tymże gabinecie, założonym w roku 1809, zinwentaryzowanych było 5309 okazów ze świata zwierzęcego, należących do 43 gatunków, w tym: 35 ssaków, 18 robaków, 88 ptaków, 12 gadów, 24 ryby, 72 owady, 17 ślimaków i 19 małży (Fedorowicz, 1965: 27; Beiersdorf, 2000: 19–20). W roku 1815/1816 kolekcje mineralogiczna i geologiczna zostały przeniesione do gabinetu mineralogii i geologii, zaś bibliotekę włączono do Biblioteki Jagiellońskiej (Beiersdorf, 2000: 20).

Cała kolekcja Hacqueta składała się z minerałów, zielnika, zwierząt i biblioteki. Jej katalog zawierał 4092 pozycje, z czego 3352 stanowiły minerały, 361 – skały i 379 – skamieliny, jednak 14 minerałów brakowało, tak

więc było ich 4078. Według spisu przeprowadzonego przez Estreichera w 1842 roku zachowało się 4050 sztuk, w tym 3150 minerałów oraz 900 skał i skamielin. Kolekcja zawierała 434 okazy zwierząt, w tym 35 ssaków, 18 robaków, 88 dużych ptaków wodnych, 12 gadów, 24 ryby, 72 owady, 17 ślimaków, 19 małży i kilka innych zwierząt, ponadto większą liczbę koralowców i rogów (Estreicher, 1842; Altha, 1864: 249, 271, 275; Beiersdorf, 2000: 19–20; Jeżernik, 2013: 78).

Starsze zbiory Jaškiewicza i Schedta zaginęły, w związku z czym kolekcja Hacqueta stała się podstawą gabinetu mineralogicznego i zoologicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego (Altha, 1864: 237; Maślankiewicz, 1960: 222; Czarniecki, 1964: 28; Fedorowicz, 1965: 27).

W roku 1822 Estreicher stwierdził, że ząb czasu i mole poważnie zniszczyły okazy ptaków z kolekcji Hacqueta, dlatego trzeba było je usunąć z gabinetu; okazały się jednak przydatne podczas wykładów. Kolekcja motyli w szklanych gablotach, zawieszonych na ścianach gabinetu zoologicznego, wymagała renowacji z powodu wieku i światła (Estreicher, 1842: 48; Altha, 1864: 273; Beiersdorf, 2000: 90). Preparaty, których Hacquet używał podczas swoich wykładów, jako nieprzydatne i bezwartościowe, zostały usunięte z gabinetu. Z kolei preparaty anatomiczne, jak szkielety, głowy zwierząt i ludzi, w 1839 roku zostały przeniesione do specjalnego gabinetu (Altha, 1864: 278–79). Starszy kustosz Krzysztof Beiersdorf dopuszcza możliwość, że w zbiorach Muzeum Zoologicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego zachowały się też inne przedmioty z kolekcji Hacqueta, ale brak na to dowodów w księgach inwentarzowych (Beiersdorf, 2009).

Nacjonalizm *versus* kosmopolityzm

Hacquet pozostał wierny ideałom oświecenia, mimo że ducha czasu opanowały romantyzm i nacjonalizm. W romantyzmie najważniejszym kryterium oceny osiągnięć ludzkiej myśli stało się kryterium narodowe. Całe życie publiczne, w tym nauka⁵, było podporządkowane hasłu: „Wszystko, co jest narodowe, jest dobre, wszystko, co nie jest narodowe, jest złe i dekadentkie” (Vošnjak, 1913: 541). Jednak Hacquet, jak sam napisał, nie był „nigdy patriotą, ale kosmopolitą” (Hacquet, 1796: IV, iv). Był to także główny powód, dla którego prace naukowe i kolekcjonerskie tego francuskiego uczonego, publikującego

5 W jednym z przypisów Hacquet opisał narodowców: „Te darmozjady mają swoje hasło: *Ibi patria est, ubi bene est*, co znaczy, że tam, gdzie mogą się najeść do syta, jest ich dobrobyt i istnienie; wiedzą, że ten osiąga sympatię, kto umie schlebiać; ale ktoś, kto wykonuje swoje obowiązki, nie ma z tego nic, a nawet jest prześladowany” (Hacquet, 1796: IV, v).

wyniki swoich badań po niemiecku, głównie w świecie słowiańskim, zostały zepchnięte na margines (Wester, 1954: 56).

W krótkim czasie duch narodowy całkowicie zmienił obraz świata. Tematem rozmów intelektualnych nie była już kwestia wiarygodności relacji Mojżesza, dotyczących stworzenia świata, ale różnice między narodami, ich pochodzenie i wiek.

Jeśli w połowie XIX wieku Triglav był „punktem granicznym między językiem niemieckim, włoskim a słowiańskim” (Costa, 1848: 191), to w drugiej połowie XIX wieku stał się przedmiotem współzawodnictwa o to, która flaga powinna na nim powiewać: słoweńska czy niemiecka (Mikša, 2015). Dlatego ksiądz Jakob Aljaž kupił szczyt Triglavu i zbudował tam słynną wieżę Aljaža na znak, że jest to najwyższa góra należąca do narodu słoweńskiego⁶.

Niektórzy chcieli nazwać jeden z alpejskich szczytów w paśmie Triglavu „Szczytem Hacqueta”, „wspaniałego badacza gór w Austrii, a zwłaszcza w regionach iliryskich”, jednak ta inicjatywa nie zyskała akceptacji (Pintar, 1912: 195). Autorzy piszący o historii słoweńskiej nauki i kultury bardziej cenili raczej skromne zasługi ojca Marka Pohlina niż naukowy wkład Hacqueta, badacza o światowym znaczeniu (Bohinec, 1944: 120).

Fakt, że w dzisiejszym centrum Krakowa istnieje ulica Estreichera, zaś próżno tam szukać ulicy Hacqueta, dowodzi, że toponomastyka miejska docenia i zachowuje pamięć o osobach, które pracowały dla swojego narodu, natomiast tych, którzy pracowali dla ludzkości, spycha w zapomnienie.

Przełożyła Maria Magdalena Nowakowska

Literatura

- Adam T.R., 1939: *The Museum and Popular Culture*. American Association for Adult Education, New York.
- Altha A., 1864: *Katedra i Gabinet Mineralogiczny. Zakłady uniwersyteckie w Krakowie*, C. k. Towarzystwo Naukowe Krakowskie. Kraków, s. 234–265.
- Barbieri L.C., 1782: *Storia del mare, E Confutazione della Favola, Dove scopronsi insigni errori di varj Scrittori e specialmente del Signor de Buffon*. Nella Stamperia Coleti, Vinegia.

6 Jak pisze eseista Marjan Rožanc: „Miłość i przywiązanie Słowenów do przyrody, a zwłaszcza gór, jest z pewnością szczególnym zjawiskiem – nieznanym odzwierciedlenia w żadnym innym narodzie (‘Triglav, mój dom’ – brzmią słowa pieśni ludowej, choć wieża Aljaža na szczycie Triglavu zupełnie się nie nadaje do normalnego zamieszkiwania)” (Rožanc, 1981: 112).

- Becchetti F.A., 1782: *Teoria generale della Terra esposta all'Academia Volsca di Velletri*. Paolo Giunchi, Roma.
- Beiersdorf K., 2000: *Dzieje Muzeum Zoologicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego*. Delta Design, Kraków.
- Beiersdorf K., 2009: [Informacja ustna].
- Bohinec V., 1944: *Narodopisje Slovencev* „Etnolog”, št. 17, s. 119–125.
- Borisov P., 1999: *O Hacquetovem značaju (zgodovinsko-psihološka študija)*. „Zgodovinski časopis”, št. 4, s. 455–482.
- Bossuet J.B., 1681: *Discours sur l'histoire universele*. Sebastien Mabre-Cramoisy, Paris.
- Brydone P., 1774: *A Tour through Sicily and Malta. In a Series of Letters to William Beckford, Esq. of Somerly in Suffolk*. W. Wilson, Dublin.
- Buffon G.L. Leclerc de, 1792: *Natural History, Containing a Theory of the Earth, a General History of Man, of the Brute Creation, and of Vegetable, Minerals*, J.S. Barr, London.
- Chamcówna M., Mrozowska K., 1965: *Dzieje Uniwersytetu Jagiellońskiego w latach 1765–1850*, T. II. Cz. I. Uniwersytet Jagielloński, Kraków.
- Ciancio L., 1995: *Alberto Fortis and the Study of Extinct Volcanoes of Veneto (1765–1778)*. In: *Rocks, Fossils and History*, eds. G. Giglia, C. Maccagni, N. Morello, Festina lente, Firenze, s. 111–128.
- Costa H., 1848: *Reiseerinnerungen aus Krain*. Druck der Eger'schen Gubernial-Buchdruckerei, Laibach.
- Czarniecki S., 1964: *Zarys historii geologii na Uniwersytecie Jagiellońskim*. Uniwersytet Jagielloński, Kraków.
- Dimitz A., 1874–1876: *Geschichte Krains von der ältesten Zeit bis auf das Jahr 1813*. I. Kleinmayr & F. Bamberg, Laibach.
- Estreicher A., 1842: *Rzecz krótka o gabinecie mineralogicznym na Uniwersytecie Jagiellońskim*. „Rocznik Wydziału Lekarskiego w Uniwersytecie Jagiellońskim”, nr 5, s. 42–76.
- Fedorowicz Z., 1965: *Dzieje zoologii na Uniwersytecie Jagiellońskim w latach 1780–1960*. Nakładem Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.
- Fortis A., 1771: *Saggio d'osservazioni sopra l'isola di Cherso ed Osero*. Gaspare Storti, Venezia.
- Fortis A., 1774: *Viaggio in Dalmazia*. Alvise Milocco, Venezia.
- Fortis A., 1777: *Labate Fortis al Signor Giovanni Lovrich*. Brescia.
- Fortis A., 1778: *Travels into Dalmatia*. J. Robson, London.
- Germar E.F., 1817: *Reise nach Dalmatien und in das Gebiet Ragusa*. F.A. Brockhaus, Leipzig–Altenburg.
- Goethe J.W., 1913: *Italienische Reise*. Im Insel-Verlag, Leipzig.

- Griselini F., 1780: *Lettere odeoporiche ove i suoi viaggi e le di lui osservazioni spettanti all' istoria naturale ai costumi di varj popoli e sopra più altri interessanti oggetti si descrivono*. Gaetano Motta, Milano.
- Hacquet B., 1778–1789: *Oryctographia Carniolica, oder Physikalische Erdbeschreibung des Herzogthums Krain, Istrien, und zum Theil der benachbarten Länder*. Vol. 4. Johann Gottlob Immanuel Breitkopf, Leipzig.
- Hacquet B., 1784: *Hacquet's mineralogisch-botanische Lustreise, von dem Berg Terglou in Krain zu dem Berg Glockner in Tyrol im Jahr 1779 und 81*. Johann Paul Kraustschen Buchhandlung, Wien.
- Hacquet B., 1785: *Physikalisch-Politische Reise aus den Dinarischen durch di Julischen, Carnischen, Rhätischen in die Norischen Alpen, im Jahre 1781 und 1783*. Adam Friedrich Böhme, Leipzig.
- Hacquet B., 1791: *Reise durch die norischen Alpen. Physikalischen und andern Inhalts unternommen in den Jahren 1784 bis 1786*. In der Raspischen Handlung, Nürnberg.
- Hacquet B., 1796: *Physikalisch-politische Reisen in den Jahren 1794 und 95. durch die Dacischen und Sarmatischen oder Nordlichen Karpathen*. Verlag der Raspischen Buchhandlung, Nürnberg.
- Hacquet B., 1801–1808: *Abbildung und Beschreibung der südwest- und östlichen Wenden, Illyrer und Slaven: deren geographische Ausbreitung von dem adriatischen Meere bis an den Ponto, deren Sitten, Gebräuche, Handthierung, Gewerbe, Religion u. s. w. nach einer zehnjährigen Reise und vierzigjährigen Aufenthalte in jenen Gegenden*. Im Industrie-Comptior, Leipzig.
- Hacquet B., 1815: *L'Illyrie et la Dalmatie, ou mœurs, usages et cosumes de leurs habitants et de ceux des contrées voisines*. Traduit de l'allemand de m. Le Docteur Hacquet, par M. Breton. Nepveu, Paris.
- Hacquet B., 1984: *Avtobiografija B. Hacqueta: (1740–1815)*. In: *La vita di Bel-sazar Hacquet ed il suo viaggio a vela sulla Sava da Lubiana a Semlin. Autobiografia di Joannes Antonius Scopoli*. Ed. G. Pilleri, D. Mušič. Verlag des Hiranatomischen Institutes, Waldau–Bern, s. 61–72.
- Hacquet B., 1996: *Veneti-Iliri-Slovani*. Branko, Nova Gorica.
- Hazard P., 1959: *Kriza evropske zavesti (1680–1715)*. Državna založba Slovenije, Ljubljana.
- Heckethorn Ch.W., 1875: *The Secret Societies of All Ages and Countries*. James Hogg, London.
- Hermann B.F., 1781: *Reisen durch Oesterreich, Steyermark, Kärnten, Krain, Italien, Tyrol, Salzburg, und Baiern, im Jahre 1780*. In der Wapplerischen Buchhandlung, Wien.
- Hochenwart F.G., 1838: *Beiträge zur Naturgeschichte, Landwirtschaft und Topographie des Herzogthums Krain*. Gedruckt bei Joseph Blasnik, Laibach.

- Hutton J., 1785: *Theory of the Earth; or an Investigation of the Laws observable in the Composition, Dissolution, and Restoration of Land upon the Globe*. Royal Society of Edinburgh, Edinburgh.
- Jezernik B., 2013: *Nacionalizacija preteklosti*. Znanstvena založba FF, Ljubljana.
- Južnič S., 2003: *Gabrijel Gruber in navigacijski inženir Jurij Vega*. „Arhivi”, št. 1, s. 69–80.
- Južnič S., 2004: *Hacquetova bibliografija*. „Arhivi”, št. 1, s. 167–187.
- Kidrič F., 1938: *Zois in Hacquet*. „Ljubljanski zvon”, št. 5, s. 271–275.
- Kugy J., 1973: *Pet stoletij Triglava*. Založba obzorja, Maribor.
- Laudan R., 1987: *From Mineralogy to Geology. The Foundations of a Science, 1650–1830*. The University of Chicago Press, Chicago–London.
- Maślankiewicz K., 1960: *Hacquet Baltazar (Belsazar)*. W: *Polski Słownik Biograficzny*. Red. K. Lepszy. Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Wrocław–Kraków–Warszawa, s. 221–223.
- Mikša P., 2015: *Da je Triglav ostal v slovenskih rokah, je največ moja zasluga*. „Zgodovinski časopis”, št. 1–2, s. 112–123.
- Muljačić Ž., 1996: *Putovanja Alberta Fortisa po Hrvatskoj i Sloveniji (1765–1791)*. Književni krug, Split.
- Muljačić Ž., 2011: *Fortisološke studije*. Književni krug, Split.
- Nepodpisano, 1784: *Laibach den 20. März*. „Laibacher Zeitung”, št. 13, s. 2–3.
- Ohrenstein A., ed., 1816: *Illyrien und Dalmatien, oder Sitten Gebräuche und Trachten der Illyrier und Dalmatiner, und ihrer Nachbarn. Aus dem französischen nach Hacquet, Fortis und Cassa verfaßten Werke des Herrn Breton*. Konr. Hartleben, Pesth.
- Piekielek A., 1983: *Historia Ogródu Botanicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie*. Uniwersytet Jagielloński, Warszawa–Kraków.
- Pilleri G., Mušič D., ed., 1984: *La vita di Belsazar Hacquet e il suo viaggio a vella sulla Sava da Lubiana a Semlin. Autobiografia di Joannes Antonius Scopoli*. Verlag des Hirnanatomischen Institutes, Waldau–Bern.
- Pintar I., 1939: *Mediko-kirurški učni zavod v Ljubljani, njegov nastanek, razmah in konec*. Učiteljska tiskarna, Ljubljana.
- Pintar L., 1912: *Baltazar Hacquet*. „Planinski Vestnik”, št. 9, s. 193–195.
- Rožanc M., 1981: *Iz krvi in mesa. Eseji o slovenskih mitih*. Mladinska knjiga, Ljubljana.
- Rus J., 1933: *Triglav v herojski dobi geološke vede. (H komentarju Vodnikove ode »Vršac«)*. „Geografski Vestnik”, št. 1–4, s. 94–106.
- Schröter J.S., 1780: *Herrn D. und Prof. Hacquet zu Laybach in Crain Nachricht von Versteinerungen von Schalthieren die sich in ausgebrannten feuerspenenden Bergen finden. Zur Erläuterung und Ergänzung der Abhandlung des*

- Herrn Abt Fortis, über das Thal Konca im Veronesischen Gebiete.* Carl Rudolf Hoffmanns seel. Wittwe u. Ehren, Weimar.
- Shoberl F., ed., 1821: *Illyria and Dalmatia: containing a description of the manners, customs, habits, dress, and other peculiarities characteristic of their inhabitants, and those of the adjacent countries.* R. Ackerman, London.
- Steska V., 1936: *Najhujši požar v Ljubljani.* „Kronika slovenskih mest”, št. 4, s. 240.
- Trubar P., 1557: *Noviga testamenta pvsledni deil.* Vtibingi.
- Tuma H., 1928: *Triglavska skupina.* „Planinski vestnik”, št. 5, s. 97–101.
- Valenta von Marchturn A., 1897: *Der Naturfoscher Hacquet als Arzt in Krain.* In: *Wiener Medizinische Wochenschrift. Separatabdruck aus der „Wiener Medizinische Wochenschrift“*, Nr 18, Verlag von Moritz Perles, Wien.
- Vodnik V., 1795: *Velika Pratika ali Kalender sa tu lejtju 1795 ali M DCC. XC. V.* Stifkan per Jan. Fridr. Egerju, V^o Lublani.
- Vodnik V., 1806: *Pésme sa pokúshino.* Natisnene per Joanesu Rezerju, Ljubljana.
- Vošnjak B., 1913: *Študije k problemu jugoslovanske narodne misli.* „Veda”, s. 524–572.
- Vrhovec I., 1886: *Die wohllöbl. landesfürstl. Hauptstadt Laibach.* Selbstverlag, Laibach.
- Watson R., 1777: *An Apology for Christianity, in A Series of Letters, Addressed to Edward Gibbon, Esq; Author of the Decline and Fall of the Roman Empire.* W. Watson, W. Whitestone, W. Colles, W. Wilson, T. Walker, C. Jenkin, W. Hallhead, J. Exshaw, and J. Beatty, Dublin.
- Wester J., 1954: *Baltazar Hacquet, prvi raziskovalec naših Alp.* Planinska zveza Slovenije, Ljubljana.
- Zois S., 1859: *Briefe des Freih. Sigm. Zois an Vodnik.* In: *Vodnikov spomenik/Vodnik-Album*, ur. E.H. Costa, Kleimayr in Fedor Bamberg, Ljubljana, s. 45–62.

An Enlightened French Scholar in the Habsburg Monarchy

SUMMARY | In 2019, the University of Ljubljana celebrates its centenary. Indeed, on December 3, 1919, the first lecture in Slovenian was given at the newly founded university. This anniversary is of great significance, and on the main building of the University there is a display counting the days until the anniversary. However, higher education in Ljubljana is much older. Its beginnings are connected with the arrival of Jesuits in Ljubljana, in 1597. In the second half of the eighteenth century, Ljubljana enjoyed a worldwide renown as a centre for natural history studies. The Jesuit Gabriel Gruber equipped his newly built palace in Ljubljana with a valuable library and rare fossils, art curiosities, models of useful machines, and selected instruments for physical observations and experiments of all kinds. The collection of Professor Balthasar Hacquet dates from the

same period as that of Gruber. It consists of a herbarium viva, a mineral and animal collection, and an anatomical theatre. Hacquet's *Naturalienkabinet* became famous among enlightened natural historians throughout Europe, and many of them visited Hacquet to see it in person. Hacquet also served as a professor of surgery, anatomy, and obstetrics before leaving Ljubljana to become a professor at the German university in Lviv and eventually at the university in Krakow. His mineralogical collection, which he built up while working as a medic in Idrija and then as a professor in Ljubljana, can still be seen in the Jagellonian University in Krakow.

KEY WORDS | Balthasar Hacquet, Biblical Chronology, the Enlightenment, Natural History, Nationalism and Cosmopolitanism

BOŽIDAR JEZERNIK | prof. zw. em., antropolog kulturowy, etnolog. W 2015 roku otrzymał Nagrodę im. Matija Murka (śń. Murkova nagrada), którą Słoweńskie Towarzystwo Etnologiczne przyznaje za wybitne osiągnięcia w zakresie etnologii. W badaniach naukowych koncentruje się na problematyce kulturowych uwarunkowań nacjonalizmu w Europie Środkowej i na Półwyspie Bałkańskim oraz ekstremalnie trudnych warunków egzystencji w obozach koncentracyjnych. Opublikował kilkadziesiąt artykułów i wiele monografii naukowych. Na język polski zostały przetłumaczone jego książki: *Dzika Europa. Bałkany w oczach zachodnich podróżników* (tłum. Piotr Oczko, 2013), *Jugosławia, kraina marzeń* (tłum. Sylwia Nowak-Bajcar, 2007, 2023), *Kawa* (tłum. Joanna Pomorska, 2011, 2021) oraz *Naga Wyspa. Gułag Tity* (tłum. Joanna Pomorska, Joanna Sławińska, 2011, 2013). Za zbiór esejów o kawie *Kava – čarobni napoj* (2012) w 2015 roku otrzymał nagrodę Gourmand Award Best Coffee Book 1995–2014.

Tone Smolej

UNIwersYTET W LUBLANIE

tone.smolej@ff.uni-lj.si

 <https://orcid.org/0000-0001-8544-2198>

Vojeslav Molè jako krakowski student*

ABSTRAKT | Tematem artykułu są wspomnienia Vojeslava Molègo dotyczące okresu studiów na Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie w roku akademickim 1908/1909 oraz osobistości życia uniwersyteckiego i kulturalnego, które miał okazję poznać. Autor prezentuje jego najważniejsze zainteresowania, upodobania względem literatury polskiej oraz pierwsze próby działań w roli pośrednika międzykulturowego przybliżającego literaturę słoweńską w Polsce i polską w Słowenii.

SŁOWA KLUCZOWE | Molè Vojeslav, studia na Uniwersytecie Jagiellońskim, pośrednik międzykulturowy

Jesienią 1906 roku Vojeslav Molè rozpoczął studia na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Wiedeńskiego – wybrał sławistykę u Vatroslava Jagicia, niemiecką filozofię klasyczną u Friedricha Jodla oraz operę niemiecką i włoską u Maxa Dietza. W drugim semestrze skupił się bardziej na romanistyce, którą wykładał wówczas słynny Wilhelm Meyer-Lübke. Tak Molè opisał ówczesną wiedeńską wiosnę: „Bardzo podoba mi się teraz Wiedeń, kiedy wszystko jest zielone, bujne i szeleszczące. W niedzielę byłem na Praterze i widziałem powozy, konie, wiedeńskie damy – i zupełnie nie chciało mi się wracać w nasze strony”¹. Kolejny rok spędził, służąc w wojsku, a jesienią 1908 roku zapisał się na Uniwersytet Jagielloński w Krakowie. O ile we wspomnieniach pisał, że zamglone i zimne miasto początkowo budziło w nim wątpliwości co do słuszności podjętej decyzji, o tyle w jego korespondencji z tego czasu

* Artykuł był wcześniej publikowany w języku słoweńskim w monografii: T. Smolej: *Slovenska književnost in visoka šola: Gradec, Dunaj, Praga, Krakov, Ljubljana (1839–1943)*. Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, 2020, s. 91–95.

1 V. Molè: *Pismo Janku Šlebingerju*, 23. 4. 1907. NUK Rz Ms 1431.

widać zachwyty nad ośrodkiem uniwersyteckim, który oprócz pięciu gimnazjów i czterech szkół realnych posiadał także trzy gimnazja żeńskie, a nawet wyższą szkołę dla kobiet². Na Uniwersytecie Jagiellońskim Molè chciał kontynuować studia romanistyczne, jednak nie było tu ich rozwiniętych struktur. Po namyśle wybrał historię literatury polskiej, gdzie prym wiodł hrabia Stanisław Tarnowski, były rektor i poseł na sejm. Molè przytacza anegdotę, którą opowiedział mu później Jagiś. W czasie pewnej uroczystości Jagiś i Karl Krumbacher, jako przedstawiciele austriackiego i bawarskiego świata naukowego, obserwowali, jak Tarnowski każdego delegata witał w inny sposób: „Im ważniejszy był delegat i instytucja, którą reprezentował, tym głębszy był ukłon [hrabiego – J.B.], i odwrotnie, im niższa ranga delegata, tym bardziej niedbałe było jego powitanie, a miejscami trudno było je w ogóle dostrzec” (Molè, 1970: 55). W semestrze zimowym Molè zapisał się na wykłady *Historia literatury polskiej od XV. do XX. wieku*. Tarnowski – konserwatywny profesor, był wspaniałym mówcą, jednak nie mógł wybaczyć Janowi Kochanowskiemu, renesansowemu geniuszowi polskiej poezji i świetnemu tłumaczowi Psalmów Dawida, „że w swoich *Trenach* wyraził coś, co brzmiało jak powątpiewanie w sprawiedliwość Bożą” (Molè, 1970: 55). Molè bardziej cenił Stanisława Windakiewicza, u którego studiował poezję pseudoklasyczną i literaturę polską XVI wieku, a następnie młodszych romantyków polskich i Mickiewicza: „[Windakiewicz – J.B.] był wybitnym znawcą swojej dziedziny; otwarcie wyrażał swoje poglądy, nie oglądając się ni w lewo, ni w prawo, człowiek o szerokich horyzontach i żywym poczuciu humoru, bez zbędnego patosu” (Molè, 1970: 56). Uczęszczał także na wykłady o morfologii polskiej prowadzone przez Jana Łosia. Pisał jednak do Janka Šlebingera, że bardziej od praaryjsko-europejskich koncepcji Łosia interesuje go wykład o Rafaelu i baroku³. W semestrze zimowym 1908/1909 zapisał się na *Historię sztuki XVI. i XVII. w u Mariana Sokołowskiego*, a w następnym semestrze na *Historię sztuki włoskiej w epoce baroku*, co całkowicie zastąpiło mu studia italianistyczne:

Sokołowski, postawny, wysoki i elegancki starszy pan z piękną, długą siwą brodą i nieodłącznym monoklem, człowiek o szerokich horyzontach europejskich, jako pierwszy wyniósł polską historię sztuki na światowy poziom zarówno pod względem rzeczowym, jak i metodycznym. W równym stopniu naświetlił jej problematykę z czasów dawniejszych, jak i współczesnych, oraz włączył ją w szerszą problematykę Europy Środkowej i Zachodniej. [...] Jego wykłady na temat włoskiego renesansu były zawsze interesujące i lubiłem na nie uczęszczać.

2 V. Molè: *Pismo J. Šlebingerju*, 21. 10. 1908. NUK Rz Ms 1431.

3 V. Molè: *Pismo J. Šlebingerju*, 22. 11. 1908. NUK Rz Ms 1431.

Jednocześnie zdałem sobie sprawę, że są one świetnym dopełnieniem tego, co mogły mi zaferować wykłady z ówczesnej literatury włoskiej, a tym bardziej że bez nich nie byłbym w stanie dobrze zrozumieć np. epoki i narodzin poezji florenckiego quattrocenata (Molè, 1970: 65).

Wśród pozostałych profesorów warto wymienić Mariana Zdziechowskiego prowadzącego wykłady *Kierunki umysłowe Francji w XIX. wieku*. Chociaż był on jednym z najwybitniejszych uczonych na uniwersytecie, nie mógł zostać austriackim profesorem, ponieważ posiadał obywatelstwo rosyjskie: „Myślę, że w swoim życiu nie spotkałem dotąd drugiej osoby o tak szerokich horyzontach i tak wysokiej kulturze. W jego pięknej twarzy greckiego filozofa z IV lub V wieku n.e. tkwiło coś takiego, co musiało fascynować każdego; nawet jeśli nie zgadzałeś się z jego poglądami, jego słowa zawsze budziły respekt i zmuszały do myślenia” (Molè, 1970: 58–59). Zdziechowski był zdecydowanym konserwatystą i głęboko wierzącym katolikiem, a jednocześnie pierwszorzędnym znawcą rosyjskiego życia duchowego i religijnego oraz zagorzałym zwolennikiem dialogu prawosławno-katolickiego. Bywał także w Chorwacji i odwiedził Krk, dawne centrum tradycji głągoliczkiej, gdzie biskupem był wówczas Anton Mahnič. W rozmowach Zdziechowski opisał biskupa jako osobliwego człowieka, który urodził się sześćset lat za późno. Podobno Mahnič był wstrząśnięty, że na Uniwersytecie Jagiellońskim wykłada się wszystkie rodzaje filozofii, nie tylko scholastyczną filozofię Tomasza z Akwinu (Molè, 1970: 64).

Szczerą relację nawiązał Molè z Feliksem Konecznym, kustoszem Biblioteki Jagiellońskiej, który poinformował go o przybyciu do Krakowa innego Słoweńca – Leopolda Lenarda⁴. Podczas gdy Lenarda wysłały do Polski środowiska

4 W 1908 roku Lenard obronił pracę *Auferstehungsbericht und die Einwürfe der Gegner* na Wydziale Teologicznym uniwersytetu w Innsbrucku, a dwa lata później – prawdopodobnie jako pierwszy Słoweńiec – został doktorem filozofii uczelni krakowskiej na podstawie rozprawy *Vzajemnost slovanska v literaturi slovenski* (NUK Rz Ms 1880). W 1908 roku poddał krytyce zbiorek wierszy Otona Župančiča *Samogovori*, dopisując liczne epigramaty, a zwłaszcza wers w utworze *Jerali*: „[...] vsak lenart z diplomo lazi / po svetu, in kdor ga le vidi, za hip ne podvomi / o koži njegovi oslovski – se pravi diplom” (‘każdy leniuch z dyplomem po świecie się szwenda, i kto go tylko widzi, ten od razu wie o jego osłej skórce – to znaczy dyplomie’) (Mahnič, 1968: 337–344). Dwa lata później również negatywnie ocenił utwór *Hlapci* Ivana Cankara, zastanawiając się, czy nie istnieje już autorytet, który broniłby zawodu nauczyciela przed atakami mierzącymi w autorytet i powagę tego zawodu (Lenard, 1910: 92). Cankar na końcu eseju *Bela krizantema* zwrócił się m.in. do Lenarda, który skrytykował też inne jego utwory: *Soseda Lukę i Kurenta*: „Oj Kobał, oj Lenard, oj Terseglav, oj vsi vi nahodni cerkovniki v svetem hramu našem – przegodaj ste prišli kropit!” (‘Oj Kobału, oj Lenardzie, oj Terseglawie, oj wszyscy wy kościelni w świętym przybytku naszym – zbyt wcześnie przyszliście kropić’) (Cankar, 1975: 293).

katolickie, uznające ten kraj za przeciwwagę Czech, Molè (1970: 57) zapewniał, że przyjechał tu z własnej woli, co spotkało się z przychylnością gospodarza. Koneczny był redaktorem wpływowego pisma „Świat Słowiański”, którego zadaniem było ukazywanie polskim czytelnikom „prawdziwego, obiektywnego obrazu tego, co dzieje się w świecie słowiańskim, w jego życiu materialnym i duchowym” (Molè, 1970: 57). Zachęcił on Molègo do napisania artykułu o literaturze słoweńskiej. W 1909 roku, w piątym roczniku pisma słoweński student opublikował dziesięciostronicowy artykuł *O literaturze słoweńskiej*, w którym na wstępie opisał historię „smutną i niewesołą” (Molè, 1909a: 381). Wspomnił o ceremonii intronizacji książąt karantańskich, tureckich najazdach i buntach chłopskich. Szczegółowo przedstawił historię słoweńskiego protestantyzmu i podkreślił, że Primož Trubar nie był literatem, ale dał swemu narodowi przekład Ewangelii, instynktownie posługując się dialektem Dolnej Krainy, z którego następnie rozwinął się język literacki. Reakcja katolicka zniszczyła księgi protestanckie i zatrzymała rozwój literatury słoweńskiej na dwa stulecia (Molè, 1909a: 383). Nadmienił, że pierwszym poetą, który wyzwolił się z pseudoklasycyzmu, tworząc w duchu narodowym, był Valentin Vodnik. Ponieważ słoweńskiego nie uczono wtedy w szkołach, potrzeba było wielkiego talentu, który tworzyłby w tym języku nieśmiertelną poezję. Dlatego, jak zauważył, France Prešeren ma tak wielkie znaczenie dla Słowenów, jak Mickiewicz dla Polaków czy Puszkina dla Rosjan. Oprócz romansów i ballad Prešeren jest autorem mistrzowskich sonetów, wzorowanych na utworach Petrarcki. Okazało się jednak, że tylko młodsze pokolenie było świadome geniuszu Prešerna. Ważną rolę odegrał w tym Josip Stritar, pozostający pod silnym wpływem prądów zachodnioeuropejskich, zwłaszcza pesymizmu Schopenhauera. Według Molègo (1909a: 386) Stritar był przede wszystkim pierwszym słoweńskim krytykiem i estetykiem, powieściopisarz Josip Jurčič tworzył pod wpływem Scotta, a Simon Jenko to słoweński Heine.

Molè wspomnił również o innych ważnych poetach – Simonie Gregorčiču, oskarżonym przez Mahničę o bezbożność, oraz o Antonie Aškercu, który z czasem stał się niepoetycznym agitatorom „wolnej myśli” (Molè, 1909a: 389). Szczegółowo opisał także dokonania poetów słoweńskiej moderny, zwłaszcza

W 1913 roku Lenard opublikował monografię na temat historycznego rozwoju gramatyki słoweńskiej w Polsce; książka ta została bardzo źle przyjęta w jego ojczyźnie (Oczkowska, 1983). Po zakończeniu I wojny światowej ten niegdyś czołowy duchowny krytyk literacki opuścił stan kapłański i przeniósł się do Belgradu, gdzie się ożenił. Pod koniec lat trzydziestych zbliżył się nawet do prokomunistycznej opozycji. W czasie II wojny światowej był prześladowany przez gestapo, po wojnie przez krótki czas pracował w Ministerstwie Informacji, na czele którego stał Sava Kosanović (Gantar Godina, 1992).

Josipa Murna, nazywając go słoweńskim poetą ludowym. Liryka moderny osiągnęła punkt kulminacyjny dzięki Otonowi Župančičowi, który tworzył pod wpływem francuskiego symbolizmu, a jego późniejsze dzieła przypominają twórczość Walta Whitmana. Ivan Cankar, wciąż nieznany w Polsce, to zdaniem Molègo najważniejszy słoweński prozaik⁵. Na końcu wymienił pisarzy katolickich, z których najzdolniejszym był pozostający pod wpływem Sienkiewicza Fran Saleški Finžgar.

Molè (1970: 67) przyznał później, że artykuł spodobał się redaktorowi i czytelnikom, ale w jego ojczyźnie spotkał się z krytyką. Dla Frana Ilešiča problematyczne było następujące zdanie: „Natomiast świetnie reprezentowana jest w poezji ludowej liryka, która wykazuje najlepiej różnicę charakteru duchowego Słowiańców a Serbo-Chorwatów, którzy doszli w epice do kulminacyjnego punktu” (Molè, 1909a: 383). Ilešič (1909: 574) zarzucił autorowi, że tworzy tym samym dualizm jugosłowiański, kiedyś wspierany przez język i historię: „Jednakże dowód w postaci poezji nie może być mocniejszy niż dowód w postaci języka. Nie ma granicy ani w języku, ani w poezji, a mianowicie granicy ścisłej; wszystko jest pełne przejść i niuansów”.

Molè był wtedy oczarowany twórczością Stanisława Wyspiańskiego, którego dramat *Noc listopadowa* z wielkim sukcesem wystawiono w Krakowie w listopadzie 1908 roku:

Czytam go, zagłębiając się w jego myśli i coraz bardziej podziwiam jego niezrównaną twórczość. Pojmuję jego geniusz jak u Michała Anioła, stworzył bowiem wieczne dzieła z pustki. Ale nie tylko jako poeta. Widziałem jego witraże w kościele Franciszkanów. Jego Bóg, stwarzając ziemię, jest nadziemski. Patrzyłem na to i wydawało mi się, że owiewa mnie duch nieskończoności. Miał ponad świat dzieła potężne, tytaniczne, tęskniące ku wieczności, ale jednocześnie potrafił oddać mistyczne natchnienia duszy roztapiającej się w boskiej miłości⁶.

Zamierzał napisać studium o tym wszechstronnym artyście, w końcu jednak zdecydował się przetłumaczyć esej Tadeusza Stanisława Grabowskiego (1909a: 554), który zauważył, że Wyspiański szczególnie umiłował dwa okresy w dziejach niepodległej Polski: jej mroczny świt i krwawy upadek. Oprócz literatury Młodej Polski Molè czytał ówczesnych polskich romantyków, złasz-

5 Interesujący jest fakt, że to właśnie późniejsza żona Molègo przetłumaczyła na język polski zbiór opowiadań Cankara oraz powieść *Hlapec Jernej in njegova pravica* (Šalamun-Biedrzycka, 1995).

6 V. Molè: *Pismo J. Šlebingerju*, 22. 11. 1908. NUK Rz Ms 1431.

cza Juliusza Słowackiego, którego stulecie urodzin obchodzono w 1909 roku. Napisał artykuł z tej okazji, a dla pisma „Ljubljanski zvon” przetłumaczył jego utwór *W Szwajcarii*, „najdelikatniejsze miłosne dzieło autora; [...] jakby utkane z nikłych romantycznych wizji, złotych nici i smutnej tęsknoty” (Molè, 1970: 67). W tym samym roku Grabowski⁷ dokonał obszernej analizy tego przekładu, która została opublikowana w periodyku „Świat Słowiański”.

Molè utrzymywał też przyjazne kontakty z Tadeuszem Lehrem-Spławińskim, późniejszym rektorem Uniwersytetu Jagiellońskiego, którego wraz ze słoweńskimi naukowcami ratował z obozu koncentracyjnego w 1939 roku.

Molè spędził w Krakowie dwa semestry, pełniąc ważną rolę pośrednika. Polakom przybliżył literaturę słoweńską, Słoweńcom polską, którą również sam tłumaczył, a jednocześnie tworzył imponującą sieć znajomości, co było możliwe głównie dzięki serdecznemu przyjęciu. Oczywiście wtedy nawet nie marzył o tym, że w Krakowie spędzi pół życia.

Zakończę myślą, że takimi pośrednikami są również profesorowie Bożena Tokarz i Emil Tokarz, którzy propagują w Słowenii polską literaturę i naukę, a w Polsce szerzą wiedzę o naszej literaturze i kulturze. W imieniu Katedry Literatury Porównawczej i Teorii Literatury Wydziału Filozoficznego Uniwersytetu w Lublanie dziękuję im za wszystko, co dla nas zrobili!

Przełożyła Joanna Borowy

Literatura

- Cankar I., 1975: *Bela krizantema. Zbrano delo 24*. Državna založba Slovenije, Ljubljana.
- Gantar Godina I., 1992: *Dr. Leopold Lenard*. „Zgodovinski časopis”, št. 46, s. 395–400.
- Grabowski T.S., 1909a: *Krakovsko gledališče*. „Ljubljanski zvon”, št. 29, s. 334–338, 478–485, 551–555, 607–612, 687–692, 740–748.
- Grabowski T.S., 1909b: *Słowacki wśród Słowieńców. Przekłady Vojeslava Molego*. „Świat Słowiański”, t. 2, nr 60, s. 366–377.
- Ilešič, F., 1909: *O literaturze słowieńskiej*. „Ljubljanski zvon”, št. 29, s. 574–575.

7 W Krakowie nie było wówczas znawców tematu, dlatego Grabowski, który studiował też w Zagrzebiu, w 1911 roku bronił swojej pracy o poezji Silvijego Strahimira Kranjčevicia na Uniwersytecie Wiedeńskim. Przed II wojną światową zaangażowany w działalność dyplomatyczną, po jej zakończeniu był profesorem nowożytnej literatury słowiańskiej na Uniwersytecie Jagiellońskim.

- Lenard L., 1907: *Prof. dr. Maryan Zdziechowski. Grundprobleme Russlands*. „Dom in svet”, št. 20, s. 477–478.
- Lenard L., 1908: *Oton Župančič. Samogovori*. „Dom in svet”, št. 21, s. 572–573.
- Lenard L., 1910: *Ivan Cankar. Hlapci*. „Dom in svet”, št. 23, s. 92–93.
- Lenard L., 1911: *Slovenci v Krakovu*. „Dom in svet”, št. 24, s. 243–244.
- Lenard L., 1913: *Profesor Maryan Zdziechowski*. „Dom in svet”, št. 26, s. 106–109.
- Mahnič J., 1968: *Opombe*. V: O. Župančič: *Zbrano delo 4*. Državna založba Slovenije, Ljubljana, s. 319–476.
- Molè V., 1909a: *O literaturze słowieńskiej*. „Świat Słowiański”, t. 1, nr 54, s. 381–391.
- Molè V., 1909b: *Ob stoletnici Julija Słowackega*. V: *Knezova knjižnica. Zbirka zabavnih in poučnih spisov*. Red. F. Ilešič. Slovenska matica, Ljubljana, s. 111–132.
- Molè V., 1970: *Iz knjige spominov*. Slovenska matica, Ljubljana.
- Oczkova B., 1983: *Lenardov „Rozwój historyczny gramatyki słoweńskiej”*. V: *Obdobje simbolizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi. Drugi del*. Filozofska fakulteta, Ljubljana, s. 295–303.
- Słowacki J., 1909: *V Švici. Ob stoletnici pesnikovega rojstva poslovenil Vojeslav Molè*. „Ljubljanski zvon”, št. 29, s. 593–597, 666–669.
- Šalamun-Biedrzycka K., 1995: *Cankarjev Hlapec Jernej in njegova pravica v poljščini*. V: *Prevajanje slovenske književnosti. Prevajanje za kino in RTV. 19. prevajalski zbornik*. Društvo slovenskih književnih prevajalcev, Ljubljana, s. 44–48.

Vojeslav Molè as a Kraków Student

SUMMARY | In the autumn of 1908, after spending two semesters in Vienna and doing military service, Slovenian poet Vojeslav Molè enrolled at the Jagiellonian University in Kraków. There he read Polish studies with Stanisław Tarnowski and art history with Marian Sokołowski, which was to prove a seminal influence in his later career. During his one-year-long sojourn in Kraków, he published a treatise on Slovenian literature in the *Świat Słowiański* magazine as well as translated works of Polish literature, thus serving to mediate between the two cultures.

KEY WORDS | Molè Vojeslav, Studies at the Jagiellonian University, Literary mediation

TONE SMOLEJ | w 1997 roku ukończył studia z literatury porównawczej i romanistyki na Wydziale Filozoficznym w Lublanie. Kształcił się w Wiedniu dzięki stypendium Herdera (1996/1997). W 2003 roku obronił pracę doktorską na temat recepcji francuskiej prozy naturalistycznej w Słowenii. Od

roku 1998 jest zatrudniony w Instytucie Literatury Porównawczej i Teorii Literatury na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu w Lublanie, gdzie w roku 2014 uzyskał tytuł profesora zwyczajnego. Dotychczas prowadził wykłady gościnne na Akademii Techniczno-Humanistycznej (Bielsko-Biała), Uniwersytecie Karola i Franciszka (Graz), Uniwersytecie Karola (Praga), Uniwersytecie Loránda Eötvösa (Budapeszt) oraz Uniwersytecie Komeńskiego (Bratysława). Z Matejem Hriberškim opracował podręcznik *Retorične figure* (2006). Wraz z Majdą Stanovnik jest współautorem książki *Anton Ocvirk* (2007). Opublikował trzy monografie na temat wzajemnych relacji francusko-słoweńskich w literaturze: *Slovenska recepcija Emila Zolaja (1880–1945)* (2007), *Iz francoskega poslovenjeno* (2008) oraz *Slovenska recepcija francoske književnosti od klasicizma do simbolizma* (2018). W 2014 roku wydał monografię *Etwas Größeres zu versuchen und zu werden: Slowenische Schriftsteller als Wiener Studenten, (1850–1926)*.

Alicja Wang

UNIwersytet Jagielloński

alicja.wang@uj.edu.pl

 <https://orcid.org/0000-0003-3185-5012>

Obraz Słoweńców w obrazkach z podróży Marii Konopnickiej

ABSTRAKT | W niniejszym artykule autorka podejmuje kwestię reprezentacji Słoweńców w dwóch obrazkach z podróży autorstwa Marii Konopnickiej: *Jak słońce zimę w Gorycji wschodzi* i *Jak słońce w Gorycji zachodzi* (1898). Po zarysowaniu kontekstu społeczno-kulturowego w słoweńskiej części Austro-Węgier przełomu XIX i XX wieku oraz omówieniu recepcji Marii Konopnickiej wśród Słoweńców autorka analizuje sposób, w jaki Konopnicka opisała miejscową ludność wiejską.

SŁOWA KLUCZOWE | Gorycja, Maria Konopnicka, podróż, Słoweńcy

Konopnicka wśród Słoweńców

Można bez przesady stwierdzić, że przełom XIX i XX wieku był dla kultury słoweńskiej pełen wstrząsów – dosłownie i w przenośni. Podobnie jak w całej Europie Środkowej modernizacja oznaczała stopniowe zrywanie z elementami dotychczasowej kultury, opartej głównie na wzorcach ludowych i religijnych. Jednocześnie warto pamiętać o rosnącej mobilności ówczesnego społeczeństwa, co stało się możliwe dzięki rozwojowi kolei żelaznej. W takich właśnie okolicznościach do wschodniej części Alp zawitała polska poetka Maria Konopnicka. Nie była ona wówczas jedyną kobietą podróżującą samotnie (ewentualnie z przyjaciółką lub partnerką, co dodatkowo łamało konwenanse społeczne) przez Europę, a nawet poza ten kontynent, i przekraczającą granice wyznaczonych ról płciowych – godne uwagi wydają się choćby wojaże pochodzącej z Celje Almy Karlin¹.

1 Na marginesie warto wspomnieć o niejednoznacznej przynależności narodowej Almy Karlin (1889–1950). Językiem mieszczaństwa w tej części Europy był niemiecki,

Zanim przejdę do sposobu, w jaki Maria Konopnicka charakteryzowała Słoweńców, chciałabym omówić kwestię recepcji jej dzieł przez przedstawicieli tej narodowości oraz szczegóły dotyczące jej podróży do tej części Europy. Niestety, pracy badawczej w tym zakresie nie ułatwia fakt, że poszczególne ślady odbioru oraz tłumaczeń wybranych utworów Konopnickiej na język słoweński występują w znacznym rozproszeniu, nie tylko przestrzennym, ale również czasowym. Mowa o bardzo odległych od siebie drukach – najstarsze, które pojawiły się na przełomie XIX i XX wieku, pochodzą z lat 1902–1911, a najmłodszy zapis nosi datę wydania 1982. Brakuje danych na temat recepcji twórczości Konopnickiej w niepodległej Słowenii, jeśli taka recepcja w ogóle występuje.

Recepcja Konopnickiej wśród czytelników słoweńskich okresu modernizmu

Anonimowy autor na łamach publikowanego w Lublanie katolickiego czasopisma „Dom in svet”, w numerze 12 z grudnia 1902 roku, w dziale zatytułowanym „To in ono” nie tylko przedstawił bardzo dokładnie jak na prasową notatkę biografię Konopnickiej, ale też zacytował jej wiersze (co wydaje się jeszcze ciekawsze – po polsku, jedynie z przypisami wyjaśniającymi znaczenie poszczególnych wyrazów) i omówił jej dzieła, na końcu wspominając o zbiorze pt. *Nowe latko*. Choć nazwisko autora notatki nie zostało podane, jego biegła znajomość języka polskiego oraz częste odniesienia do Krakowa z dużą dozą prawdopodobieństwa pozwalają twierdzić, że chodzi o Vojeslava Molęgo. Bardziej rozbudowaną charakterystykę twórczości Konopnickiej zawarł (co ciekawe, również w 1902 roku) Ivan Prijatelj na łamach innego lublańskiego periodyku, „Ljubljanski zvon”. Autor ten porównał ją do „dam późnego renesansu” i do Madame de Staël, wymieniając kierunki jej podróży, w tym oczywiście pobyt „w altanie goryckiego hotelu”. Były to więc niejedyny i nie pierwszy raz, gdy osoba Konopnickiej zostaje przedstawiona mieszkańcom Lublany. Najbardziej interesujący i zarazem ironiczny wydaje się jednak fakt, że autorka, określana w swojej ojczyźnie jako „wieszczka pogaizmu”, była cytowana i tłumaczona w słoweńskich periodykach katolickich i prawicowych. Co więcej, Prijatelj zwrócił uwagę na te jej utwory, w których obecne są motywy chrześcijańskie i związane z kulturą włoską. Mogło

co wyjaśnia, dlaczego ta podróżniczka nigdy nie posługiwała się słoweńskim (Dular, 1997: 246). Jest raczej nieprawdopodobne, by Karlin znała Konopnicką; wymieniam ją w tym kontekście jako jedną z pierwszych podróżniczek europejskich.

być to związane z szerszym kontekstem słoweńskiego życia społecznego na przełomie wieków; warto pamiętać, że w 1899 roku ówczesny biskup Lublany, Anton Bonaventura Jeglič, spalił prawie wszystkie egzemplarze pierwszego wydania *Erotike* Ivana Cankara, uważając je za niezgodne z katolicką obyczajowością.

Na podstawie korespondencji wysyłanej przez Konopnicką do jej dzieci możliwe jest odtworzenie trasy słoweńskich etapów jej podróży przez południowe rejony Europy. Wiadomo, że w latach 1893–1908 kilkakrotnie przyjeżdżała do Gorycji, która wówczas nie była jeszcze podzielona na część włoską i słoweńską. I tak z listu z 3 stycznia 1894 roku do Zofii Królikowskiej można dowiedzieć się, że Konopnicka „przebywa tam od kilku dni” (data stempla poczty w Gorycji to właśnie 3 stycznia 1894, co oznacza, że autorka musiała tam gościć przynajmniej od przełomu lat 1893 i 1894). Co więcej, Konopnicka opisuje zastaną sytuację następująco: „Lud mówi po włosku, reszta po niemiecku. Szyldy włoskie, nazwy ulic też, sama nie wiem, dlaczego to się jeszcze Austria nazywa” (Konopnicka, 2010). Kilka dni później, w korespondencji z 9 stycznia autorka *Naszej szkapy* zarysowuje warunki naturalne panujące w tym regionie zimą: „Po trzech dniach przeraźliwego wichru bora, który tu z gór Karstu [Krasu – A.W.] jak wściekły przylata, mieliśmy głęboki na metr śnieg na ulicach” (Konopnicka, 2010). Nieco bardziej rozbudowany obraz miejscowej kultury z jednoczesną aprioryczną oceną można znaleźć w liście z 29 marca 1894 roku:

Ale na ulicach były prawdziwe hece. Rezurekcja zwłaszcza. Bengalskie ognie, rakiety, iluminacje, cyfry oświetlone, fontanny ogniste, słupy pozapalane [...]. Im więcej się widzi innych ludzi, tym się jaśniej poznaje, że najbardziej chrześcijański naród to jest nasz naród, to lud polski ze swoją pobożnością, skrucą, czcią dla kościoła i rzewnością. U innych to albo kult bezduszny – jak u protestantów, albo coś w rodzaju teatru, jak u południowych katolików (Konopnicka, 2010).

Trudno określić, kogo miała na myśli Konopnicka, pisząc o „południowych katolikach”: Włochów czy Słoweńców. Z jej korespondencji wysyłanej z Gorycji wyłania się raczej powierzchowny obraz miejscowej społeczności, a tłum zamieszkujący ten zakątek Europy zlewa się w jedną, trudną do odróżnienia całość. Nieco inaczej przedstawia się reprezentacja słoweńskiej ludności w dwóch obrazkach z podróży opublikowanych w 1898 roku nakładem Gebethnera i Spółki: *Jak słońce zimą w Gorycji wschodzi* i *Jak słońce w Gorycji zachodzi*. Oba teksty znalazły się w zbiorze nowel zatytułowanym *Ludzie i rzeczy*.

Wizerunek Słoweńców w *Jak słońce zimą w Gorycji wschodzi i Jak słońce w Gorycji zachodzi*

W pierwszym ze wspomnianych utworów zarysowuje się nieco groteskowy obraz codziennego życia ludu słoweńskiego:

Dzień daleko, a w ulicy słycać już tupot drewnianych podeszew i podkutych butów. To idą *baby*. Jak wielbłąd jest okrętem pustyni, tak „baba” jest wielbłądem tych gór i tych dolin. Dwie trzecie tego wszystkiego, czego miastu do życia w ciągu dnia potrzeba, przynosi o świcie lub przed świtem – *baba*. *Baba* może mieć lat sto, a może też mieć lat dwadzieścia albo i mniej jeszcze, to jej nie przeszkadza być *babą*. Jeśli tylko chodzić może – idzie; jeśli tylko ma co dźwignąć – dźwiga; jeśli może co przynieść – przynosi. Jak strumienie z gór spływają w dolinę, tak *baby* do Gorycji idą (Konopnicka, 1898).

Nietrudno ustalić, kto jest głównym bohaterem, a raczej bohaterkami zbiorowymi obrazka Konopnickiej. Wspomniane „baby” mogą oczywiście odnosić się do słoweńskiego wyrazu oznaczającego m.in. zwykle starsze kobiety, co też sugeruje kursywa użyta w tekście oryginalnym. Wydaje się również, że tego rodzaju nazewnictwo nie ma konotacji negatywnych ani nie służy ukazaniu w negatywnym świetle lokalnej społeczności. Na marginesie warto zwrócić uwagę na inne słoweńskie słowa i wyrażenia, które odnotowała autorka choćby w następującym zdaniu:

Dopóki tchu w piersiach, a w nogach choć trochę mocy, *baba* przebywa „vrchy” wąwozy, szczeliny skalne, „vucie dragi,” (wilcze drogi), „hude lochy” (złe jary), korzysta z każdej dróżki, z każdego łoża wyschłego strumienia, przechodzi w bród „poiki,” bijące źródła żywe „lijaki,” te – które ulewne deszcze zasilają lub tworzą – idzie, idzie, idzie... (Konopnicka, 1898).

Oczywista jest w tym przypadku nieznajomość słoweńskiej gramatyki i ortografii oraz spolszczenia wspomnianych wyrazów, które jednak mogły służyć przybliżeniu egzotycznej dla dziewiętnastowiecznych warszawskich czytelników lokalnej kultury w tej części Austro-Węgier. Nieprzypadkowo w omawianej relacji pojawiają się takie elementy lokalnego krajobrazu, które mogły zostać przywołane w celu wywarcia wpływu na odbiorcę. Nie jest to zresztą pierwsze tego rodzaju obrazowanie w twórczości Konopnickiej – wcześniej w baśni *O krasnoludkach i sierotce Marysi* dochodzi do skonstrastowania wiejskich, sielskich i swojskich krajobrazów z grozą Tatr, jednakże w utworze dla dzieci pełni ono zupełnie inną funkcję, jako wyrażenie pozytywistycznego

w swoim charakterze przekonania, iż naturę można ujarzmić i nie jest ona tak groźna, jak wcześniej uważano. Słoweńcy w obrazku Konopnickiej są ukazani jako ci, którzy muszą na co dzień znosić niesprzyjające im warunki naturalne, a jednocześnie są pozbawieni możliwości, by pokonać te ograniczenia.

Pisarka podziwia tężyznę fizyczną i siłę umysłową słoweńskich kobiet wiejskich, czemu daje wyraz w następującym opisie:

Typ *baby* jest różnolity. Insza będzie ta z Karstu, insza z Tyrnawskich borów, insza z zachodniego Pomorza. Od szczyrosłowiańskich rysów, przez różne stopnie rasowych i plemiennych przymieszek, przechodzi aż w orli, starorzymski profil, a niejedna twarz śniada wygląda, jak w starej kamei cięta. Jest wszakże jeden rys naczelny, który te rozliczne typy pokrewnemi sobie na pierwszy rzut oka czyni: to jakiś rodzaj smętności, czy zadumania w oczach. Nie mówię o modrych i siwych, których tu najwięcej. W tych leży zawsze niemal cisza i pogoda, bardzo do jakiejś tęsknoty, do jakiejś melancholii podobna. Ale i w najczarniejszych nawet niema tego natarczywego migotania, tej przebiegłej ruchliwości, jakie są zwykłe czarnym oczom Włoszek (Konopnicka, 1898).

Słowenki jawią się więc jako osoby o zróżnicowanych typach urody; melancholia i zadumanie nabierają wręcz wartości estetycznej, co można wiązać zarówno z młodopolskimi motywami literackimi, ogólnym nastrojem epoki, jak i docenieniem mądrości życiowej wśród przedstawicieli ludu, stanowiącym częsty motyw w twórczości Konopnickiej (Podraza-Kwiatkowska, 2000). Na uwagę zasługuje fakt, że w tym fragmencie wspomina ona o regionach, które i dzisiaj stanowią ważną część słoweńskiej historii oraz kultury: pojawia się tutaj Kras (Karst), Trnovski gozd, znajdujący się na wschód od Gorycji, oraz „zachodnie Pomorze”, czyli Primorska, okolice Kopru i Piranu. Zachwyty słowiańskim rysem miejscowej kultury odnaleźć też można w opisie specyficznego rodzaju mężczyzn:

A on w siermiężce też parcianej, rzemieniem mocno ściśniętej, w postołach idzie jakiś radosny, lekki, ciekawy, pogląda po straganach, po kramach, to znów głowy podniesie i zapatrzy się w niebo, cały złoty, w tym lnie siwym, od promiennej dnia pogody.

Ot zwyczajnie „Wuci did”, wilczy dziad, wołykita taki, co to już na młodsze ręce pracę i dobytek zdał, albo-li też zgoła co i komu zdawać nie miał i tak sobie luzem po świecie chodzi, śmierci czekając. Taki ma zwykle silny typ słowiański, znacznie czystszy, niż to u *bab* bywa (Konopnicka, 1898).

Można zaryzykować stwierdzenie, że Konopnicka sięga po znany w literaturze polskiej (oraz w literaturach Europy Środkowej i Wschodniej) motyw wędrownego dziada – starca, czasami żebraka lub chłopskiego nędzarza (Geremek, 1989; Michajłowa, 2010). Wyrażna jest także idealizacja tych postaci, zamieszkujących słoweńską prowincję, o czym świadczy epitet „cały złoty”.

W obrazku *Jak słońce zimną w Gorycji wschodzi* sympatia autorki do Słowenów nie jest wyrażana wprost, ale można zauważyć swoiste zainteresowanie miejscowym językiem oraz pewną dozę podziwu dla ludzi, którzy zachowali wiele z dawnych, lokalnych tradycji. Prosloweńskie postawy są natomiast bardzo widoczne w drugim tekście, *Jak w Gorycji słońce zachodzi*, powstałym na skutek inspiracji podróżami do tego regionu. Co więcej, Konopnicka w emocjonalny sposób opisuje relacje słoweńsko-włoskie:

Włosi do Słowian mają się w Gorycji, na ilość, jak cztery do jednego, a na sentyment, jak pies do kota, albo jeszcze gorzej. Od dawna i wzajemnie dwie te nacje nie cierpią się i otwarcie przeciw sobie stają. Każdy Włoch prędzej się tu zgodzi z Niemcem, niż z Słowakiem; każda Słowaczka pójdzie raczej kupować „kaj dobra zidovka² je,” niżeli do Włocha (Konopnicka, 1898).

Nietrudno odnaleźć w tym fragmencie analogię do stosunków między Polakami a zaborcami. Można nawet zaryzykować stwierdzenie, że Konopnickiej pod pozorem reportażu z podróży udało się przemycić pewne treści dotyczące sytuacji Polaków (a szczególnie ich uboższej i mniej uprzywilejowanej części) pod zaborami, i ominąć przy tym ograniczenia związane z cenzurą. Interesujące jest tu szczególnie obranie jednej strony w tym etnicznym konflikcie – Włosi „prędzej zgodzą się z Niemcem”, a więc z jednym z zaborców, niż ze „Słowianami” (na marginesie warto zaznaczyć, że autorka używa zamiennie słów „Słowianie”, „Słowacy” i „Słoweńcy”, co jest bardzo ciekawe również z językowego punktu widzenia, jako że zaledwie 11 lat po *Ludziach i rzeczach* została wydana książka Ireny Kosmowskiej pt. *Z południowej Słowiańszczyzny: słoweńska kraina*, a więc na przełomie XIX i XX wieku nie mogło być mowy o dowolności w posługiwaniu się tymi wyrazami). Ten trop interpretacyjny nie jest pozbawiony podstaw wobec podejmowanej przez Konopnicką walki o prawa lokalnej ludności polskiej w Wielkopolsce po protestach przeciwko organizowanym w zaborze pruskim lekcjom religii w języku niemieckim (Chyra-Rolicz, 2012).

2 Prawdopodobnie chodzi o *židovka* – Żydówka, błąd w zapisie.

Na szczególną uwagę zasługuje także poniższy opis scenki z życia codziennego, konkretnie opis zakupów na targu, zawierający dialog w języku słoweńskim:

Gle... glejte!... – woła *baba*, trącając drugą, a mało jej oczy z głowy nie wyskoczą. – *To je obleka cudna!...*

– *Velmi lepa!* – odpowiada druga i obie zatrzymują się przed straganem, nad którym powiewa zamaszysta spódnica i kaftan.

W lot chwytą te spojrzenia właściciel straganu.

– *Co je vam ljubo?...* – pyta z przymileniem. – *Prav rad vam poslužim!*

Baby się przyglądają, jakby go nie słyszały. Nareszcie jedna, chcąc zgłuszyć swoje żądze, odważa się na krytykę:

– *Kratki rokavi!* – mówi.

– *Kratki rokavi!...* – podchwytuje z oburzeniem właściciel „blaga”

– *Te rokavi so kratki?... To je najnovjsza szega! To je szega vienska! Prawo recz... Dunajska szega! Pogledajte bliže!*

Ale *baba* czuje, że gdyby jeszcze chwilę dłużej patrzyło na owo „cudne obleko,” uległaby niechybnie pokusie (Konopnicka, 1898).

Wydaje się, że krytyka postkolonialna byłaby wartościowym narzędziem podczas lektury i interpretacji obu obrazków Marii Konopnickiej. Zapis języka grupy kolonizowanej (w tym przypadku Słoweńców) w tekście stworzonym w języku innym niż ten, którym posługuje się grupa, służy budowaniu kulturowego dystansu między autorem, jego czytelnikami, a lokalną ludnością będącą przedmiotem opisu (Bandia, 2008). Jednakże Konopnicka w tym przypadku występuje nie tyle jako reprezentantka kolonizatorów, ile jako przedstawicielka jednej z kolonizowanych nacji Europy Środkowej. Jednocześnie ironiczne zdania pod koniec opisu targu w Gorycji: „Ten »dunajski« krój i ta »dunajska« moda są ostatecznym argumentem, który nie chybia nigdy. Bo proszę, co ma na to odpowiedzieć chłop, albo i baba? Dunajskie, to dunajskie!” (Konopnicka, 1898), mogą świadczyć o nieco pogardliwym stosunku autorki do miejscowej ludności, która w takim ujęciu nie ma własnego zdania i musi korzystać z tego, co oferują przedstawiciele innego mocarstwa, mianowicie Austrii³. Przy czym może to też być swoisty opis kompleksu niższości słoweńskich mieszkańców Gorycji, zrodzonego z wieloletniego braku własnej państwowości.

3 Podobne wątki pojawiają się w listach wysyłanych przez Konopnicką z Opatiji, w których opisuje ona Chorwatów jako tych, którzy nie znają się na modzie i kuchni (zob. Konopnicka, 2010).

Dalsze fragmenty *Jak w Gorycji słońce zachodzi* nie zostawiają jednak złudzeń odnośnie do stosunku Konopnickiej wobec miejscowej ludności:

Czasem i taka gromadka Słoweńców zatrzymuje się przed Wokulaczem albo Zireczicem. Jeden wtedy odczytuje, chromając nieco, tytuły wystawionych książek, a drudzy słuchają. Nie wszystkie czyta. Oko jego umie w tych wystawach odnaleźć małe tomiki w czerwonej okładce, na której widać napis: „Slovanska knjižnica.” Jest to wydawnictwo właściciela goryckiej drukarni p. Gabriszczka, który za pomocą tych małych książeczek poznajamia Słoweńców z autorami pobratymczych plemion. Najwięcej powodzenia mają przekłady czeskich i łużyckich pisarzy.

Ich naiwna humorystyka, ich niewybredny liryzm, ich obyczajowość wreszcie najłatwiej chwyta za serce Słoweńców. Ale wydawca nie myśli czytelników swoich zostawiać na tym poziomie, on gwałtem ciągnie ich wyżej. Taki np. *Snopicz* (tomik, zbiorek) VI i VII obejmuje „Romankę” Orzeszkowej, a inny znów „*Pojidimo za Njim*” Sienkiewicza.

No, i kupują! Baba wprawdzie tomik waży w rękę, ogląda na wszystkie strony i mówi, że jest „*za 12 krejczurów premalo!*” — ale płaci; i taka Orzeszkowa, taki Sienkiewicz wędruje w koszu na głowie Słowenki, gdzieś do Podsabotina, do Skerbiny, czy do Vucigrada. Oprócz powieści kupuje się zwykle „*Slovenska pratika*” – kalendarz, na którego pierwszej stronicy świeci razem i w wybornej zgodzie: ogromne słońce, nieco mniejszy księżyc, kilka konstelacji gwiazd i ogoniasta kometa (Konopnicka, 1898).

Trudno jednoznacznie stwierdzić, w jakim stopniu autorka miała kontakt z przedstawicielami rodzącej się słoweńskiej inteligencji. Nie widać w jej korespondencji zainteresowania miejscową moderną, nie pojawia się ono także w analizowanych utworach. Słoweńcy w takim ujęciu występują jako nieodczona masa prostego chłopstwa, które wprawdzie przynajmniej w części potrafi już czytać i pisać (co nie było taką oczywistością w przypadku dziewiętnastowiecznej polskiej wsi; zob. Melik, Ostanek, Schmidt, red., 1970), ale charakteryzuje się niewybrednym gustem literackim, natomiast w kontakcie z wybitnymi twórcami nie tylko nie potrafi ich należycie uszanować, ale nawet, mimo wysiłków lokalnego wydawcy, nie zdaje sobie sprawy z tego, kim oni są w kraju swojego pochodzenia.

Między sympatią a poczuciem wyższości – zamiast podsumowania

Zastanawiając się, jaki jest obraz Słoweńców zawarty w obu obrazkach z podróży do Gorycji, warto postawić pytanie: czy zawierają one sympatię, czy może empatię wobec zamieszkujących ten region Słoweńców?

W przypadku Marii Konopnickiej można dostrzec pewne przejawy sympatii wobec tej nacji – wynikało to z podobnej sytuacji obu narodów pod koniec XIX wieku, co więcej, część Polaków była poddanymi tej samej zaborczej monarchii habsburskiej. Zarówno Polacy, jak i Słoweńcy nie mogli cieszyć się niepodległym państwem, doświadczali dyskryminacji i ubóstwa.

Jednakże nie można zapomnieć o tym, iż analizowane relacje z podróży noszą znamiona typowej dla tej epoki stylizacji, a więc także swoistej idealizacji wizerunku chłopca słoweńskiego jako części ogólnej chłopomanii przełomu XIX i XX wieku. Trudno więc ocenić, ile jest w tych utworach rzeczywistej sympatii, ile natomiast swoistej literackiej mody. Idealizacja ta nie przekłada się na próby zrozumienia lokalnej kultury.

Nie można natomiast mówić w tym przypadku o empatii, rozumianej jako współ-odczuwanie (Breczko, 2014; Okupnik, 2018). Słoweńcy w obrazkach Konopnickiej jawią się jako egzotyczna grupa, składająca się w zdecydowanej większości z prostych chłopów, będąca przedmiotem reportażowego opisu, nie jako bracia lub partnerzy doświadczający takiego samego jak Polacy ucisku ze strony zaborców.

Można nawet zaryzykować stwierdzenie, że występują tu dwuznaczne reprezentacje Słoweńców jako narodu, który z jednej strony jest jeszcze dość nieokrzesany, nieco prymitywny, pełen prowincjonalnych kompleksów, z drugiej jednak można go podziwiać za znoszenie trudów dnia codziennego i stałe pokonywanie przeciwności losu, wynikających zarówno z sytuacji politycznej, jak i niesprzyjających warunków naturalnych. Autorka zachowuje w swoim opisie dystans do słoweńskich mieszkańców Gorycji, nawet jeśli widzi w nich analogię do mitycznego króla Piasta czy polskich chłopów w podobnej sytuacji. Może to wynikać z przynależności do innej klasy społecznej, z powierzchownej wiedzy na temat lokalnej sytuacji oraz z wybranych przez pisarkę ram gatunkowych, w których opis jest przeznaczony dla czytelnika pragnącego kontaktu z tym, co obce i egzotyczne.

Literatura

- Bandia P., 2008: *Translation as Reparation: Writing and Translation in Postcolonial Africa*. Routledge, New York.
- Breczko J., 2014: *Cztery odmiany empatii*. „Kwartalnik Filozoficzny”, z. 3, s.155–169.
- Chyra-Rolicz Z., 2012: *Maria Konopnicka: opowieść o niezwykłej kobiecie*. Akant, Siedlce.
- Dular S., 1997: *Alma Karlin (1889–1950) slovenska polihistorika, potomka družine Carli*. „Acta Historiae”, št. 5, s. 243–253.
- Geremek B., 1989: *Świat „opery żebraczej”: obraz włóczęgów i nędzarzy w literaturach europejskich X–XVII wieku*. Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa.
- Konopnicka M., 1898: *Ludzie i rzeczy*. Gebethner i Wolff, Warszawa.
- Konopnicka M., 2010: *Listy do synów i córek*. Red. L. Magnone. Instytut Badań Literackich Polskiej Akademii Nauk, Warszawa.
- Melik V., Ostanek F., Schmidt V., red., 1970: *Osnovna šola na Slovenskem 1869–1969*. Slovenski šolski muzej, Ljubljana.
- Michajłowa K., 2010: *Dziad wędrowny w kulturze ludowej Słowian*. Tłum. H. Karpińska. Oficyna Naukowa, Warszawa.
- Okupnik M., 2018: *W niewoli ciała. Doświadczenie utraty zdrowia i jego reprezentacje*. Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych „Universitas”, Kraków.
- Podraza-Kwiatkowska M., 1977: *Młodopolski świat wyobraźni: studia i eseje*. Wydawnictwo Literackie, Kraków.
- Podraza-Kwiatkowska M., 2000: *Literatura Młodej Polski*. Instytut Badań Literackich Polskiej Akademii Nauk, Warszawa.

Image of Slovenes in Travelogues of Maria Konopnicka

SUMMARY | Author is focused on the representation of Slovenes in two relations from the journey written by Maria Konopnicka in 1898: *Sun rising in winter Goritzia (Jak słońce zimą w Gorycji wschodzi)* and *Sun set in Goritzia (Jak słońce w Gorycji zachodzi)*. Following general information about socio-cultural context in Slovenian part of Austria-Hungary on the turn of the 19th and 20th century, author is concerned on the way of representation of local rural community in Konopnicka's works.

KEY WORDS | Goritzia, journey, Maria Konopnicka, Slovenes

ALICJA WANG | dr, polonistka i slawistka, adiunkt na Wydziale Polonistyki Uniwersytetu Jagiellońskiego. Autorka monografii: *Wiejskie dzieciństwo: Branko Ćopić i Tadeusz Nowak* (2018) oraz *Niepełnosprawność w polskiej literaturze XX i XXI wieku dla dzieci i młodzieży* (2020), tłumaczka (*Biały wąż: baśnie i bajki słoweńskie*, wybór: M.M. Błażić, A. Fidowicz, M. Kropej-Telban). Do jej zainteresowań naukowych zaliczają się studia o niepełnosprawności (*disability studies*), kontakty polsko-słoweńskie, literatura dla dzieci i młodzieży.

WOKÓŁ LITERACKICH
I OKOŁOLITERACKICH ASPEKTÓW
DIALOGU MIĘDZYKULTUROWEGO

Silvija Borovnik

UNIVERZA V MARIBORU

silvija.borovnik@um.si

 <https://orcid.org/0000-0002-2236-5444>

UGLEDATI SE V DRUGEM: Drago Jančar in Adam Michnik, Brina Svit in Witold Gombrowicz* Medkulturni in medbesedilni dialog nekaterih slovenskih književnikov in književnic s poljskimi

IZVLEČEK | Referat se ukvarja z izbranimi deli nekaterih slovenskih književnikov in književnic, v katerih je razviden tesen stik s poljskimi književniki in književnicami oz. njihovimi literarnimi deli. Ta stik je bil v osemdesetih in devetdesetih letih 20. stoletja lahko oseben, kot npr. med Dragom Jančarjem in Adamom Michnikom, kar je razvidno iz *Disputa* (1992), lahko pa je potekal »le« na medbesedilni ravni kot dialog literature z literaturo. Ta je prikazan na osnovi dela Brine Svit *Slovenski obraz* (2014), ki se prepleta z usodo in literaturo Witolda Gombrowicza. Vsi avtorji in avtorice pa tematizirajo vprašanje večkulturnosti in medkulturnosti v sodobnem svetu, pa tudi probleme migracij iz političnih in osebnih razlogov.

KLJUČNE BESEDE | multikulturalizem, intertekstualnost, slovenska književnost, poljska književnost migracije

Pričujoče besedilo se ukvarja z izbranimi deli nekaterih slovenskih književnikov in književnic, v katerih je razviden tesen stik s poljskimi književniki in njihovimi deli. Ta stik je bil v osemdesetih letih dvajsetega stoletja posebno intenziven, npr. med Dragom Jančarjem in Adamom Michnikom. V Jugoslaviji je bil to čas razpadanja socialistične države, osamosvajanja Slovenije in začetka več let trajajoče vojne v Bosni in Hercegovini ter na Hrvaškem, na Poljskem pa se je prav tako zaključevalo obdobje življenja v socializmu in

* Besedilo je bilo objavljeno v avtoričini monografiji *Ugledati se v drugem: Slovenska književnost v medkulturnem kontekstu*, 2022.

začetek poti v novo demokracijo je bil poln pretresov. V Sloveniji je literarni festival Vilenica, ki je imel tudi politično vlogo – prizadeval si je za umeščanje Slovenije v nekdanji skupni duhovni prostor Srednje Evrope – omogočal srečevanje najvidnejših literarnih predstavnikov in predstavnic z teh držav, seveda tudi iz Poljske. V pogovoru, ki ga je vodil polonist, profesor Niko Jež, ta pogovor pa je bil pozneje objavljen v knjižici *Disput ali Kje smo, kam gremo?* (1992), sta svoje poglede na preteklost in nejasno prihodnost izrazila Drago Jančar in Adam Michnik. Srečala sta se leto po slovenski osamosvojitvi, oba kot zelo znana in uveljavljena pisatelja ter publicista, oba sta bila v nekdanjih socialističnih državah tudi politična zapornika. Njun javni pogovor je potekal na teme osebne in politične emigracije, narodne identitete, Srednje Evrope, vloge pisateljev in njihovih literarnih del v političnih gibanjih, nazadnje pa tudi o nujnosti umetnikove notranje emigracije kot načina bivanja in pogoja za literarno ustvarjanje. Duhovito in kritično sta izrazila tudi svoja stališča ob vključevanju svojih držav, Slovenije in Poljske, v nove evropske integracije.

Glede na to, da sta oba pisatelja izkusila represivnost socialističnega sistema, ker sta bila njegova ostra kritika, ju je profesor Jež najprej vprašal, ali sta kdaj pomislila na to, da bi emigrirala v tujino. Michnik je na to odgovoril, da je na to pomislil leta 1971, ko je spoznal, da mu komunisti ne bodo dovolili končati študija. Ironija njegove usode in političnega angažmaja se skriva v tem, da je bil sam sin predvojnih komunističnih aktivistov, leta 1968 pa so ga prav komunisti vrgli z univerze, nato je bil aretiran in leta 1969 zaprt. Njegov oče, ki je bil predvojni komunist, ni nikoli končal študija, ker se je ukvarjal s politiko, potem pa so komunisti ovirali njegovega sina. Toda Adam Michnik je za razliko od očeta želel diplomirati in je tik pred odhodom v tujino izvedel, da so ga sprejeli nazaj na fakulteto, tokrat v Poznanju. Jančarjeva izkušnja je bila drugačna. Ker je v Jugoslavijo iz Avstrije pretihotapil t. i. prepovedano literaturo (besedilo, ki je govorilo o povojnih pobojih domobrancev v Kočevskem Rogu), ga je nekdo ovadil, tako da je bil obsojen in nato zaprt. Zaprli so ga v isti zapor, kamor so med drugo svetovno vojno nacisti zaprli njegovega očeta. Tako se je tudi v njegovi izkušnji zrcalila ironija zgodovine ali tistega zgodovinskega kolesa, ki se vedno znova vrača na isto točko in ga je pisatelj pozneje v esejih imenoval »groteskni ringlšpil« (Jančar, 1989: 17). Jančar nadalje omenja, da so mu pripadniki jugoslovanske tajne službe sami naskrivaj predlagali, naj emigrira, a se za to ni odločil. Če bi pobegnil čez mejo, bi obveljal za emigrantskega sovražnika – in »oni« bi imeli prav. Tega veselja jim ni privoščil. Jančar nadalje pripominja, da je bil Michnikov primer znan po vsej Evropi, medtem ko je bil njegov le »srečanje s provincialnimi policaji« (Jančar, 1992a: 9). A njihove metode so si bile v vseh socialističnih državah podobne.

Michnik nadalje opominja, da predstavlja emigracija v poljski književnosti pomemben del literarnega izkustva. Izrazi misel, da ne Miłosz ne Gombrowicz na Poljskem ne bi napisala tega, kar sta ustvarila v tujini. Jančar pa odgovarja, da je s slovensko književnostjo podobno. Spomni na Louisa Adamiča, ki se je izselil in postal ameriški pisatelj. Zamenjal je tudi jezik in pričel pisati angleško. Druge primere najdemo med slovensko politično emigracijo po letu 1945, ki je ustvarila veliko pomembnih literarnih del. Tega Jančar sicer ne omenja, vendar je množica avtorjev in avtoric, ki so po drugi svetovni vojni v Sloveniji ostajali v glavnem neznani, saj njihove knjige niso bile splošno dostopne in ni o njih nihče poučeval niti v šolah niti na univerzi, razvidna iz znanstvene monografije v treh delih z naslovom *Slovenska izseljenska književnost I–III* urednic Helge Glušič in Janje Žitnik Serafin (1999). Nekateri, npr. Zorko Simčič, ki je po vojni pobegnil v Argentino, pa so se po osamosvojitvi Slovenije leta 1991 v svojo domovino za vedno vrnili. Kljub temu jezika svojega literarnega ustvarjanja v glavnem niso zamenjali. Večina jih je tudi v tujini pisala slovensko. Po drugi strani mnogi pisatelji, ki so imeli prav tako slabe izkušnje s socializmom, niso odšli v tujino. Ostajali so doma in trpeli zaradi nemožnosti objavljjanja ter stalnega nadzora, kot npr. Edvard Kocbek. K temu naj dodam, da so bile tudi izkušnje nekaterih drugih, npr. Dominika Smoleta, Gregorja Strniše, Branka Hofmana, Žarka Petana, Igorja Torkarja, Marjana Tomšiča, Vitomila Zupana ali Marjana Rožanca zelo slabe. A ostajali so doma – ne zaradi pomanjkanja kozmopolitizma, temveč iz številnih drugih razlogov, med katerimi je bilo najbrž pomanjkanje denarja za preživljanje zelo pomembno.

Naslednja tema, o kateri sta v *Disputu* razpravljala Jančar in Michnik, se je nanašala na vedno aktualna vprašanja človekove – in pisateljske – identitete. Adam Michnik je menil, da ne bi nikoli mogel pozabiti na svojo poljsko identiteto in prav tako ne, da bi v procesu evropske integracije nastopil mehanizem izginjanja kultur. Temu bi se uprl. O razmerju med t. i. provinco in centrom v umetnosti je povedal: »Od Gombrowicza sem se naučil ene stvari, da ni provincialne kulture, da so provincialni le ljudje.« (Jančar, 1992a: 14) Vendar je Michnik za razliko od Gombrowicza prepričan, da identiteta, t. i. »poljskost«, literaturi daje obraz.

Jančar, ki je zlasti v esejih veliko pisal o Sloveniji (v zbirkah *Terra incognita*, 1989, *Razbiti vrč*, 1992) in se je v okviru *Nove revije* (v 57. številki) s somišljeniki odkrito zavzemal za njeno osamosvojitve, pa je bil v drugačnem položaju in povedal, da o slovenskem nacionalnem vprašanju gotovo ne bi toliko pisal, če bi Slovenija lahko živela kot »normalno organizirana skupnost« (Jančar, 1992a: 15) – in najbrž je pri tem mislil na to, da bi bilo drugače, če bi Slovenci v zgodovini imeli lastno državo.

Pogovor med Jančarjem in Michnikom je potekal na festivalu Vilenica, ki je bila v času socializma otok, na katerem so se soočali in drug z drugim razpravljali različni (opozicijski) literarni glasovi iz Srednje Evrope. In tako oba pisatelja profesor Jež sprašuje, zakaj je, in ali je, Srednja Evropa kot povezovalni element še vedno aktualna. Jančar mu odgovarja, da se je festival Vilenica pričeval oblikovati po nastanku znamenitega Kunderovega eseja *Tragedija Srednje Evrope*, ki je bil tudi na Slovenskem pogosto bran in citiran. Srednja Evropa je pomenila idejo odpiranja, pri čemer seveda ni šlo za nemški koncept »Mitteleurope«, ampak za nekakšno »vmesno Evropo«, »Zwischeneurope«, za svet med dvema svetovoma od Baltika do Jadrana. Obenem so se porajala vprašanja o tem, ali obstaja nekaj kot srednjeevropska literatura in kultura (na začetku katere so bili po njegovem avtorji kot Herman Broch, Robert Musil, Jaroslav Hašek, Miroslav Krleža, Witold Gombrowicz, pa tudi Ivan Cankar in drugi). Vilenica je nedvomno imela velik kulturnopolitični pomen in koncept Srednje Evrope je bil po Jančarju mišljen kot koncept odprtega prostora, tudi brez meja. Slovenijo so takrat nekateri zahodni mediji imenovali »vzhodni otok svobode«, za idejo srednjeevropske povezovalnosti pa so prav zaradi odpiranja veliko zanimanja pokazali tudi Madžari, Čehi, Poljaki, pozneje tudi Litovci (Jančar, 1992a: 17). Ironija usode ali zgodovine se danes kaže v tem, da so bili takrat oni »jetniki«, ki so hoteli na vsak način »ven«, danes pa prav večina teh držav, vključno s Slovenijo, zapira svoje meje pred drugimi, pred begunci, ki želijo v Evropo zaradi vojn ali bednih življenjskih razmer v drugih delih sveta. Jančar se spominja:

»Evropa je bila ob nastajanju Vilenice še razdeljena, stal je še berlinski zid, na madžarski meji so bile žične ovire, na češki meji so bila minska polja. Danes se je vse spremenilo. Ideja o Srednji Evropi je bila ne samo opredelitev proti nasilju in zapiranju prostora, bila je tudi radovednost, želja po komunikaciji. Morda bi bile srednjeevropske zamisli mrtve, kot je mrtva Avstro-Ogrska, ko ne bi bile nasilno zaustavljene. Tako pa je po radovednosti za bližnjo okolico, po naraščanju samozavestnega spoznanja, da se ves svet ne dogaja v New Yorku ali Moskvi, naraščala tudi opredelitev za tisto duhovno stanje, ki nam pripada in nam je bilo nasilno odvzeto.« (Jančar, 1992a: 18)

Michnik k temu dodaja, da je bila za Poljake ideja Srednje Evrope predvsem politična ideja in je šlo za to, da bi našli intelektualno in politično osamosvojitvev od Rusije. A izkušnja s socializmom bo pri narodih, ki so v njem živeli, po njegovem ostala še vsaj petdeset let. Od tega se ni mogoče kar tako enostavno osvoboditi, saj je šlo tudi za posebno stanje duha, h kateremu se bo literatura pogosto vračala (Jančar, 1992a: 18). Možnost in upanje Vilenice vidi

predvsem v tem, da bi ta srečanja v prihodnosti ponujala odprt dialog tudi o najtežjih vprašanih (Jančar, 1992a: 18).

Oba pisatelja sta že leta 1992 v Srednji Evropi, ki je bila tudi za njuni državi hrepeneči cilj, prepoznavala nevarne in pretirane nacionalizme, skupaj s starim srednjeevropskim antisemitizmom, pa tudi s številnimi problemi iz zahodnega sveta. A po Jančarju se mora pisatelj ukvarjati predvsem z literaturo, čeprav ne živi zunaj sveta, ki ga obdaja.

Michnik v *Disputu* izpostavlja posebno vrednost večkulturnega in medkulturnega dialoga, saj tudi »Srednja Evropa« predstavlja bogat mozaik raznordnosti literatur in kultur. Oba pisatelja tudi ne moreta mimo komentarja ob znamenitem Handkejevem eseju *Sanjačevo slovo od devete dežele* (1991) in njegovem provokativnem stališču, da je Srednja Evropa zanj le »meteorološki pojem«. To je bila vzvišena provokacija, ki je na Slovenskem naletela na zelo kritičen odziv (Borovnik: *Sanjačeva zmota*, 1991, Jančar: *Poročilo iz devete dežele – privid ali resničnost*, 1991). »Handke nikoli ni bil glasnik tistega dela Evrope, ki se je ukvarjal s totalitarizmom, s problemi zatiranih nacij, predvsem pa zatiranih posameznikov.« (Jančar, 1992a: 25) Handke ni videl možnosti za emancipacijo nacije. Njegov interes je bila po Jančarju Slovenija kot »pokrajina literature«, kot »deveta dežela«, ne pa kot samostojna in urejena država. Drugačni avtorji so po Michniku Leszek Kołakowski, Tomas Venclova, Milan Kundera ali Czesław Miłosz, avtorji, ki imajo tako vzhodnoevropsko izkušnjo s komunizmom kot tudi zahodnoevropsko (Jančar, 1992a: 26). Toda Miłosz, se spominja Michnik, je ob podelitvi Nobelove nagrade zavestno spregovoril tudi o baltskih narodih, o katerih do takrat ni govoril še nihče, in o njihovi pravici do svobode. Miłosz je namreč vedel, da ga gleda ves svet. In tudi za Konwickega, poudarja Michnik, je bila Litva Arkadija, mit, toda ko se je pojavil problem realne Litve, se je brez pomisleka postavil na njeno stran. Handke tega ni zmožel. (Jančar, 1992a: 28) Zelo pomembno pa je, kar poudarja Michnik, da narodnostna čustva niso nujno nacionalistična. Loči torej med domoljubjem in nacionalizmom, ki se mu zdi škodljiv. (Jančar, 1992a: 30)

Michnik pripominja, da imajo na Poljskem intelektualne elite nacionalizem za tako primitiven, da se z njim sploh ne ukvarjajo, kar je po njegovem velika napaka. Po Jančarju pa je nacionalizem malega naroda, kot smo Slovenci, drugačen; njegova volja do moči ni ekspanzivna, temveč »obrnjena navznoter«, lahko se sprevrže celo v notranjo poškodbo, kar je po njegovem značilno za male srednjeevropske narode (Jančar, 1992a: 35). Michnik vidi v nacionalizmu »past, zoper katero postkomunistični narodi niso zavarovani« (Jančar, 1992a: 35). Pri Slovencih, poudarja Jančar, je bila literatura substitut za narodno identiteto, kar jo je sicer tudi razvojno in miselno oviralo, zato bi načenjanje problema lastnega nacionalizma pomenilo domala izdajstvo, saj

bi »takoј pomenilo vprašanje obstoja nekega naroda, ki lahko danes ali jutri izgine« (Jančar, 1992a: 36).

Nadalje Jež sprašuje po posebnostih vzhodnoevropske književnosti v časih, ko je totalitarni režim z elementi cenzure in represije pomagal ustvarjati posebno vrsto metafore – kot na primer v Jančarjevem *Galjotu* ali *Velikem briljantnem valčku*, Michnikovi *O zgodovini časti na Poljskem*, Konwickega *Podzemeljski reki* ali v Hrabalovih *Strogo nadzorovanih vlakih*. Na zahodu so imele te knjige poseben status. Jančar mu odgovarja, da so se v Sloveniji celi policijski sektorji ukvarjali z literaturo, kar se zdi danes čudno, a tak je bil svet, v katerem smo živeli. Toda bralci so prav skozi take irealne, metaforične slike sveta spoznavali realnost. Pisatelj se spominja, da so tudi Shakespearja v Varšavi igrali drugače kot v Londonu. Michnik meni, da sam take izkušnje nima, saj je pripadal generaciji avtorjev (kot npr. Barańczak, Zagajewski, Krynicki, Kornhauser), ki se je »odločila, da bo pisala naravnost« (Jančar, 1992a: 39). Kot bralec pa ugotavlja, da se »literatura hrani z boleznijo« in »če je svet zdrav, če so vsi higienični, iz tega ni literature« (Jančar, 1992a: 39). Oba pisatelja se strinjata, da pri vrednotenju literature politični kriteriji ne bi smeli biti pomembnejši od umetniških. Jančar v zvezi s političnimi temami v literaturi navaja primere »avtokastracije«, ko so nekateri pisatelji pisali zelo zapleteno metaforično, ker so imeli hude eksistenčne težave s komunisti, npr. Gregor Strniša (bil je v zaporu, delati je moral v kamnolomu). Njegova zapletena metaforika je bila tudi odraz dejstva, da si marsičesa ni upal zapisati odkrito in naravnost (Jančar, 1992a: 43).

Michnik je v nadaljevanju *Disputa* zlasti kritičen do podobe sodobne poljske literature, v kateri vidi primitivizacijo, politizacijo, populistični nacionalizem, vpliv tržišča in t. i. zahodne literature. Sprašuje se, ali naj bo to »nova kvaliteta« (Jančar, 1992a: 40). Meni, da se bo moral tudi sam morda umakniti v notranjo emigracijo, saj v javnem življenju, ki ga obvladujejo patriotska disciplina, nacionalistična doktrina in ksenofobija zase ne bo mogel najti mesta (Jančar, 1992a: 47). Jančar pa meni, da je notranja emigracija lahko celo produktivna, kot je bila takrat, ko je v času njegovega zapora začel nastajati roman *Galjot*.

V zvezi s prihodnjo potjo svojih držav, Poljske in Slovenije, sta oba avtorja skeptična. Po Michniku poljska »pot na zahod« ne more biti enako zahodna, kot je na Zahodu, saj Poljaki izhajajo iz drugačne »biografije« in tradicije. Sprašuje se, ali bodo diferenciacije, ki se bodo pojavile na Poljskem, zahodnega tipa. Za zdaj pa opaža maškarado, ne politike: »Preoblačimo se ali v noše izpred vojne ali iz zahodne Evrope.« Veliko ljudi, povezanih s Cerkvijo, na Poljskem odklanja »demoralizirano Evropo« (Jančar, 1992a: 55). Jančar pa v Sloveniji in njeni poti v Evropo vidi navaden »blabla« ter opozarja na nevarnost nenehnih

notranjih bojov ter na polarizacijo na klerikalni in liberalni blok, kakršen je bil pred drugo svetovno vojno (Jančar, 1992a: 57). Oba pisatelja v svojih državah prepoznavata podobno razdeljenost pa tudi pohod novega konzervativizma. Michnik meni, da gre pri tem za močan kulturni vzorec, ki je zelo globoko zakoreninjen, ker predstavlja način mišljenja. Jančar zaključuje:

»Jutrišnji politiki bodo morali biti veliko skromnejši od današnjih. In tudi mi bomo morali sčasoma manj moralizirati. In znova razširiti intelektualni prostor k radovednosti in ga rešiti diktatorskih moralik. Še zmeraj smo na prizorišču, nihče ni odšel. Če se bomo naučili živeti skupaj, bo to nova človeška in družbene izkušnja. A to bo zelo težko, kot vidim.« (Jančar, 1992a: 61)

Tako sta razpravljala pisatelja leta 1992. Le kaj bi povedala danes, se sprašujem, ko so se v Evropi vzpele nacionalistične in ksenofobne stranke in ko se posamezne države, ki so nekdanj bežale iz oklepa komunizma, ponovno obdajajo z žičnimi ograjami? Ko Evropa ne zmore določiti svoje meje na vzhodu, ki ostaja njen »mehki trebuh«, kakor je o tem delu sveta pisal Aleš Debeljak v zbirki esejev *Evropa brez Evropejcev* (2004). Ločevanje ljudi, bi nemara dejal Michnik, »se venomer vrača kot opica« (Jančar, 1992a: 59), zgodovina pa se, bi nemara dodal Jančar, zelo rada ponavlja, ker je ljudje ne poznajo in se niso iz nje pripravljene nič naučiti. Letos smo praznovali trideset let od padca berlinskega zidu, ki je bil simbol razdeljene Evrope. Za nekdanji Vzhod je bilo to dejanje novega upanja. Toda ta dva dela sveta se nista mogla združiti tako, kot so ljudje pričakovali in upali, kar je bila bojazen, ki jo je izrazil Adam Michnik v *Disputu* že leta 1992.

Posebno zanimiv primer medkulturnega dialoga slovenske književnosti s poljsko predstavlja delo Brine Svit *Slovenski obraz* (2014). Brina Svit je avtorica, ki velja danes za slovensko-francosko, saj je po tem, ko je pisala v slovenščini, svoj literarni jezik zamenjala s francoskim. Nekatera njena dela je v slovenščino prevedla sama (npr. *Moreno*, 2003), *Slovenski obraz* pa je delo, ki ga je napisala v dveh verzijah, najprej v francoščini in nato še v slovenščini. Upoštevati je morala duh dveh jezikov, kakor je pozneje pojasnjevala sama, za francoskega bralca pa je morala napisati tudi marsikaj informativnega iz slovenske preteklosti in polpreteklosti zgodovine. Želela je napisati knjigo o slovenski identiteti v Argentini, izdati pa jo je nameravala najprej v slovenščini in v Sloveniji, za kar pri slovenskih založbah ni našla posluha. Prestižni francoski založbi Gallimard pa se je zdel njen načrt zanimiv, še posebej, ker naj bi pripovedovala tudi o (e)migracijah. Njen francoski založnik ji je dejal: »V današnjem svetu smo vsi migranti. Vsi si postavljamo vprašanja o identiteti.« (Svit, 2014: 10) Njena knjiga, ki pripoveduje o na Slovenskem po drugi svetovni

vojni odrinjeni temi, tj. o izseljenih Slovencih v Argentini, je po avtoričinih besedah predvsem zgodba o tem, »kako biti zvest svojemu izvoru – ki ni nujno samo eden –, ne da bi izdal samega sebe.« (Svit, 2014: 11).

Gre za žanrsko mešano delo, za t. i. žanrski hibrid, ki vsebuje tako elemente literature kot publicistike, opremljeno pa je s fotografijami izseljenih Slovencev ali njihovih potomcev, s katerimi se je Brina Svit pogovarjala. Francoskemu – pa tudi slovenskemu! – bralcu avtorica pojasnjuje, da se je bilo v nekdanji Jugoslaviji prepovedano zanimati za slovensko emigracijo v Argentini, ker naj bi šlo za izdajalce domovine, nekdanje kolaborante z okupatorjem in reakcionarje. Sama je poiskala ta val izseljencev, ki so po drugi svetovni vojni bežali pred komunizmom, ter raziskala njihove zgodbe. Srečala pa je tudi potomce prvega slovenskega izseljenskega vala iz časa med obema svetovnima vojnama, ki so se zlasti iz Primorske in Goriške čez ocean odpravljali predvsem zaradi gospodarske krize in italijanskega fašističnega nasilja. Prisluhnila je njihovim izpovedim ter njihovemu zagrizenemu in srčnemu ohranjanju slovenske identitete daleč od doma, na drugi strani sveta. Marsikdo iz obeh generacij se v svojo domovino ni nikoli več mogel vrniti, po slovenski osamosvojitvi 1991 pa so se na obiske ali za stalno pričenjali vračati šele njihovi otroci ali vnuki. V intervjuju za *Rodno grudo* (5. 6. 2014) je avtorica povedala:

»Tu vstopa v igro tudi poljski pisatelj Gombrowicz, Gombro, kot ga sama imenujem, ki je priplul v Argentino nekaj let pred našo politično emigracijo, leta 1939, tri dni pred podpisom pakta Hitler–Stalin. Le da je prišel kot turist, gost inavguralne plovbe nove pomorske linije, ki so jo odprli med Gdanskom in Buenos Airesom. Prišel je za dva tedna, a ostal 24 let. Njegova usoda, težko življenje v Buenos Airesu, življenje emigranta, prepleta in povezuje usode mojih slovenskih obrazov. V bistvu imajo nekaj skupnega, ironično skupnega. Ne samo, da so tudi Slovencem rekli »Polacos« – vsi, ki so bili svetle polti in las, so bili za Argentinec »Polacos« –, medtem ko je bil Gombro pravi Poljak. In da so Slovenci hoteli na vsak način – recimo temu herojsko – obdržati svojo slovenskost, Gomro pa je naredil vse, kar je mogel, da bi izgubil svojo poljskost in preprosto postal pisatelj.«

O vlogi Witolda Gombrowicza v svoji knjigi pa je pisateljica dodala, da je to njen alter ego, njena siva eminenca ter sočasno protizgodba. Zanimiv se ji je zdel, ker je od svoje identitete bežal, medtem ko so se je Slovenci trdo oklepali. Njen pristop k tej temi je torej izrazito literaren, saj je pisateljica elemente iz Gombrowiczeve biografije ter njegovih literarnih del prepletla in prekrila z življenjskimi zgodbami Slovencev, ki so v Argentini enako kot on morali na novo oblikovati svoje življenje. Pri Gombrowiczu jo je zabaval njegov odnos

do identitete, ki je bil zelo drugačen od slovenskega, namreč kako se je iz kulta identitete pri majhnih narodih norčeval in kako se mu je ta kult upiral. Pisateljica pa, ki je sama izseljenka iz Slovenije, a se po lastnih besedah tudi ne čuti popolne Francozinje, je v Gombrowiczevih razmišljanjih v njegovem *Dnevniku* (1998) našla marsikaj, kar je bilo blizu tudi njej. Tudi ona je v tujini pogosto razmišljala o sebi in svojih ljudeh ter se obenem opazovala »v ljudeh na drugi strani meje, v drugem jeziku, skratka, v Drugem« (v intervjuju M. Šučur za *Dnevnik*, 3. 1. 2015). Zato meni, da je iz razdalje lažje videti svoj obraz.

Brina Svit je Gombrowiczev *Dnevnik* po vsej verjetnosti brala v francoščini, v slovenščini pa imamo od leta 1998 na voljo izbor iz pisateljevih dnevnikov v prevodu Mladena Pavičića. Tako lahko preverimo, kaj naj bi bilo tisto, kar je Brina Svit v dnevnikih zabavalo in s čim se je lahko identificirala. Glede na to, da je Brina Svit pisateljica, ki v svoji literaturi rada združuje najrazličnejše oblike (romaneskno pripoved kombinira z esejističnimi vložki, k čemer dodaja odlomke iz časopisnih poročil, literarnih, glasbenih in filmskih kritik, pa tudi literarnih del drugih pisateljev in pisateljic itd.), jo je najbrž najprej zabaval Gombrowiczev odnos do »forme«. Pisatelj se namreč neskončno rad poigrava z literarnimi oblikami in jih poljubno pretvarja, njegov jezik pa je poln inovacij in najrazličnejših eksperimentov. Tudi glavnina njegovih tekstov je – tako kot pri Brini Svit – izhajala v tujini, medtem ko v njegovi domovini zanj nekaj časa ni bilo zanimanja.

Gombrowicz piše podobno kot Brina Svit (v romanih *Moreno*, *Coco Dias ali Zlata vrata*, *Con brio* idr.) o položaju umetnika, zlasti pisatelja v »prisilni tujini« (Gombrowicz, 1998: 13–14). V tujini se mu upirajo vse t. i. »narodne maše«, vsako povečevanje poljskosti v slogu »Dali smo Chopina, Słowackega, Mickiewicza ...«, kar po njegovem kaže na poseben narodni manjvrednostni kompleks, na pomanjkanje samozavesti. Kajti zanj so nenehne primerjave in vračanje v preteklost kot »obnašanje obubožanih plemičev« v slogu reveža, ki se »hvali, da je njegova babica imela graščino in bila večkrat v Parizu« (Gombrowicz, 1998: 13–14). Gombrowicza zanimata »tukaj in zdaj«, kajti tujci navadno potrpežljivo poslušajo taka narodna hvalisanja, a se ob njih dolgočasijo. Trdno je prepričan, da je preteklost naroda manj pomembna od prihodnosti. Zapisal je, da nihče ni dedič niti minule velikosti niti majhnosti, »niti vrlin niti greha« ter da mora biti vsak odgovoren zase (Gombrowicz, 1998: 16). Na živce mu gre izražanje v »mi« obliki (»Mi, Poljaki«), zanj je to znamenje bolezni. Zelo duhovito in nazorno ironizira nesmiselnost nenehnih primerjav z drugimi zato, da bi se pri narodu oblikoval občutek lastne vrednosti (Gombrowicz, 1998: 19).

Mislím, da Brina Svit v razmišljanju o Sloveniji in Slovencih zabava prav ta Gombrowiczev odnos do Poljske in Poljakov. Tudi Slovenci se namreč radi primerjamo s kom drugim, z večjimi in bogatejšimi, s »pametnejšimi« državami

in narodi, pri tem pa se obremenjujemo s preteklostjo, namesto da bi se z vsemi silami ukvarjali s prihodnostjo. Gombrowicz se tako umika formi in Poljski – in to počne tudi pisateljica Brina Svit. Njegova forma je parodija forme in njegov duh je parodija duha. In morda ga je pisateljica Brina Svit prav zaradi tega imenovala svoj »alter ego«?

Za Gombrowicza pisatelj, ki ne zna pisati o sebi, ni popoln – in Brina Svit skozi zgodbe o drugih nenehno pripoveduje pravzaprav o sebi. Piše pa tudi o minevanju, o času, ki bi ga rada zaustavila – nenazadnje s fotografiranjem obrazov –, tako kot piše Gombrowicz o staranju, o »obliki smrti, s katero se srečujemo vsak dan« (Gombrowicz, 1998: 26). Tudi njegovi pogledi na pisatelje v izgnanstvu zelo spominjajo na nekatera razmišljanja Brine Svit (v romanih *Moreno* ali *Con brio*), na nekaterih mestih pa se Gombrowicz sklicuje celo na iste avtorje iz mednarodnega prostora, na različne izseljence iz svojih domovin, med katerimi so nekateri zamenjali svoj literarni jezik tako, da so zapustili materni jezik in začeli pisati v jeziku okolja, v katerega so se priselili. Vse to so teme, ki so tako osebno kot pisateljsko vznemirjale tudi Brino Svit. Vsa njena književnost je tematsko povezana z emigrantstvom, z razmerjem med Tam in Tukaj, z odnosom med tujim in domačim, z razpetostjo med dvema kulturama in jezikoma. Večina njenih literarnih likov so migranti, izseljenci iz osebnih ali političnih razlogov – in to ne le v delu *Slovenski obraz*. Podobno kot Gombrowicz se tudi B. Svit zaveda, da živi vsak pisatelj v lastnem, svojevrstnem izgnanstvu in so pisatelji pogosto tujci pri sebi doma, saj je njihovo ustvarjanje umetnosti povezano s samoto.

Pisanje o slovenskih izseljencih v Argentini se je sprožilo takrat, ko je pisateljica nekega dne leta 2005 v Buenos Airesu po naključju sedla v taksi, ki ga je vozil argentinski Slovenec Rok Fink. Ko se je pričela zanimati za njegovo zgodbo, jo je ta pripeljala tudi do številnih drugih (Andreja Rota, Lučke Potočnik, Toneta Mizerita idr.). Ime Gombrowicz pa je pisateljica nekega dne opazila na enem od poštnih nabiralnikov v hiši v Parizu, nenadoma nekega dne potem, ko je tam živela že deset let. Izkazalo se je, da je žena stanovalca nečakinja Rite Gombrowicz, žene W. Gombrowicza, s katero se je poročil v Franciji. Podarila ji je knjigo. V Buenos Airesu pa je od Lučke Potočnik dobila Gombrowiczeva pisma, ki jih je pisal svojemu argentinskemu prijatelju Juanu Carlosu Gomezu, Gomi. Tako se je pričelo pisanje med realnostjo in fikcijo (Svit, 2014: 32). Brina Svit je bila presunjena spričo dejstva, da je v naselju, kamor so se priselili slovenski Primorci med obema vojnama, še danes najti sladoleدارno Triglav in kavarno Bled ter da njihovi otroci, ki so bili rojeni v Argentini, iščejo stik z domovino svojih očetov. Njihovi starši pa so po prihodu v Argentino tako rekoč sredi pampe postavljali svoje šole, cerkve, kulturne ustanove. Trmasto so ohranjali svoj jezik, kulturo in vero.

Gombrowicz se je po prihodu v Argentino počutil enako samega in tujega kot Slovenci. Potikal se je po mestu, bil brez denarja, anonimen. Prisiljen se je bil priseliti v zanikrn penzion v ulici Bacacay, ki se je nahajal v bližini slovenske politične emigracije. Toda svoj položaj je sprejemal samoironično in fatalistično. Vojna mu je uničila vse, a Argentino je doživljal kot osvoboditev (2014: 43). V svojih dnevnikih je pozneje tudi zapisal, da bi bilo življenje v tujini za vsakega pisatelja nujno – pokazalo bi mu namreč, kaj od njega ostane, ko od njega odpade domačijski balast, npr. narodne teme, in kako je soočiti se s seboj v svetu. Kako je biti »samo pisatelj«. Pisatelj v tujini po njegovem pridobi razdaljo in nezaslišano duhovno svobodo. Zanj status »narodnega pisatelja« diši po cenečnosti, zanj so to »toplogredni stвори«, za književnost pa bi emigranstvo moralo predstavljati vzpodbudo (Gombrowicz, 1998: 29). Podobno piše tudi Brina Svit v *Morenu*. Piše o svoji distanci do folklornih slovenskih slik (npr. Bleda), do domačijstva. Samo univerzalna kultura je lahko kos svetu, piše Gombrowicz, in če imaš za svojo domovino svet, te izguba domovine ne zruši. O pisateljih v emigracijah meni, da si morajo ustvariti prostor svobode, poguma in brezobzirnosti, brez katerega ustvarjalnost ni mogoča.« (Gombrowicz, 1998: 29–31).

Danes vemo, da je življenje v sodobnem svetu zaznamovano z nenehnimi premiki, z migracijami. Na področju literarne vede se je uveljavil termin, ki to izraža, gre namreč za t. i. literaturo mobilnosti (*Dagnino*, 2013). Nastajajo številna literarna dela, ki tematizirajo izgubo domovine, izgnanstvo in pregnanstvo ter v katerih so oblikovane nadnacionalne in mednacionalne zgodbe. Pripovedujejo o posebnem fenomenu nestanovitnosti, za katerega se njihovi tvorci odločajo iz osebnih, pogosto pa tudi političnih razlogov, zaradi vojn v državah, iz katerih so bili prisiljeni oditi. Njihovi avtorji in avtorice so t. i. hibridne identitete, njihova dela pa kljubujejo kulturnim, narodnim in državnim omejitvam. Zavzemajo se za preseganje meja, sami pa so primer spajanja in prepletanja različnih identitet. Tematizirajo nove življenjske okoliščine, v katerih so se znašli, negotovo življenjske razmere, težave pri osvajanju novega jezika, včasih tudi prestop v drug jezik, pa tudi dileme pri navezovanju novih socialnih stikov. Njihova literarna dela so neredko na svojevrsten način prepletena tudi s spomini na otroštvo in na doraščanje v krajih njihovih prvih domovin. S svojimi osebnostmi in z literarnim snovanjem so se zaradi spleta okoliščin znašli nekje »vmes«, ta vmesni položaj pa bo vedno razpet med njihovim nekdanjim in novim domom. To niso le Witold Gombrowicz in Brina Svit, Louis Adamič in Danilo Kiš, taki so bili nenazadnje že Zofka Kveder, Ivan Cankar in Alma Karlin, dandanašnji pa tudi Saša Stanišić, Peter Handke, Erica Johnson Debeljak, Josip Osti, Aleksandar Hemon, Svetlana Slapšak, Dubravka Ugrešić in še številni drugi. Sodobna književnost je namreč že zdavnaj izgubila svoj enonacionalni in enojezični obraz.

Viri in literatura

- Borovnik, S., 1991: *Sanjačeva zмота: o dialogu med novejšo slovensko in nemško književnostjo in seveda o Handkejevem spominu na Slovenijo*. „Naši razgledi“, št. 20, 25. 10. 1991, s. 580.
- Borovnik, S., 2012: *Književne študije. O vlogi ženske v slovenski književnosti, o sodobni prozi in o slovenski književnosti v Avstriji*. Univerza v Mariboru: Mednarodna knjižna zbirka Zora, Maribor.
- Borovnik, S., 2017: *Večkulturnost in medkulturnost v slovenski književnosti*. Univerza v Mariboru: Mednarodna knjižna zbirka Zora, Maribor.
- Dagnino, A., 2013: *Global Mobility, Transcultural Literature and Multiple Modes of Modernity*. „Transcultural Studies“, št. 4 (2), s. 130–160.
- Debeljak, A., 2004: *Evropa brez Evropejcev*. Založba Sophia, Ljubljana.
- Glušič, H., Žitnik Serafin, J., ur., 1999: *Slovenska izseljenska književnost 1–3*. ZRC SAZU, Rokus, Ljubljana.
- Gombrowicz, W., 1998: *Dnevnik*. Prev. M. Pavičić. Nova revija, Ljubljana.
- Handke, P., 1998: *Sanjačevo slovo od devete dežele. Resničnost, ki je minila. Spomin na Slovenijo*. Prev. V. Smolej, S. Fras. Založba Wieser, Celovec.
- Jančar, D., Michnik, A., 1989: *Terra incognita*. Založba Wieser, Celovec.
- Jančar, D., 1991: *Poročilo iz devete dežele – privid ali resničnost*. Založba Wieser, Celovec.
- Jančar, D., Jež, N., Michnik, A., 1992a: *Disput ali Kje smo, kam gremo?* Založba Wieser, Celovec – Salzburg.
- Jančar, D., 1992b: *Razbiti vrč*. Založba Mihelač, Ljubljana.
- Svit, B., 2003: *Moreno*. Cankarjeva založba, Ljubljana.
- Svit, B., 2014: *Slovenski obraz*. Cankarjeva založba, Ljubljana.
- Šučur, M., 2015: *Brina Svit: Identiteta je vedno nekaj ironičnega*. Dnevnik, 3. 1. 2005. <https://www.dnevnik.si/1042702056> [dostop: 17. 2. 2020].

To recognize oneself in the other: Drago Jančar and Adam Michnik, Brina Svit and Witold Gombrowicz. Intercultural and intertextual dialogue of some Slovenian male and female writers with Polish ones

SUMMARY | The paper deals with selected works of Slovenian writers that are in close contact with Polish writers and their literary work. In the eighties and nineties, this contact could be personal as it was case between Drago Jančar and Adam Michnik, a-sevident from *Disput* (1992), or it could develop »only« on the intertextual level as a literary dialogue. On the intertextual level, the Slovenian – Polish contact is also evident in Brina Svit's literary works. Her book *Slovenski obraz* (2014) overlaps with the destiny and literature of Witold Gombrowicz. These authors discuss questions of multiculturalism

and interculturalism in the contemporary world and the problems of migration out of political and personal reasons.

KEY WORDS | multiculturalism, intertextuality, Slovenian literature, Polish literature, migrations

SILVIJA BOROVIK | red. prof. dr., je profesorica za slovensko književnost na Oddelku za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete Univerze v Mariboru. Raziskovalno se ukvarja zlasti s sodobno slovensko prozo in dramatikom, s posebno pozornostjo se posveča ustvarjalnosti slovenskih književnic pa tudi slovensko-avstrijskim oz. nemškimi in slovensko-poljskim literarnim stikom. Zanimajo jo problemi literarnega prevajanja in literatura avtorjev ter avtoric, ki odraža različne dvo- ali večkulturne stike. Objavila je vrsto znanstvenih monografij oz. delov monografij, npr. *Pišejo ženske drugače?* (1995), *Študije in drobiž* (1998), *Pripovedna proza v Slovenski književnosti III* (2001, ur. Jože Pogačnik), *Slovenska dramatika v drugi polovici dvajsetega stoletja* (2005), *Književne študije – o vlogi ženske v slovenski književnosti, o sodobni prozi in o slovenski književnosti v Avstriji* (2012), *Večkulturnost in medkulturnost v slovenski književnosti* (2017) in *Ugledati se v drugem. Slovenska književnost v medkulturnem kontekstu* (2022). Kot gostujoča profesorica je predavala na različnih tujih univerzah, npr. v Avstriji, Nemčiji, na Češkem, Poljskem in Finskem.

Alenka Jensterle Doležal

KARLOVA UNIVERZA V PRAGI

alenka.dolezalova@ff.cuni.cz

 <https://orcid.org/0000-0002-0777-5701>

Medkulturni in medjezikovni dialog v literarnem delu Zofke Kveder (*Ze života záhřebské služky in Hanka*)*

IZVLEČEK | V prispevku raziskujem medkulturni in medjezikovni dialog v delu in pisanju slovensko-hrvaške avtorice Zofke Kveder (1878–1926). Tovrstni dialog je bil prisoten v različnih obdobjih njenega življenja in je razkrival problem njene izjemno zapletene pisateljske identitete. Pisateljica je zaradi svojega »nomadskega značaja« v različnih obdobjih ustvarjanja komunicirala s srednjeevropskimi literarnimi skupnostmi in v svojo literaturo vključevala kulturne kode, simbole in elemente teh skupnosti. V literarni analizi sem bom osredinila na dve njeni deli iz njenega zagrebškega obdobja: na češki roman *Ze života záhřebské služky* (Iz življenja zagrebške služkinje, Kveder, 1908), ki je izšel samo v češčini in v katerem realistično opisuje življenje najnižjega sloja na začetku stoletja v Zagrebu ter na epistolarni roman *Hanka*, ki ga je avtorica napisala in najprej objavila v hrvaščini, kasneje pa je izšel v prevodu v češčini in slovenščini; v romanu je v ospredju prototip moderne ženske, ki izhaja iz poljskega okolja (Kveder, 1915, 1918). Prvi roman je socialno kritična freska življenja najnižjega socialnega sloja na začetku 20. stoletja v velikomestnem okolju, v katerem dominirajo socialistične ideje in ostra feministična kritika, drugi tekst je primer modernega romana, kjer je narodna identiteta glavne junakinje pomembna za oblikovanje njene zavesti o sebi in svetu. V obeh delih je bila pomembna izbira jezika, ki je izhajala tudi iz pisateljicine ocene knjižnega trga. V obeh delih je značilna reprezentacija drugega naroda.

KLJUČNE BESEDE | literarno delo Zofke Kveder; slika drugega naroda v literaturi; Zofka Kveder v češki kulturi; vprašanje avtorstva in prevoda; stereotipi v literaturi

* Študija je nastala v okviru programa osnovne institucionalne podpore znanosti in vede na Karlovi univerzi v Češki republiki, znanstveno področje Literatura/Medievistika.

I. Medkulturni in medjezikovni dialog v literarnem opusu Zofke Kveder

V prispevku raziskujem medkulturni in medjezikovni dialog v delu in pisanju slovensko-hrvaške avtorice Zofke Kveder (1878–1926). Tovrstni dialog je bil prisoten v različnih obdobjih njenega življenja in je razkrival vprašanje njene izjemno zapletene pisateljske identitete. Pisateljica je zaradi svojega »nomadskega značaja« v različnih obdobjih komunicirala s srednjeevropskimi literarnimi skupnostmi ter poznala kulturne kode, simbole in elemente teh skupnosti. Osredinila se bom na dve njeni deli: na češki roman *Ze života záhřebské služby* (Iz življenja zagrebske služkinje, Kveder, 1908), ki je bil morda napisan v slovenščini ali hrvaščini, pa je izšel samo v češčini, in na roman *Hanka*, ki ga je avtorica napisala in najprej objavila v hrvaščini, kasneje pa je izšel v prevodu v češčini in slovenščini (Kveder, napisan 1915, izšel 1918).

Prva slovenska pisateljica Zofka Kveder se je v slovenskem avstro-ogrskem prostoru uveljavila kot pisateljica in feministka že na prelomu stoletja. Njeno ustvarjanje je bilo del monarhičnega mita: njeno delo je bilo znano v slovenski, hrvaški in češki kulturi ter tudi v širšem srednjeevropskem prostoru (Govekar, Nadlišek Bartol, 1927; Boršnik, 1962, 319–333; Mihurko Poniž, 2003; Jensterle-Doležal, Honzak-Jahič, 2008; Jensterle-Doležal, 2014, 95–143). Prva polovica njenega dela je v slovenščini, druga v hrvaščini. Številne reportaže, eseje, a tudi beletrijo, je objavljala tudi v »lingui franci« tedanjih evropskih intelektualcev: v nemščini.¹

Spadala je v generacijo moderne: v skupino kozmopolitskih slovenskih avtorjev, ki so odprli slovensko književnost evropskim tokovom. Slovenski modernisti so bili novodobni nomadi: živeli so med Ljubljano, Trstom, Dunajem in Prago. Zofka Kveder je od leta 1900 do 1906 živela v Pragi, kjer je sodelovala s češki pisateljicami, urednicami in feministkami, potem se je preselila v Zagreb. Prav v tem obdobju je začela pisati tudi v hrvaščini, njen partner dekadentni pesnik Vladimir Jelovšek je bil Hrvat, ki je kot pesnik vplival na podobo njene prve zbirke *Misterij žene* (Jensterle-Doležal, 2014: 100–106). V Pragi je postala tudi odlična kulturna posrednica in prevajalka, slovenska in druga slovanska dela je za praške in dunajske časopise prevajala v nemščino. Intenzivna recepcija njenega dela v češki kulturi pred prvo svetovno vojno je svojevrsten srednjeevropski pojav in dokaz za bogate medkulturne povezave

1 Njena izobrazba je bila nemška, šolanje je končala leta 1893 pri uršulinkah v Ljubljani. V nemščini je objavljala v nemškem *Prager Politik*, dunajskem *Dokumente der Frauen* in *Die Zeit*, urejala je nemško prilogo *Frauenzeitung* časopisa *Agramer Tagblatt*, ki je izhajal v Zagrebu. Objavljala je tudi v drugih nemških časopisih v srednjeevropskem prostoru.

v nekdanji Avstro-Ogrski v času, ko je deloval »skupen knjižni trg«. ² Čeprav po besedah Moritza Csákyja v Avstro-Ogrski nikoli ni obstajala monarhična kultura kot celota, je bilo za različne kulturne prostore značilno nešteto povezav in izmenjav (Csáky, 1995: 215).

Praga je bila na začetku 20. stoletja odprto, kulturno mesto, celo prostor evropske avantgarde (Bernard, 2010). Zofka Kveder je prišla v Prago kot nadobudna pisateljica s feministično opredeljenostjo ³ in z uredniškimi izkušnjami, saj je v *Slovenki* pisala populistične članke na temo problematike ženske v družbi (Verginella, 2017), Agatha Schwartz v svoji monografiji o monarhičnih avtoricah poudarja tesno povezavo nove generacije pisateljic in feminističnega gibanja (Schwartz, 2008: 2), tudi Zofka Kveder je bila feministka in pisateljica. Feministične skupine so se v različnih oblikah pojavljale v tem prostoru vse od Zagreba, Ljubljane do Trsta (Vittorelli, 2007).

V modernistični in avantgardni Pragi, ki je imela pomembno tradicijo pisateljic in na začetku stoletja zelo razvito literarno sceno avtoric, ki so se povezovale s feminizmom, je Zofka Kveder lahko našla svoj vzor pisanja, posebno če vemo, da je bila do določenega obdobja njena junakinja predvsem ženska. ⁴ Sledila je tudi novi ženski kritiki in ženski aktivni politiki v časopisju, saj je poznala vse glavne urednice čeških časopisov. Velik vpliv na njeno tvorbo sta imela impresionistična pisateljica secesijske proze Růžena Svobodová (glej Jensterle-Doležal, 2014: 122–134) in eden od voditeljev češke moderne Josef Svatoopluk Machar, ki je takrat živel na Dunaju (glej Jensterle-Doležal, 2014: 109–122). Delo in ustvarjanje Zofke Kveder dostikrat povezujejo z avtoricami iz srednjeevropskega prostora, saj so nanjo v najpomembnejših ustvarjalnih letih vplivale napredne feministične avtorice – predvsem nemške in češke – v kulturnih prostorih, v katerih se je tako suvereno gibala.

Njeno delo je v češčino prevajala prijateljica in literarna kritičarka Zdenka Hásková (1978–1946). ⁵ Zofka Kveder se je prav z generacijsko sodobnico najbolj usodno in doživljenjsko povezala. Po selitvi v Zagreb je bila Hásková tudi

2 Njena uspešna recepcija v češkem okolju je imela tudi politični značaj: bila je – podobno kot tudi češka recepcija Cankarjevih del – povezana s češko Socialnodemokratsko stranko. Kar tri njene knjige: *Povídky*, *Nada* in *Ze života zahřebské služby* so v njenem praškem obdobju izšle v založbi te stranke.

3 Njen kozmopolitski in feministični pristop kaže že prva objava v češkem časopisju o slovenskem feminističnem gibanju (Kvedrová, 1899–1900: 462–465).

4 Avtorice imajo v češki literaturi vse od Božene Němcove posebno, častno mesto in so, kot Karolina Světlá (1830–1899) in Teréza Nováková (1853–1920), zavzemale tudi pomembno mesto v realizmu druge polovice 19. stoletja.

5 Dr. Zdenka Hásková je bila pisateljica, novinarka, urednica, umetnostna kritičarka, intelektuala in prevajalka, ena izmed prvih čeških doktoric znanosti. Posvečala se je prevajanju iz hrvaščine (v časopisih so izhajali njeni prevodi I. Vojnovića, V. Cara

njena prva literarne kritičarka, ki je v pismih oblikovala podobo njenih tekstov (Jensterle-Doležal, 2014: 133–147). Pod prevode se je kot avtorica zaradi večjega plačila podpisala samo Zofka Kveder (Chlapec-Djordjević, 1932: 176–185). Tudi zaradi Háskove je Kvedrova doživela svoj češki recepcijski »boom« – do leta 1910 je izdala sedem knjižnih prevodov: do prve svetovne vojne so bile njena dela poleg Cankarjevih in Meškovih najbolj prevajana na Češkem. Na začetku sta izhajali iz slovenskih originalov, po letu 1906, ko se je Zofka Kveder z družino preselila v Zagreb, pa morda iz hrvaških tekstov, saj je bilo sodelovanje pri prevajanju že težje.⁶

II. Medjezikovni in medkulturni dialog v češkem romanu *Iz življenja zagrebske služkinje*

V slovenski literarni zgodovini se malo ve, da je Zofka Kveder izdala kar nekaj svojih del samo v češčini. Večinoma so to kratke zgodbe in eseji, *Iz življenja zagrebske služkinje* je njeno najdaljše delo.⁷ Roman jemlje motive iz hrvaškega okolja.

Zofka Kveder je bila že od mladosti razseljena oseba in je bivala v različnih kulturnih okoljih. Njena dela so tudi pogosto avtobiografska. Reprezentacijo drugih narodnostih najdemo pri nomadski avtorici že v njenih tekstih, v katerih je tematizirala švicarsko obdobje. Karizmatična je ruska dekadentna študentka Saša Timotejevna iz Petrograda, hčerka Rusinje in Španca iz *Študentk* (1900). Značilen je avtobiografski opis njenega srečanja z bolgarskim prijateljem v črtici *Spominjajte se* (1905). Češki motivi se začnejo pojavljati v praškem obdobju. V njeno prozo vdira podoba mesta, večinoma se v pripovednih teksturah ponavljajo zgodbe o umetnikih in pestri umetniški družbi v Pragi (najbolj znana je zgodba o slikarju: *Slikar Novak*, 1905). Pod vplivom večkulturnega praškega okolja v njeno prozo prodirajo tudi motivi in osebe iz drugih narodnostnih okolij – tudi slovanskih,⁸ saj so kratke zgodbe veli-

Emina in V. Nazorja) in slovenščine, prevedla je tudi Cankarjevo igro *Za narodov blagor*.

6 Predpostavljamo lahko, da je Hásková znala bolje hrvaško kot slovensko. V češki literarni zgodovini se Hásková omenja predvsem kot umetnostna kritičarka in prevajalka iz hrvaščine.

7 Po številu strani (150) in obsežni zgodbeni shemi z zapleteno zasnovo oseb ta tekst lahko označimo kot roman.

8 Praga je bila v tem času tudi slovansko križišče. J. S. Machar je leta 1905 opisal energijo Zofke Kveder in njeno mesto v »slovanski« Pragi z besedami: »Vynikající slovinská spisovatelka, paní Zofka Kveder Jelovšková, jedna z nečistějších duší, na které vůbec zlaté slunce svítí, usadila se před několika lety v Praze. Byla v Zofce

kokrat avtobiografske. V črticah iz praškega obdobja poleg Slovencev, Hrvatov in Čehov (na primer v zgodbi o mladem češkem violinistu v črtici *Slučaj iz leta 1910*), nastopajo ruska operna pevka (*Najlepše priznanje*, 1902), a tudi Judje iz Poljske (na primer v socialno izostreni črtici *Mirjam in Nafis*, 1905/1906).

Prav delo *Ze života záhřebské služky* iz leta 1908 pomeni svojevrsten fenomen v njenem pisateljskem in prevajalskem opusu, saj je njeno edino daljše češko delo s hrvaškimi motivi (kot sama avtorica poudari v naslovu in tekstu), objavljeno samo v češčini. Glede na letnico izida predpostavljamo, da ga je napisala po svojem odhodu iz Prage in prihodu v Zagreb.⁹ Pri pisanju je lahko imela v mislih češko bralstvo in njegov pozitiven odnos do malih slovanskih narodov: reprezentacija hrvaštva je bila tedaj za češkega bralca privlačna, ne preveč eksotična snov – ne preblizu in ne predaleč. Praga je bila v tem obdobju večkulturna in tudi slovanska, hrvaška moderna je v njej celo izdajala svoj časopis.

Besedilo vzbuja več vprašanj. Kot prvo ne najdemo odgovora, ali je izdana verzija prevod ali original – saj ga je avtorica napisala že v obdobju, ko je že znala češko. Najverjetneje je, da je bil original besedila v slovenščini ali hrvaščini. Ali je tekst napisala skupaj v sodelovanju s Háskovo v češčini ali pa je prevod iz slovenščine ali hrvaščine prepustila svoji najboljši prevajalki?¹⁰ Vprašanje avtorstva, prevoda in jezika originala pa ni edino vprašanje, ki se nam sproža ob branju tega romana. Proza Zofke Kveder je večinoma avtobiografska. Knjiga *Iz življenja zagrebske služkinje* razkriva njen zapleten odnos do oblikovanja »pisateljske identitete« in tudi njeno feministično stališče. Kvedrova je bila »hibridna« intelektualka z več kulturnimi identitetami, ki je v večdimenzionalnem monarhičnem prostoru pogosto menjala jezikovne kode. Pri tematski in motivni analizi odkrijemo, da so tako imenovani hrvaški motivi (glavni motiv hrvaške služkinje v Zagrebu) samo maska za ostro feministično kritiko podrejenega položaja žensk najnižjega socialnega sloja iz vrst proletariata in obrtnikov oz. deklasirancev kjerkoli v avstro-ogrskem prostoru: spodbudo za pisanje je lahko dobila v vseh mestih, kjer je kozmopolitska

touha poznat svět, český svět především, jenž se těm ubohým ušlapaným bratřím pod Alpami zdá něčím báječným, a jeho Prahu, dějinnou slavnou Prahu, která slibuje býti Mekkou drobných ratolestí slovanských. Přišla s holýma rukama, ale s obrovskou chutí do práce.« (Izvrstna slovenska pisateljica, gospa Zofka Kveder Jelovšková, ena najčistejših duš, na katere zlato sonce sije, se je naselila pred nekaj leti v Pragi. Zofka je hrepenela, da bi spoznala ta svet, češki svet predvsem, ki se je zdel našim ubogim, zatiranim bratom pod Alpami nekaj res občudovanja vrednega, in njegovo Prago, zaradi zgodovine slavno Prago, ki obljublja, da bo Meka mnogovrstnega slovanskega ljudstva (Machar, 1905: 44), prevod A. J. Doležal.

9 V Zagrebu je takrat živela več kot eno leto.

10 Večina njenih originalov se ni ohranila.

avtorica dlje živela. Dogajanje je večinoma postavljeno v mesto, tako da se je lahko navdihnila z življenjem najnižjih slojev tako v Ljubljani, Trstu, Pragi kot tudi Zagrebu. Pisateljica samo na nekaterih mestih poudarja zagrebški prostor kot dogajalni, tako da ga lahko postavimo pod vprašaj: pred Zagrebom je vrsto let živela v Pragi, besedilo je morala napisati takoj po preselitvi v Zagreb, še pod praškimi vtisi.¹¹ Lahko tudi predpostavljamo, da je vrsto impulzov dobila tudi iz Trsta, katerega socialno bedo in težek položaj žensk iz najnižje družbe je leta 1900 opisala v *Misteriju žene*, zbirki slovenskih črtic, izdanih v Pragi.¹²

Daljši roman sestavlja klasična realistična zgodba z dogajanjem v kronološkem zaporedju. Vsevedna, avtoritarna pripovedovalka z neusmiljeno natančnostjo, a tudi empatijo, slika težko življenje oseb iz nižjega socialnega sloja in mestnega okolja, kjer prevladujejo podobe temne brezizhodnosti: nastopajo služkinje, drobni obrtniki, revni študentje in celo brezdomci ter kriminalci. Na prelomu stoletja se že naznačujejo prihodnje socialne spremembe, povezane z organiziranim proletarskim gibanjem (ki ga v romanu zastopata Leo in Antonín). Na začetku je glavna oseba Katuše, potem se pozornost pripovedovalca preusmeri na njenega moža Antonína. V zgodbi Kveder podaja brezkompromisno kritiko družbenega položaja žensk v patriarhalni družbi. V ospredju je dekletovo iskanje ljubezenskega partnerja in novega, samostojnega življenja v težkih socialnih pogojih. Delovanje in reakcije oseb pogojuje travmatično razumevanje erotike in položaja ženske na prelomu stoletja. Pisateljica dobro prikaže, da ženska iz nižjega sloja (služkinja in brezposelna ženska) ni imela odprtih možnosti razvoja v družbi in si je za preživetje dostikrat morala pomagati s prostitucijo. Tematizira tudi dvojnost družbene morale in vse prevladujočo laž v družbi, ki je za spolne prestopke ostreje sodila ženske kot moške. Njene osebe so negotove in nedosledne pred demonom erotike ter prilagajajo moralo in situacijo sebi v prid. Krščanska morala je sicer prisotna nekje v ozadju, a samo kot družbena prisila in organ moči. Za realističnimi opisi najdemo zelo drastične motive: skrito prostitucijo mladih služkinj, ženske, ki namerno do smrti izstradajo pravkar rojenega otroka, trgovino z nelegalnimi splavi, ki ima za posledico tudi smrt nosečih deklet, nasilje moških nad ženskami, posilstvo žensk v krogu najožje družine, moške, ki okužijo ženske s sifilisom.

V dogajanju pisateljica kljub vsemu pokaže moralni razvoj oseb k osveščanju in izobrazbi ter postopno tudi naraščajoči občutek odgovornosti. V tem smislu se izoblikuje samo študent Cyrill (vzporedna postava v dogajanju),

11 Če je bil to prevod, je tudi ta zahteval nekaj časa.

12 S primerjavo odkrijemo veliko motivnih paralel in tudi podobno feministično zaostreno perspektivo.

Katuše ni dovolj bistra in nima dovolj volje. Posebno vlogo naj bi pri spremi-njanju te situacije imelo delavsko gibanje, v katerega se vključi Cyrill.¹³

Vsiljuje se še en razlog, zakaj je ta roman Kvedrova objavila samo na Češkem.¹⁴ Ta družba je bila bolj odprta kot slovenska in hrvaška ter je brez večjih predsodkov sprejemala tudi feministične ideje in prikaz spolnega ter drugačnega nasilja.¹⁵ Zofka Kveder si je kot primer, kako narediti »človeka iz ženske«,¹⁶ kot je to izrazila v svojem feminističnem eseu iz leta 1899, izbra-la ženske iz najnižjega razreda, saj se je zavedala, da so imele revne ženske v emancipacijskem procesu veliko težjo vlogo. Delo je bilo v češki družbi res relativno dobro sprejeto – predvsem v krogih socialne demokracije. Anoni-mni kritik je v češkem tisku njeno delo celo zelo pohvalil, saj je napisal, da je roman res »dragoceno literarno delo« in da »zadošča zahtevam pristopnega, zdravega in ob tem umetniško zahtevnega branja za ljudstvo«, »z globokim razumevanjem njihovih bolečin, slabih strani in trpljenja« (Anonim, 1908: 8).

Zgodba je v narativnih postopkih nedodelana in v strukturi neenotna: pisa-teljica hoče podati tako psihologijo ženske kot moškega in s tem naruši ritem ene same glavne osebe kot tudi osnovno nit dogajanja, kar si lahko razložimo s tem, da ji je daljša zgodba lahko takrat še delala probleme. Hrvaškost okolja in njenih oseb nima večjega pomena ter deluje bolj kot neobvezni dekor za pronicljivo kritiko družbenih razmer in tudi za avtoričino osredinjenost na pretresljivo zgodbo.

III. Podoba Poljakinje in poljskosti v delu *Hanka*

Epistolarni roman *Hanka* je Kvedrova napisala leta 1915 v hrvaščini – in ga objavila 1917.¹⁷ Glavna oseba je tip intelektualno prebujene »nove ženske«,¹⁸

13 Na začetku 20. stoletja je po vseh velikih mestih monarhije potekal boj za splošno volilno pravico.

14 Češki kritiki so knjigo opazili. V lokalnem časopisju sta izšli dve recenziji na knjigo, v češkem dunajskem tisku ena: Anonim, *Nová doba*, Plzeň, 13 (121), 8, 9. X. 1908; Anonim, *Ze života záhřebské služky*, *Věstník dělnické akademie*, 2 (19), 1908, 3; Ano-nim, *Ze života záhřebské služky*, *Dělnické listy*, 19 (224), 1908, 6, 30. IX. 1908.

15 Zofka Kveder gotovo ni pozabila na moralistične napade kritikov ob izidu *Miste-rija žene* (1900), pa tudi na negativne recenzije Cankarjeve *Hiše Marije Pomočni-ce* (1904) v slovenskem prostoru.

16 Zofka Kveder, »O ženskem vprašanju«, *Slovenka*, 1899 (Kveder, 2018: 232).

17 Roman je izšel 1927 v češčini (*Hanka: válečné vzpomínky*), leta 1938 pa sta ga Marja Boršnik in Eleonora Kernc priredili in prevedli v slovenščino.

18 Izraz „Nova ženska“ je za podobo nove, prebujene ženske v angleški fin-de-sieclov-ski literaturi in kulturi uvedla angleška literarna teoretičarka Ledger. (Ledger, 1997).

ki iz intimnega preide v javni prostor in na koncu kot ozaveščena feministka poizkuša pomagati ostalim ženskam. Roman se ne gradi na klasični zgodbi, ampak se linearno dogajanje fragmentarno »izgublja« v pismih, realni čas pripovedovanja in pretekli čas se mešata, v ospredje prodira notranji svet junakinje, prisotna je subjektivizacija, ponotranjanje zgodbe, dogajanje se zaustavlja z esejističnimi vložki. Kvedrova tu prvič avtonomno predstavi tudi svet ženske intimne; njeno čustveno ter intelektualno dozorevanje (Jensterle-Doležal, 2008: 57–67), izpostavi pa se tudi vprašanje narodne kot tudi spolne identitete in zahtev moderne ženske. Realnost dogajalnega prostora prehaja v sanje in se zaustavlja v esejističnih vložkih ter skoraj filozofski meditaciji, roman že nosi značilnosti ekspresionističnega stila.¹⁹

Vprašanje jezikovne identitete tudi tu Kvedrova ni povezovala z nacionalnim vidikom, roman je sprva celo hotela napisati v slovenščini – podobno kot *Njeno življenje* nekaj mesecev pred tem. O razlogih za odločitev za hrvaščino lahko spet samo predvidevamo: lahko se je odločila za hrvaščino zaradi prevladujočega vpliva novega jezikovnega okolja ali pa morda tudi zaradi tega, ker je upala, da jo bo Hásková lažje prevedla v hrvaščino (Jensterle-Doležal, 2011: 125–143).

Osebna psihološka zgodba je vtkana v apokalipso prve svetovne vojne,²⁰ tako da ga lahko jemljemo tudi kot vojni roman. Glavna junakinja kozmopolitska Poljakinja Hanka se zaljubi v poljskega zgodovinarja Staszyńskega, ki mu leta 1915 pošilja fiktivna pisma na fronto. Pred možem Nemcem, ki je ne razume, in tudi pred vojnimi pretresi zbeži v Prago, ki postane neke vrste vojaško zbirališče beguncev različnih narodnosti. Tam se zaposli v bolnišnici. Po dveh osebnih tragedijah in smrti Staszyńskega se Hanka vrne v idealizirano poljsko vas pod Tatre in tam poizkuša pomagati poljskemu ljudstvu: ustanovi svojevrstni vrtec za otroke zaposlenih žensk.

Že v prvem poglavju Hanka v komunikaciji z možem vzpostavi vprašanje prepada med njo – čustveno Poljakinjo in njenim možem, hladnim Nemcem. Njen patriotizem pod okriljem vojne še naraste. Trpljenje poljskega naroda, »razpetega med vzhodom in zahodom« čuti »v tej strašni vojni z bolešno napetostjo«. Osupljivo natančno je seznanjena s poljsko zgodovino (razcepjenostjo med tri države) in njeno politično situacijo tik pred prvo svetovno vojno in ob vstopu v njo (begunci iz Galicije, vključenost poljskih vojakov na

19 V njeni korespondenci ne najdemo podatkov, da bi Zofka Kveder imela stike s Poljaki ali poljsko kulturo. V večkulturni Pragi ali morda tudi v Zagrebu je lahko srečala tudi Poljake, ki so jo inspirirali za oblikovanje lika o neodvisni poljski patriotki.

20 Po besedah Irene Samide se vojni roman Zofke Kveder zaradi radikalnega pacifizma bistveno razlikuje od siceršnjih vojnih del (Samide, 2018: 103–116).

različnih frontah).²¹ Irena Samide glede na ta problem poudarja, da Kvedrova v romanu preveč posplošuje politično dogajanje v Evropi in v geopolitičnem prostoru preveč poudarja razcepljenost med habsburško-slovanskim svetom ter carskim slovanskim svetom: in sploh, da je v ozadju prisotno stereotipno nasprotje med germanstvom in slovanstvom²² (Samide, 2018: 7). Hanka je tudi seznanjena s poljsko socialno situacijo: razmišlja o velikem vplivu katoliške cerkve (njena mati je zagrizena katoličanka) in opredeljuje se tudi do problema judovstva v poljski družbi.²³ Vsi njeni pomembnejši odnosi so odnosi s Poljaki. Poljska zavest se pri njej še stopnjuje z vojnim razmahom. V okviru pacifizma in humanih občutij največ sočutja pokaže do poljskega ljudstva (na primer do beguncev iz Galicije).

Njen prebujen nacionalni čut se v fiktivnem zgodovinskem dogajanju poudari z dejstvom, da je bila Hanka pred vojno zgodovinarica, ki je zbirala gradivo v Krakovu in tudi po drugih knjižnicah. Poljskost podkrepi tudi s konkretnimi mesti: Hanka spozna Staszyńskega v majhni vasi pod Tatrami, kjer je samostan s knjižnico. Pogosto delata skupaj v knjižnici v Krakovu kot v simbolnem mestu poljskega naroda. Njuno zadnje srečanje pred vojno je v restavraciji in na železniški postaji v Varšavi. Po vseh peripetijah in vojnih slikah Hanka poljske gore in gozdovi navdajajo z upanjem. Arkadijski prostor poljske narave pod Tatrami ji pomeni idealizirani azil. Na koncu tudi konča v materini hiši v oddaljeni vasi pod Tatrami.

Hankina poljskost v romanu dobi pomembno funkcijo in je pomemben del njene javne identitete. Skozi njo se opredeljuje do sveta, ta se povezuje z njenim pacifizmom in s skrbjo za prihodnost celotne Evrope v apokaliptičnem času, ki zahteva največjo mero angažiranosti in eksistencialne naravnosti.

Kvedrova je s pisanjem romana v hrvaščini upala na sprejetje tega romana v celotnem srednjeevropskem prostoru.²⁴ Vprašanje poljskosti v romanu *Hanka* so v spolitizirani hrvaški situaciji hrvaški kritiki razumeli politično aktualno: kot masko za propagiranje jugoslovanske ideje. Nasprotno pa so se slovenski kritiki osredinili na kritiko *Hanke* v psihološki perspektivi in v perspektivi vojnega romana. Ivan Dornik v *Domu in svetu* leta 1918 sploh ne opazi dejstva,

21 V prikazu poljskega bratomornega razcepa se lahko skriva aluzija na spodbujanje sovraštva do Srbov v tedanjem avstro-ogrskem političnem diskurzu: večina slovenskih in hrvaških vojakov se je na začetku vojne nahajala v monarhični armadi, Srbi so bili na drugi strani.

22 Stereotipno črno-belo vrednotenje slovenskosti (slovanskosti) in nemškosti je znano iz slovenske literature 19. stoletja.

23 Tu se Hanka izkaže kot velika antisemitka (glej Vittorelli, 2007: 48–63).

24 Zvonko Kovač meni, da je s prehodom v hrvaščino povprečnega malomeščanskega bralca v Sloveniji zamenjala širša južnoslovanska publika (Kovač, 2014: 121).

da je Hanka Poljakinja in predvsem kritizira »žensko psihologijo glavne junakinje« (Dornik, 1918: 162–163), Anton Debeljak predvsem poudarja vojne slike v romanu (Debeljak, 1918: 291).

V svojem zadnjem obdobju je Zofka Kveder še enkrat upodobila Poljake. V zadnji zbirki sentimentalnih črtic o različnih življenjskih usodah predvsem prevaranih žen *Po putevima života* (Po poteh življenja) iz leta 1926 je poljskost sinonim za drugačnost v črtici *Dva lječnika* (Dva zdravnika), kjer je eden od zdravnikov iz romantično oddaljene Poljske. V črtici *Švelja* (Švilja) pa je Poljakinja brezčutna koketa, ki glavni junakinji prevzame moža.

IV.

V zaključku lahko konstatiramo, da prav zgodbe in romani, kjer se vzpostavlja medkulturni dialog, razkrivajo Zofko Kveder kot nomadsko, hibridno pisateljico z več kulturnimi identitetami, ki hoče svoje tekste razširiti po vsem srednjeevropskem prostoru. Medkulturni dialog se izraža tako v izbiri jezika kot tudi v notranji strukturi del pri reprezentaciji druge narodnosti in izbiri motivov ter tem. Tovrstni dialog v njenem delu tudi razpira zunajliterarna vprašanja, kot je vprašanje knjižnega trga za objavo, povezanega z vprašanjem jezika in prevoda.

Feministični tekst slovensko-hrvaške avtorice *Iz življenja zagrebske služkinje* je bil morda napisan za češkega bralca, zato ga je – čeprav z nekaterimi hrvaškimi motivi – izdala samo v češčini v Pragi. Kritična slika življenja revnih slojev v srednjeevropskem mestu na prelomu stoletja, napisana v realističnem stilu, preseneča z drastičnimi motivi, v katerih avtorica feministka z veliko mero sočutja slika brezizhoden položaj ženske v nekem času in prostoru. Tekst lahko jemljemo in ga rekonstruiramo v kulturnem kontekstu monarhične kulture nekega časa in ga označimo z različnimi kodi iz literarnih polj.

Čisto drugačen primer medkulturnega dialoga je epistolarni roman *Hanka*, v katerem je Zofka Kveder razumela nacionalnost – poljskost svoje junakinje kot ključno lastnost njene prebujene osebne in javne identitete ter tudi njene skrbi za prihodnost narodne skupnosti oz. odgovornosti za dogajanje v Evropi. Občutljiva moderna intelektualka na pragu vojne apokalipse postaja osebnost: ne samo da končno reflektira in formulira svoja najbolj intimna doživljanja v diskurzu pisem, ampak se tudi spreminja v poljsko patriotko in pacifistko v najboljšem pomenu besede ter se že vključuje v dogajanje v evropskem prostoru.

Medkulturni in medjezikovni dialog v opusu avtorice je tako del pisateljske osebnosti in ustvarjalne karizme Zofke Kveder, ki je bila kot tipična monarhična in nomadska avtorica, pisateljica z več jezikovnimi identitetami

in mediatorka med različnimi kulturami, svoje knjige pa uspešno objavljala po celotnem srednjeevropskem prostoru.

Viri

- Kveder, Z., 1908: *Ze života záhřebské služky* (Iz življenja zagrebske služkinje). Tisk. Výbor soc. dem. strany dělnické, čas. Zář, Praha.
- Kveder, Z., 1918: *Hanka: ratne uspomene*. Hrvatski štamparski zavod, Zagreb.
- Kveder, Z., 1938–1940: *Zbrano delo I–VI, VIII*. Ur. Marja Borštnik, Eleonora Kernc. Ženska založba. Belo-modra knjižnica, Ljubljana.
- Kveder, Z., 2005: *Zbrano delo. Prva knjiga*. Ur. Katja Mihurko Poniž. Študentska založba Litera, Maribor.
- Kveder, Z., 2010–2018: *Zbrano delo, Druga, tretja, četrta in peta knjiga*. Ur. Katja Mihurko Poniž. Založba ZRC SAZU, Ljubljana.

Literatura

- Anonim, 1908: *Zofka Kveder, Ze života ...*, „Nová doba“, Plzeň, št. 13 (121), 8, 9. 10. 1908.
- Bernard, M., 2010: *Praha, město evropské avantgardy 1895–1928*. Prev. J. Vymazalová. Argo, Praha.
- Borštnik, M., 1962: *Študije in fragmenti*. Založba obzorja Maribor, Maribor.
- Chlapec-Djordjević, J., 1935: *Iz praških dana Zofke Kvedrove*. U: *Eseji o feminizmu. Život i rad*. Beograd, s. 176–185.
- Csáky, M., 1995: *Europa im kleinen: Multiethnizität und Multikulturalität im alten Österreich. Die eine Welt und Europa Salzburger Hochschulwochen*. Ed. E. Schmidinger. Graz–Wien–Köln, s. 207–248.
- Debeljak, A., 1918: *Književnost in umetnost. Zofka Kveder: Hanka*. „Ljubljanski zvon“, št. 38, (5), s. 291.
- Dornik, I., 1918: *Zofka Kveder: Hanka; Ratne uspomene*. „Dom in svet“, št. 31 (5/6), s. 162–163.
- Govekar, M., Nadlišek Bartol, M., 1927: *Zofka Kveder*. „Ženski svet“, št. 5 (1–6), Ljubljana, s. 33–40, 65–69, 97–102, 12–135, 161–166, 193–197.
- Hásková, Z., 1923: *Jihoslovenské přátelství*. „Československá republika“, št. 244 (332), 2. 12. 1923, Praha, s. 1–2.
- Jensterle-Doležal, A., Honzak-Jahič, J., red., 2008: *Zofka Kveder (1878–1926): Receptce její tvorby ve 21. století*. Národní knihovna ČR–Slovenská knihovna, Praha.

- Jensterle-Doležal, A., 2008: *Pisma Zdenki Haskovi – prostor intime Zofke Kveder. V: Zofka Kvedrová (1878–1926): Recepcje její tvorby ve 21. století*. Red. A. Jensterle-Doležal, J. Honzak-Jahić. Národní knihovna ČR–Slovanská knihovna, Praha, s. 241–245.
- Jensterle-Doležal, A., 2011: *Podobe iz sanj. Roman Hanka v luči korespondence med Zofko Kveder in Zdenko Háskovo. V: Vzájemným pohledem, V očeh drugega, Česko-slovinské a slovinsko-české styky ve 20. století*. Red. A. Jensterle-Doležal. Národní knihovna ČR–Slovanská knihovna, Praha, s. 125–143.
- Jensterle-Doležal, A., 2014: *Avtor, tekst, kontekst, komunikacija. Poglavlja iz slovenske moderne*. Številka 103. Mednarodna knjižna zbirka Zora, Založba Oddelka za slovanske književnosti in jezike Filozofske fakultete Univerze v Mariboru, Maribor–Bielsko-Biala–Budapest–Kensas–Praha.
- Jensterle-Doležal, A., 2016: *The Influence of Czech Women Writers on the first literary Work of Slovene Zofka Kveder*. In: „Wir wollen der Gerechtigkeit und Menschenliebe dienen ... „Neue Ergebnisse der Frauenbiografieforschung 18. Fruenbildung und Emanzipation in der Habsburgermonarchie – der südslawische Raum und sein Wechselwirkung mit Wien, Prag und Budapest. Ed. V. Tutavec, I. Korotin. Präsens Verlag, Wien, s. 268–284.
- Jensterle-Doležal, A., 2016: *The Genealogy of the 20th Century South Slavonic Novel: Zofka Kveder and Julka Chlapec-Djordjević*. „Knjiženstvo”, št. 6 (6), Beograd (Srbsko), s. 1–7. [on line] <http://www.knjizenstvo.rs/magazine.php> [dostop: 8. 2. 2017].
- Kovač, Z., 2003: *Romani Zofke Kveder. V: Slovenski roman. Obdobja 21. Metode in zvrsti*. Ur. M. Hladnik, G. Kocijan. Univerza v Ljubljani. Filozofska fakulteta. Oddelek za slovenistiko, Center za slovenščino kot drugi, tuji jezik, Ljubljana, s. 119–129.
- Kvedrová, Z., 1899–1900. *Ženské hnutí slovinské*. „Slovanský přehled”, št. 2, Praha, s. 462–465.
- Ledger, S., 1997: *The New Woman. Fiction and Feminism at the Fin de Siècle*. University Press, Manchester.
- Machar, J. S., 1905: *Případ paní Zofky*. „Čas”, Praha, št. 44, 8. 1. 1905.
- Mihurko Poniž, K., 2003: *Drzno drugačna. Zofka Kveder in podobe ženskosti*. Delta, Ljubljana.
- Mourková, J., 1975: *Odkazy. Růžena Svobodová*. Melantrich, Praha.
- Orožen, B., 1978: *Zofka Kveder v Pragi: Ob stoletnici rojstva*. „Dialogi”, št. 14 (4), Maribor, s. 220–232.
- Samide, I., 2018: „Dort fühlt man die Wärme des fremden Lebens”: *Zofka Kveders (1878–1926) pazifistischer Briefroman*. „Acta neophilologica”, št. 51 (1–2), s. 103–116.

- Schwartz, A., 2009: *Shifting Voices, Feminist Thought and Women's Writing in Fin-de-Siècle Austria and Hungary*. McGill-Queen's UP, Montreal.
- Verginella, M., ur., 2017: „Slovenka“. Filozofska fakulteta, Ljubljana.
- Vittorelli, N., 2007: *Frauenbewegung um 1900. Über Triest nach Zagreb*. Löcker, Wien.

Intercultural and interlingual dialogue in the literary work of Zofka Kveder (»From the Life of the House-maid from Zagreb« and »Hanka«)

SUMMARY | We analyze intercultural and interlingual dialogue and the representation of the other nations in the literary texts of Slovenian-Croatian author Zofka Kveder (1878–1926). She was a Central European intellectual, balancing between different cultures. She began to write in the context of the transformation of Central European culture of which Slovenia was a part of until the end of the First World War. Zofka Kveder was the author of Slovenian Moderna with the more linguistic identities. She was connected also to Czech culture. She lived in Prague from 1900 until 1906, then she moved to Zagreb (Croatia). Her work was successfully published in Czech and well-known to Czech readers till the outbreak of the First World War. In the focus of our interest are two texts from different periods and different cultures of her life: a Czech novel *Ze života zahřebské služky* (From the Life of the Zagreb's Maiden, 1908) and a Croatian novel *Hanka* (1915, 1918).

In the novel *Ze života zahřebské služky* we reconstruct and analyse Croatian motives. The text belongs to the texts published only in the Czech language. The picture of Croatian heroes and the image of Zagreb are more stylisation and an ornament in the narrative. The story is above all sharp criticism of the patriarchal society anywhere in the big Central European cities in the beginning of 20th Century. In the epistolary Croatian novel *Hanka*, published first in Zagreb, the main hero is a Polish female intellectual, who is thrown in the First World War apocalypse: after divorce she settles in Prague and works as a nurse in a war hospital. The construction of her Polishness is very important and a part of her identity: the identity of the “Modern Woman”, who is conscious about her intimate life, and also about the traumatic historical situation. This is also a subversive war novel, full of pacifist thoughts. As a war pacifist and patriot, she feels responsible for the nation and all the world.

Slovene-Croat Zofka Kveder was a hybrid writer and an important person in the Feminist movement in the first part of the 20th century in the Central European area. She wrote in different languages and her work was translated in different languages. In analysing her texts, we find a lot of pictures of the Other nation and culture. The multicultural dialogue is part of her writer's strategy with different functions and it also shows the cultural context of her writing.

KEY WORDS | Literary work of Zofka Kveder; Zofka Kveder's work in Czech culture; authorship and translation; the picture of the Other in literature; stereotypes in literature

ALENKA JENSTERLE DOLEŽAL | od leta 2002 predava slovensko in slovanske književnosti ter literarno teorijo na Filozofski fakulteti Karlove univerze v Pragi. Leta 1983 je na Filozofski fakulteti v Ljubljani diplomirala iz slovenščine, primerjalne književnosti in filozofije, leta 1989 je opravila magisterij iz slovenske književnosti in leta 2000 doktorirala z disertacijo o Antigoni v zahodno- in južnoslovanskih dramatikah sredi 20. stoletja. Njeno raziskovalno delo je osredinjeno na: a) slovensko književnost 19. in 20. stoletja; b) slovenske avtorice in pisanje o njih; c) slovensko-češke stike in medliterarne vezi; č) slovensko moderno v kontekstu srednjeevropskih povezav. Izdala je šest znanstvenih monografij: *Mit o Antigoni v zahodno- in južnoslovanskih dramatikah sredi 20. stoletja* (2004), *V krogu mitov: O ženski in smrti v slovenski književnosti* (2008), *Avtor, tekst, kontekst, komunikacija. Poglavlja iz slovenske moderne* (2015), *Ključni od labirinta. O slovenski poeziji* (2017), *Mezikulturni dialog. Slovinske stopy v českém prostředí* (2022) in angleško monografijo *Slovene Women Writers at the Beginning of the 20th Century* (2023). V znanstvenem časopisju je objavila čez devetdeset strokovnih člankov. Uredila in souredila je pet kolektivnih monografij, zadnja je o Cankarju: *Z Lublaně přes Vídeň do Prahy: (Ivan Cankar a jeho současníci) / Iz Ljubljane preko Dunaja v Prago: (Ivan Cankar in njegovi sodobniki)*. Prizadeva si za kulturne in znanstvene povezave med Slovenijo in Češko republiko. Je tudi pesnica in pisateljica (objavila je pet pesniških zbirk in tri romane).

Jasmina Šuler Galos

UNIwersytet Warszawski / UNIVERZA V LJUBLJANI

jasmina.galos@gmail.com

Wybrane charakterystyki paradygmatu romantycznego w słoweńskiej kulturze

ABSTRAKT | Poemat *Chrzest nad Sawicą* (1836) France Prešerna jest silnie zakorzeniony w tradycji myśli europejskiej. Jego warstwa ideowa opiera się na koncepcji wolności romantycznej, która z kolei stanowi połączenie Kantowskiego wolnego podmiotu z wizją natury jako źródła. Zarazem poemat ten zaliczany jest do tekstów kluczowych dla kultury słoweńskiej, ponieważ zawiera elementy odrębnej słoweńskiej tradycji, pozostaje interpretacyjnie otwarty i odnosi się do czasu początków zbiorowości, wykorzystując przy tym realne wydarzenia. Specyficzny środkowoeuropejski rys nadały utworowi kolejne interpretacje, które przesunęły akcent z jednostki na wspólnotę i utrwaliły w świadomości odbiorców koncepcje narodu kulturowego. Przeprowadzona w latach siedemdziesiątych XX wieku w kręgach akademickich krytyka tzw. struktury prešernowskiej nie ograniczyła zasadniczo siły jej oddziaływania.

SŁOWA KLUCZOWE | struktura prešernowska, *Chrzest nad Sawicą*, natura jako źródło, naród kulturowy

Przeważająca część niniejszego artykułu ma charakter przeglądowy. Jego celem jest zwrócenie uwagi polskiego czytelnika na podstawowe wyznaczniki paradygmatu, który nadał słoweńskiej kulturze charakterystyczny rys. W centrum tego paradygmatu znajdują się tzw. wartości duchowe, zdefiniowane pod koniec XIX wieku jako swoista korekta oświeceniowego naturalizmu.

Mentalne struktury i wyobrażenia oraz sposoby metaforyzacji rzeczywistości, które uformowały się w wyniku nawarstwiających się poromantycznych interpretacji utworów z okresu romantyzmu, zostały dokładnie opisane zarówno przez polskich, jak i przez słoweńskich historyków literatury. Badacze polscy często posługują się określeniem „paradygmat romantyczny”,

wprowadzonym przez Marię Janion, podczas gdy słoweńscy literaturoznawcy zazwyczaj odwołują się do terminu „struktura prešernowska” (*prešernovska struktura*), użytego po raz pierwszy przez Dušana Pirjevca. W przypadku obu kultur opisy metatekstowe zawierają również krytykę zbiorowej mitologizacji romantycznej tradycji. W artykule używam szerszego i bliższego polskiemu czytelnikowi terminu „paradygmat romantyczny”.

Tekstem kluczowym¹, stanowiącym doskonale podłoże dla rozwoju paradygmatu romantycznego w słoweńskiej kulturze, jest poemat *Chrzest nad Sawicą* France Prešerna. Trwałą obecność w kanonie kultury słoweńskiej zapewniają mu walory estetyczne, otwartość interpretacyjna i doniosłość tematyki, a rzeczywistą moc oddziaływania na kształt kultury narodowej zyskał jako podstawowy składnik paradygmatu romantycznego.

Opublikowany w roku 1836 „bohaterski poemat narodowy” (Paternu, 1977: 121) powstał jako swoiste epitafium dla zmarłego przyjaciela poety i współtwórcy słoweńskiego romantyzmu, Matiji Čopa. Utwór został podzielony na dwie części: złożony z tercyn *Wstęp* oraz o wiele obszerniejszy *Chrzest* napisany w strofach stancy. Tematem jest chrzest² karantańskich Słowian³ w roku 772, kiedy chrześcijański wojewoda Valhun z pomocą bawarskiego wojewody Tasila III stłumił trzeci i ostatni bunt pogan w Karantanii i przejął władzę nad krajem. Jako źródło historyczne poematu sam Prešeren przytacza 7. księgę *Sławy województwa Kraińskiego*⁴. Drugim źródłem historycznym było, jak podaje Boris Paternu (1977: 107–108), dzieło historyczne Antona Tomaža Linharta z 1791 roku, pt. *Poskus zgodovine Kranjske in ostalih dežel južnih Slovanov Avstrije (Próba historii Krainy i innych obszarów południowych Słowian w Austrii)*.

We *Wstępie* poeta opisuje ostateczną klęskę pogan w walce z chrześcijanami. Decydujące starcie przeżył tylko główny bohater i przywódca pogańskiego

-
- 1 Takiego określenia w odniesieniu do poematu *Chrzest nad Sawicą* używa Marko Juvan (Juvan, 1990: 79–95). Odnosi się ono do symbolicznego języka wspólnoty, który zawiera elementy nieprzetłumaczalne na języki innych wspólnot.
 - 2 W tradycji słoweńskiej zazwyczaj mówi się o (odgórnej) chrystianizacji (*pokristjanjevanje*), nie o (świadomym i dobrowolnym) przyjmowaniu chrztu.
 - 3 Marian Piechal w przypisach do polskiego tłumaczenia *Chrzestu nad Sawicą*, tak jak Prešeren, używa nazwy „Słoweniec”: „Valhun, przez pisarzy łacińskich zwany Valhunnus albo Valdungus, był księciem Karyntii i prześladował pogan. Już jego ojciec, Kajtimar (Chetimar), szerzył wiarę chrześcijańską w Karyntii i Krainie, jednak Słoweńcy bronili mężnie starej wiary, tępiąc chrześcijan, zwłaszcza misjonarzy” (Prešeren, 1976: 83).
 - 4 Obszerne dzieło polihistoryczne napisane przez Janeza Vajkarda Valvasora w języku niemieckim, pt. *Die Ehre des Herzogthums Crain* (ślń. *Slava vojvodine Kranjske*), wydane w Norymberdze w roku 1689.

buntu, Czartomir, przedstawiony jako wewnętrznie spójny bohater, działający w świecie heroicznym, dążący do jasno sprecyzowanych i moralnie jednoznacznych celów. Walka o wolny kraj, którego mieszkańcy mogliby „wyznawać własną wiarę oraz prawa”, wymagała poświęceń, ale przynosiła chwałę tym większą, że była z góry przegrana⁵. Taki jest również świat, gdzie toczy się walka: przejrzysty, usensowniony, podporządkowany kodeksowi etycznemu, w którym zaszczytne miejsce zajmuje pojęcie wolności: „Noc w czarnej ziemi mniej straszna niż jawa, / niż pod świetlistym słońcem dzień w niewoli!” (Prešeren, 1976: 85). Lekki niepokój, zwiastujący moralne rozterki bohatera w drugiej części poematu, wprowadza ostatnia zwrotka *Wstępu*, wskazująca na winę Czartomira za rzeź i przelanie braterskiej krwi (Valhun był Karantańczykiem).

W drugiej, o wiele dłuższej części, w wydaniu z 1836 roku liczącej pięćdziesiąt trzy stacje, uwaga czytelnika zostaje skierowana na wewnętrzną przemianę Czartomira z wojownika w mnicha. Pierwsza scena ma miejsce na brzegu jeziora Bohinj rankiem po bitwie. Przed targnięciem się na własne życie Czartomira powstrzymuje tylko nadzieja na spotkanie z ukochaną Bogumiłą, kapłanką bogini miłości Živy. Prosi więc rybaka, który pomógł mu się ukryć przed prześladowcami, by dowiedział się, co się stało z dziewczyną. Motywem towarzyszącym scenie nad jeziorem jest „zdradliwa nadzieja” (*goljufivi up*) na szczęście osobiste, na znalezienie w nim ukojenia po porażce wojskowej. Nadzieja ta następnego dnia przez chwilę przybiera realne kształty, kiedy rybak przyprowadza do kryjówki Bogumiłę i jej ojca, ale na widok chrześcijańskiego duchownego u ich boku Czartomir uświadamia sobie, że do starego życia nie ma już powrotu. Następuje retrospekcyjna opowieść Bogumiły, podczas której dowiadujemy się, że za namową duchownego wraz z ojcem dobrowolnie przyjęła chrzest i przyrzekła, iż poświęci swoje życie chrześcijańskiemu Bogu, jeśli Czartomir powróci z wojny. Bogumiła odnajdywała motywację do nawrócenia w chrześcijańskiej doktrynie życia wiecznego⁶, natomiast motywacja Czartomira jest o wiele trudniejsza do ustalenia. Nad brzegiem jeziora Bohinj przysła nadzieja na znalezienie ukojenia w wyidealizowanej miłości między mężczyzną i kobietą, ale nie zastąpiła jej wiara w „wieczne szczęście na niebiańskim dworze”, która dodawała sił Bogumile. Odpowiedź na pytanie,

5 „I poszedł walczyć bez laurów zwycięstwa, / chcąc tylko dowieść dumy swego rodu” (Prešeren, 1976: 91).

6 Metafizycznego uzasadnienia dla miłości ziemskiej Bogumiła szukała nawet przed spotkaniem z chrześcijańskim duchownym: „Nieraz na wyspie w głuchej samotności, / kiedy łódź ciebie ode mnie uniosła, / myślałam sobie o naszej miłości, / że jest jak fala trącana przez wiosła, / że jak w tych chłodnych wód obojętności / utonie naszych serc muzyka wzniosła, / że nie ma takiej ziemi ani gwiazdy, / by się dwa serca w szczęściu odnalazły” (Prešeren, 1976: 95).

dłaczego Czartomir w końcowej części poematu decyduje się przyjąć chrzest, pielgrzymuje do Akwilei i tam po latach nauki przyjmuje święcenia, by mógł jako mnich powrócić do swojego ludu, pozostaje interpretacyjnie otwarta⁷. Wśród badaczy i czytelników trwają również zagorzałe spory o naturę wewnętrznej przemiany bohatera. Obecne w tekście przesłanki na rzecz przyjęcia nowej wiary w zasadzie nie przekraczają uniwersalistycznego programu oświeceniowego: ograniczają się do pochwały braterstwa, równości i pokoju między narodami. Nie ulega też wątpliwości, że droga życiowa Czartomira jest naznaczona raczej rezygnacją niż działaniem, a jego wewnętrzna przemiana nie jest pełna. W tekście brak informacji świadczącej o pełnej identyfikacji Czartomira z chrześcijańską wiarą i kulturą. Ostatnie zwrotki poematu nie dotyczą przemiany duchowej, ale niespełnionej miłości romantycznej: „Kiedy się wreszcie znalazł w Akwilei, / wolne od fałszu poznał księgi święte, / wyrzekł się wszelkich złudzeń i nadziei / został kapłanem: błędów drogi kręte wśród swych rodaków prostował” (Prešeren, 1976: 103).

Chrzest nad Sawicą należy do konstytutywnych tekstów słoweńskiej kultury, ponieważ:

- opiera się na strukturze o długim trwaniu;
- zawiera elementy odrębnej (narodowej) tradycji, z którą może się identyfikować wspólnota jako całość;
- pozostaje interpretacyjnie otwarty, tzn. puste miejsca umożliwiają dostosowanie treści do zmieniających się warunków społecznych;
- odnosi się do czasu początków zbiorowości, opierając się przy tym na realnym wydarzeniu.

W artykule zostanie omówiony tylko pierwszy z przytoczonych warunków: idea wolności romantycznej, która – obok idei millenaryzmu – od dwóch stuleci współkształtuje słoweńską wyobraźnię narodową. Uwaga zostanie skierowana zwłaszcza na utylitarną funkcję tej idei, związaną z konstruowaniem i wzmacnianiem świadomości narodowej⁸. Struktury o długim trwaniu odnoszą się do utrwalonych w świadomości społecznej schematów myślenia i postępowania oraz wyobrażeń, które wpływają na sposób rozumienia i analizowania konkretnych wydarzeń historycznych. Podstawowy schemat pozostaje zadziwiająco stabilny, podczas gdy jego pojedyncze składniki ulegają przemianom.

7 Na ten temat istnieje bardzo bogata literatura; najważniejsze wątki zostały przedstawione w książce Marka Juvana pt. *Imaginarij Kersta v slovenski literaturi* (Juvan, 1990: 82–86).

8 Utylitaryzm stanowi również znaczący składnik pojęcia paradygmatu romantycznego. „Romantyzm właśnie – jako pewien wszechogarniający styl – koncepcja i praktyka kultury – budował przede wszystkim poczucie tożsamości narodowej i bronił symboli tej tożsamości” (Janion, 2000: 6).

Przedmiotem zainteresowania badaczy pozostają zarówno drobne przesunięcia wewnątrz struktur, które bywają załączkiem nowych modeli społecznych, jak i te składniki, których podstawa przez dłuższy czas pozostaje niezmienna. Przykładem takiego podejścia, które stało się również punktem wyjścia niniejszego artykułu, jest rozumienie pojęcia wolności przez Charlesa Taylora⁹.

W poezji France Prešerna i rozważaniach teoretycznych Matiji Čopa odzwierciedla się napięcie między aspiracjami uniwersalistycznymi a potrzebą dookreślenia własnej wspólnoty etnicznej i kulturowej, charakterystyczne dla romantycznego kosmopolityzmu¹⁰. Millenarystyczne w gruncie rzeczy przekonanie o tym, że oświeceniowy rozum, wyzwoliwszy się z pęt mitu, pchnął ludzkość na drogę postępu, prowadzącą do krainy powszechnej szczęśliwości, braterstwa, równości, sprawiedliwości i dobrobytu, stanowi ramy, wewnątrz których dokonuje się korekta romantyczna. Według Taylora polega ona na problematyzowaniu uproszczeń, które często towarzyszyły oświeceniowemu uniwersalizmowi: naiwnością byłoby sądzić – powiadają romantyczni krytycy tej koncepcji – że chaos i brak doskonałości, należące do tego świata jako jego cechy konstytutywne, możemy przezwyciężyć za pomocą rozumnego działania. Ponadto w rozumieniu w pełni dojrzałego podmiotu dobro powinno być czymś więcej niż prostą satysfakcją wynikającą z osiągnięcia pragmatycznych celów. Taka postawa pozostawia w nim poczucie braku, niespełnienia.

Człowiek, który nie czołga się po ziemi jak nierozumne zwierzę, który nie szuka i nie odnajduje swojego powołania w tym, by zaspokajać swoje cielesne zachcianki, nie może, nawet jeśli by chciał, zaakceptować życia, jakim ono jest. W swojej piersi stworzył – a właściwie przyniósł ze sobą na świat – ideał, który wskazuje mu, jaki człowiek powinien być, jakie prowadzić życie. Ten wizerunek, ten ideał jest jego własnością, która towarzyszy mu przez całe życie (Stritar, 1866: 23).

Taylor wskazuje na związek wynikania łączący oświeceniowe i romantyczne pojęcie wolności. Według oświeceniowej interpretacji człowiek w pełni wolny podejmuje moralnie słuszne decyzje, o ile postępuje zgodnie z nakazami własnego rozumu. Dla zwolenników romantyzmu oznacza to, że dobrymi możemy nazwać te decyzje, które zostały podjęte zgodnie z wewnętrznym (rozumnym) przekonaniem jednostki. I na odwrót, jeśli jednostka, podejmując decyzję,

9 Odwołuję się do jego pracy *Źródła podmiotowości*, rozdział XXI: *Zwrot ekspresywny* (Taylor, 2012: 677–721).

10 Marko Juvan utrzymuje, że romantyzm słoweński możemy interpretować jako przykład udanego transferu romantycznego kosmopolityzmu na grunt lokalny (Juvan, 2011: 107–126).

kierowała się wyłącznie normami społecznymi – często podporządkowanymi „kupieckiej” logice pożytku – zasługuje na najwyższą pogardę¹¹.

Czartomir nie jest wolny w sensie kantowskim. Jego tragicizm polega na tym, że jako człowiek przeżywający głęboki kryzys egzystencjalny, pozbawiony wsparcia w świecie ludzi, nie odnajduje wolności w sobie, dlatego musi odwołać się do bardziej esencjalnej kategorii, poszukać pewniejszych punktów oparcia niż te, które jest mu w stanie zapewnić rozum instrumentalny. Rozpoznaje je w koncepcji natury jako źródła.

Owa koncepcja wewnętrznego głosu czy impulsu, przekonanie, że prawdę odnajdujemy w nas samych, a szczególnie w naszych uczuciach – to właśnie kluczowe pojęcia, które służyły za uzasadnienie najróżniejszych form romantycznej rebelii. Dlatego właśnie Rousseau był dla nich często punktem wyjścia. Czasem uważa się, że ów głos czy impuls jest czymś charakterystycznym dla każdego konkretnego człowieka; jest to głos jego podmiotowości. [...] Czasem ów wewnętrzny impuls postrzega się jako głos natury, szerszego porządku, którego jesteśmy częścią (Taylor, 2012: 678–679).

Wśród Słowian takie rozumienie człowieka spopularyzował Johann Gottfried Herder, u którego natura jako źródło jest obecna w postaci wewnętrznego głosu. Człowiek powinien szukać harmonijnego zespolenia z naturą, ponieważ stanowi jej integralną część. Uznanie natury jako źródła pociąga za sobą postulat przemiany człowieka i jego woli. Takiej przemianie ma ulec Czartomir:

[Ta – J.Š.G.] pieśń dotyczy najgłębszej zasady romantyzmu, to opowieść o drodze do wnętrza samego siebie, drodze poprzez Chaos, do miejsca, w którym spotykają się Chaos i ludzkość, wszechświat i abstrakcyjna nieskończoność, do miejsca spotkania z Praźródłem – do Chaosu (Žigon, 1918: 419).

Silnie podkreślana przez poetów romantycznych, a następnie przez ich naśladowców i interpretatorów, koncepcja głosu wewnętrznego nie jest sprzeczna z interpretacją deistyczną, która głos ten na nowo – po kantowskim zerwaniu – niejako zestraja z naturą; człowiek jest częścią przyrody i powinien pozostać z nią w harmonijnym związku. Odnowienie więzi z naturą budzi nadzieję na przezwyciężenie wewnętrznego niepokoju, tak charakterystycznego dla poezji Prešerna. Walka z „wichrami w sobie” (*notranji viharji*) określa egzystencjalną postawę tego poety, przynosi ukojenie zarówno na poziomie indywidualnym (sonet *O Vrbo szczęśliwa*), jak i społecznym (siódma zwrotka

11 Ten pogląd Prešeren jednoznacznie wyraził w wierszu *Glosa*.

wiersza *Toast*). Obecna jest również w imieniu głównego bohatera *Chrztu nad Sawicą*: Czartomir to ten, kto uspokaja złe moce, czarty. Poszukiwanie owego zestrojenia jest silnie zauważalne w tych miejscach poematu, gdzie dochodzi do wewnętrznej przemiany bohatera. Najpierw w medytacyjnej początkowej scenie, w której jego zewnętrzny spokój jest porównywany do spokojnej tafli jeziora, a wewnętrzne rozterki – do walki stworzeń toczonej na dnie jeziora. Kolejna decydująca przemiana, następująca po usłyszeniu wiadomości o nawróceniu Bogumiły i wykładzie teologicznym, ma miejsce przy wodospadzie i przywołuje bogatą symbolikę wodną, a najbardziej wyraźne jest to zestrojenie wewnętrzne „ja” z „Prażródłem” w tzw. tęczowej strofie¹², w której Czartomir na widok Bogumiły otoczonej promieniami słońca podejmuje ostateczną decyzję o przyjęciu chrztu. Słoweńscy historycy literatury przypominają w tym kontekście, jak wielką rolę w teorii literatury Matiji Čopa i praktyce poetyckiej France Prešerna odgrywała filozofia przyrody braci Schleglów. Nie stoi to w sprzeczności z powyższymi twierdzeniami, ponieważ wczesny niemiecki romantyzm pozostawał pod silnym wpływem natury jako źródła (Taylor, 2012: 680–683). Tylko jako część struktury o długim trwaniu takie symboliczne obrazy, jak wodospad Sawica, jezioro Bled z pogańską, a następnie chrześcijańską świątynią na wyspie, wzgórze i święte gaje u stóp Triglavu, mogły stać się opowieścią o początkach, mitem założycielskim narodu. Dla Marka Pogačnika, który w roku 1991 projektował herb nowo powstałego państwa słoweńskiego, słynna pierwsza stanca *Chrztu* stanowiła „symboliczną przestrzeń Słowenii”, dlatego zachował w nim wizerunek Triglavu „ze złotym światłem ponad szczytami”.

Dla dalszego rozwoju paradygmatu romantycznego w Europie Środkowo-Wschodniej kluczowe było przeniesienie takiego rozumowania – mamy dostęp jedynie do samych siebie, do swojego wewnętrznego bogactwa – na wspólnotę, przy jednoczesnym zaakceptowaniu uniwersalizmu oświeceniowego. Nie tylko ludzie, również wspólnoty mają swojego własnego ducha, z którego rodzą się język, mity, obyczaje, powiada Herder. Im dłużej każda z nich rozwija się w zgodzie z własnymi wewnętrznymi regułami, tym bogatsza jest jej opowieść.

Pogrążone aż do ósmego wieku w mrokach dzieje państw północnych posiadają tę wyższość nad dziejami większości państw europejskich, że ich początki

12 „Wtem chmury pierzchły i rozblýsło słońce, / a na sylwetkę drobną Bogumiły / padły odbłaski tęczy barwiejące, / twarz jej niebiańskim piękniem rozjaśniły. / Z trudem zaciska w oczach łzy gorące, / jakby go nagle światła oślepiły, / nie, to nie jawa, to chyba sen duszy, / tak się Czartomir tym widokiem wzruszył” (Prešeren, 1976: 101).

wiążą się z mitologią oraz z pieśniami i podaniami, mogącymi stanowić filozofię tych dziejów. Dzięki mitologii tej poznajemy bowiem ducha ludu, jego pojęcia o bogach i ludziach, jego skłonności i namiętności, jego miłość i nienawiść, wszystko to, czego spodziewa się w życiu doczesnym i pozagrobowym [...] (Herder, 1962: 437).

W latach trzydziestych i czterdziestych XIX wieku, kiedy tworzył Prešeren, słoweński ruch narodowy przybrał formę agitacji narodowej (Hroch, 2003: 9, 21). Inteligencja, w tej fazie formowania się nowoczesnego narodu będąca nosicielem jego aspiracji narodowościowych, nie szukała jeszcze oznak narodowej odrębności i wyjątkowości za wszelką cenę. „Filozofia ich dziejów” pozostawała w obrębie zeświecczonej wersji millenaryzmu, którego odrodzenie obserwujemy w pierwszej fazie romantyzmu (Taylor, 2012: 713).

Zmiana nastawienia jest natomiast wyraźnie wyczuwalna w eseju Josipa Stritara, opublikowanym jako wstęp do drugiego wydania *Poezji* France Prešerna w roku 1866.

Serce mu podpowiada, że tak jak pojedynczy człowiek ma prawo żyć na świecie według własnych reguł i rozwijać to, co jest dla niego charakterystyczne – zróżnicowanie jest przecież prawem natury – tak każdy naród, mały czy duży, ma nie tylko prawo, ale nawet obowiązek kształcić się zgodnie ze swoimi specyficznymi charakterystykami, które otrzymał od Stwórcy. W ten sposób może brać udział w powszechnym postępie, powszechnej ogładzie ludzkości, spełniając humanitarne powołanie na tym świecie (Stritar, 1866: 24).

Esej Stritara skierował energię intelektualną nosicieli ruchu narodowego na wytyczenie granic wspólnoty i znalezienie dla niej zindywidualizowanej narażonej. Brak instytucjonalnych i politycznych ram, w których naród mógłby definiować siebie w momencie teraźniejszym, a także silna pozycja literatury romantycznej dawały solidną podstawę dla powstania nowego paradygmatu, którego trzon stanowiły poezja romantyczna oraz spory światopoglądowe, jakie Prešeren i Čop toczyli z przedstawicielami katolickiego duchowieństwa¹³ w kraju i literaturoznawcami w innych krajach słowiańskich. Do najtrwalszych składników tego konstruktów społecznych należy charakterystyczna dla Europy Środkowej koncepcja narodu kulturowego.

„Jesteśmy narodem pisarzy i poetów” – zdanie to należy do najczęściej powtarzanych deklaracji w słoweńskiej przestrzeni publicznej. Możemy je

13 Częścią słoweńskiego paradygmatu romantycznego staje się np. jansenizm i specyficzna interpretacja poglądów biskupa Jansena w Słowenii.

usłyszeć na uroczystościach państwowych, w salach szkolnych i wykładowych, podczas kawiarnianych rozmów i w programach telewizyjnych. Jego związek z „kompensacyjno-terapeutyczną” rolą paradygmatu romantycznego jest oczywisty. Stosunkowo silne instytucje kultury i rozwinięta działalność kulturalna miały zrekompensować brak instytucjonalnego wsparcia ze strony państwa oraz ograniczone możliwości podejmowania decyzji politycznych. Konflikt między dobrem osobistym a dobrem wspólnoty został rozstrzygnięty na rzecz wspólnoty, dlatego słownik poromantyczny obejmuje takie pojęcia, jak ojczyzna, niezależność polityczna i wolność narodu, a poniesienie ofiary w ich imieniu staje się wręcz imperatywem moralnym. Stosunkowo szybko, bo już w ostatnich dziesięcioleciach XIX wieku, dostrzeżono również ciemną stronę tego terapeutycznego modelu: podporządkowanie kultury celom ideologicznym, ideowym i politycznym niosło ze sobą brak dyferencjacji stylistycznej i konserwatyzm formalny. Zjawisko to Paternu nazwał „obcinaniem krawędzi” i uznał za cechę typologiczną literatury słoweńskiej (Paternu, 1974). Innymi słowy, dyskomfort wynikający z ograniczeń, jakie wspólnota stawia przed deklaratywnie wolną jednostką, towarzyszy romantycznemu paradygmatowi przynajmniej od opublikowania w 1930 roku eseju Ivana Prijatelja *Leto 1868 v slovenski literaturi (Rok 1868 w słoweńskiej literaturze)*, chociaż nie wpływa zasadniczo na jego kształt.

Najostrzejsza krytyka koncepcji narodu kulturowego miała jednak miejsce w latach siedemdziesiątych XX wieku, kiedy w następstwie charakterystycznego dla dojrzałego modernizmu kryzysu poznawczego w literaturze i filozofii ukształtowała się nowa koncepcja podmiotu. Modernistyczny podmiot stracił wiarę w idee wrodzone, które zapewniały pewność poznawczą podmiotowi kartezjańskiemu. Świadom tego, że jest (współ)kształtowany przez siły zewnętrzne, starał się aktywnie uczestniczyć w konstruowaniu własnego „ja” – również w starciu z socjalistycznym państwem. W roku 1978 wydano pracę Dušana Pirjevca *Vprašanje o poeziji. Vprašanje naroda (Zagadnienie poezji. Zagadnienie narodu)*, w której ten filozof i historyk literatury udowadnia, że literatura słoweńska nie była w stanie rozwinąć skrzydeł, ponieważ w niesprzyjających warunkach polityczno-ekonomicznych została sprowadzona do nośnika wąsko pojętych wartości wspólnotowych. Ich uproszczona, szkolno-popularna wersja prowadziła do zdominowania jednostki przez kolektyw w imię jedności narodowej. Zaproponowany przez Pirjevca termin „struktura prešernowska” odnosi się więc do struktury o długim trwaniu, która konsoliduje wspólnotę, zapewniając jej członkom poczucie bezpieczeństwa, i równocześnie wytycza jej granicę. W szczególnie niesprzyjających okolicznościach politycznych również stwarza wrogów, odwracając się przy tym bardzo wyraźnie od oświeceniowo-universalistycznego modelu, który legł u jej podstaw.

„Koncepcja i praktyka kultury”, która nakazywała jej pełnić rolę służebnicy narodu, została ostro skrytykowana również przez Dimitrija Rupla w publikacji zatytułowanej *Slovenski kulturni sindrom* (*Słoweński syndrom kulturalny*). Zdaniem autora „choroba” ta obejmuje okres od wspomnianej publikacji Stritara do pojawienia się moderny i nie ma cech struktury o długim trwaniu. Jej źródłem w opinii późniejszego ministra spraw zagranicznych było polityczne i mentalne uzależnienie Słoweńców od kultury niemieckiej i opóźnienie cywilizacyjne; czynniki te spowodowały, że Słoweńcy „swoją polityczną, państwową i społeczną energię kanalizowali w obszar kultury” (Rupel, 1975: 97). Źródłowo romantyczny konflikt między wartościami człowieka wolnego (zwłaszcza artysty) a dobrem wspólnoty Rupel rozstrzyga zgodnie z modernistyczną praktyką na rzecz jednostki, a prospołeczną postawę Czartomira po przyjęciu chrztu interpretuje jako pragmatyczne dostosowanie się do wymogów zewnętrznych¹⁴. Modernistyczna krytyka podkreślająca prawa jednostki do samostanowienia miała jednak ograniczony zakres oddziaływania.

Paternu natomiast odnajduje załączki „struktury prešernowskiej” również w samym *Chrzcie nad Sawicą* (Paternu, 1977: 135–137 i 1994: 17–24). W jego interpretacji Czartomir rozstrzyga konflikt między dobrem wspólnoty a dobrem indywidualnym na rzecz wspólnoty. Literaturoznawca powołuje się przy tym na trzy strofy zamieszczone w końcowej części poematu¹⁵, w których jest mowa o obowiązku Czartomira wobec ludu. Według Paternu w tym miejscu dochodzi do zerwania więzi między bohaterem a wspólnotą; pozostaje on wierny swojemu ludowi i poświęca dlań szczęście osobiste, ale płaci za to wysoką cenę: między nim a wspólnotą powstaje mur, zostaje zerwana naturalna więź, znika poczucie przynależności. Czartomir nie identyfikuje się w pełni ze swoim ludem, co staje się zarzewiem jego tragedii (Paternu, 1994: 17–24). Dla czytelników, którzy czynią ten fragment punktem wyjścia dla interpretacji poematu, Czartomir staje się postacią paradygmatyczną, a jego chrzest, niewyjaśniony na poziomie indywidualnym, zyskuje sens na poziomie wspólnotowym. Moment ten oznacza również moment przejścia od romantyzmu do paradygmatu romantycznego. Tak umocowany w kulturze poemat rzeczywiście był nośnikiem pewnej „koncepcji i praktyki kultury”, której zadaniem było „konstruowanie poczucia tożsamości narodowej i jej symboli oraz ich obrona” (Janion, 2000: 6). Trudno jednak rozstrzygnąć, w jakiej mierze te przekonania są rzeczywiście obecne również w tekście źródłowym. Wolność wspólnoty

14 Krytykę takiego podejścia przeprowadził Marko Juvan (2008: 1–17).

15 „[...] wyrzekł się wszelkich złudzeń i nadziei, / został kapłanem: błędów drogi kręte / wśród swych rodaków prostował” (Prešeren, 1976: 102–103).

i jej prawo do życia według własnych zasad są w nim silnie zaakcentowane, podczas gdy konflikt między dobrem wspólnoty a dobrem jednostki nie jest wyartykułowany.

Wymienione krytyczne opracowania nie zdołały jednak zasadniczo zmienić podstawowego przekazu zawartego w paradygmacie romantycznym. Na utratę siły, z jaką opowieść o „narodzie kultury” wciąż kształtuje wyobraźnię Słoweńców, wpłynęła nie tyle akademicka krytyka opisanej koncepcji, ile proces popularyzacji, który w ostatnich dekadach XX wieku objął wszystkie dziedziny życia społecznego¹⁶.

Literatura

- Herder J.G., 1962: *Myśli o filozofii dziejów*. Tłum. J. Gałęcki. PWN, Warszawa.
- Hroch M., 2003: *Małe narody Europy. Perspektywa historyczna*. Tłum. G. Pańko. Ossolineum, Wrocław.
- Janion M., 2000: *Czy będziesz wiedział, co przeżyłeś*. Tower Press, Gdańsk.
- Juvan M., 1990: *Imaginarij Kersta v slovenski literaturi*. Založba ZRC, Ljubljana.
- Juvan M., 2008: „Slovenski kulturni sindrom” v nacionalni in primerjalni literarni zgodovini, <https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:doc-BVF9ENXH> [dostęp: 17.04.2020].
- Juvan M., 2011: *Svetovna književnost na Kranjskem: transfer romantičnega svetovljanstva in oblikovanje nacionalne literature*, <http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-9YVS0D1X> [dostęp: 25.04.2020].
- Krajewski M., 2005: *Kultury kultury popularnej*. Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Adama Mickiewicza, Poznań.
- Linhart A.T., 1981: *Poskus zgodovine Kranjske in ostalih dežel južnih Slovanov Avstrije*. Slovenska matica, Ljubljana.
- Paternu B., 1974: *Pogledi na slovensko književnost*, Partizanska knjiga, Ljubljana.
- Paternu B., 1977: *France Prešeren in njegovo pesniško delo*. Mladinska knjiga, Ljubljana.
- Paternu B., 1994: *Črtomirova spreobrnitev*. „Slavistična revija”, št. 1, s. 17–24.

16 „Popularyzacja rzeczywistości polega przede wszystkim na uczynieniu podstawowym warunkiem społecznej istotności różnych sfer naszego życia (polityki, religii, nauki, sztuki, codzienności itd.) i zjawisk w nich występujących, konieczności dostarczania jednostkom przyjemności, i to przyjemności zróżnicowanych, odpowiadających niepowtarzalności potrzeb każdego z nas. Wraz z postęпами tego procesu kultura popularna, traktowana jako marginalna i pozbawiona znaczenia, staje się kulturą dominującą, zaś reguły, na których się ona opiera, zaczynają obowiązywać w każdej sferze naszego życia” (Krajewski, 2005: 39).

- Prešeren F., 1969: *Zbrano delo*. Mladinska knjiga, Ljubljana.
- Prešeren F., 1976: *Poezje wybrane*. Tłum. M. Piechal. Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, Warszawa.
- Prijatelj I., 1930: *Leto 1868 v slovenski literaturi*, <https://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:DOC-SEXNG56J/7dd1933b-34a9-454c-b476-52df724375dc/PDF> [dostęp: 17.04.2020].
- Pirjevec D., 1978: *Vprašanje o poeziji; Vprašanje naroda*. Obzorja, Maribor.
- Rupel D., 1975: *Slovenski kulturni sindrom*. „Sodobnost (1963)”, št. 2, s. 97–109.
- Stritar J., 1866: *Pesmi Franceta Preširna, s pésnikovo podobo, z njegovim životopisom in estetično-kritičnim uvodom*, Otona Wagnerja prodajalnica knjižgarskih, umetnijskih in muzikalnih reči, Ljubljana.
- Taylor Ch., 2012: *Źródła podmiotowości*. Tłum. M. Gruszczyński et al. PWN, Warszawa.
- Valvasor J.V., 2017: *Slava vojvodine Kranjske*. Mladinska knjiga, Ljubljana.
- Žigon A., 1918: *Krst pri Savici*. „Ljubljanski zvon”, št. 7, s. 413–429.

Selected characteristics of the Romantic paradigm in Slovenian culture

SUMMARY | The poem „The Baptism on the Savica” (1836) by France Prešeren is deeply rooted in European thought. Its ideological layer is based on the idea of romantic freedom, which in turn constitutes a mix of the Kantian free subject and the concept of nature as a source. The poem is considered as one of the key texts of Slovenian culture, since it contains elements of a separate Slovenian tradition, remains open to different interpretations and relates to the “time of the beginning” of a society, whilst being set during historical events. Later interpretations, which moved the focus from a person to the community thereby cementing the idea of a “nation” in the cultural sense in its readers, are decidedly Central-European. A critique of the so-called “Prešeren structure”, which was developed in the 1970s, did little to limit its impact.

KEY WORDS | Prešeren’s structure, The Baptism on the Savica, nature as a source, cultural nation

JASMINA ŠULER GALOS | dr, ukończyła studia słowenistyczne i rusycystyczne na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu w Lublanie, gdzie również obroniła pracę doktorską zatytułowaną *Poljski in slovenski roman po letu 1989: uvaŋanje novega slovarja in ustvarjanje novih svetov*. Zajmuje się historią literatury, zwłaszcza współczesną powieścią słoweńską z perspektywy badań kulturowych, oraz historią idei. Jest współautorką części słowenistycznych haseł w *Leksykonie idei wędrownych na słowiańskich Bałkanach* oraz tłumaczką literatury

polskiej na język słoweński (Olga Tokarczuk, *Pravek in drugi časi*, 2005; Paweł Huelle, *Castorp*, 2007; Andrzej Bart, *Tovarna muholovk*, 2008). Pracuje w Instytucie Sławistyki Zachodniej i Południowej Uniwersytetu Warszawskiego jako lektorka języka słoweńskiego.

Bernard Nežmah

INŠTITUT NOVE REVIJE

bernard.nezmah@guest.arnes.si

 <https://orcid.org/0009-0007-6866-2763>

Izpuhteli vpliv Kapuścińskiego na slovensko novinarstvo

IZVLEČEK | Članek obravnava recepcijo del poljskega novinarja Ryszarda Kapuścińskiego v slovenskem žurnalizmu, publicistiki in literaturi. Čeprav je avtor v prvi vrsti fenomen empatičnega eksistencialista in pronicljivega pisca reportaž, so ga novinarji, kritiki in polonisti predstavljali kot reporterja, ki je uspel kot pisatelj. Njegovo sposobnost opazovanja, poznavanje zgodovine in pretanjeni besedni zaklad niso percipirali kot atribut novinarstva, ampak kot odliko literata. S tem, ko so postavljali trditev, da je tako dober pisec, da ni več novinar, ampak romanopisec, so poskrbeli, da ga pozna le literarna, ne pa žurnalistična publika.

KLJUČNE BESEDE | novinarstvo, eksistencialni žurnalizem, reportaže, literarno novinarstvo, medijske študije

Največji poljski novinar Ryszard Kapuściński je dal svetovnemu žurnalizmu silen pečat skozi prevode več kot ducata knjig reportaž in esejev. Fascinanten je način njegovega poročanja, ki ga najbolje opredeli termin empatični eksistencialist. Slovenijo je obiskal večkrat, imel par predavanj in dal več intervjujev, v slovenščino so prevedene tri njegove knjige *Cesar*, *Ebenovina* in *Potovanja s Herodotom* ter nekaj odlomkov iz drugih knjig.

1. Imperij

Prvi obširnejši članek o Kapuścińskem je izšel v dnevniku *Delo* leta 1994 ob angleški izdaji *Imperiuma*.

Knjiga opozarja na ruske poglede, ki so stari stoletja in ostajajo kljub razsulu Sovjetske zveze. Ruska težnja po vladanju ni umetna (in kajpak ne trenutna), marveč sega globoko v tamkajšnje razmere. Imperium poudarja, da se tudi sedanja Rusija ne more znebiti »imperijskih« tendenc (Kocjan, 1994: 15).

Slovenski bralci o Kapuścińskem izvedo dvoje: da je napisal knjigo, ki je kot delo *intelligence service*: politični vpogled v rusko politiko in svarilo politikom zahodnih držav, ter da je knjiga izvrstna reportaža, v kateri je avtor sposoben povezati reportažo z umetnostjo. V obeh primerih novinarstvo ni smisel nje-govega dela, ampak je zgolj dejavnost, ki oskrbuje politike z informacijami in bralcem ponuja branje v obliki umetnosti.

Tu se velja ustaviti ob knjigi *Imperium*. Napisana je skozi razdobje pol stoletja, temelji na njegovih osebnih izkušnjah kot otroka pod sovjetsko okupacijo leta 1939 in kot novinarja, ki je kasneje večkrat potoval po sovjetskih prostranstvih. Predvsem pa je v pisanje vključil zgodovino, toda ne tiste iz šolskih učbenikov in običajnih leksikonov, temveč podatke, ki jim lahko rečemo *alternative facts*, dejstva, ki jih ni najti v splošnih opisih zgodovine Sovjetske zveze, ki pa sama po sebi opišejo lastnosti režima.

Samo v Ukrajini so postavili 5000 spomenikov Lenina, sam je srečal nekoga, ki je hotel postaviti manjši spomenik v avli prvega nadstropja stanovanjskega bloka. Ker je bil prevelik, da bi ga prinesli skozi vrata, mu je privezal vrv okoli vratu in ga s škipcem dvignil do balkona. A policija ga je aretirala in poslan je bil za 10 let v gulag, še preden je odvezal Leninu vrv z vratu. (Kapuściński, 1995: 276–277)

Odlomek ponazori bulgakovski duh sovjetskega režima, kjer si končal v zaporu, ne da bi se sploh hotel upirati režimu in bil disident. Ko je opisoval odnos boljševikov do cerkve, se je oprl na novejšo študijo iz mesečnika *Moskva*, v kateri je avtor ocenil, da so v sedemdesetih letih režima uničili 20 do 30 milijonov ikon, nato pa je uničenja razdelil na pet vrst:

V vojski so ikone uporabljali za tarče
 V rudnikih za utrjene poti prek vode
 Na tržnicah za gajbe za krompir
 V kuhinjah kot podloge za rezanje mesa
 Na domovih kot kurivo za peč (Kapuściński, 1995: 174)

Je to novinarstvo, ki transcendirata v umetnost, je to posebej mojstrski literarni opis? Ne, to je eksistencialistični žurnalizem, ki na skrbno izbranih pri-

merih udejanji splošni duh časa. Iz množice podob, vtisov in prebranega čtiva zna izbrati tiste, ki ustvarjajo razumevanje. Primer ljudske blasfemične uporabe ikon hkrati pojasni dvoje: brezobzirni obračun oblasti s cerkvijo, obenem pa igrivo naravo množic, ki v vsakdanu pomanjkanja dobrin s pragmatično frivolnostjo predeluje ikone v uporabne predmete; desakralizacija ni le politični akt sovjetskega režima, ampak tudi spontana preživetvena praksa slehernikov.

2. Cesar

Leta 1999 v slovenščino prevedejo *Cesarja*. Ob tem je prevajalec Niko Jež v *Delu* objavil odličen intervju s Kapuščiškim. Toda knjigo vztrajno predstavlja kot roman, kot mojstrsko literaturo, ki je celo napisana v jeziku poljskega plemstva iz časa baroka. Prevajalec pravi: »Za navidezno obliko literature dokumenta se skriva pronicljiva podoba mehanizma delovanja absolutističnega režima.« (Jež, 1999: 19).

Knjiga torej ni novinarski prikaz, temveč literatura, ki jo je avtor izbral, da bi lahko prikazal komunistične diktature vzhodne Evrope. Ko je knjiga izšla v poljščini, je seveda spodbudila tudi takšno alegorično branje.

Prevajalec je v intervjuju vprašal Kapuščiškega, ali so osebe, ki jih naveda v knjigi, resnične ali literarna fikcija. Avtor mu je pojasnil, da je gradivo zbiral 13 let, vmes navezal veliko stikov in znanstev z domačini, kar mu je v obdobju revolucije omogočilo, da je prišel z njimi v stik. »Le tako so postali do mene iskreni in zaupljivi.« (Jež, 1999: 19).

Intervju je oblika zgrešenega srečanja: prevajalec/novinar mu postavlja vprašanja kot romanopiscu, Kapuščiški pa mu odgovarja kot novinar in mu pojasnjuje način svojega žurnalističnega dela. To poteka skozi leta, z empatijo, ki je sposobnost poslušanja in druženja z ljudmi, ne ob enkratnem priložnostnem obisku. Ljudje se namreč odprejo in začno prosto pripovedovati šele tedaj, ko ti zaupajo.

Celotni intervju opisuje knjigo kot roman, Cankarjeva založba, ki jo je izdala, jo je uvrstila v zbirko literarnih potopisov, knjigo se je predstavljalo in prodajalo kot literaturo. Angleška izdaja *Vintage* jo uvrsti v *non-fiction*, Kapuščiškega pa ne predstavi kot pisatelja ali mojstra stila, temveč kot reporterja, dopisnika, ki je ustvarjal senzitivno in močno zgodovinopisje (Kapuščiški, 1989: 170). Poleg intervjuja je *Delo* objavilo še spremni tekst polonista Mladena Pavičića, ki je Kapuščiškega opisal: »Kariero začel kot reporter, živel je v času, ko so poljski reporterji zaradi omejitev cenzure posvečali pozornost obliki in jeziku. In potem zaključil: jezikovno plat je izpilil do popolnosti in prerastel v svetovno znanega pisatelja.« (Pavičić, 1999: 21).

In tako nastane predstava Kapuścińskiego, ki je iz novinarja prešel v pisatelja. Tu se velja ustaviti pri odnosu do jezika: Kapuściński je nedvomno ogromno bral in imel bogat besedni zaklad ter izjemno sposobnost opazovanja. V knjigi *Potovanja s Herodotom* je opisal svojo prvo novinarsko pot v Indijo, kjer se je izkazalo, da komajda kaj razume ob bornem znanju angleščine. A ta hendikep je vzel kot izziv za osebno formiranje in si zadal projekt, da se bo vsak dan naučil 20 do 40 angleških besed (Kapuściński, 2009: 33).

To ni gesta literata, bolj spominja na filozofa, ki je zapisal: meje mojega jezika pomenijo meje mojega sveta (Wittgenstein, 1976: 31). Poznavanje jezika ti odpira širine sveta. Več kot poznam besed, več detajlov lahko opišem, več pripovedovanj ljudi bom lahko razumel.¹

Istega leta je izšla recenzija knjige *Cesar* tudi v reviji *Razgledi*, delo je kritik umestil: »Cesar ni le reportaža ali potopis, je literarizirana analiza, dobrohotno spravljiva, polna iskric.« (Bizjak, 1999: 30).

Bolj kot reportaža je *Cesar* torej potopis z literarnimi iskricami. Razlika potopisec/reporter je ključna: potopisec nam predstavlja kraje, kot jih je izkusil na svoji koži, s čimer povabi bralce, da se po njegovem zgledu odpravijo v deželo, medtem ko reporter ne piše o lastnih peripetijah potnika, temveč poskuša predstaviti, kako bivajo domačini. Skratka, dežele predstavlja skozi perspektive tam bivajočih in ne popotnikov.

Na izid *Cesarja* se je z esejem še enkrat odzval časnik *Delo*. Esejist Marko Crnkovič avtorju posveti glorifikacijo, ga predstavi kot enega najboljših poljskih izvoznih artiklov intelektualne scene, toda obravnava ga kot slavno osebnost in ne kot žurnalista: »*Cesar* ni samo edinstvena mešanica reporterstva, esejistike, potopistike, romanopisja, ampak je doživel celo različne odrske, celo operno adaptacijo.« (Crnkovič, 1999: 25).

3. Ebenovina

Ko so nekaj let kasneje pri *Cankarjevi založbi* izdali *Ebenovino*, je revija *Sodobnost* objavila pronicljiv članek novinarja Jožeta Horvata:

Kapuściński je občasni novinar, predvsem pa popotnik in pisatelj. Knjigo bi moral prebrati, ki bi hotel kaj vedeti o svetu in položaju ljudi v Afriki. (...) Pred-

1 »V mestu sem videl samo tisto, kar sem znal poimenovati, da sem se, na primer, spomnil akacije, na katero sem naletel, ne pa drevesa, ki je stalo zraven, a nisem vedel, kako se imenuje. Skratka, dojel sem, da več kot bom znal besed, bogatejši, polnejši in bolj raznolik bo svet, ki se odpira pred menoj.« (Kapuściński, 2009: 26).

vsem pa jo kaže priporočati tistim pustolovcem, ki sami radi jemljejo pot pod noge in odhajajo na tuje, da bi videli tujo zemljo in morda spoznali tamkajšnje življenje – nato pa vrgli na papir in potem uplatničili svoja znanja. Rezultatov takšnih poti – potopisov – je pri nas veliko, a ob *Ebenovini* so večinoma taki, da bi jih človek od jeze najraje zmetal v mlin in jih dal razkrojiti za zmeraj. Častnih izjem je zelo malo (npr. Flisarjevi potopisi) ... (Horvat, 2003: 1191)

Po smiselni oceni, da je knjiga vir znanj o Afriki, se recenzent s priporočilom za branje obrne na slovenske pustolovce, ki s svojih poti prinašajo slabotne potopise. Vnaprej zgrešeni nasvet. Kaj naj se priložnostni pustolovec nauči od reporterja, ki svoje reportaže gradi na predhodnem sistematičnem proučevanju dežel in njihove zgodovine? Modus pustolovstva je nezdružljiv z reporterstvom.

V zaključku pa kritik izpostavi značilnosti pisanja Kapsuščiškega:

Temeljita izobrazba o kulturnopolitičnih ozadjih dežele, za kar je potreboval civilni pogum za življenje v zelo tveganih okoljih, zaradi česar se mu je odprl pogled v dotlej neznane dele celine. Talent, ki se ne oplaja nad sabo, ampak se vprega v artikulacijo čutenja in doživetij z ljudmi in deželo. Pisec, ki čuti posebno etično zavezo do sveta, ki ga opazuje in z njim živi, in do sebe, ki mu je dan privilegij, da stopa vanj, ga zaznava in reflektira. (Horvat, 2003: 1192)

A ta odlična artikulacija novinarske biti ostaja le na abstraktni ravni, bralcu le nakaže smer, ne da mu nobenega primera, ki bi to predstavil. Še več, najboljša lastnosti Kapsuščiškega izmakne novinarstvu, saj knjige ne predstavi kot zbirke reportaž, temveč kot potopisno knjigo, samega novinarja pa predstavi kot poljskega avtorja, občasno novinarja, velikega popotnika in še večjega pisca. Pravi dobesedno: »avtor, ki ni samo suhoparen novinar niti ne samo »novinar-raziskovalec«, ampak tudi pisec.« (Horvat, 2003: 1192).

S tem postavi hierarhijo: novinar, nato novinar-raziskovalec, vrh pa predstavlja – pisec.

O *Ebenovini* je poročala tudi revija *Mentor*, v kateri pa je recenzentka objavila uničujočo kritiko:

Kapuscinski je moralichen, poln razlagalnih vložkov (eksemplov), metodološko zastarel (kulture Afričanov razlaga duhovnozgodovinsko), pri tem pa še filozofsko trivialen, avtorju je bolj fascinantna afriška pokrajina kot ljudje (bolj kot antropolog hoče biti pesnik, le da mu tu ob zastavitvi splošne perspektive spodrsne), »saj narava na tej celini prevzema tako pošastne in nasilne podobe, nadeva si tako maščevalne in strah vzbujajoče maske, nastavlja človeku take

zanke in pasti, da je venomer v strahu in tesnobi, negotovost, ali bo dočakal jutro. Toda ker je Afriki naklonjen, namesto primitivne oznake Afričanom prida epsko glorio, ahilsko povnanjenost, češ da zanje velja krožni čas namesto zgodovine – mit. (Babnik, 2004: 108–109)

Moraličen, metodološko zastarel, filozofsko trivialen, bolj kot antropolog hoče biti pesnik. Kritičarka ga opisuje kot filozofa, antropologa, pesnika, moralista, nikjer pa kot novinarja oz. reporterja. Kapuścińskemu na koncu nameni še nekaj pohval za dobre opise Afrike, nato pa zaključí:

Glede na to, da knjiga potopisov razkriva zakulisja dopisništva in o slednjem deli koristne nasvete, se sprostajo tudi vprašanja: s kakšnim namenom je bila tovrstna knjiga o Afriki prevedena v slovenščino? Ker je RK slaven potopisec? Ker slovensko časopisje ne premore stalnega dopisnika iz Afrike in bi ta prevajalska gesta delovala kot spodbuda? Morda. (Babnik, 2004: 108–109)

Funkcija slovenskega prevoda *Ebenovine* naj bi bila torej v spodbujanju odpiranja dopisništev slovenskih medijev v Afriki?

V reviji *Ampak* najdemo recenzijo, ki je vrednostno diametralna od kritike v *Mentorju*. Recenzent, ki je sam potopisec, je nazorno izpostavil principe žurnalizma Kapuścińskega:

Njegova romanja po afriških žariščih nemirov so se izogibala ustaljenim potem, palačam, pomembnim osebnostim in visoki politiki, družil se je z domorodskimi popotniki v kabinah tovornjakov, in na strehah avtobusov, na hrbtih kamel in v počivališčih sredi puščav. (Cestnik, 2004: 64)

Namesto, da bi pogledal agencijske novosti, se srečal z vodilnimi pisatelji in kulturniki, se ustavil v državnih uradih, je ustvarjal samostojen vir informacij – življenje samo. Toda za to novinar potrebuje čas, z ljudmi se zbliža na skupnih poteh in druženjih, ko potem piše reportažo, jo piše direktno, neposredno, saj je na svoji koži izkusil dogodek, ga torej ne prenaša prek drugih, iz druge in tretje roke, ampak je sam pričevalec duha časa.

Toda recenzent tega principa ne tematizira, ampak apriori postavlja prvenstvo Kapuścińskega kot literata. To podkrepi še s svojo interpretacijo knjige *Cesar*: »iz novinarske pustosti je izpoved povzdignil v razgibano romanesknost (...) od ostrobenednih novinarskih poročil do pojoče poetiziranih opazanj o posamičnih stanjih ali ljudeh.« (Cestnik, 2004: 64).

Pretanjena sposobnost opazovanja detajla, ko denimo cel dan sedi na tržnici in opazuje prodajalce in kupce (Kapuściński, 2003: 325), dobi v kritiki

status pojočega poetiziranega opazanja. Skratka, tudi tu se nadaljuje prikaz Kapuščinskega, katerega vrh je prav to, kar ne spada v novinarstvo.

O *Ebenovini* sta izšla kar dva članka v časniku *Delo*. V recenziji kritik zapiše: »ko sem zapisal, da je Kapuščinski reporter, bi moral dodati, da je več od tega. Raven reportaže je najočitneje presegel s *Cesarjem*, v baročnem jeziku napisanem romanu o Heileju Selassiju (...), prav tako jo je močno presegel s knjigo *Šah in šah* etc.« (Pavičić, 2003: 12). V eseju pa esejist, sicer navdušen nad delom, oceni, da ta prinaša nekaj najlepših literarnih reportaž o Afriki, potem pa postavi še klasifikacijo, da je knjiga visoki potopis (Kolšek, 2003: 9).

Poljskega reporterja prvi članek označi, da je več kot reporter, da je romapisec, drugi pa kot avtorja literarne reportaže in visokega potopisa.

4. Potovanja s Herodotom in njegov simbolni pokop

Ob prevodu tretje knjige Kapuščinskega v slovenski jezik je *Štajerski tednik* prinesel prikaz poln superlativov za *Potovanja s Herodotom*, toda njegove reportaže je označil za literarno zvrst, *Ebenovino* pa za esejistično avtobiografijo (Kajzovar, 2010: 10).

Povsem drugače je ravnala revija *Pogledi*, ki je objavila recenzijo, v kateri pa tema ni bila sama knjiga, temveč aktualni položaj Kapuščinskega v svetovnem novinarstvu:

Za Kapuščinskega seveda ni problematičen njegov slog, ki je briljanten, zgoščen, poln domiselnih aluzij in simbolike, ki ustvarjajo magično atmosfero, pa četudi njegov jezik ponekod preraste v prenapihnen »tropski barok«, kjer vse postane za odtенок preveč eksotično, divje, ekstremno, avanturistično in nevarno. Za takšne slogovne mojstrovine bi si Kapuščinski res zaslužil tudi Nobelovo nagrado za književnost, vprašanje pa je, ali si zares zasluži naziv novinar stoletja, s katerim ga je okrasila poljska javnost, če držijo navedbe, da v svojih knjigah opisuje dogodke, ki jim ni bil priča, ljudi, s katerimi se ni nikoli srečal, in kraje, kamor nikoli ni stopil. (Rak, 2010: 17)

Kritik ga slavi kot pisatelja, vrednega Nobelove nagrade, medtem ko njegovo novinarstvo postavi pod vprašaj. Toda *Potovanja s Herodotom* sploh niso reportaža niti esej, temveč samorefleksija novinarskega poklica. Še več, recenzija ne izhaja iz obravnavane knjige, ampak povzema drugo knjigo, delo poljskega novinarja Arturja Domosławskiego, »ki izjemni reportažni opus Kapuščinskega postavlja na raven literarne fikcije« (Rak, 2010: 18). Iz nje navede kritiko:

Če Kapuściński minuciozno opisuje krvave neredne v Mehiki leta 1968, čeprav je bilo nedvoumno ugotovljeno, da ga takrat ni bilo v tej državi, se pojavi dvom tudi o avtentičnosti vseh drugih navedb; je njegov izjemni *Cesar*, zapis o padcu Haileja Selassieja, nastal na podlagi osebnih izkušenj ali je morda zgolj delo človeka z zavidanja vredno imaginacijo in izjemnim smislom za kombiniranje različnih virov, enako pa velja za vse njegove preostale zapise, skupaj s knjigo *Ebenovina*. (Rak, 2010: 17)

Namesto recenzije so bralci dobili simbolni pogreb reporterja Kapuścińskega, ki je zdaj neverodostojen kot novinar tudi v vseh drugih knjigah.

Ustaviti se je ob razvpiti knjigi novinarja Arturja Domosławskiego *Kapuściński non-fiction* [*Ryszard Kapuściński: A Life*], ki je izšla leta 2010. Z njo je avtor dosegel mednarodno slavo: bila je prevedena v več jezikov, njena tema je demistifikacija enega največjih svetovnih reporterjev. Toda objavil jo je tri leta po smrti Kapuścińskega, čeravno je glavnina njegovih knjig, ki jih avtor obravnava, izšla v poljščini že v sedemdesetih in osemdesetih letih prejšnjega stoletja. Pisati polemično biografijo post mortem je sistemsko prednost, saj se obravnavani avtor ne more odzvati na očitke. Podobno kot Kapuścińskemu se dogaja tudi največjemu svetovnemu antropologu Claude Lévi-Straussu, ki mu prav tako nekateri očitajo, da je v svojih delih objavil napačne zemljevide krajev v Amazoniji *et simile*. Zato je treba biti pri recepciji takih knjig previden, saj same spadajo v žanr biografskih uspešnic, ko prinašajo obračun s profesionalnim ugledom umrle svetovne korifeje, tako da pokažejo, da je v resnici kršil temeljna načela svoje discipline. Sledeč principu: ko zrušiš velikana, se sam avtomatično vsaj za hip postaviš na njegovo mesto. Domosławskemu je to definitivno uspelo. Pred izdajo razvpite knjige je med letoma 1999 in 2010 objavil štiri knjige, ne da bi katera dosegla mednarodno pozornost, po njej pa je izdal še dve, prav tako brez svetovnega odmeva.

Nanj se je navezal tudi angleški zgodovinar Timothy Ash, ki je v *Guardianu* objavil komentar s poanto, da je Kapuściński prestopil mejo med pisanjem o dejstvih in pisanjem fikcije (Ash, 2010). Sam je že leto poprej pisal o isti meji med dejstvi in fikcijo, ko je navedel citat iz knjige *Shah of Shah: Iranski šiiti živijo v podzemlju, v katakombah, že osemsto let*, ki ga je pospremil, da takšne trditve ne bi preživele pozornosti *fact-checkerjev* pri *New Yorkerju* (Ash, 2009: 392).

Ash je zgodovinar dogodka, sam je osebno spremljal začetek formiranja *Solidarnosti* ter protikomunistična gibanja v vzhodni Evropi osemdesetih, potem pa sledil še uličnim revolucijam po evropskem vzhodu v začetku dvajsetega stoletja. Bil je kritičen do zgodovinarjev, ki jih ni nikoli srečal v »samem

dogodku« med demonstracijami v Kijevu, Beogradu, Istanbulu. Toda njegova pozornost je merila na politično zgodovino, na bivanje in delovanje akterjev upora proti režimu, medtem ko je Kapuščinski opisoval stanje splošnega duha časa. Ash piše v strogo faktografskem jeziku s stališča angažiranih protestnikov, medtem ko se Kapuščinski ne postavlja na politično stran v konfliktu, je apolitičen, saj ga zanima način bivanja posameznikov, kako čakajo, kako jim mineva čas, tudi teh, ki sploh nimajo političnih prepričanj. In Ash meri vrednost Kapuščinskega po svojem slogu. Njegov očitek o katakombah leti prav na to raven. Jasno, da šiiti v sedemdesetih letih niso več živeli v katakombah, ampak je to le metafora, s katero so sami pojasnjevali svojo izrinjenost v »podzemlje«. Ashev očitek je deplasiran², zakaj Kapuščinski pred to metaforo opisuje zgodovino preganjanja šiitov, razloge, zakaj so se getoizirali in zatekali v terorizem. Sama metafora ne opisuje konkretnega stanja, temveč njihov odrinjeni položaj v družbi.

Očitek Domosławskiego, da je Kapuščinski pisal o mehiški revoluciji, ne da bi jo doživel na lastne oči, deluje uničujoče. »Razkrinkani« se seveda iz groba ne more braniti in pojasniti svojega dela. Toda na večino nepredvidenih dogodkov, o katerih množični mediji poročajo, so novinarji zamudili, a so o njih vseeno poročali. Pač po principu, da so se srečali z očitvidci in udeleženci. Kapuščinski v znamenitem delu *Šah in šah* izpostavi paradoks, kako je bilo mogoče, da je naprednega in liberalnega šaha zamenjal avtokratski verski režim, in potem predstavi takšno stopnjo korupcije v državi, da je bil za mnoge prihod ajatole Homeinija očiščenje in odrešenje. Pisanje *post festum* resda ne izvira iz načela – videti na lastne oči, toda ostaja povsem v konturah kredibilnega novinarstva, ki se opira na izjave očitvidcev, medijske zapise in zgodovinske knjige.

Številna natančna pisanja, ki so vzniknila po smrti Kapuščinskega, v katerih avtorji iščejo faktične napake v njegovih knjigah, v celoti zgrešijo njegovo novinarsko bit. Kapuščinski ni imel nikoli svetovne teže s konkretnimi poročili dogodkov za poljsko tiskovno agencijo, pač pa zaradi knjig, ki so izhajale leta in celo desetletja kasneje. Njihov naboj izhaja iz formalnih postopkov novinarskega dela, iz načinov, kako pristopiti k pisanju o dogodkih, kako se vživeti v drugega, kako opazovati, od kod pridobiti informacije, kako sploh ubesediti dogajanja, kako misliti, kaj brati, da bi sploh lahko razumeli.

2 Ob tem sam stori akademski prekršek pri citiranju, saj ne navede strani citata. Ta je (Kapuščinski, 1992: 73), in bralec, ki ne bo slepo verjel Ashu ter bo šel preverit Kapuščinskega, bo ugotovil, da je poprej na nekaj straneh popisal zgodovino preganjanja šiitov in oblike njihovega upora ter da je stavek o katakombah samo splošna metafora, ne pa izmišljeno poročilo o dejstvih.

5. Epilog

Vrnimo se k recepciji Kapuścińskiego v Sloveniji. Ob izdajah njegovih reportaž (*Cesar, Ebenovina*) so novinarji in esejisti poudarjali, da so tako dobre, da niso več novinarska besedila, ampak jih presegajo, da so torej visoka literatura. Ko pa je izšel prevod *Potovanj s Herodotom*, ki niso reportaže, temveč refleksije, pa je recenzent postavil trditev, da je Kapuściński zlorabljal dejstva in so njegove reportaže le fikcija.

Povsem razumljivo, da je vpliv Kapuścińskiego na slovensko novinarstvo praktično neopazen, da je izpuhtel, še preden bi dobil sledilce. Kapuściński namreč ni ime, ikona novinarstva, temveč princip dela. V intervjuju se njegov delovni credo izkristalizira:

Sam sem bil lani v južnem Sudanu. Da bi prišel tja, sem moral čakati mesece v Ugandi, da bi se pridružil konvoju s pošiljko hrane, ki pa je vozil po pokrajinah brez cest. Večkrat so ga napadle roparske tolpe, bilo je zelo nevarno, na koncu pa je po treh mesecih le prispel. Še bolj nevarno pa je potem priti ven iz tega, zakaj zgodi se, da tak konvoj ne more odpotovati tudi po pol leta. On pa je edino sredstvo, ki te lahko odpelje od tam. Za celo operacijo rabiš devet mesecev. Kateri medij ti bo dal 9 mesecev za takšno operacijo? Današnje dopisnike pošljejo za dva ali tri dni, mnogi so tam prvič v življenju, države ne znajo najti niti na zemljevidu, a že poročajo, kaj se v deželi dogaja. (...) Prihajam iz najrevnejšega dela Evrope, iz majhnega mesteca Pinsk, ki je bil nekoč del Poljske, zdaj pa je v Belorusiji. Ne boste verjeli, bili so meseci, ko nisem imel čevljev, med drugo vojno smo vseskozi stradali. Zato se dobro znajdem v takšnih situacijah in se ne počutim dobro v hotelih s petimi zvezdicami. Ko pridem med afriška ljudstva, je, kot da bi prišel domov. (...) Največji problem je na hitro vstopiti v drugo kulturo, ki ima drugačen pojem časa. Njihov čas ni čas ure. Stvari tečejo počasi, toda na koncu se vedno uresničijo. Tam je zelo vroče, človek ne more niti ne vidi smisla, zakaj bi hodil hitro. Če pridete v Bolivijo in bi radi v Ande k Indijancem, boste najprej dneve presedeli v baru, poslušali druge, ki pripovedujejo, kako so bili tam, kako se pride tja. Počasi se tvori veriga informatorjev, ki vam bo pomagala. Potem se le najde nekdo, ki obljubi, da vas bo odpeljal in dogovorita se, da se dobita jutri. Cel dan ne počnem drugega, kot da čakam, da bo prišel. Toda naslednji dan ne pride. Ga ni. Pojavi se šele čez tri dni. Če nimate potrpljenja, da bi čakali tri dni, ne boste nikoli prišli v Ande. (Nežmah, 2000: 50)

Kapuščiński je lik eksistencialističnega novinarja³, ki ima sposobnost empatije, da se vživi v sogovornika, ki se v svojem delu izmakne subjektivnosti zornega kota zahodnjaka⁴, ki temi poročanja posveti dolgotrajni angažma, ki poseduje vednost o praktični različnosti kultur in funkciji časa v njih, ki je sposoben opazovati tudi cele ure isti prizor, ki v dogodek ne pade z neba, temveč si ustvari objektivno sliko s pomočjo predhodnega študija zgodovine, kulture in antropologije krajev, o katerih poroča. Teh lastnosti slovenska medijska recepcija njegovega dela ni izpostavila. Ker so njegove knjige založbe in časniki uvrščali v literarni žanr, novinarji niso postali njegova bralna publika in tako niso prevzeli njegovih načel novinarstva.

Literatura in viri

- Ash, T. G., 2009: *Facts are subversive*. Atlantic Books, London.
- Ash, T. G., 2010: *Bearing witness is a sacred trust* <https://www.theguardian.com/commentisfree/2010/mar/10/fiction-non-fiction-kapuscinski> [dostop: 24. 5. 2020].
- Atkins, J. in Nežmah, B., 2002: *Ryszard Kapuscinski: The Emphatetic Existentialist*. In: *The Mission: Journalism, Ethics and the World*. Ed. J. Atkins. Iowa State University Press, Ames. 217–226.
- Babnik, G., 2004: *Ambicija, s pisavo zaobjeti celoten kontinent*. „Mentor“, št. 25 (1–2), s. 108.
- Bizjak, S., 1999: *Cesar je nag*. “Razgledi”, št. 13, s. 30.
- Cestnik, M., 2004: *Ryszard Kapuščiński: Ebenovina*. „Ampak“, št. 5 (2), s. 64.
- Crnkovič, M., 1999: *Reporter K.: povsod bil, vedno videl, vse napisal*. „Delo“, Sobotna priloga, 11. november, s. 25–26.
- Horvat, J., 2003: *Ob potopisni knjigi Ryszarda Kapuščiškega Ebenovina*. „Sodobnost“ št. 69 (9), s. 1191–1192.
- Jež, N., 1999: *Pogovor z Ryszardom Kapuscinskim o romanu Cesar*. „Delo“, 2. december, s. 19.
- Kajzovar, V., 2010: *Potovanja s Herodotom*. „Štajerski tednik“ št. 63 (13), s. 10.
- Kapuščiński, R., 1989: *The Emperor*. Trans. W. Brand, K. Mroczkowska-Brand. Vintage International, New York.

3 Koncept eksistencialističnega novinarstva je vpeljal ameriški profesor Merrill v knjigi *Existential Journalism*, njegova aplikacija na Kapuščiškega pa je razdelana v delu (Atkins in Nežmah, 2002).

4 Na dobesedni ravni: Ko sem v Afriki, ne pišem domov niti ne telefoniram. V nasprotnem bi bil outsider. Potrebna mi je trenutna iluzija, da je svet, v katerem se trenutno nahajam – edini (Kapuščiński, 2001, 160–161).

- Kapuściński, R., 1992: *The Soccer War*. Trans. W. Brand. Vintage International, New York.
- Kapuściński, R., 1992: *Shah of Shah*. Trans. W. Brand, K. Mroczkowska-Brand. Vintage International, New York.
- Kapuściński, R., 1995: *Imperium*. Trans. K. Glowczewska. Vintage International, New York.
- Kapuściński, R., 1999: *Cesar*. Prev. N. Jež. Cankarjeva založba, Ljubljana.
- Kapuściński, R., 2001: *Lapidarijum*. Prev. B. Rajčić. B92, Beograd.
- Kapuściński, R., 2003: *Ebenovina*. Prev. N. Jež. Cankarjeva založba, Ljubljana.
- Kapuściński, R., 2007: *Travels with Herodotus*. Trans. K. Glowczewska. Alfred A. Knopf, New York.
- Kapuściński, R., 2007: *The Other*. Trans. A. Lloyd-Jones. Verso, London–New York.
- Kapuściński, R., 2009: *Potovanja s Herodotom*. Prev. N. Jež. Modrijan, Ljubljana.
- Kocjan, M., 1994: *Vzvod ruskega »imperija« je prostor, ničkoliko prostora*. „Delo“, 24. marec, s. 15.
- Kolšek, P., 2003: *Afrika – to je na tisoče položajev: branje po izbiri – Ryszard Kapuściński: Ebenovina*. „Delo“, 4. avgust, s. 9.
- Merrill, J. C., 1996 (1977): *Existential Journalism*. Iowa State University Press, Ames.
- Nežmah, B., 2000: *Pojem Kapuscinski (intervju z Ryszardom Kapuscinskim)*. „Mladina“, št. 46, s. 50.
- Pavičić, M., 1999: *Kako so si Cesarja podajali pri nas*. „Delo“, 2. december, s. 21.
- Pavičić, M., 2003: *Prebival je sredi domačinov, v stanovanjih polnih mrgolazni*. „Delo“, 26. maj, s. 12–13.
- Rak, P., 2010: *Vsekakor očarljiva potovanja*. „Pogledi“ št. 1 (2), s. 17–18.
- Wikipedia: Artur Domoslawski. https://en.wikipedia.org/wiki/Artur_Domoslawski [dostop: 24. 5. 2020].
- Wittgenstein, L. 1976 (1922): *Logično filozofski traktat*. Prev. Frane Jerman. Mladinska knjiga, Ljubljana.

Kapuściński's Unsuccessful Reception in Slovenia

SUMMARY | The article discusses the influence of Ryszard Kapuściński, a legendary Polish reporter, on Slovenian journalism. The author of well-known books first came to the attention of Slovenian readers during the mid-1990s, when newspapers began to publish reports and reviews of his books and publishing houses published three of his books: *The Emperor*, *The Shadow of the Sun* and *Travels with Herodotus*. The writer visited Slovenia on two occasions during which he gave a couple of interviews and delivered a few lectures. He was noticeably present between 1996 and 2010, however, his

existentialist journalism had virtually no influence on journalists. The article seeks to find an answer to this paradox and highlights two levels of presence: in newspaper texts and in books. In most cases journalists tended to express enthusiasm for his style, observation, perspective and erudite approach, however, they failed to recognize this as the work of a journalist, thus they placed him on the level of a writer, a writer who deserves a Nobel Prize for literature no less. He was so good that he was no longer a journalist. Publishers acted similarly: his books were published as travelogues or fiction, not as journalistic works.

His works, which are literally a case study of how a journalist thinks, works, observes and reports on other cultures, are considered to be fiction: his non-fiction has been transformed into fiction.

KEY WORDS | Existential journalism, empathy, non-fiction, reportage, writing style

BERNARD NEŽMAH | doc. dr., je predavatelj zgodovine časnikarstva, publicistike in novinarskih žanrov na Fakulteti za medije in Filozofski fakulteti v Ljubljani, raziskovalec na Inštitutu Nove revije, kolumnist tednika *Mladina* in komentator na TV Slovenija, avtor sedmih monografij: *Kletvice in psovke* (1997), *Zrcala komunizma* (2007), *Jelcinova Rusija* (2007), *Ekosofi* (2009), *Časopisna zgodovina novinarstva* (2012), *Pogovori z Merkujem (Jezikovni ogledi)* (2014), *Fragmenti o novinarskem pisaniu* (2019).

TLUMACZENIE KULTUR
POPRAZEZ MEDIUM LITERATURY

Nikolaj Jež

UNIWEKSYTET W LUBLANIE

nikolaj.jez@guest.arnes.si

 <https://cris.cobiss.net/ecris/si/sl/researcher/6723>

Odmiany paradygmatu słoweńsko-polskiego dialogu międzykulturowego do II wojny światowej

ABSTRAKT | W artykule w ramach paradygmatu słoweńsko-polskiego dialogu kulturowego przedstawiono modyfikacje dyskursu interkulturowego odpowiadającego społeczno-politycznej polaryzacji słoweńskiej przestrzeni kulturowej. Literatura polska, zwłaszcza w wieku XIX, stała się aktualna i atrakcyjna dla wszystkich uczestników słoweńskiej sceny społeczno-politycznej, i to na obu jej skrajnych biegunach: wolnomyślicielsko-liberalnym i konserwatywno-klerykalnym. W paradygmacie związków kulturowych wyraźnie kształtuje się stosunek między tendencjami partykularnymi i uniwersalnymi. W długotrwałych procesach budzącej się słoweńskiej świadomości narodowej dominował uniwersalizm, odwołujący się do tradycji romantyzmu, podczas gdy na przełomie XIX i XX wieku partykularizm polskiej prozy romantyczno-realistycznej odpowiadał klimatowi intelektualnemu Słowenii, przy czym bliższy był kręgom konserwatywnym.

SŁOWA KLUCZOWE | przekład, stosunki słoweńsko-polskie, słoweńscy tłumacze literatury polskiej, uniwersalizm, partykularyzm

W dziejach słoweńsko-polskich stosunków kulturalnych jest kilka miejsc wspólnych, które były przedmiotem zainteresowania historyków, literaturoznawców, polonistów, a jeszcze wcześniej, w szerszej perspektywie badawczej, archeologów, filologów, historyków sztuki i etnologów. Kwestie te dotyczyły przede wszystkim roli pośrednich i bezpośrednich kontaktów między słoweńską i polską przestrzenią intelektualną, a badacze próbowali znaleźć odpowiedź na pytanie, jakie znaczenie dla Słoweńców miało poznawanie polskiej kultury, a także określić, jaki wpływ na przestrzeń słoweńską mogły mieć zjawiska implementowane do niej z polskiej kultury. O ile dla niektórych historyków określenie tych stosunków w obrębie kategorii etnicznej „słoweńsko-polskie”

przynajmniej do okresu oświecenia może być kwestią sporną, o tyle od czasów działalności kulturalnej i literackiej ojca Marka Pohlina (1734–1806) można już mówić o kreatywnych kontaktach kulturalnych Słowenów i Polaków, i to szczególnie w dziedzinie, która miała istotne znaczenie dla kształtowania się słoweńskiej tożsamości narodowej. Z pewnością ruchy społeczne oraz właściwa im myślowa i światopoglądowa orientacja zachęcały do nawiązywania kontaktów z tymi słowiańskimi kręgami kulturowymi, które znalazły się w podobnej sytuacji, skłaniającej do rozwiązywania przede wszystkim kwestii związanych z potwierdzaniem własnej tożsamości narodowej.

Wydaje się, że polsko-słoweńskie kontakty kulturalne są ściśle powiązane z trwałymi działaniami przedstawicieli słoweńskich formacji kulturalnych, zainteresowanych konstytuowaniem się tożsamości czy też suwerenności narodowej na obszarze między Alpami i Adriatykiem. W szerszym sensie są one zależne od „inspirującego istnienia interesu narodowego” (Grdina, 2006: 19). Tak jak w poszczególnych okresach ulegał on intensyfikacji w kierunku „konstytuowania się samodzielnej narodowej wspólnoty” (Grdina, 2006: 21), tak w paradygmacie słoweńsko-polskich związków kulturalnych kształtuje się stosunek między tendencjami partykularnymi i uniwersalnymi. W perspektywie rozwojowej, obok różnych odstępstw, w każdym historycznym okresie dojrzewania słoweńskiej tożsamości narodowej, priorytetowe i trwałe dla małej wspólnoty były jednak wychylone w przyszłość dążenia do narodowej konsolidacji, wykraczające poza dążenia partykularne, obecne od czasów Primoža Trubarar. W każdym okresie zasadnicze ukierunkowanie na tendencje uniwersalne w kulturze na nowo negowało koncepcje stapiania się języka słoweńskiego z południowo-słowiańskim obszarem językowo-kulturowym (Peter Pavel Vergerij), jak również wizje panslawizmu oraz iliryzmu, a w dwudziestoleciu międzywojennym serbsko-chorwacko-słoweńskiego narodu w królestwie Karadjordjevićów. Wizja słoweńskiej jednolitości urzeczywistniła się i przetrwała od czasów Trubarar, została potwierdzona w dziełach twórców oświecenia, a później romantyzmu, poglądach przywódców narodowych i patriotów (Grdina, 2006: 23).

W stosunkowo długim okresie słoweńskiego odrodzenia narodowego właśnie ze względu na sposób urzeczywistniania się „interesu narodowego” i przewagę uniwersalnych dążeń konsolidacyjnych nad partykularnymi widoczne są funkcjonalne osobliwości dwustronnych kontaktów słoweńskich z kulturą czeską, polską i rosyjską. O ile literaturę czeską i słoweńską od romantyzmu i Wiosny Ludów pod naciskiem germanizacji łączył paradygmat orientacji słowiańskiej z zaakcentowaną ideą słowiańską (Lipovec, 1992: 171), o tyle słoweńsko-rosyjskie związki kulturalne, motywowane przede wszystkim inspiracjami literacko-estetycznymi, najsilniejsze były w okresie realizmu i moderny (Skaza, 1992: 141–142). W porównaniu z wymienionymi relacjami paradygmat sło-

weńsko-polskiego dialogu kulturalnego charakteryzują pewne cechy szczególne, widoczne w jego kontekście społecznym i funkcji, jaką pełnił w spolaryzowanej przestrzeni społeczno-politycznej. Jako że w długotrwałym procesie formowania się narodu literatura – i dla Słoweńców, i dla Czechów, i dla Polaków – była nośnikiem interesu narodowego, literatura polska, zwłaszcza w wieku XIX, stała się aktualna i atrakcyjna dla wszystkich uczestników słoweńskiej sceny społeczno-politycznej, i to na obu jej skrajnych biegunach: wolnomyślicielsko-liberalnym i konserwatywno-klerykalnym. Orientację kulturalną obu tych obozów można rozpatrywać również w obrębie słoweńsko-polskiego dialogu kulturalnego od czasów oświecenia. Dialog ów buduje konkretną relację między dwiema literaturami narodowymi, przy czym pojęcie literatury narodowej jest płynne i zależne od „samoświadomości zbiorowej”. Tożsamość wspólnoty może się podporządkować zasadom uniwersalnym, zasadom całkowitej autonomii człowieka, które sytuują się ponad wszystkimi innymi przynależnościami, nad partykularnym oddaniem interesom religii, klasy czy partii (Masłowski, 2018: 188). Z dziejów słoweńsko-polskich kontaktów kulturalnych i dotychczasowych opracowań na ten temat wynika, że najbardziej owocne były związki inspirowane życiem literackim w ośrodkach kulturalnych okresu oświecenia i romantyzmu, a następnie w czasie upowszechniania się modernistycznej formacji kulturalnej na przełomie XIX i XX wieku oraz rozkwitu modernizmu w okresie międzywojennym, zwłaszcza w latach trzydziestych minionego stulecia. Słoweńska otwartość na dialog z uniwersalistycznymi aspektami polskiej kultury ukształtowanymi w wieku XIX, jak również z jej regionalno-partykularnymi modelami, była najczęściej wyrazem orientacji ideowej węższej przestrzeni społecznej, w której ów dialog się odbywał.

1.

Literatura słoweńska w szerszej przestrzeni społecznej była głosicielką dążeń wspólnoty, która zdefiniowała się w czasach reformacji, a od końca XVIII wieku pomyślnie „unarodowiła” (Grdina, 2006: 89). Z tego powodu literatura słoweńska była narzędziem emancypacji, a ze względu na brak wykształconego zaplecza społeczno-politycznego upowszechniała się, akcentując rys uniwersalizmu. Natomiast partykularny historyzm, szczególnie mocno wybrzmiewający w literaturach środkowoeuropejskich przed Wiosną Ludów, w Słowenii pozostawał wyraźnie w cieniu. Kiedy w Europie pojawiła się wyraźniej „kwestia polska” – jako międzynarodowy problem polityczny wywołany przez monarchie, w pierwszej połowie XIX wieku połączone Świętym Przymierzem, a po burzliwej Wiośnie Ludów zdecydowane skutecznie tłumić wszelkie działania liberalnej

opozycji i przejawy dążeń wolnościowych – Słoweńcy poczuli, że z Polakami, zwłaszcza w kontekście zmagania się z problemem narodowej suwerenności, łączy ich specyficzna więź, inna niż w przypadku Czechów i Słowaków.

Dialog między obu kulturami inicjuje paradygmat oświeceniowo-romantyczny, który wpisuje się w rozwój słoweńskiego ruchu odrodzeniowego. Paradygmat ten związany jest ze specyficznym uzasadnianiem tożsamości narodowej w obrębie kultury i kształtowaniem się wizji przyszłości narodu słoweńskiego. Wizję tę w najbardziej bezpośredni sposób wyrażają słowa Czartomira, bohatera *Chrzta nad Sawicą*: „Največ sveta otrokom sliši Slave...” (Ziemia jest nasza, a matką nam Sława) (Prešeren, 1836, s. 85). W obrębie ideowych ruchów zachodnio-słowiańskich wspólnot etnicznych sformułowanie to sytuuje Słoweńców pomiędzy narodowym partykularyzmem a romantycznym uniwersalizmem. Odrzucenie przez France Prešerna wizji wchłonięcia mniejszych języków przez większe, postulowanej przez słowiańskie ruchy integracyjne, i zarazem przekraczanie narodowego partykularyzmu poprzez przyjęcie definicji uniwersalnej Słowiańszczyzny Johanna Gottfrieda Herdera, widoczne jest najlepiej w paradygmacie słoweńsko-polskiego dialogu kulturalnego, który w latach dwudziestych i trzydziestych XIX wieku nawiązuje się w sposób najbardziej bezpośredni. Zróźnicowanie stanowisk w środowisku słoweńskich elit społeczno-kulturalnych, pokrywające się z podziałem na krąg konserwatywny i wolnomyślicielski, stanowi zarazem przykład dwóch modeli bezpośredniego dialogu z polskimi elitami intelektualnymi, które ze względu na zabory były jeszcze wyraźniej podzielone. Zasada konstytuowania się współczesnego narodu na fundamencie kultury, wykorzystywana przez postępowe kręgi słoweńskiej inteligencji w pierwszej połowie XIX wieku jako odwołanie do polskiej struktury „narodu kulturalnego” (Masłowski, 2018: 193, 195), doprowadziła do rozbitcia słoweńskich elit na obóz konserwatywno-oświeceniowy oraz romantyczno-wolnomyślicielski. Pierwszy reprezentuje przede wszystkim Jernej Kopitar, drugi zaś Matija Čop i Prešeren.

Przedstawiciele pobocznego nurtu romantyzmu w słoweńskiej przestrzeni kulturalnej – wywodzący się ze styryjsko-wschodnich obszarów dzisiejszej Słowenii – przejmowali z kultury polskiej w większym stopniu teksty o wymowie partykularnej, choć znajdziemy wśród nich także przekład sonetu Adama Mickiewicza *Stepy akemańskie* (pod zmienionym tytułem *Domovina*) autorstwa Franca Miklošiča.

2.

Polityczne przebudzenie Słoweńców w drugiej połowie XIX wieku, związane przede wszystkim z hasłem zjednoczenia Słowenii, stopniowo podzieliło ich

na dwa obozy: wolnomyślicielsko-liberalny i konserwatywny, w niektórych środowiskach przeradzający się w sztywny klerykalizm. Oba te prądy charakteryzował partykularyzm, który ujawnił się zwłaszcza wobec kwestii narodu i możliwości uzyskania przez niego autonomii politycznej, łączył się też z poglądami na tematy gospodarcze, zwłaszcza na sposób organizowania życia kulturalnego. Kręgi liberalne i klerykalne na miarę swoich możliwości ustanawiały organizacje, tworzyły instytucje, zakładały czasopisma i wydawnictwa, które miały wspierać ich cele. Ta sytuacja ukształtowała kulturalny wizerunek słoweńskich krain, przyczyniła się do rozwoju literatury narodowej, która z charakterystycznym opóźnieniem reprezentowała europejskie warianty postromantyzmu, realizmu, łącznie z odejściem pod koniec wieku od zasad realistycznego obiektywizmu. Wbrew silnym tendencjom, by reprezentatywny nurt literatury słoweńskiej w drugiej połowie XIX wieku odzwierciedlał idee katolicyzmu (stosunkowo duży wpływ i autorytet miał wówczas teolog z Gorycji, prof. Anton Mahnič), najważniejsi twórcy postromantyzmu i realizmu (Simon Jenko, Josip Jurčič, Ivan Tavčar, Janko Kersnik, Anton Aškerc) propagowali wolnomyślicielską tradycję centralnego prądu literackiego. W ten sposób u schyłku stulecia sztuka słowa stała się domeną ludzi wyznających poglądy liberalne, a tylko w intelektualnie mniej wymagających utworach, przeznaczonych dla masowego czytelnika, katolickie wydawnictwo Mohorjeva družba dość skutecznie rywalizowało z agresywnymi antyklerykalnymi pisarzami. Tradycyjnie kręgi liberalne, już od Prešerna i Frana Levstika, głosiły potrzebę poznawania ludów i narodów słowiańskich oraz nawiązywania ściślejszych kontaktów ze Słowianami bądź z monarchii habsburskiej, bądź z obszarów Słowiańszczyzny południowej i wschodniej.

Zgodnie ze zróżnicowaniem społeczno-politycznym kształtowała się też przestrzeń kulturalna. W prasie od końca lat osiemdziesiątych XIX wieku była ona reprezentowana przez dwie centralne gazety przeciwstawnych obozów: „Slovenski narod” (od 1868) z hasłem: „Vse za narod, omiko in svobodo” (Wszystko za naród, kulturę i wolność) oraz „Slovenec” (od 1873) z hasłem w tytule: „Vse za vero, dom, cesarja” (Wszystko za wiarę, dom, cesarza). Najważniejszym ekwiwalentem tożsamości w pierwszym obozie był naród, w drugim wiara. Elity intelektualne obu stron w latach osiemdziesiątych wydawały również pisma literackie. Najpierw liberalny „Ljubljanski zvon” (1881) – „pismo literackie i naukowe”¹, a nieco później „Dom in svet” – „pismo ku zabawie i nauce”²;

1 Założyli je przodujący pisarze obozu liberalnego: J. Jurčič, J. Kersnik, F. Levec (redaktor w latach 1881–1891), I. Tavčar.

2 Miesięcznik literacki obozu katolicko-konserwatywnego, założony przez teologa ks. F. Lampego (redaktora w latach 1888–1900), publikowany do 1944 roku.

oba ukazywały się do II wojny światowej. Odgrywały istotną rolę w życiu politycznym i kulturalnym, zwłaszcza dla czytelników zainteresowanych rozwojem piśmiennictwa w innych krajach; szczególnie uważnie śledzono nowości na gruncie literatur słowiańskich. Oba obozy polityczne za pośrednictwem swoich pism literackich przez niemal pół wieku wytyczały kierunki słoweńskiej twórczości literackiej. Aby jeszcze bardziej inspirować jej rozwój i pomagać w upowszechnianiu, zaczęto wydawać almanachy oraz zakładać wydawnictwa oferujące serie tematyczne. O zasadniczej orientacji tych wydawnictw często informują już same ich nazwy. „Cvetje iz domačih in tujih logov” (jako seria wydawnicza istniała od 1862 do 1868 i od 1834 do 1944), „Klasje” (projekt Levstika), „Slovenska knjižnica” (projekt Jurčiča), „Knezova knjižnica”, „Zabavna knjižnica”, „Slovanska knjižnica” – to serie wydawnicze środowisk o orientacji liberalnej. „Narodna biblioteka”, „Leposlovna knjižnica”, „Ljudska knjižnica” reprezentowały światopogląd konserwatywno-klerykalny. Najważniejszymi instytucjami kulturalnymi i wydawniczymi, dbającymi o zachowanie szerokich horyzontów światopoglądowych w swoich książkach, były Mohorjeva družba (od 1851) i Slovenska matica (od 1864).

Przegląd opublikowanych tekstów i wydawnictw wskazuje, że dużą część stanowiły tłumaczenia z literatury polskiej. Ciekawe, że oba obozy polityczne wybierały podobne utwory, gatunkowo, ideowo i tematycznie należące do nurtu romantycznego i romantyczno-realistycznego. Można by powiedzieć, iż w ostatnich dekadach XIX wieku w słoweńskich pismach literackich i wydawnictwach dominowały najbardziej przykładowe spośród polskiej twórczości ekwiwalenty partykularyzmu, w ramach pragmatycznej recepcji literatury służącej interesom narodu. Słowem, partykularyzm polskiej prozy romantyczno-realistycznej odpowiadał klimatowi intelektualnemu Słowenii, choć może nieco bliższy był kręgom konserwatywnym. Od roku 1865, kiedy w serii „Cvetje iz domačih in tujih logov” ukazał się pierwszy książkowy przekład z języka polskiego (Michał Czajkowski, *Kirdžali*), do roku 1892, kiedy wydano jednocześnie aż dwa przekłady *Ogniem i mieczem* (Zabavna biblioteka, Ljubljana; Narodna biblioteka, Novo Mesto), w serii Towarzystwa Dramatycznego „Tali-ja” opublikowano tłumaczenia czterech komedii (Aleksandra Fredry, Józefa Ignacego Kraszewskiego, Józefa Korzeniowskiego i Michała Bałuckiego), w wydawnictwach obozu konserwatywnego przygotowano przekłady nowel Sienkiewicza o tematyce emigracyjnej oraz romantycznej powieści ukraińskiej Michała Grabowskiego *Koliszczyzna i stepy*, natomiast w wydawnictwach obozu liberalnego przekłady popularnej powieści Kraszewskiego z lat pięćdziesiątych *Chata za wsią* (wyd. Slovenska matica, 1886), *Ogniem i mieczem* Sienkiewicza (1892) oraz romantyczno-historycznej ukraińskiej powieści Stanisława Grudzińskiego *Zuch dziewczyna* (wyd. Zabavna biblioteka, 1897). Wydawnic-

stwa kręgów „młodosłoweńskich”³ odtąd wiodły prym w wydawaniu powieści historycznych. Do 1908 roku zostały przetłumaczone i wydane wszystkie powieści Sienkiewicza, po które od czasu do czasu sięgała również strona przeciwna. Najwyraźniej powieści napisane „ku pokrzepieniu serc” można było zaakceptować w kontekście kulturalno-politycznym dwóch opcji kultury – narodotwórczej i narodowo-chrześcijańskiej. W ujęciu pierwszego paradygmatu twórczości Sienkiewicza został poświęcony obszerny artykuł na łamach wolnomyślicielskiego pisma „Soča” (1900), zaś w duchu narodowym i chrześcijańskim polskiego pisarza przedstawia autor jego nekrologu w gazecie „Slovenec” (Lenard, 1916: 1).

Środowiska liberalnej inteligencji na przełomie stuleci ów dominujący paradygmat powieściopisarstwa historycznego oraz pozytywistyczno-utylitarnego partykularyzmu nadbudowywały poprzez sięganie do poetyckiej tradycji romantycznego uniwersalizmu (Adam Mickiewicz, Juliusz Słowacki), a także przedstawianie twórczości znanych autorów pozytywistycznych (Eliza Orzeszkowa, Maria Konopnicka, Bolesław Prus). Dążenie do aktualizacji romantycznego uniwersalizmu w odniesieniu do literatury polskiej stało się wyraźne w okresie moderny, kiedy Ivan Cankar, Josip Murn i Oton Župančič powrócili do wskrzeszania romantycznego idealizmu w duchu Prešerna. Pozostali temu wierni przez cały okres twórczy, czego wyrazem była fraza Cankara z tytułu jego noweli: „Domovina, ti si kakor zdravje” (Ojczyzno, ty jesteś jak zdrowie) nawiązująca do społeczno-socjalnego wymiaru słoweńskiego nowego realizmu.

Odniesienia do polskiego romantyzmu pod koniec XIX wieku można rozumieć jako wyraz niechęci wobec procesu modernizacji życia społecznego⁴. Dla słoweńskiej wspólnoty był to natomiast wyraz oporu przeciwko pragmatyzmowi sposobu funkcjonowania słoweńskich obozów politycznych, w owym czasie jeszcze wyraźniej podzielonych na nurt narodowo-postępowy, klerykalno-konserwatywny i proniemiecko-liberalny. Te tendencje są zarazem zgodne z wizją „słoweńskiej konsolidacji kulturalnej”, która nie doczekała się jeszcze wypracowanych pragmatycznych programów polityczno-ekonomicznych (Grdina, 2006: 143).

3 Określenie „mładoslovenci” odnosi się do przedstawicieli obozu liberalnego w drugiej połowie XIX wieku, domagających się ogólnonarodowych praw politycznych.

4 W szerszym kontekście zjawisko obserwuje Jacques Le Rider, por.: Le Rider, 2017: 54.

3.

Kultura słoweńska w okresie międzywojennym – po krótkim okresie, kiedy nazwa „Słowenia” stała się częścią nazwy państwa zamieszkałego przez Słoweńców – szybko znalazła się w niekorzystnej sytuacji, gdyż po wprowadzeniu monarchistycznej dyktatury wymazana została jej narodowa tożsamość. Słoweńcy stali się częścią jednego, jugosłowiańskiego narodu. Recepcja literatury polskiej – przekładowa i interpretacyjna – była wówczas nadal ukierunkowana zarówno na historię, jak i na aktualne wydarzenia, i to w obu spolaryzowanych środowiskach życia społecznego. Za sprawą nowego kierunku studiów – krajowej slawistyki uniwersyteckiej – dyplom zdobyło kilkoro polonistów, w większości stypendystów ustanowionego na Uniwersytecie Jagiellońskim Studium Słowiańskiego. W tym czasie dostrzec można wyraźną cezurę między wyborami translatorskimi starszej i nowszej generacji tłumaczy. Starsze pokolenie (Rudolf Molè, France Stelè, France Koblar i Joža Glonar) podjęło wysiłek, by w całości odświeżyć przekłady Sienkiewicza (Molè, Glonar), zaprezentować twórczość Władysława Stanisława Reymonta, konkretnie powieść *Chłopi* (Glonar), którą była zainteresowana kosmopolitycznie zorientowana Slovenska matica. Glonar do tego repertuaru dodał jeszcze przekład jego *Komediantki* (1938) oraz *Emancypantek* (1939) Prusa. Kiedy wydano *Chama Orzeszkowej* w przekładzie France Bevka (1931) i *Faraona* Prusa w trzech tomach (przekład Koblara, 1932–1933), wydawało się, że najbardziej reprezentatywne utwory polskiej klasyki trafiły pod „słoweńskie strzechy”.

Od lat trzydziestych XX wieku jako tłumacze i poloniści działali dwaj studenci lublańskiej slawistyki i komparatystyki literackiej, rówieśnicy, France Vodnik i Tine Debeljak. Obaj bardzo ambitni (Vodnik parał się również poezją, a Debeljak krytyką literacką), w roku akademickim 1929/1930 zostali stypendystami Uniwersytetu Jagiellońskiego, gdzie roztoczył nad nimi opiekę słoweński profesor, wykładowca tejże uczelni, Vojeslav Molè. W tym okresie, kiedy obaj opublikowali swoje pierwsze przekłady, rozpoczęło się planowe, krytyczne tłumaczenie literatury polskiej na język słoweński, chociaż na to, którą z książek wybrać do przekładu, nadal spory wpływ miała społeczno-intelektualna polaryzacja Słoweńców. Obaj tłumacze próbowali wzbogacać i uszlachetniać ducha słoweńskiej społeczności katolickiej, do której przynależeli. Obaj byli związani z dziennikiem „Slovenec” i pismem „Dom in svet”. Vodnik zadebiutował jako tłumacz przekładem powieści Zofii Kossak-Szczuckiej *Legnickie pole* (1933), dwa lata później ukazał się jego przekład powieści Stefana Żeromskiego *Dzieje grzechu*, a w 1937 roku antologia *Poljske novele*. Przekłady te ujawniają motywacje translatorskie Vodnika – w latach dwudziestych obiecującego poety i krytyka literackiego. Debeljak po stu-

diach w Krakowie i krótkim okresie fascynacji polskimi pisarzami spod znaku literatury demokratycznej (antologia *Človečanstvo – moderne poljske proletarske novele*) powrócił do tradycyjnego romantycznego paradygmatu (później uległ nawet wpływowi mesjanistycznego, polsko-chrześcijańskiego partykularyzmu, co dostrzec można w jego oryginalnej twórczości powstałej na emigracji, np. *Črna maša*).

Pod koniec lat dwudziestych zdecydowanie widoczna jest już zatem zmiana w repertuarze przekładowym, wskazująca na intencje bardziej kompleksowej prezentacji ważniejszych prądów literackich w nowszej prozie polskiej. Najdobitniej świadczy o tym fakt, że na początku i w połowie lat trzydziestych wydano aż trzy antologie zawierające opowiadania starszych i młodszych polskich prozaików. Pierwszą była przygotowana przez Debeljaka, wspomniana już antologia *Človečanstvo – moderne poljske proletarske novele* (1931), drugą ujawniającą ambicje prezentowania klasyków nowoczesnej prozy polskiej wybór *Poljske novele* (Mohorjeva družba, 1937) autorstwa Vodnika. W obu zbiorach przedstawiono teksty współczesnych polskich autorów (Ferdynand Goetel, Juliusz Kaden-Bandrowski, Gustaw Morcinek, Maria Dąbrowska), a Debeljak w przedmowie do *Človečanstva* jasno nakreślił ideologiczne zaplecze wybranych prozaików, próbując zarazem uzasadnić swój wybór: „Polska nowela proletariacka ma wyraźnie indywidualny rys: nie jest internacjonalistyczna, tylko polska, nie jest też materialistyczno-atelistyczna, tylko religijna”. Trzecią antologię, *Poljski pripovedniki* (1937), pod pseudonimem Ivan Lesjak przygotował Bevk, który w tym wyborze zaprezentował przekłady dzieł znanych już autorów. Bevk, który języka polskiego nauczył się na froncie galicyjskim, oprócz antologii dokonał tłumaczeń dwóch powieści (*Sprawiedliwie* Reymonta i *Chama* Orzeszkowej). Później poświęcił się pisarstwu i publicystyce, po wojnie przynależąc do grona wybitnych prozaików.

W drugiej połowie lat trzydziestych Studium Słowiańskie wybrało jeszcze dwóch studentów z Lublany. Byli to: Rozka Štefan – późniejsza lektorka języka polskiego na Uniwersytecie w Lublanie i wybitna tłumaczka (głównie poezji okresu romantyzmu i Młodej Polski), oraz Uroš Kraigher – dyplomata, tłumacz krytyk literacki i redaktor. Oboje działali już w odmiennej, powojennej rzeczywistości socjalistycznego, federacyjnego państwa. Nadal istniejące podziały światopoglądowe Słoweńców zyskały inne uzasadnienie i były wyrazem nowej stratyfikacji struktury duchowej społeczeństwa.

Przełożyła Joanna Sławińska

Literatura

- Debeljak T., 1931: *Človečanstvo: moderne poljske proletarske novele*. Prev. T. Debeljak. Delavska založba, Ljubljana.
- Grdina I., 2006: *Med dolžnostjo spomina in razkošjem pozabe: kulturnozgodovinske študije*. Založba ZRC SAZU, Ljubljana.
- Lenard L., 1916: *Henryk Sienkiewicz*. „Slovenec”, Letnik XLIV, št. 264, s. 1.
- Le Rider J., 2017: *Dunajska moderna in kriza identitete*. Prev. V. Balžalorsky Antič, M. Dobnikar, U. Černe, M. Verginella, V. Matajč. Studia humanitatis, Ljubljana.
- Lipovec A., 1992: *Češka književnost v slovenskem kontekstu*. V: *Slovenski jezik v stiku s slovanskimi in neslovanskimi jeziki in književnostmi. Zborovanje slavistov ob stoletnici smrti Frana Miklošiča, Maribor – Ljutomer, 1991*. Ur. M. Orožen, M. Hočevar. Zavod Republike Slovenije za šolstvo in šport, Ljubljana, s. 169–177.
- Masłowski M., 2018: *Partykularne i uniwersalne w literaturach narodowych. W: Polonistyka na początku XXI wieku: diagnozy, koncepcje, perspektywy. T. I: Literatura polska i perspektywy nowej humanistyki*. Red. R. Cudak, K. Pospiszil. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice, s. 188–198.
- Prešeren F., 1836: *Krst pri Savici*. Joshef Blasnik, Ljubljana.
- Prijatelj I., 1952: *Izbrano delo I*. Slovenska matica, Ljubljana.
- Skaza A., 1992: *Rezultati in problemi dosedanjega primerjalnega preučevanja ruske in slovenske literature do obdobja moderne*. V: *Slovenski jezik v stiku s slovanskimi in neslovanskimi jeziki in književnostmi. Zborovanje slavistov ob stoletnici smrti Frana Miklošiča, Maribor – Ljutomer, 1991*. Ur. M. Orožen, M. Hočevar. Zavod Republike Slovenije za šolstvo in šport, Ljubljana, s. 141–142.
- Štefan R., 1960: *Poljska književnost*. Sestavili G. Kocijan, J. Koruza, J. Pogačnik DZS. Bibliografski pregled slovenskih prevodov iz poljske književnosti, Ljubljana, s. 473–536.

The Paradigm of Slovene-Polish Intercultural Dialog to the Second World War

SUMMARY | This article attempts to show the paradigm of Slovene-Polish cultural dialogue from the Romantic period to the Second World War. It examines the modifications of intercultural discourse in the context of the socio-political polarization of the Slovenian cultural area. The division into the progressive and conservative pole is also reflected in the orientation towards universalism and particularism, which seeks corresponding patterns in Polish literary creations. In the long processes of Slovenian nation-

al awakening, universalism – based mainly on the Romantic tradition – dominated as a promising trend, while particularism from the middle of the second half of the 19th century onwards corresponded to the national and clerical interests of social groups and their cultural institutions (newspapers, literary magazines, publishing houses).

KEY WORDS | translation, Slovenian-Polish relations, Slovenian translators of Polish literature, universalism, particularism

NIKOLAJ JEŽ | prof. nadzw. em. literatury polskiej na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu w Lublanie. Jego zainteresowania badawcze obejmują literaturę polską XX wieku oraz polsko-słoweńskie stosunki kulturalne w XIX i XX wieku. Autor prac m.in.: *Čopovi galicijski dopisniki* (wspólnie z Rozką Štefan, 1989), *Razvojna dinamika slovensko-poljskih literarnih stikov* (1995). Przekłada polską prozę i poezję XX wieku (m.in. Stanisława Ignacego Witkiewicza, Witolda Gombrowicza, Zbigniewa Herberta, Adama Zagajewskiego).

Bożena Tokarz

UNIwersytet śląski w KATOWICACH

tokarzbozena@gmail.com

 <https://orcid.org/0000-0002-0370-0219>

Przełożyć czy przetłumaczyć tekst literacki?*

ABSTRAKT | W artykule omówione zostało zagadnienie rewaloryzacji sonetów Jana Nepomucena Kamińskiego, powstałej dzięki tłumaczeniom Tone Pretnara na język słoweński. Tłumacz stworzył przekład tekstu drugiego stopnia, ponieważ sonety są pastiszem poezji Mickiewicza. Celem Pretnara nie było zachowanie pastyszu, lecz wykorzystanie potencjału tkwiącego w tekście wyjściowym. Odnajdując potwierdzenie swoich doznań w komentarzu historyczno-literackim Władysława Folkierskiego, posłużył się mechanizmem replikatywności pastyszu, by stworzyć iluzję oryginału. Tak jak Kamiński włączył do wierszy słowo Mickiewicza, tak słoweński tłumacz sięgnął do poetyki i konkretnych tekstów France Prešerna, co prześledził wcześniej Andrej Šurla. Dlatego autorka artykułu nie powtarza jego przykładów, lecz ujawnia związki oryginału ze źródłem pastyszu (utworami Mickiewicza) w celu pokazania, jak mechanizm generowania sensu oryginału stał się bodźcem do stworzenia nowatorskiej metody przekładu i przyczynkiem do szerszej refleksji nad formą sonetu. Pomimo że Pretnar naśladował oryginał, jego przekład nie jest ani identyczny, ani tożsamy z nim. Stanowi wczesny przykład świadomości przekładowej transkrecji, w wyniku czego jest dziełem samodzielnym o dużej wartości estetycznej.

SŁOWA KLUCZOWE | sonet, przekład, Tone Pretnar, słowo obce, transkrecja

Nie po raz pierwszy w literackich dziejach przekładowych mamy do czynienia z rewaloryzacją oryginału. Przyczyny tego faktu należy upatrywać w możliwościach indywidualnych tłumaczy (w ich osobowościach, preferencjach i ograniczeniach), emotywniej sile oryginału, jego wartości oraz sposobie istnienia literatury wewnątrz hybrydy kulturowej, strategii i dominującej metody przekładu, a także w relacjach międzykulturowych i międzynarodowych, samopoznaniu i wzajemnym poznaniu. Stawiają one tłumacza wobec

* Tekst był wcześniej publikowany w czasopiśmie „Przestrzenie Teorii” 2022, nr 38, s. 327–340.

alternatywy: przełożyć, czyli przenieść dzieło do innej kultury, dokonując swoistej rekontekstualizacji za pośrednictwem medium językowego, czy je przetłumaczyć, czyli zinterpretować, maksymalnie respektując semantykę, stylistykę, wartość i pragmatykę tekstu wyjściowego, zatem stworzyć twór analogiczny w drugim języku. O wartości naddanej sonetów Jana Nepomucena Kamińskiego w słoweńskim przekładzie zdecydowało kilka czynników, a wśród nich: osobowość tłumacza, ładunek emocjonalny oryginału, znaczny wpływ czasu dzielący powstanie oryginału i przekładu, sposób istnienia gatunku sonetowego w kulturze słoweńskiej, a także sposób istnienia tych konkretnych sonetów w kulturze polskiej, relacje między dwoma kulturami i preferowana przez tłumacza metoda przekładu, w latach osiemdziesiątych niekonwencjonalna w Słowenii i Polsce.

Sonetami Kamińskiego stały się dla Tone Pretnara swoistym pretekstem do jego własnej wypowiedzi według wzoru oryginału. Jako znawca twórczości France Prešerna i Adama Mickiewicza posłużył się kliszami wyobrażeniowymi obu autorów. Spojrzał na oryginał przez pryzmat Mickiewiczowskiej wyobraźni, o czym sam wspominał i co najprawdopodobniej skłoniło go do wprowadzenia słowa obcego, słowa Prešerna do przekładu. Tym bardziej że sonety Kamińskiego w podobny sposób wykorzystują motywy i obrazy obecne w *Baladach i romansach* oraz *Sonetach odeskich* i *Sonetach krymskich* Mickiewicza, ponieważ mają one charakter polemiczno-pastiszowy. Tłumacz pominął ten ich aspekt, rozbudowując własną interpretację, w wyniku czego stworzył dobrą, w wielu miejscach aktualną poezję, jak np. sonet *Ledwie się róża na niwie zjawiała...*, poświęcony istocie sztuki. Jednocześnie dokonał wylomu w sztuce przekładu. Wyeksponował autorskie kompetencje tłumacza, o czym w latach osiemdziesiątych zaczęli dopiero rozważać teoretycy przekładu (Legeżyńska, 1986; Heydel, 2013)¹. Przyjęcie pozycji autorskiej doprowadziło go do formy przekładu kolażowego. Włączył bowiem do tekstów tłumaczonych słowo obce, motywy i obrazy, a nawet wyrażenia zaczerpnięte z poezji Prešerna i utrwalone w słoweńskiej pamięci zbiorowej, o czym szeroko pisze Andrej Šurla (2016: 271–285). Zastosowana przez Pretnara metoda przekładu kolażowego była wynikiem wyboru przedmiotu przekładu, szerokiej wiedzy historycznoliterackiej i kulturowej w obu przestrzeniach narodowych oraz wrażliwości i talentu poetyckiego. W efekcie nie przetłumaczył on, lecz przełożył oryginał do kultury przyjmującej, tak by funkcjonował jako jej dzieło własne. Ten konkretny przypadek nie pozwala jednak odpowiedzieć na zawar-

1 W Polsce „zwrot translacyjny” w badaniach nad kulturą przyczynił się do wydobycia z mroku tłumacza, pozwalając mu na wiele, a przede wszystkim zobowiązując go do wprowadzenia obcego dzieła do rodzimej hybrydy kulturowej.

te w tytule pytanie: czy powinno się przekładać, czy tłumaczyć?, ponieważ nie dotyczy on arcydzieł i utworów wybitnych. Poezja Kamińskiego wiele zyskała na przyjętej strategii, lecz poezja Prešerna wiele straciła w polskich przekładach, z wyjątkiem *Gazeli* i *Wieńca sonetów* (Tokarz, 1994: 129–140).

Zważywszy na okazjonalność powstania sonetów Kamińskiego, ich przekład przez Pretnara zasługuje na szczególną uwagę ze względu na czas i miejsce publikacji oryginału, jak również na przyjętą przez tłumacza strategię (Pretnar, Jež, 1992: 178–190). Ich słoweńska wersja ukazała się w 1987 roku w czasopiśmie o wąskim zasięgu odbiorczym – w dodatku „Listi” do tygodnika „Železar” (Hutnik) nr 68, ukazującego się w przemysłowym mieście Jesenice. Tłumacz, adresując tłumaczenia sonetów Kamińskiego do odbiorcy o średnim doświadczeniu lekturowym, sięgnął do klisz utrwalonych w pamięci kultury docelowej, jeżeli nie natychmiast rozpoznawalnych, to tkwiących w nieświadomości zbiorowej i stanowiących część kodu genetycznego kultury narodowej². Poza strategią mediatora pełnił rolę nauczyciela. Tłumacz, odpowiadając sobie na pytanie, jak w podobnej sytuacji, choć w innym czasie, przekazać w drugim języku to, co zostało powiedziane w oryginale. Mentalnie zrekonstruował sytuację i czas, stawiając siebie, tłumacza, w roli autora polemizującego z wielkim poetą. Miejsce Mickiewicza zajął równie wielki Prešeren, a miejsce Kamińskiego – on sam, wyposażony w wiedzę i talent przekraczające wiedzę i talent autora oryginału. Pogodził w przekładzie porządek diachroniczny (zgodny z duchem epoki) z porządkiem synchronicznym (własnym doświadczeniem mentalnym poety, nazywającego siebie grafomanem, i doświadczeniem badacza). Tym samym przełamał model przekładu mimetycznego, chociaż nie zastosował jeszcze modelu centonicznego, o którym pisze Tamara Brzostowska-Tereszkiewicz (2014: 57–93). Pozostał bowiem w zgodzie z historycznym prawdopodobieństwem współistnienia i nie zakwestionował do końca modelu mimitycznego, zaledwie go podważając jako „drugi autor” (Legeżyńska, 1986).

Strategia tłumaczeniowa, jaką przyjął Pretnar, jest szczególnie interesująca dlatego, że stworzył ją tłumacz z peryferii peryferyjnej literatury. Należy więc rozważyć, czy taka horyzontalna relacja sprzyja zmianie konwencji przekładowych w odpowiedzi na zmieniający się przez cały wiek XX paradygmat kulturowy i w jaki sposób się to dzieje. Tłumacz nie sięgnął po arcydzieło ani po dzieło znanego polskiego poety romantycznego. Postawił się w roli adwokata autora znanego w polskiej historii kultury romantycznej bardziej jako działacz kultury i człowiek teatru niż poeta. Dostrzegł w jego sonetach siłę oddziaływania

2 Na kod genetyczny narodu składają się: historia i losy narodu, literatura i sztuka oraz jej miejsce w kulturze narodowej, religia, dominujący światopogląd, edukacja, wiedza ogólna, styl komunikacji.

oraz ledwie zauważalną dla polskich odbiorców refleksję filozoficzną i światopoglądową, przy czym zniwelował ich aspekt polemiczny w stosunku do poezji i sonetów Mickiewicza. Analogia Mickiewicza z Prešernem stała się dlań oczywista nie tylko ze względu na równorzędne miejsce, jakie obaj poeci zajmują w swoich literaturach narodowych, lecz bardziej z powodu relacji artystycznych między nimi. Słoweński poeta przetłumaczył na język niemiecki sonet Mickiewicza *Rezygnacja* i, jak można przypuszczać, w znacznej mierze zainspirował go on do napisania cyklu *Sonetje nesreče* (Tokarz, 2000: 261–270), którego reminiscencje są też obecne w przekładzie. Jako autor porównawczej książki o wersologii Mickiewicza i Prešerna Pretnar doskonale widział różnice i podobieństwa między poetami oraz wysoką wartość ich twórczości (Pretnar, 1998). Wyraził wręcz osobisty stosunek do wierszy Kamińskiego, których sonetowa forma była mu szczególnie bliska. W słoweńskiej hybrydzie kulturowej literatura zajmuje i zajmowała ważne miejsce, ponieważ kształtowała zbiorową świadomość narodową, społeczną, etyczną i estetyczną, czego syntezą stał się sonet. Gatunek ten, znaczący dla romantyzmu europejskiego, Prešeren uczynił w *Wieńcu sonetów* nośnikiem słoweńskiej świadomości narodowej i kulturowej, mentalności i moralności, powodem do dumy i wszechogarniającej nostalgii.

Poet tvoj nov Slovencem venec vije,
Ran mojih bo spomin in tvoje hvale,
Iz srca svoje so kali pognale
Mokrócvetoče rožce poezije.

(Prešeren, 1972: 79, *Sonetni venec*)

Stworzył wzorzec przeżywania, ekspresji artystycznej i precyzyjnej formy. Meandry wieńca sonetów współlistnieją z zakamarkami słoweńskiej mentalności, kształtowanej przez zawilość i niejednoznaczność dziejów narodu, ludzkich losów i dokonywanych wyborów, jednocześnie dążącej do wewnętrznego porządku. Forma sonetu włoskiego dawała pewien rodzaj pewności wobec niepewności uwarunkowań zewnętrznych, stanowiąc punkt oparcia wobec zewnętrznego chaosu dziejów.

Relacja horyzontalna między kulturą polską i słoweńską niewątpliwie sprzyjała wyborowi strategii, a właściwie jej odnalezieniu w przekładzie sonetów Kamińskiego, choć podobną metodę stosuje Pretnar w innych tłumaczeniach poezji polskiej, np. w przekładzie poezji Cypriana Kamila Norwida, za co był krytykowany przez innych tłumaczy. Krytyka dotyczyła właśnie dokonywanej przez niego transkrecji oryginału, co czyniło go dla odbiorcy sekundarnego bliskim, nawet gdy tłumacz, jak w przypadku Jana Kochanowskie-

go, Jana Andrzeja Morsztyna, Norwida czy Czesława Miłosza, relacje między dwoma kulturami widział horyzontalnie, a jego przekłady dawały czytelnikowi nie tylko przyjemność, lecz także naukę.

Sonety Kamińskiego wyszły drukiem w 1827 roku we Lwowie, rok po *Sonetach odeskich* i *Sonetach krymskich* i pięć lat po *Balladach i romansach* Mickiewicza, będąc echem wcześniej toczzonego sporu między klasykami i romantykami. Zawierają wiele Mickiewiczowskich reminiscencji z ballad i sonetów, akceptujących i polemicznych, biorąc w użycie cudze słowo i cudzy tekst na poziomie leksykalnym, tematycznym, obrazowo-stylistycznym i konstrukcyjnym. Naśladując, lecz nie przepisując całkowicie, autor koncentruje się na tematach: poety (jego roli, wolności, możliwości, podejmowanych problemów, postawy światopoglądowej), przemijania, duchowości (zgodnie z którą „Czucie i wiara silniej mówią do mnie | Niż mędrca szkiełko i oko”; Mickiewicz, 1948: 11, *Romantyczność*) i potęgi ducha („Ciało zakopiesz, a duch wszędzie z trumny”; Folkierski, red., 1925: 91) wcielonego w przedmiot. Towarzyszą im obraz robaka, rozważania o nicości oraz zamiłowanie do harmonii: „Prawda i piękno, czucie i poznanie | Są jednorodne, jednej wiedzy dzieci” (Folkierski, red., 1925: 92) oraz „Ty lubisz łąki, a ja z łąk bukiety, | Piękne są burze, ale miłsze cisze!” (Folkierski, red., 1925: 96). Pewien chaos, brak konsekwencji logicznej w komponowaniu obrazów i nierówny poziom artystyczny sprawiają, że utwory te nie dorównują geniuszowi Mickiewicza (prostota, wdzięk, swojskość konkretności). Jednocześnie zapowiadają Słowackiego namysł nad językiem, poezję Asnyka, Tetmajera, Staffa, a nawet *Kwiaty polskie* Tuwima. Dlatego są bardziej polemiczne niż parodystyczne. Reminiscencje Mickiewiczowskie pochodzą jednakże nie tylko z ballad, jak pisał Władysław Folkierski, lecz również z sonetów (Folkierski, red., 1925: 97–98).

Reakcja Kamińskiego na sonety Mickiewicza została sprowokowana przede wszystkim formą, w ślad za którą nastąpił głębszy dialog z replikowaną poezją. Kamiński uznał bowiem sonet za formę rygorystycznie określoną i przez to łatwo poddającą się reprodukcji. Nie tyle chodziło mu o krytykę Mickiewicza, ile sprawdzał pojemność formy, modyfikując zawartą w niej myśl i tematykę. Pretnar poznał ówczesne polskie życie literackie jako autor studium porównawczego o wersologii Prešerna i Mickiewicza (Pretnar, 1998). Historycznoliteracką świadomość słoweńskiego tłumacza potwierdza wypowiedź zamieszczona w artykule „*Kako mrčes naj ve, da vrtnica imena vrtnice zares je vredna*”. *Jan Nepomucen Kamiński med Čopovimi poljskimi korespondenti*: „Soneti Kaminškega niso ustrezali niti klasicistični inerciji niti romantičnim inovacijam; po svoje so namreč [...] širili tematsko obzorje poljskega sonetopisja [...]” (Pretnar, 1985: 296). Pretnar odnajdywał więc w nich również wpływ poetyki Mickiewi-

cza. Polemika z autorem *Ballad i romansów* dotyczy nie tylko myśli i postawy, widoczna jest również w obrazowaniu. Słowo cudze, Mickiewiczowskie, ukrył Kamiński w replice obrazu, leksyki oraz w innym oświetleniu tematu. Świadomość tłumacza i poetycka wrażliwość Pretnara niewątpliwie wpłynęły na jego strategię, będącą transkreacją oryginału, czyli swoistym „przełożeniem” go w inny kontekst kulturowy (Borowski, 2012: 87–107).

Temat i motyw poety, tak częste w romantyzmie, znalazły się również w sonetach Kamińskiego. Są jednak inaczej obecne niż w poezji Mickiewicza i także Prešerna, choć są repliką Mickiewiczowskiej wizji. W *Romantyczności* jest to poeta, który widzi to, co niewidzialne i nieracjonalne, w związku z czym odrzuca poznanie naukowe: „Czucie i wiara silniej mówią do mnie | Niż mędrca szkiełko i oko. || Martwe znasz prawdy, nieznane dla ludu, | Widzisz świat w proszku, w każdej gwiazd iskerce; || nie znasz prawd żywych, nie obaczysz cudu! || Miej serce i patrzaj w serce!” (Mickiewicz, 1948: 11, *Romantyczność*) Poeta, który mówi głosem danym przez bogów: „Czyliż mu na to głos bogowie dali, | Aby o sobie w każdej nucił dumie?” (Mickiewicz, 1948: 180, *Ekskuza (Sonety odeskie)*), oraz poeta, który wadzi się z Bogiem, papieżem i światem w III części *Dziadów*. Poeta bajroniczny.

Inny obraz stworzył Kamiński: poeta nie równa się z bogami, pomimo że marzy o doskonałości: „Chciałbym w Apola zanucić wam tony; | Lecz trudno z bogiem puszczać się w przegony:” (Folkierski, red., 1925: 85, *Któż mi dźwięk polski rozleje w odcienia...*). Wobec doskonałości, jakkolwiek by interpretować bogów, pękają struny. Podmiot liryczny wyznaje w tym samym sonecie: „Stroić zaczęłam, już mi pękły struny!”. Jego postawa poetycka jest oparta na harmonii, choć rozumie postawę bajroniczną. W ostatnim sonecie cyklu wyraźnie został ujawniony wzorzec myślowy i obrazowy adwersarza:

Ty lubisz łąki, a ja z łąk bukiety,
Piękne są burze, ale miłsze cisze!
[...]
Śmieją się z wieszczów cyrkłowi badacze,

W motyla skrzydle nieme dla nich głoski.
Szczęśliwi z książek uczeni szperacze,
Ich nie wytrawi nigdy ogień boski!
(Folkierski, red., 1925: 96, *Zwiesz mię kramarzem...*)

Kamiński wybiera równowagę między naturą („łąki”) a kulturą („bukie-ty” powstałe z inwencji twórczej człowieka), między rozumem („cyrkłowi badacze”, „uczeni szperacze”) a intuicją (wieszczka, którego pobudza „ogień

boski”). Przywołuje strofy zarówno *Ballad i romansów*, jak i *Sonetów krymskich*, np. *Ciszy morskiej*, *Burzy czy Ałuszty w dzień*. Wyraża zgodę na ogień boski w poecie, który stawia go ponad śmiertelnikami, lecz jednocześnie nie ma pewności, czy jego myśli „wiecznie [nie – B.T.] zamknie trumny wieko? | Czyliż w tej łódce płynąc nocy rzeką, | Myśl się nie wsunie w przypomnienia tkanek?” (Folkierski, red., 1925: 88, *Mysłą umieram...*).

Poeta Mickiewicza, choć zanurzony w naturze oraz w tym, co niewyraźne, pozazmysłowe, obdarzony jest pamięcią kulturową i jednostkową, marzy o wieczności i „swoim za grobem zwycięstwem”:

[...]

Namiętność często groźne wzburza niepogody;
Lecz gdy podniesiesz bardon, ona bez twej szkody

Ucieka w zapomnienia pogrążyć się toni
I nieśmiertelne pieśni za sobą uroni,
Z których wieki uplotą ozdobę twych skroni.

(Mickiewicz, 1948: 200, *Ajudah*)

Jest świadom swojej mocy twórczej. Jeżeli milczy, to sam zrywa struny, odmawiając na coś zgody, jak np. w zakończeniu sonetów odeskich, w *Ekskuzie*, gdzie nad zabawę towarzyską przedkłada wyższe cele poezji, etyczne, społeczne i narodowe: „Zrywam struny i w Letę ciskam bardon głuchy, | Taki wieszcz jaki słuchacz”. Jukstapozycja międzywersowa dynamizuje sonet, zmuszając odbiorcę do współpracy, podobnie jak częste w tej poezji zwroty do odbiorcy, których wiele jest również w sonetach Kamińskiego jako tekstach związanych z balladami i sonetami Mickiewicza. Jest to zarówno związek strukturalny w postaci zwrotów do odbiorcy i licznych deminutywów³, związek myślowy przy wyraźnej różnicy postaw poetyckich, jak i zapożyczenie polemiczne obrazów i motywów. Takiej proweniencji są wskazane w sonecie Kamińskiego łąki i motyle: „Łąka w kwiatach, nad łąką latające kwiaty, | Motyle różnofarbne, niby tęczy kosa, | Baldachimem z brylantów okryły niebiosy; | Dalej szarańcza ciągnie swój całun skrzydlaty (Mickiewicz, 1948: 193, *Ałusztą w dzień*). Kamiński nie podejmuje jednak bogactwa tego obrazu, lecz sygnalizuje odbiorcy przedmiot repliki. Innym często przywoływanym przez niego obrazem jest łódka. U Mickiewicza łódź bywa zwykle łączona z wyobrażeniem losu ludzkiego rzuconego na fale żywiołu, a czasem z myślą:

3 Kamiński napisał swe sonety częściowo jedenastozgłoskowcem, częściowo trzynastozgłoskowcem.

Ziemia śpi, mnie snu nie ma. Skaczę w morskie łona,
 Czarny, wydęty bałwan z hukiem na brzeg dąży,
 Schylam ku niemu czoło, wyciągam ramiona,

Pęka nad głową fala, chaos mię okrąży;
 Czekam, aż myśl jak łódka wirami kręcona,
 Zbłąka się i na chwilę w niepamięć pogrąży.

(Mickiewicz, 1948: 192, *Bajdary*)

Niepamięć jest tu tym, co nieuniknione, dlatego podmiot czeka. Mickiewicz buduje dramatyzm chwili przez nawarstwiający się obraz, by przewidywanemu pogrążeniu się w żywiole nadać wymowę uwolnienia. Pamięć z myślą wiązana stanowi dla niego zarówno pociechę, jak i źródło cierpienia. W sonecie Kamińskiego *Ach, myśli moje...* myśl jest okrętem, to „korab w oceanie”, którym targają burze i żaglem sięga on gwiazd, nieco podobnie jak u Mickiewicza, lecz w otaczającym żywiole kompasem jest dla poety prawda. Podmiot liryczny jego sonetów nie zatracą się i nie wadzi z Bogiem, lecz upatruje w nim jedyną prawdę, stawiając wiarę przed nauką i sztuką. Przestrzega:

Zawsze z prawidła wyskoczy wyjątek,
 Jeśli nauki nie zaczną od Boga,
 W którym prawda, i prawdy początek.

(Folkierski, red., 1925: 93, *Chcesz mię nauczać...*)

Refleksję filozoficzną przeciwstawia on polemicznie wykorzystywanym deminutywom oraz przestawnemu szykowi wyrazów, charakterystycznym dla stylistyki Mickiewicza, co wymagało stylizacji lub powtórzenia. Wystarczy porównać fragment sonetu Kamińskiego *Któż mi dźwięk polski rozleje w odcienia...*: „Któż mi dźwięk polski rozleje w odcienia? [...] | Te cudnie lube, lubyh ustek pienia? || Te tklivych piezczot słodziuchne westchnienia?” (Folkierski, red., 1925, s. 97–98) z balladą *To lubię*: „Skinęła tylko, widać radość z oczek, | Mieni się w parę cieniuchną, | Ginie, jak ginie bładawy obłoczek, | Kiedy zefiry weń dmuchną” (Mickiewicz, 1948: 45, *To lubię*).

Imitujące cytaty stylizacje i kryptocytaty z Mickiewicza Kamiński umieszcza na poziomie mowy własnej (Bolecki, 1993), przez co dla odbiorcy z innej kultury są one trudno rozpoznawalne. Bez ich rozpoznania zrozumienie sonetów jest bardzo utrudnione, a ich przekład mógłby stać się martwy oraz nieprzydatny w rekonstrukcji procesu historycznoliterackiego, pomimo że sonety Kamińskiego nie wyznaczają w nim momentu zwrotnego. Tymczasem tłumaczenie tych utworów przez Pretnara jest przystępne w odbiorze dla współ-

czesnego Słoweńca, a jednocześnie nosi ślady epoki, w której powstał oryginał. Wybrana przez niego metoda tłumaczeniowa odpowiada wielopoziomowej strukturze oryginału, w której słowo cudze zostało wkomponowane w mowę własną. Tłumacz zastosował podobny mechanizm generowania sensu. Przełożył go w nowy kontekst czasowy i kulturowy dzięki zastosowaniu podobnych stylizacji, a także kryptocytatów z poezji Prešerna oraz za sprawą swego talentu poetyckiego wprowadził je w mowę własną tłumacza. Šurla, pisząc o obecności języka Prešerna w przekładzie sonetów Kamińskiego, podejrzewał podobną obecność w oryginale języka Mickiewicza, co znajduje potwierdzenie. O ile zastąpienie tekstu obcego (Mickiewicza) w oryginale tekstem należącym do kultury docelowej przekładu stanowi zabieg analogiczny w stosunku do tekstu wyjściowego, o tyle włączenie go do mowy własnej tłumacza nadało mu wartość artystyczną w zakresie językowym oraz spójność kompozycyjną. Historyczno-poetologiczny eksperyment Pretnara został jednak pozbawiony polemicznej i czasem parodystycznej wymowy oryginału. Tłumacz uczynił to celowo ze względu na osobisty stosunek do sonetów Kamińskiego, którego, po zapoznaniu się z jego korespondencją z Matiją Čopem, uznał za ofiarę spisku krytyków. Wykorzystując pamięć kultury docelowej, naśladował oryginał, nie naśladując go, a jednocześnie udowodnił, że przekład nie może być identyczny z oryginałem, lecz równoznaczny, jak pisali Antoine Berman i Paul Ricoeur. Oni jednak nie określali strategii możliwej do zastosowania, by uzyskać pożądaną efekt (Berman, 1984; Ricoeur, 2008: 29–33). Zrobił to Pretnar, w czym pomogła mu relacja horyzontalna między słoweńskim Prešernem a polskim Mickiewiczem oraz specyfika sonetów Kamińskiego. Więcej, dokonał transkrecji z wykorzystaniem metody centonicznej.

Ambicje Jana Nepomucena Kamińskiego herbu Topór sięgały znacznie wyżej niż posada aktora i dyrektora lwowskiej trupy teatralnej, gdzie za dyrekcji Stanisława Skarbka także reżyserował. Popularyzował obcy repertuar jako tłumacz, próbował sił jako autor dramatów (m.in. *Zabobon, czyli Krakowiaczy i Górale*). Jego życie związane było przede wszystkim z teatrem i działalnością patriotyczną.

Matija Čop w czasie pobytu we Lwowie w znacznej mierze dzięki Kamińskiemu poznawał życie literackie i teatralne tego miasta, w którym poezja Mickiewicza odgrywała pierwszorzędą rolę. Ówczesne wydarzenia w Polsce zainteresowały słoweńskiego pisarza w takim stopniu, że opisywał je w listach France Prešernowi, kontynuując relację po powrocie do Lublany. Szczególną uwagę poświęcił utworom Mickiewicza, w których widział artyzm i dużą siłę inspiracji, co prawdopodobnie pozostawiło ślad w twórczości słoweńskiego wielkiego poety romantycznego. Widoczne są zależności na poziomie koncepcji między *Sonetami* Mickiewicza (szczególnie *Rezygnacją*) a sonetami Prešerna

(*Sonetje nesreče*), niektórymi balladami (np. *Świtez, Świtezianka*) a balladą *Urška* oraz *Konradem Wallenrodem* a poematem *Krst pri Savici* (*Chrzest nad Sawicą*).

Wybierając sonety Kamińskiego, Pretnar ukazał polsko-słoweńskie związki poetyckie w dobie romantyzmu, ponieważ ich autor zajmował miejsce tranzytowe. Dostrzegł w nich także zapowiedź późniejszej poezji oraz potencjał filozoficzny, wspomniany przez Folkierskiego. Uznał, że w polskim procesie historycznoliterackim niepamięć, jaka spotkała Kamińskiego, podobnie jak innego drugorzędno poetę, Józefa Hieronima Kajsiewicza, również autora sonetów, jest niesprawiedliwa.

Najprawdopodobniej pod wpływem posiadanej wiedzy historycznoliterackiej (związki słoweńsko-polskie), osobistego stosunku do sonetów Kamińskiego jako odzwierciedlenia jego osobowości i polskiego życia literackiego, Pretnar zdecydował się użyć podobnego jak w oryginale mechanizmu generującego znaczenie, czyli ukrytego cytatu. Zabieg ten nie posłużył celom polemicznym w równym stopniu co w oryginale, lecz pokazał inne oblicze sonetu romantycznego. Tak jak autor używał słowa i tekstów Mickiewicza, tak tłumacz użył słowa i tekstów Prešerna, nadając oryginałowi wielkość i splendor.

Tekst replikowany w pastiszu (Sławiński, 1998: 376–377; Nycz, 1992: 773–775), jakim są sonety Kamińskiego, służy funkcji krytycznej w polemice literackiej z poezją Mickiewicza z perspektywy produktywności sonetu. Autor naśladuje styl i obrazowanie poezji Mickiewicza, interpretując jego dorobek literacki. Skupia się na ich rozwijaniu, zapominając o zachowaniu ciągłości poetyckiej, co daje efekt rozrzuconych uwag, w których proponuje własne ujęcie problemu śmierci i życia, poznania czy sztuki. Dla Mickiewicza granica między życiem a śmiercią jest płynna, a intuicja w obrazie „czucia i wiary” stanowi środek poznania. Powołuje on też kategorię niepamięci (*Bajdary*), w której pogrąża się świadomość podmiotu, porwana żywiołami wewnętrznymi i zewnętrznymi. Kamiński jest umiarkowany, pomimo że jego myśli też są targane burzą jak okręt, który „żagle gwiazd dostanie” (Folkierski, red., 1925: 87, *Ach, myśli moje...*). Ceni rozum jako środek poznania, bo ten nadaje kształt nicości (Folkierski, red., 1925: 94, *Staw pustą przestrzeń...*), odwrotnie niż Mickiewicz: „Mierz siły na zamiary, | Nie zamiar podług sił” (Mickiewicz, 1948: 106, *Pieśń Filaretów*) i „Tam sięgaj, gdzie wzrok nie sięga” (Mickiewicz, 1948: 103, *Oda do młodości*). Jednocześnie nie dopuszcza do tego, by poeta posiadał moc boską. Jego moralność jest moralnością chrześcijańską (Folkierski, red., 1925: 93, *Chcesz mię nauczać...*), podczas gdy Mickiewicz odwołuje się do moralności ludowej w *Balladach i romansach*. Czytelnik bez trudu jest w stanie odnaleźć źródła nawiązań i ukrytych cytatów.

O ile sonety Kamińskiego jako pastisz stanowią tekst drugiego stopnia (Klauber, 2001: 561–562), imitując inny tekst, o tyle Tone Pretnar wprowadził je na stopień trzeci w procesie przekładu, opartym również na imitacji. W pełni uprawnione było więc dlań sięgnięcie do stylu Prešerna, przez co udowodnił istnienie osobnego życia oryginału. Ogłosił tym samym jego aporię, uwalniając przekład od obowiązku zachowania wobec niego symetrii. Nie ma też odpowiedniości strukturalnej w zakresie wprowadzania słowa obcego. Fragmenty szczególnie nacechowane poetyką słoweńskiego romantyka rzadko odpowiadają tym podobnie nacechowanym stylem Mickiewicza. Różne sekwencje tekstowe są nacechowane tekstem obcym. Celem tłumacza było bowiem odnalezienie potencjału tkwiącego w oryginale, o którym pisał Folkiński we wstępie do *Sonetu polskiego* i w komentarzu do wybranych sonetów Kamińskiego (Folkiński, 1925). Dlatego Pretnar częściej dokonywał rekreacji w części refleksyjnej sonetu. Przekład kolażowy można by potraktować jako imitację oryginału, opartego na tym samym mechanizmie, gdyby nie jego zasadniczy cel. Tłumacz dokonał transkrecji oryginału z punktu widzenia diachronii i synchronii. W płaszczyźnie synchronicznej zastosował adaptację poetycką tekstu „drugiego stopnia”, poddając ją własnej kreatywności. Choć pozbawił oryginał pastiszowego charakteru, zachował i pogłębił sens oryginału dzięki modyfikacji zawartej w nim informacji estetycznej. Wydaje się, że jego tłumaczenie zajmuje miejsce tekstu wyjściowego dzięki stworzeniu iluzji oryginału.

Transkrecja w przekładzie – jak pisze Gabriel Borowski w artykule o działalności przekładowej Harolda de Camposa – polega na świadomej asymilacji obcych wzorców, która nie jest naśladownictwem ani powtórzeniem, lecz twórczym wykorzystaniem (Borowski, 2012: 87–107). Idea ta wynika z trudności, jakie stwarza przeniesienie informacji estetycznej do drugiej literatury i kultury. Niemożność takiej imitacji powoduje w twórczości przekładowej de Camposa konieczność ponownego jej stworzenia, co wymaga zachowania takiej samej lub zbliżonej funkcji estetycznej.

Tone Pretnar udoskonalił informację estetyczną oryginału, zmodyfikował więc jego funkcję estetyczną, czyli to, co stanowi o poetyckości i literackości tekstu, o jego wartości. Pomimo tego pogłębił sens, aktualizując go interpretacyjnie, a także zmieniając nośnik semantyczny i strukturalny tekstu. Przekroczył w ten sposób wymagania stawiane przekładowi, w myśl głoszonej przez siebie tezy, że przekład nie może być identyczny z oryginałem, ponieważ prezentuje go w innej relacji komunikacyjnej, kulturowej i czasowej. Talent poetycki Słoweńca i jego wrażliwość tłumacza uczyniły z Kamińskiego dobrego poetę, lecz zafalszowały oryginał w wymiarze historycznoliterackim. Pretnar potraktował sonety Kamińskiego jako całość, nadał im spójność poetyckiego

konceptu dzięki lekkości i kreatywnej sile własnego języka, jego „giętkości”. Zmieniał znaczenia i czasem rytm, kiedy zastępował częsty w oryginale jedenastozgłoskowiec dziesięciozgłoskowcem, a trzynastozgłoskowiec jedenastozgłoskowcem. Jedenastozgłoskowiec jest typowy dla słoweńskiego sonetu, lecz dziesięciozgłoskowiec (aleksandryn) pozwala na większą bezpośredniość w komunikacji z czytelnikiem. W ślad za tym idą zmiany znaczeń i stylistyki oryginału. Tłumacz założył inny cel komunikacji literackiej – nie polemikę i pastisz, lecz dowartościowanie poezji i osoby autora, a właściwie nadanie jej nowej wartości. Nie tylko jego tłumaczenie zajęło miejsce tekstu wyjściowego, lecz sam zajął miejsce Kamińskiego poety. Należy bowiem pamiętać, że Pretnar napisał wiele sonetów i innych wierszy, również o charakterze pastiszowym, potwierdzając, że jest utalentowanym poetą i erudytą. Szczególnie sonet Kamińskiego *Ledwie się róża zjawiała na niwie...*, poświęcony istocie sztuki i jej poznaniu, zyskał w przekładzie artystyczną siłę w kształcie pierwotnego jedenastozgłoskowca. Tłumacz wprowadził nowe i jasne konotacje, zmieniając poszczególne znaczenia, czym wyostrzył obrazy oryginału: tajemniczego piękna róży – sztuki, robaka – krytyków, estetycznych noży – badaczy. Ciekawe, że Pretnar przetłumaczył też wiersz Zbigniewa Herberta *O tłumaczeniu poezji* z motywem trzmiela. Herbert sądził o tłumaczach podobnie jak Kamiński o krytykach. Jedni i drudzy poddają tekst poetycki „rozbiórcę”, nie rozumiejąc go dokładnie, jak trzmiel spijający nektar z kwiatu czy robak drążący różę. W słoweńskiej wersji sonetu zawarł Pretnar swój manifest literacki: sztuka oddziałuje jako całość estetyczno-poznawcza, emotywno-afektywna, do czego dążył i co osiągnął. Dla uzyskania takiego efektu musiał dokonywać modyfikacji. Przy tej okazji wydobył problem przylegania nazwy do rzeczy, słowa poetyckiego do idei, wyrażony przez Słowackiego w *Beniowski*: „Chodzi mi o to, aby język giętki | Powiedział wszystko, co pomyśli głowa” i ciągle aktualny.

Tekst literacki wymyka się jasno określonym regułom, dlatego jego multiplikacja w drugim języku skłania się w kierunku przekładania, a więc transkrecji z elementami tłumaczenia. Każdy przypadek jest inny, ponieważ zależy od celu komunikacji kierującego wyborem oraz od osobistej i zbiorowej relacji z tekstem wyjściowym. Wydaje się, że granice transkrecji powinna wyznaczać, tak jak w przekładzie Pretnara, zgodność z podstawowymi polami semantycznymi i wyobrażeniowymi oryginału.

Literatura

- Berman A., 1984: *L'épreuve de l'étranger*. Gallimard, Paris.
- Bolecki W., 1993: *Preteksty i teksty. Z zagadnień związków międzytekstowych w literaturze polskiej XX wieku*. Wyd. drugie, zmienione. PWN, Warszawa.
- Borowski G., 2012: *Transkreacja: myśl przekładowa Harolda de Camposa*. „Przekładaniec”, nr 26, s. 87–107.
- Brzostowska-Tereszkiewicz T., 2014: *Kolaż, centon „ready-made” jako techniki translatorskie*. W: *Strategie translatorskie*. Red. P. Fast przy współpracy J. Pisarskiej. Śląsk, Katowice, s. 57–93.
- Folkierski W., 1925: *Wstęp*. W: *Sonet polski: wybór tekstów*. Red. W. Folkierski. Krakowska Spółka Wydawnicza, Kraków.
- Folkierski W., red., 1925: *Sonet polski: wybór tekstów*. Krakowska Spółka Wydawnicza, Kraków.
- Heydel M., 2013: *Gorliwość tłumacza*. Wydawnictwo UJ, Kraków.
- Klauber V., 2001: *Pastiche*. In: *Dictionnaire des genres et notion littéraires*. Nouvelle édition augmentée, Albin Michel, Paris, s. 561–562.
- Legeżyńska A., 1986: *Tłumacz i jego kompetencje autorskie*. PWN, Warszawa.
- Mickiewicz A., 1948: *Wiersze*. Czytelnik, Warszawa.
- Nycz R., 1992: *Parodia*. W: *Słownik literatury polskiej XX wieku*. Ossolineum, Wrocław, s. 773–775.
- Prešeren F., 1972: *Poezije doktorja Franceta Prešerna*. Prešernova družba, Ljubljana.
- Pretnar T., 1985: „Kako mrčes naj ve, da vrtnica imena vrtnice zares je vredna”. *Jan Nepomucen Kamiński med Čopovimi poljskimi korespondenti*. „Slavistična revija”, št. 2, s. 296.
- Pretnar T., 1993: *Veter davnih vrtnic. Antologija pesniških prevodov 1964–1993*. Slava, Ljubljana.
- Pretnar T., 1998: *Prešeren in Mickiewicz*. Prev. N. Jež, M. Pavičić. Slovenska matica, Ljubljana.
- Pretnar T., Jež N., 1992: *Slovenci in poljska književnost*. V: *Slovenski jezik v stiku s slovanskimi in neslovanskimi jeziki in književnostmi*. Zavod Republike Slovenije za šolstvo in šport. (Zbornik slavističnega društva Slovenije, 2), Ljubljana.
- Ricoeur P., 2008: *O tłumaczeniu*. W: P. Ricoeur, P. Torop: *O tłumaczeniu*. Tłum. T. Swoboda, S. Ulaszek. Wydawnictwo UG, Gdańsk, s. 29–33.
- Sławiński J., 1998: *Pastisz*. W: *Słownik terminów literackich*. Red. J. Sławiński. Wyd. 3 poprawione i poszerzone. Ossolineum, Wrocław, s. 376–377.
- Šurla A., 2016: *Toneta Pretnarja prevod sonetov Jana Nepomucena Kamiškega*. „Przekłady Literatur Słowiańskich”, t. 7, cz. 1, s. 271–285.

- Tokarz B., 1994: *Wiersze miłosne Franceta Prešerna w polskim przekładzie. Topika erotyczna w przekładzie*. Red. P. Fast. „Śląsk”, Katowice, s. 129–140.
- Tokarz B., 2000: „Gazele” France Prešerena a „Sonety” (odeskie) A. Mickiewicza. *V: Prešernovi dnevi v Kranju*. Ur. B. Paternu. Mestna Občina Kranj, Kranj, s. 261–270.

Render or translate a literary text

SUMMARY | It is not the first time in the literary history of translation that we are dealing with the reevaluation of the original. Tone Pretnar positively valorized the sonnets of Jan Nepomucen Kamiński, translating them into Slovenian. He “translated” the original to another place, time and imagination shaped by different factors. He created a translation of a second degree text because the sonnets are a pastiche of Mickiewicz’s poetry. His goal was not to preserve pastiche, but to use the potential inherent in the original text. Finding confirmation of his experience in Folkierski’s historical-literary commentary, he used the pastiche’s replicativeability mechanism to create the recipient’s illusion of the original. Just as Kamiński included Mickiewicz’s word in his poems, he reached for the poetics and specific texts of Prešern, as Andrej Šurla had previously traced. Therefore, the author of this article does not repeat his examples, but reveals the connections between the original and the source of pastiche (Mickiewicz) in order to show how the mechanism of generating the sense of the original became a stimulus for the innovative translation method and contributed to a broader reflection on the form of the sonnet.

Although Pretnar imitated the original, his translation is not identical with the original. It is an early example of the awareness of translational trans-creation, as a result of which it is an independent work of high aesthetic value.

KEY WORDS | sonnet, translation, Tone Pretnar, foreign word, trans-creation

BOŻENA TOKARZ | prof. zw. em., literaturoznawczyni, kierownik Zakładu Teorii Literatury i Translacji (do 2016), członkini korespondentka Słoweńskiej Akademii Nauki i Sztuki (SAZU); badaczka dwudziestowiecznej literatury polskiej i słoweńskiej. Zajmuje się teorią literatury, komparatystyką, teorią przekładu, poetyką historyczną. Autorka siedmiu książek i ponad dwustu pięćdziesięciu artykułów, założycielka i redaktor naczelna czasopisma przekładoznawczego „Przekłady Literatur Słowiańskich”.

Mladen Pavičić

UNIWERSYTET LORÁNYA EÖTVÖSA

mladen.pavicic@gmail.com

 <https://orcid.org/0000-0003-2717-6789>

O przekładzie sonetu Czesława Miłosza *Który skrzywdziłeś* autorstwa Tone Pretnara w świetle eseju Tomasa Venclovy

ABSTRAKT | Pochodzący z 1950 roku sonet *Który skrzywdziłeś* jest jednym z najbardziej znanych wierszy polskiego noblisty Czesława Miłosza, a ze względu na jego niezwykłą wnikliwość również jednym z najtwardszych orzechów do zgryzienia w tłumaczeniu. Litewski poeta i tłumacz Tomasz Venclova wyraził swoją rozpacz z powodu niemocy translatorskiej w eseju *Samokrytyka tłumacza*, a jego treść posłużyła za podstawę do analizy tłumaczenia tego sonetu autorstwa Tone Pretnara.

SŁOWA KLUCZOWE | przekład, sonet, archaizacja, Tone Pretnar, Czesław Miłosz, Tomasz Venclova

Artykuł odwołuje się do eseju Tomasa Venclovy *Samokrytyka tłumacza*, w którym mówi on o swoich problemach z tłumaczeniem sonetu Czesława Miłosza *Który skrzywdziłeś* (Miłosz, 1953: 72). Esej ten po raz pierwszy przeczytałem tuż po jego opublikowaniu w piśmie „Res Publica” (Venclova, 1990), w przekładzie Wojciecha Zajączkowskiego. Od razu byłem pod jego wielkim wrażeniem i już po pierwszej lekturze zdecydowałem, że jeszcze do niego wrócę. Tłumacząc później różne teksty literatury pięknej, niejednokrotnie miałem ochotę, by wzorem Venclovy publicznie złożyć samokrytykę, jednak do dziś, niestety, tego nie zrobiłem. Jego esej dotyczy jednego z najważniejszych utworów poezji polskiej XX wieku, przetłumaczonego na język słoweński przez Tone Pretnara, bez którego trudno byłoby sobie wyobrazić tom polsko-słoweński wydany na śląskiej slawistyce, stąd też moja decyzja, by przy pomocy „samokrytyki” Venclovy dokonać analizy słoweńskiego przekładu tego wiersza.

Pretnar, tłumacząc wiersz, nie mógł znać eseju litewskiego poety, ten opublikowany został bowiem trzy lata po wydaniu jego przekładu wiersza Miłosza (Miłosz, 1987a).

Polskim czytelnikom nie trzeba zapewne tłumaczyć, kim są Czesław Miłosz i Tomas Venclova, obawiam się jednak, że coraz mniej ludzi wie, kim był Tone Pretnar (1945, Lublana–1992, Sosnowiec), dlatego chciałbym na wstępie przybliżyć jego sylwetkę.

Studia na kierunkach: słowenistyka oraz język i literatura rosyjska ukończył na Uniwersytecie w Lublanie. W latach siedemdziesiątych minionego stulecia, po pobycie studyjnym w Warszawie podjął pracę lektora na Uniwersytecie Jagiellońskim. Wrócił tam jeszcze na rok w czasie trwającego wówczas w Polsce stanu wojennego. Wówczas powstał jego podręcznik *Slovenščina za Poljake*. Po powrocie do Lublany zatrudnił się na Wydziale Sławistyki, gdzie po obronie pracy doktorskiej z wersologii, napisanej w Instytucie Badań Literackich Polskiej Akademii Nauk u prof. Lucylli Pszczołowskiej, uzyskał stanowisko docenta. W październiku 1992 roku przyjechał ponownie do Polski i rozpoczął pracę lektora na Uniwersytecie Śląskim, na utworzonej tam rok wcześniej słowenistyce. Półtora miesiąca później, 16 listopada zmarł na dworcu kolejowym w Sosnowcu, w drodze powrotnej z uczelni.

Jego życie było krótkie, ale owocne. Przetłumaczył zbiory poezji Czesława Miłosza (kilka wierszy z tego tomu przetłumaczyli Rozka Štefan i Lojze Krakar, współautorkami tłumaczeń dwóch innych były Wanda Stępniaćkówna i Ljubica Črnivec), Cypriana Kamila Norwida, Zbigniewa Herberta (we współpracy z Nikiem Jeżem) oraz antologię poezji polskiej z czasów II wojny światowej *Alarm* (z Nikiem Jeżem i Rozką Štefan). Po przedwczesnej śmierci Pretnara koledzy, przyjaciele i studenci zebrali jego przekłady poezji opublikowane w periodykach, pismach, wydawanych własnym sumptem publikacjach dla przyjaciół oraz rozproszone w innych miejscach. Ujrzały one światło dzienne w dwóch tomach: *Veter davnih vrtnic* i *Tiho ti govorim*. Najwięcej jest tu przekładów z poezji polskiej – od Mikołaja Reja do Marcina Świetlickiego, a poza tym, często we współpracy z kolegami, poezji w wielu innych językach. (Andrej Šurla obliczył, że Pretnar tłumaczył co najmniej 145 poetów piszących w 11 językach; Šurla, 2007: 127). Nie mniej istotne są jego przekłady prozy – wymieńmy choćby przekład powieści *Kronika wypadków miłosnych* Tadeusza Konwickiego czy *Apelacja* Jerzego Andrzejewskiego.

Jego dorobek wersologiczny dostępny jest m.in. w książkach *Iz zgodovine slovenskega verznege oblikovanja* i przekładzie dysertacji *Prešeren in Mickiewicz* (dotąd nieopublikowanej w oryginale). Liczne rozprawy jego autorstwa, zwłaszcza poświęcone wersyfikacji innych niż słoweńska literatur narodowych, zostały wydane w specjalistycznych pismach i publikacjach naukowych.

Wspomnieć należy także o słowniku słoweńsko-polskim (*Slovensko-poljski slovar*), przygotowanym przez Pretnara z Bożeną Ostromęcką-Fraćzak, oraz o pracach redakcyjnych we współpracy z Miranem Hladnikiem nad dwoma pierwszymi tomami dzieł zebranych poety Alojza Gradnika.

Nie można wreszcie zapominać o własnej twórczości poetyckiej Pretnara, którą sam określał mianem grafomanii. Chodzi głównie o okazjonalne wersy w formie adresowanych do przyjaciół akrostychów, zapisywanych na widokówkach, jako dedykacje w książkach, nierzadko też na serwetkach i rachunkach. Za życia wydał je w trzech zbiorach o niskim nakładzie, opatrując tytułami: *Antona Pretnarja zbranih grafomanij 1. snopič*; *A. Pretnarjevih zbranih grafomanij 2. zvezčič* oraz *Toneta Pretnarja grafomanije Miranu Hladniku* (razem tworzyły kolekcję, którą dowcipnie zatytułował *Zbrane grafomanije slovenskih pesnikov*). Po jego śmierci ukazał się jeszcze tomik *Stkal sem ga iz štirih norih rim*, podobnie jak rozproszone przekłady przygotowany przez przyjaciół, kolegów i znajomych, a także zapewne najważniejsze jego dzieło poetyckie, *V sotočju Bistrice in Mošenika* – sto wspaniałych, zapisanych oktawą wierszy, które powstały z okazji jubileuszu 500-lecia jego rodzinnego miasta. Książka ta została opublikowana zaledwie kilka dni po jego śmierci. Sześćdziesiąt rocznicę urodzin Tone Pretnara uhonorowano wydaniem zbioru poezji, przekładów i innych zapisków, pt. *Verzi Toneta Pretnarja*. O wielkiej popularności tego wybitnego tłumacza świadczą nie tylko pośmiertne wydania jego utworów, ale również specjalny numer pisma lublańskich sławistów „Slava”, który w całości poświęcono wspomnieniom z nim związanym (Darasz, 1994: 166–169; Grdina, 1995: 318; Jež, 1993: 393–396; Šurla, 2007: 8–22, 127–189).

Warto tu przywołać również dwie anegdoty. Pewnej deszczowej soboty, w pierwszej połowie lat osiemdziesiątych, rozmawiałem z nim w gabinecie nr 211 lublańskiego Wydziału Filozoficznego, a ponieważ Tone cały czas coś skrzętnie zapisywał, czułem się tym nieco dotknięty. Zmieniłem zdanie, kiedy pokazał mi bezbłędnie skonstruowany sonet z akrostychem *Znanost mladini* (Pretnar, 1993: 68) – tak nazywał się bowiem konkurs dla licealistów, z którego właśnie wrócił. Z kolei jego przyjaciel Miha Mohor wspominał, że podczas trzygodzinnego nocnego spaceru z Kranja do Tržiča Pretnar przetłumaczył trzy wiersze Miłosza¹. Zakładam więc, że ów sonet powstał w jego głowie przed południem, podczas konkursu, a w trakcie rozmowy ze mną tylko go zapisał. Oba zdarzenia potwierdzają jego poetycki (sam powiedziałby „grafomański”) i translatorski talent, a także absolutne oddanie poezji i pasji tłumaczenia.

1 „Księżyc mi przyświecał, nie było mi ani trochę gorąco, więc po drodze przetłumaczyłem trzy wiersze Czesława Miłosza”. *Miha Mohor: Moj prijatelj Tone Pretnar*. https://sl.wikisource.org/wiki/Moj_prijatelj_Tone_Pretnar [dostęp: 29.12.2019].

Spójrzmy teraz bliżej na esej Venclovy. O tym, że sam autor wysoko cenił swój tekst, świadczy z jednej strony fakt, że po ponad dwudziestu latach od publikacji w prasie umieścił go ponownie w tomie zawierającym utwory swoje i Miłosza (Miłosz, Venclova, 2012: 111–118), zaś z drugiej strony decyzja, by w kwietniu 2017 roku uczynić ów esej tematem wykładu, który wygłosił w murach Uniwersytetu Jagiellońskiego².

We wstępie najbardziej znany współczesny litewski poeta, emerytowany profesor Uniwersytetu Yale i laureat Nagrody Vilenica, przedstawia siebie jako wieloletniego tłumacza poezji polskiej, poczynając od Norwida. Zwierza się, że wśród jego przekładów są również liczne utwory Miłosza, ale żaden z nich nie przysporzył mu tylu problemów, co wiersz *Który skrzywdziłeś*. Próbuje opisać to swoje translatorskie doświadczenie, dogłębnie i przenikliwie analizując najpierw sam tekst wiersza.

Sonet z opuszczonym czternastym wersem powstał w roku 1950 w Waszyngtonie. Jego bezpośrednim adresatem jest ówczesny przywódca Związku Radzieckiego Józef Stalin, w istocie zaś utwór mówi o wszystkich dyktaturach XX wieku, o wszystkich dyktatorach i ich nadwornych błaznach – ideologach, którzy poprzez swoje utopijne teorie umacniają ich wszechwładzę. O ideologach Miłosz obszerniej pisał w zbiorze esejów *Zniewolony umysł* (1953). Zdaniem Venclovy do upadku tych teorii, do czego doszło właśnie w czasie powstania eseju, najbardziej przysłużyli się poeci, tacy jak Anna Achmatowa, Marina Cwietajewa, Osip Mandelsztam i właśnie Miłosz, którzy nawet w najtrudniejszych chwilach potrafili odpowiednie dać rzeczy słowo. (To znak czasu świadczący o mocnej wierze w siłę poetyckiego słowa, o czym często wspominał też na swoich wykładach profesor Boris Paternu). Pięć wersów sonetu Miłosza (dwa początkowe i pierwszą tercynę) umieszczono w Gdańsku, na upamiętniającym zabytych w demonstracjach w 1970 roku Pomniku Poległych Stoczniovców, wzniesionym dziesięć lat później, w okresie Solidarności. Nie ma wątpliwości, że autor, który właśnie wtedy został laureatem literackiej Nagrody Nobla, zaakceptował takie przekształcenie swojego utworu. W swym esejku Venclova wyraża żal, że na pomniku nie widnieją również dwa ostatnie wersy, jego zdaniem najmocniejsze i zawierające najgłębszy sens.

Współczesnych dyktatur, pomimo licznych pozornych podobieństw, nie można utożsamiać z dawnymi, dlatego w wierszu jest wiele odniesień do współczesności (złote medale mają czytelnikowi przypominać odznaczenia stalinowskie, szubienica zaś – niedawno zakończony proces w Norymberdze),

2 Informację tę znalazłem na stronie internetowej krakowskiej polonistyki: http://www.polonistyka.uj.edu.pl/aktualnosci/-/journal_content/56_INSTANCE_S2h1Kvx7qWb4/41623/136231073 [dostęp: 29.12.2019].

jednak jest on również ponadczasowy. Współczesność i ponadczasowość wyrażone są w warstwie stylistycznej: język jest zarazem współczesny i niewspółczesny, jest bowiem archaizowany, przy czym nie można go utożsamiać z językiem klasyków polskiej poezji (Venclova wymienia Jana Kochanowskiego, Mikołaja Sępa Szarzyńskiego i Adama Mickiewicza). Archaizacja sygnalizuje pamięć historyczną, ale wiadomo, że sonet mówi o współczesności, chodzi zatem o bardzo subtelną stylizację, stąd przekład, który tego nie uchwyci, skazany jest na klęskę.

Który skrzywdziłeś napisany jest polskim jedenastozgłoskowcem z cezurą po piątej sylabie i rymem żeńskim. Korzenie tego formatu wersyfikacyjnego sięgają XVI wieku, ale czytelnik może go odbierać jako wers nadal żywy.

Najmocniejszym i najbardziej wyrazistym elementem archaizacji wiersza jest składniowa i logiczna elipsa – opuszczenie podmiotu „ty”, dzięki czemu udaje się uniknąć bezpośredniego nazwania tyrana. Takie opuszczenie w wielu językach nie jest możliwe, nie występuje np. w angielskim przekładzie Richarda Louriego (Miłosz, 1988: 106), autoryzowanym przez Miłosza, ponieważ język angielski na to nie pozwala.

Barwę wiersza tworzą: archaiczne słownictwo (*gromadę błaznów*), składnia (*na pomieszanie dobrego i złego*), charakterystyczne dla starszej poezji polskiej inwersje (*człowieka prostego; śmiechem nad krzywdą jego wybuchając* itd.). Ale wszystkie te elementy są tylko delikatnym cieniowaniem języka, nie ma tu oczywistej stylizacji.

Najwyraźniej archaizowane są rymy, które w tetrastychach są gramatyczne (rymują się imiesłowy *wybuchając – mając; przypisując – kując*), co jest cechą polskiej poezji średniowiecznej, renesansowej i barokowej; twórcy klasycystyczni i romantyczni unikali rymów gramatycznych (z wyjątkiem dojrzałego Mickiewicza), a we współczesnej polskiej poezji są one właściwie niedopuszczalne.

Centralnym elementem struktury utworu jest kontrast między tetrastychami i pozostałymi pięcioma wersami (jak już wspomniałem, ostatnia zwrotka ma tylko dwa wersy): tetrastychy zawierają długie, rozbudowane, wielozdaniowe wypowiedzenie w duchu kaznodziejskim, ze zdaniem przyzwalającym, frazami imiesłowowymi, powtórzeniami i paralelizmami oraz rymami gramatycznymi, tercyny zaś – krótkie frazy z podkreślonymi przeciwieństwami i wyraźnymi aliteracjami (*poeta pamięta; narodzi się nowy*). Nie ma tu już rymów gramatycznych ani paralelizmów, wciąż widoczna archaizacja usuwa się na dalszy plan. Tetrastychy mówią o życiu, które trudno nazwać życiem, tercyny o śmierci, narodzinach, wieczności, prawdziwym i dramatycznym życiu. W tetrastychach znajdziemy grzech i nadwornych błaznów, w tercynach – karę i sztukę. Jak już wspomniałem, w opinii Venclovy ostatnie wersy, których,

niestety, nie umieszczono na Pomniku Poległych Stoczniovców, są niewątpliwie najmocniejsze, w nich tkwi najgłębszy sens wiersza.

Szczególnie istotny jest wers dziewiąty, stanowiący swoistą oś, wokół której obraca się sonet. Zaczyna się krótkim zdaniem rozkazującym (zamknięciem wypowiedzenia mającego początek w pierwszym wersie), po czym następuje jeszcze jeden wers (będący jednocześnie zamknięciem wypowiedzenia), w którym znajdujemy wyraźną aliterację: *poeta pamięta*.

Tłumacząc ten wiersz, należy utrzymać jego formalne właściwości, takie jak obie aliteracje, stylistyczna specyfika, kontrast między tetrastychami i tercynami, przede wszystkim zaś siła zakończenia.

W dalszej części eseju Venclova mówi o dwóch tradycjach tłumaczenia poezji: zachodniej, która, dążąc do wierności treściom oryginału, skłonna jest poświęcić dla tego celu formę, oraz wschodniej, która stara się zachować również formalne właściwości oryginału. Potem obszernie opisuje wyjątkowo bliskie kilkusetletnie związki kultury polskiej i litewskiej, których częścią jest równie długa tradycja tłumaczenia poezji polskiej na język litewski. Wspomina też o tradycji liryki litewskiej oraz o problemach związanych z tłumaczeniem wiersza Miłosza. Swój tekst kończy stwierdzeniem, że choć jego przekład jest niedoskonały, nie zamierza go już ani poprawiać, ani tłumaczyć od nowa, ponieważ każde wielkie dzieło ma jedną niezmienną cechę – skutecznie opiera się zarówno translatorskiej, jak i naukowej interpretacji.

Jak zatem ów wiersz przetłumaczył Tone Pretnar? Jego przekład można znaleźć w wyborze poezji Miłosza *Somrak in svit* (Miłosz, 1987a: 52).

Z wyborem formy poetyckiej nie miał problemów, w historii słoweńskiej poezji sonet zajmuje bowiem miejsce wyjątkowe. Opuszczenie ostatniego wersu również nie było kłopotliwe – liczne zmodyfikowane sonety są obecne w słoweńskiej poezji już od końca lat czterdziestych (*Trije literarno nepravilni soneti* Lojze Krakara – Kmecl, 1976: 246–248); intensywnie formę tę odświeżali Veno Taufer, Niko Grafenauer, Tomaž Šalamun i inni (Novak Popov, 2003: 495–529; Novak, 1995: 267–276). W poezji słoweńskiej jedenastozgłoskowiec jambiczny przyjął się jako jedyny format (klasycznego) sonetu, dlatego Pretnar nie mógł wybrać tak specyficznego formatu, jakim jest polski jedenastozgłoskowiec sylabiczny z cezurą, charakterystyczny – o czym wspominał Venclova – zwłaszcza dla starszej poezji. Mianowicie w poezji polskiej najczęstszym formatem sonetu jest trzynastozgłoskowiec sylabiczny z cezurą po siódmej sylabie, który w sonetach pojawił się w pierwszej połowie XVII wieku, a jako najbardziej uniwersalny i popularny format wersyfikacyjny (nie tylko sonetu) upowszechnił w okresie romantyzmu, zwłaszcza dzięki Mickiewiczowi i Juliuszowi Słowackiemu; ciekawe, że na początku XIX wieku powstały też dwa polskie sonety zapisane ośmiozgłoskowcem (Pretnar, 1998: 45; Darasz, 2003: 78–85).

W języku słoweńskim, w odróżnieniu np. od języka angielskiego, możliwe jest opuszczenie wyrażonego zaimkiem osobowym adresata, tak jak w oryginale. Pretnar zdawał sobie sprawę ze znaczenia tego zabiegu poetyckiego. W tym względzie ciekawe jest porównanie dwóch węgierskich przekładów sonetu Miłosza. Tłumacz Gábor Csordás wykorzystał możliwość, którą daje również język węgierski, i ów zaimek opuścił (Miłosz, 1987b: 94). Natomiast inny tłumacz, György Gömöri, bezpośrednio nazwał adresata, stosując mianownikową formę zaimka osobowego drugiej osoby liczby pojedynczej – *te* (Miłosz, 2001: 32).

Wśród słów, które w swoim przekładzie wykorzystał Tone Pretnar, nie budzą wątpliwości jako archaiczne następujące słowa: *čednost* (*Słownik słoweńskiego języka literackiego*, SSKJ, i *Słownik ortograficzny*, SP, 2001, określają je jako przestarzałe), *časten* (wg SSKJ w znaczeniu ‘pošten,’ *častivreden* jest przestarzałe) oraz *zor* (SSKJ i SP 2001 kwalifikują je jako słowo książkowe); warto zwrócić uwagę zwłaszcza na archaiczną pisownię czasownika *ukloniti se* – *vkloniti se*³. Wbrew opinii autorów słowników uważam, że także słowo *gorje* nie jest neutralne z punktu widzenia dzisiejszej słoweńszczyzny, co przynajmniej częściowo potwierdzają efekty wyszukiwania w korpusach⁴.

W klasycznej poezji słoweńskiej, na czele z twórczością Prešerna, bardzo częste są inwersje składniowe, które odbieramy jako archaiczne. W przekładzie Pretnara jest ich całkiem sporo. W pierwszej zwrotce znajdujemy inwersję w ostatnim wersie: *dobroto s hudobijo si pomešal*. W najwyraźniej archaizowanej zwrotce drugiej inwersje występują we wszystkich czterech wersach, które razem tworzą wypowiedzenie – każdy z pierwszych trzech wersów zawiera po jednym zdaniu, a ostatni dwa. W pierwszym wersie na nacechowanym miejscu znajduje się szereg dwóch klityk *bi se*, w drugim nacechowane jest powtórzenie partykuły *bi* – części składowej trybu warunkowego, i usytuowanie czasownika na końcu zdania. Nacechowany jest również szyk zdania w trzecim wersie, w którym czasownik znów występuje w nacechowanej pozycji: na końcu zdania zaczynającego się od przydawki użytej w nacechowanej

3 Tone Pretnar znał na pamięć wiele wierszy Prešerna, więc zapewne odtworzył sobie oryginalną postać wersu ze *Wstępu* do poematu *Krst pri Saviči (Chrzeszt nad Sawicą)*: *Vaj, katerih rama se vkloniti nozhe* (Prešeren, 1836: 7). W nowszych wydaniach tego utworu podaje się uwspółcześioną wersję wersu: *vas, katerih rama se ukloniti noče* (Prešeren, 1998: 156).

4 W korpusie referencyjnym słoweńszczyzny pisanej Gigafida 2.0, który w przeważającej części zawiera nowsze teksty publicystyczne, i w zrównoważonym podkorpusie Gigafidy Kres o wiele częściej niż słowo *gorje* występuje jego synonim *trpljenje*. Różnica w częstotliwości wspomnianych wyrazów jest mniejsza (ale nadal prawie dwukrotna) w korpusie Nova beseda, który zawiera m.in. teksty literatury pięknej XIX i pierwszej połowy XX wieku.

postpozycji (za rzeczownikiem) *medalje zlate*, natomiast w ostatnim wersie znajdują się dwa zdania, wypowiedzenie podrzędne dopełnieniowe znajduje się przed zdaniem nadrzędnym, co również można zaliczyć do archaizmów (*da so še živi, bi se veselili*).

W trzeciej zwrotce, która w oryginale wraz z (niepełną) ostatnią tworzy mniej archaiczną część sonetu, nacechowany jest sposób wyrażania przyszłości za pomocą czasu teraźniejszego w ostatnich dwóch wersach: *Umori ga – pa novi se rodi: / popiše, kar govoril, delal si*.

W czwartej zwrotce znajdujemy dwuzdaniowe wypowiedzenie, po jednym zdaniu w każdym wersie. W pierwszym jest czasownik, znów w nacechowanej pozycji na końcu wersu, również pozostałe elementy zdania znajdują się w miejscach nacechowanych, w ostatnim wersie zawierającym zdanie eliptyczne na ostatnim, nacechowanym miejscu jest imiesłów bierny zakończony na *-n*.

Rymy gramatyczne, które nie są też obce starszej poezji słoweńskiej, o czym pisał Pretnar w rozprawach poświęconych rymom w słoweńskich wierszach protestanckich i w tekście dramatu *Škofjeloški pasijon* (Pretnar, 1997: 90–103), znajdujemy zwłaszcza w drugim tetrastychu: *vklonili – veselili; pripisali – kovali*. W pierwszym czterowersie występują niegramatyczne asonanse: pierwszy i czwarty wers łączy rym żeński (*človeka – pomešal*), a drugi i trzeci – rym męski (*krivic – ljudmi*). W tercynach oryginału rymują się wersy pierwszy i piąty (*pamięta – zgięta*) oraz drugi, trzeci i czwarty (*nowy – rozmowy – zimowy*). W przekładzie na język słoweński wers drugi, trzeci i czwarty łączą męskie asonanse (*rodi – si – bil*).

W oryginale znajdujemy trzy aliteracje: *bądź bezpieczny* (o niej Venclova nie wspomina) i *poeta pamięta* w wersie dziewiątym oraz *narodzi się nowy* w dziesiątym. Drugą, w Polsce bardzo często cytowaną parę wyrazów z aliteracją łączy także rym niedokładny (*poeta pamięta*). W przekładzie drugiej pary znajdujemy niedokładną aliterację (*v spominu pesnika*), trzecią parę wyrazów łączy niedokładny asonans (*novi se rodi*), brak tu natomiast aliteracji.

Wers dziewiąty, w oryginale będący osią sonetu, wyraźnie różni się od pozostałych. Jego pierwszą połowę stanowi ostatnie zdanie pierwszego wypowiedzenia, które ciągnie się od początku wiersza, a potem następuje krótkie, jednozdaniowe wypowiedzenie. Wers zaczyna partykułą przeczącą *nie*, pierwsza w wierszu, i pierwsza (wspomniana już) aliteracja (*bądź bezpieczny*), po której następuje kropka. Drugą połowę wypowiedzenia tworzy krótkie, jednozdaniowe wypowiedzenie złożone z dwóch wyrazów z aliteracją (*Poeta pamięta*). Siłą aliteracji w tym wersie wzmaga fakt, że tworzą je głoski fonetycznie „spokrewnione” – dźwięczne i bezdźwięczne dwuwargowe, zwarto-wybuchowe. Słoweński przekład (*Varen ne boš v spominu pesnika*.) wyraźnie różni się od polskiego oryginału. Jak już wspomniałem, dość niedokładnie została

przeniesiona tylko druga, często cytowana aliteracja. A zatem w przekładzie udało się wyraźnie zaznaczyć odrębność tego wersu od poprzednich i następujących. Znajduje się w nim pierwsze (i jedyne) zaprzeczenie w wierszu, poza tym jest to pierwszy wers z doakcentowanym nagłosem i pierwszy wers dziesięciozłogłoskowy po drugiej zwrotce, w której wszystkie wersy są jedenastozłogłoskowe; w pierwszej zwrotce dwa wersy (pierwszy i ostatni) również są jedenastozłogłoskowe, dwa środkowe natomiast dziesięciozłogłoskowe. W tercjach pierwsze cztery wersy są dziesięciozłogłoskowe, ostatni natomiast liczy aż dwanaście zgłosek.

W przekładzie nie ma również długiego, obejmującego osiem i pół wersu wypowiedzenia, każdy tetrastych jest zamkniętym wypowiedzeniem, wers dziewiąty zaś jest wypowiedzeniem samym w sobie – krótkim, jednozdaniowym, które przez swoją zwięzłość różni się od rozbudowanych dwóch poprzednich. Ostatnie cztery wersy tworzą dwa wypowiedzenia. W słoweńskim przekładzie udało się zatem przekazać wyjątkowość dziewiątego wersu, jednak środki, jakimi posłużył się tłumacz, w dużym stopniu różnią się od zastosowanych w oryginale.

W omawianym przekładzie zupełnie inaczej, niż to proponuje Venclova, zinterpretowany został fragment wiersza zawierający słowo *blazen*. Litewski tłumacz rozumie je jako figurę partyjnych ideologów, natomiast Pretnar przetłumaczył frazę *gromadę błaznów koło siebie mając* jako: *sam poblaznel med blaznimi ljudmi* – dworskich błaznów razem z bezpośrednim adresatem wiersza uznaje za ludzi szalonych (słń. *blazne*).

Tone Pretnar, tłumacząc jeden z najbardziej znanych i najtrudniejszych do przetłumaczenia wierszy Miłosza, większość jego najistotniejszych właściwości ocalił w słoweńskim przekładzie i tylko czasem sięgał po nieco inne niż w oryginale środki wyrazu. Od oryginału najwyraźniej odbiega jego interpretacja wersu *Gromadę błaznów koło siebie mając / sam poblaznel med blaznimi ljudmi* ('sam zwariował między ludźmi zwariowanymi').

Literatura

- Darasz W.J., 2003: *Mały przewodnik po wierszu polskim*. Towarzystwo Miłośników Języka Polskiego, Kraków.
- Darasz Z., 1994: *Tone Pretnar (1945–1992)*. „Pamiętnik Słowiański”, t. XLII, s. 166–169.
- Gigafida 2.0: <https://viri.cjvt.si/gigafida/> [dostęp: 27.11.2023].
- Grdina I., 1995: *Pretnar, Tone*. V: *Enciklopedija Slovenije* 9. Ur. M. Javornik, D. Voglar. Mladinska knjiga, Ljubljana, s. 318.

- Jež N., 1993: *Spremna beseda*. V: *Tone Pretnar: Veter davnih vrtnic*. Ur. N. Jež, P. Svetina. Slava, Ljubljana, s. 393–396.
- Kmecl M., 1976: *Mala literarna teorija*. Založba Borec, Ljubljana.
- Kres: <http://www.korpus-kres.net/> [dostęp: 27.11.2023].
- Miłosz C., 1953: *Światło dzienne*. Instytut Literacki, Paryż.
- Miłosz C., 1987a: *Somrak in svit*. Prev. R. Štefan et al. Slovenska matica i Partizanska knjiga, Ljubljana.
- Miłosz C., 1987b: *Műzsáim palotája*. Ford. E. Bojtár et al. Európa Könyvkiadó, Budapest.
- Miłosz C., 1988: *The Collected Poems 1931–1987*. Transl. C. Miłosz et al. Viking, London.
- Miłosz C., 2001: *Ahogy elkészül a világ*. Ford. G. Gömöri. AB-art., Pozsony.
- Miłosz C., Venclova T., 2012: *Powroty do Litwy*. Zeszyty Literackie, Warszawa.
- Nova beseda: http://bos.zrc-sazu.si/s_beseda.html [dostęp: 27.11.2023].
- Novak B.A., 1995: *Oblika, ljubezen jezika*. Založba Obzorja, Maribor.
- Novak Popov I., 2003: *Sprehodi po slovenski poeziji*. Litera, Maribor.
- Prešeren F., 1836: *Kerst per Savizi*. Joshef Blasnik, Ljubljana.
- Prešeren F., 1998: *Poezije in pisma*. Mladinska knjiga, Ljubljana.
- Pretnar T., 1993: *Stkal sem ga iz štirih norih rim*. Slava, Ljubljana.
- Pretnar T., 1997: *Iz zgodovine verznege snovanja*. Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, Ljubljana.
- Pretnar T., 1998: *Prešeren in Mickiewicz*. Slovenska matica, Ljubljana.
- Šurla A., 2007: *Prevajalske fascinacije Toneta Pretnarja*. <https://rebus.us.edu.pl>
 › Šurla A._Przekladowe_fascynacje_Toneta_Pretnara [dostęp: 21.02.2020].
- Venclova T., 1990: *Samokrytyka tłumacza*. Tłum. W. Zajączkowski. „Res Publica” nr 11, s. 143–148.

On Tone Pretnar's translation of Czesław Miłosz's sonnet *Który skrzywdziłeś* in the light of the essay by Tomas Venclova

SUMMARY | Sonnet *Który skrzywdziłeś* from 1950 is one of the best known poems written by the Polish Nobel prize winner Czesław Miłosz, and its perfectness is the reason why it is also one of the most difficult one to translate. Lithuanian poet and translator Tomas Venclova expressed his deficiencies during the translation of this poem in his essay *Samokrytyka tłumacza*, and his self-criticism was used as the base of the analysis of Tone Pretnar's translation of the poem.

KEY WORDS | translation, sonnet, archaization, Tone Pretnar, Czesław Miłosz, Tomas Venclova

MLADEN PAVIČIĆ | ukończył słowenistykę na Uniwersytecie w Lublanie. Pracował jako lektor na Uniwersytecie Jagiellońskim i Uniwersytecie Śląskim, a obecnie jest wykładowcą na budapeszteńskim Uniwersytecie Loránda Eötvösa. Brał udział w konferencjach naukowych w Polsce, Słowenii, Słowacji, Ukrainie oraz na Węgrzech. Wygłaszał gościnne wykłady na uczelniach w Sosnowcu, Warszawie, Belgradzie i Zagrzebiu. Z Nikiem Jeżem przełożył rozprawę wersologiczną Tone Pretnara pt. *Mickiewicz i Prešeren* (1998). Tłumaczy dzieła literatury polskiej i węgierskiej, m.in. *Dziennik* Witolda Gombrowicza i *Harmonię Caelestis* Pétera Esterházyego.

Agnieszka Zatorska

UNIwersytet Łódzki

agnieszka.zatorska@uni.lodz.pl

 <https://orcid.org/0000-0002-2767-8888>

Przetłumaczyć mit? Oleńka i Kmicic w słoweńskim przekładzie *Potopu* Henryka Sienkiewicza

Aż mi dziwno, zem ten Potop skończył¹
Henryk Sienkiewicz

ABSTRAKT | Celem artykułu jest przedstawienie językowych portretów pary głównych bohaterów w słoweńskiej translacji *Potopu* Henryka Sienkiewicza. Autorem badanego przekładu był Rudolf Molè. Na potrzeby artykułu przy ekscerpcji materiału uwzględniono fakt funkcjonowania *Trylogii* jako mitu narodowego. Analizą objęto 700 fraz. Skoncentrowano się na opisach panny Aleksandry i jej narzeczonego, tj. na deskrypcjach ich powierzchowności oraz zachowania. Niektóre z zastosowanych środków językowych zostały przetłumaczone wiernie. Na przykład piękno głównej postaci kobiecej zostało trafnie oddane w translacji: *Miała piękność białego kwiatu*, SI13 – słh. *Imela je lepoto belega cveta*, MI14. Różnice między przekładem a oryginałem mogą uwidaczniać się w ukształtowaniu metafor, jak choćby w obrazowaniu miłości jako płomienia: *żeby na tym ognisku rozpałił się płomień spokojny, ale jasny, równy, silny i jak znicz litewski nie gasnący*, SI14 – słh. *da bi se na tem ognjišču zanetil ogenj, miren, a jasen, kakor neugasljiva litovska vera*, MI15. Wybór ekwiwalentu w przekładzie może pociągać za sobą utratę nacechowania stylistycznego, w tym komponentu archaizującego: *żeś waćpan gorączka*, SI18 – słh. *da si nagel človek*, MI18. Przeprowadzona analiza potwierdza istnienie różnic między obu wersjami językowymi, szczególnie w zakresie stylistyki. Klasyfikacji tych różnic dokonano w oparciu o typy transformacji tłumaczeniowych.

SŁOWA KLUCZOWE | język polski, język słoweński, dzieło literackie, stylistyka, translatoryka

1 Słowa te pochodzą z listu Henryka Sienkiewicza do szwagierki Jadwigi Janczewskiej; cyt. za: Szczublewski, 2011: 192.

Oleńka i Kmicic, czyli Aleksandra Billewiczówna i Andrzej Kmicic – pierwszoplanowe postaci *Potopu*, powieści historycznej polskiego noblisty, to postaci kultowe². Usytuowanie akcji utworu w XVII wieku, podczas najazdu szwedzkiego, pozwoliło autorowi na połączenie losów jednostek, tu głównych bohaterów, z losami zbiorowości i ojczyzny, czyli przedstawienie indywidualuów na tle burzliwej historii, a taka kombinacja stwarzała wiele możliwości w zakresie strategii fabularnych, takich jak opowiadanie się po stronie zdrajców, nawrócenie, rozłąka i niepewność, nagłe zwroty akcji, ryzykowne przygody, cudowne ocalenia. W im większym niebezpieczeństwie znajdowała się Rzeczpospolita, tym bardziej skomplikowane były dzieje bohaterów, a gdy w planie historycznym pisarz opisał zwycięstwo nad najeźdźcami, również losy rozdzielonych kochanków zmierzały do szczęśliwego zakończenia. Niezwykła poczytność *Trylogii* Sienkiewicza, następnie wielki sukces ekranizacji tego cyklu przez Jerzego Hoffmana wykreowały postaci emblematyczne, niemal mityczne (Lubelski, 2018). Tytułowego słowa *mit* używam w znaczeniu potocznym, jako synonimu barwnej opowieści, legendy, historii kultowej dla danej społeczności. Główni bohaterowie *Potopu* stali się ikonami, pierwowzorami postaci kobiecej i męskiej, a zatem pięknej, wiernej i cnotliwej panny oraz rycerza odważnego, acz pełnego sprzeczności, początkowo hulaki i zabijaki, zmieniającego się w heroicznego obrońcę wiary, króla i ojczyzny, nawróconego grzesznika, wiernego kochanka.

Z bohaterami Sienkiewiczowskiej *Trylogii* słoweńscy odbiorcy mogli spotkać się już w latach dziewięćdziesiątych XIX wieku dzięki działalności translatorskiej Petra Miklavca (ps. Podravski). Książkowa edycja *Potopu* w jego tłumaczeniu ukazała się w Gorycji w latach 1904–1905. Błogosławieństwa dla słoweńskich przekładów swej twórczości udzielił Sienkiewicz w liście do Miklavca, rezygnując z zysków z translacji ku pożytkowi pobratymców³. Niniejsza analiza polega na konfrontacji tekstu oryginalnego ze słoweńskim przekładem autorstwa Rudolfa Molègo.

2 Określenia „dzieło kultowe” użył wobec *Trylogii* Tadeusz Żabski, zob. Żabski, 1998: 91.

3 Odpowiedź Sienkiewicza na list Miklavca z prośbą o umożliwienie tłumaczenia dzieł noblisty, napisana w 1887, czyli rok po książkowej publikacji *Potopu*: „Daję Panu pozwolenie przekładania na słoweński wszystkich prac moich, które się Panu wybrać spodoba, bez żadnej pretensji do jakiegokolwiek wynagrodzenia. Owszem przyjemnie mi będzie, jeśli w ten sposób będę się mógł przysłużyć tyle dla mnie i dla nas wszystkich sympatycznych pobratymców”; podaję za: Szczublewski, 2011: 211.

Cele analizy i ustalenia metodologiczne na tle dotychczasowych badań

Celem niniejszych rozważań jest odpowiedź na pytanie o wybory tłumacza w zakresie środków językowych użytych do wykreowania portretów głównych bohaterów. Przeprowadzona analiza wykorzystuje dotychczasowe badania nad stylistycznym ukształtowaniem postaci u Litwosa; wśród tych badań za szczególnie cenną uznaję nowoczesną pod względem metodologicznym, akcentującą role semiotyczne i funkcjonowanie fragmentów dotyczących postaci jako „tekstów w tekście” utworu, monografię o językowych sposobach kreacji bohaterów w twórczości historycznej Sienkiewicza (Pietrzak, 2004). Molè, autor rozpatrywanego tu słoweńskiego przekładu *Potopu*, zetknął się z odwiecznym napięciem między wiernością wobec pierwowzoru a możliwościami języka docelowego i warunkami komunikatywności tekstu przeznaczonego dla odbiorcy w drugim języku⁴. W artykule wykorzystano obserwacje poczynione podczas lingwistycznych analiz przekładów *Trylogii* i innych utworów Sienkiewicza na język słoweński (Zatorska, 2019, 2020, 2021a, 2021b, 2022). Wcześniejsze rozważania na temat translacji dzieł mistrza polskiej powieści historycznej na język słoweński przygotowały podstawę metodologiczną dla badań ukazanych w niniejszym tekście. Sytuację tłumacza dodatkowo komplikuje stylistyczno-językowe ukształtowanie utworu o treści historycznej, onieśmiela jego ranga wśród świadectw języka literackiego i znaczenie dla polskiej kultury. Utwór, w którym autor obficie korzystał z różnych zabiegów stylizacyjnych (Wilkoń, 2019: 8) polegających na wprowadzaniu form archaicznych, po części oddających stan siedemnastowiecznej lub osiemnastowiecznej polszczyzny (Cybulski, 1997: 43) lub „odczuwanych jako dawne” (Karaś, 2004: 19), stanowił wielkie wyzwanie translatorskie. W związku z tym, że ramy artykułu narzucają ograniczenia i wybór tylko niektórych spośród wielu wątków dotyczących kreowania postaci bohaterów *Potopu* oraz językowych środków teje kreacji w oryginale i tłumaczeniu, zarysowano zaledwie kilka z nich. Oglądowi poddano sposób pierwszej i dalszej prezentacji pary głównych bohaterów oraz zagadnienia słoweńskiego przekładu odpowiednich passusów. Skonfrontowano powieściowe sygnały dawnej polskiej etykiety językowej (Cybulski, 1997) z przekładem. Przyjrzano się stylizacjom i archaizacjom, a także porównaniom i metaforom służącym do charakterystyki pary głównych bohaterów. Materiał obejmuje ponad 700 fraz zdaniowych w oryginale i przekładzie, a wyekscerpowano go z partii narracyjnych

4 Na temat barier kulturowych w artystycznym przekładzie polskiej epopei narodowej, czyli *Pana Tadeusza*, dokonanym przez Rozkę Štefan, pisał Nikolaj Jež, zob. Jež, 2012.

i dialogowych, zdając sobie sprawę z odmienności i zindywidualizowania dialogów, ich nasycenia archaizmami i w ogólności wyrażeniami stylistycznie nacechowanymi, w tym wartościującymi (Cybulski, 1997; Wilkoń, 2019; Karaś, 2004).

Pierwsza prezentacja i następne deskrypcje⁵

Zanim protagoniści wkroczą na scenę powieściowych wydarzeń, następuje ich wstępna prezentacja, z której dowiadujemy się, że przodkowie rozporządzili już losem młodej pary:

[...] iż stary pułkownik dziedziczką całej fortuny [...] uczynił wnuczkę swą Aleksandrę Billewiczównę, łowczankę upicką SI8; o panu Andrzeju [...], gdyż śmierć tak znacznego kawalera pewnie by nie uszła niepostrzeżeniu; [...] i nikt nie wiedział, co się z młodym chorążym orszańskim stało SI9 – słh. da je stari polkownik postavil za dedinjo vsega premoženja, vnuकिनjo Aleksandro Bilevičevno, hčer upiškega logarja MI8; o gospodu Andreju [...] zakaj smrt tako imenitnega viteza bi gotovo ne bila ostala skrita; [...] in nihče ni vedel, kaj se je zgodilo z mladim oršanjskim praporščakom MI9–10.

Zarysowuje się tu problem ekwiwalentu frazy *łowczankę⁶ upicką* SI8 przez wyrażenie *hčer upiškega logarja* MI8, gdzie *logar* to *nižji gozdarski uslužbenec* SSKJ⁷ lub 'leśniczy' OsPr. Problem z tłumaczeniem tytułu *łowczanka* pojawia się też, gdy Kmicic w słynnej scenie powitania mówi: *ptakiem śpieszyłem do nóg panny łowczanki się pokłonić* SI15 – słh. »kakor ptica⁸ šinil sem, da se poklonim logarjevi gospodični« MI17. Funkcja i godność wojskowa Kmicica jest oddana wiernie, por. z *młodym chorążym orszańskim* – słh. z *mladim oršanjskim praporščakom* MI10. Pierwsza prezentacja przeznaczonych sobie osób to przede wszystkim opis ich wyglądu i powiązanych z nim cech osobowości (Pietrzak, 2004: 29–30). Ten pierwszy powieściowy wizerunek panny Aleksan-

5 Terminu *deskrypcja* używam wymiennie z terminem *opis*, podobnie jak czyni to Magdalena Pietrzak (2004: 27).

6 Nazwa *łowczy* wraz z różnymi dookreśleniami, np. *łowczy koronny*, *łowczy litewski*, odpowiadała urzędowi honorowemu; zob. Gloger, 1989 (reprint wyd. 1900–1903), T. 3, s. 164.

7 SSKJ, <https://fran.si/iskanje?FilteredDictionaryIds=130&View=1&Query=logar> [dostęp: 19.05.2020].

8 Na temat frazeologizmów utworzonych według wzoru *kakor ptica* zob. Kowalski, 2019.

dry przetłumaczony został bardzo wiernie, stanowiąc w większości treściowe i strukturalne odwzorowanie wersji autorskiej:

[...] wówczas płomień oświecał⁹ jej białą twarz i poważne, błękitne oczy, patrzące spod brwi czarnych. Była to urodziwa panna o płowych włosach, bladawej cerze i delikatnych rysach. Miała piękność białego kwiatu. Żałobna suknia dodawała jej powagi SI13 – słń. Takrat je plamen razsvetlil njen obraz in resnobne modre oči, ki so gledale izpod črnih obrvi. Bila je lepe postave, plavih las, bele polti in nežnih potez. Imela je lepoto belega cveta. Žalna obleka jo je delala resnobno MI14.

Niewielkie różnice polegają na redukcji przydawki *białą* w przekładzie, por. *jej białą twarz* – słń. *njen obraz*. W opisie urody bohaterki obie wersje zachowują charakterystyczne kontrastujące zestawienie: „Wyzyskanie kontrastu [...] sprawiło, że piękno wyglądu panny Aleksandry uległo spotęgowaniu” (Pietrzak, 2004: 30). Pierwsze pojawienie się Kmicica pisarz wykreował, a tłumacz zinterpretował następująco:

Wtem we drzwiach pojawiła się wyniosła jakaś postać w szubie i czapce futrzanej na głowie. Młody mężczyzna postąpił na środek izby. [...] zdołała panienka dojrzeć płową jak żyto¹⁰, mocno podgoloną¹¹ czuprynę¹², smagłą cerę, siwe oczy bystro przed się patrzące, ciemny wąs i twarz młodą, orlikowatą, a wesołą i junacką SI15 – słń. Vtem se je prikazala med vrati visoka postava v kožuhu in s kučmo na glavi. Mladi mož je stopil na sredo sobe. [...] da je gospodična ugledala kakor žito plave, močno pristrizene lase, zarjavelo kožo, sive, bistre, predse zročne oči, temne brke in mlad obraz, sokolji, vesel in junaški MI16.

9 O roli światłocienia, blasku w portretowaniu postaci zob. Handke, 2007: 330–331.

10 O trudnościach z przekładem na język słoweński nazwy zboża *żyto* zob. Zatorska, 2020: 178.

11 Opis *mocno podgoloną czuprynę* nawiązuje do sposobu noszenia się określanego jako *czub*, por. hasło *czupryna* (Gloger, 1989, T. 1, s. 294). Problem przekładu wyrazu *czub* i wyrażenia *czub szlachecki* wpisuje się w problematykę tłumaczenia nazw realiów, zob. na ten temat Lewicki, 2017: 227. O przekładzie nazw polskich realiów na język słoweński zob. m.in. Ostromięcka-Frączak, 1996. O trudnościach z przekładem nazw polskich kulinariów w słoweńskim tłumaczeniu *Pana Tadeusza* autorstwa Rozki Śtefan zob. Muszyńska-Vizintin, 2013. W kwestii tłumaczenia słowa *czub* w słoweńskim przekładzie powieści *Pan Wołodyjowski* zob. Zatorska, 2019: 324.

12 Wyraz *czupryna* jest konsekwentnie oddawany jako słń. *lasje*, por. *że widzi jak na jawie płową czuprynę* SI, s. 25 – słń. *da v resnici vidi plave lase* MI, s. 27; *płową czupryną* SIII, s. 326 – słń. *s plavimi lasmi* SIII, s. 359.

Odrębności między obydwoma wersjami językowymi są niewielkie. Powieściową *postać w szubie*¹³ zastąpiono frazą *postava v kožuhu*; metaforyczne określenie *twarz młodą, orlikowatą* tłumacz oddał przez komunikacyjnie i semantycznie paralelną frazę *in mlad obraz, sokolji*. Z ogromu deskrypcji dotyczących panny i rycerza oraz słoweńskich translacji tychże opisów wybrano tylko przykładowe. Obrazowanie postaci podlega zróżnicowaniu w zależności od tego, kto wypowiada dany sąd, narrator czy jedna z postaci – wówczas jest to opinia zindywidualizowana i zwykle nacechowana stylistycznie. Za interesującą ze względu na tematykę translatologiczną uznać można prezentację fizjonomii Oleńki, kiedy Zagłoba mówi o niej: – *Pańskie to jakieś dziecko, panie Michale, i za misterna dla żołnierza. Przyznaję, że gładka* SI198 – słu. »*To je gosposko dete, gospod Mihal, in prenežno za vojake. Priznam, da je lepa*« MI215. W przekładzie archaizmy *misterna, gładka* ulegają neutralizacji. Na widok piękności panny Kmicic wypowiada pochwałę: *rarytet!* SI16. Zdaniem Aleksandra Wilkonia wyraz ten nie jest neoarchaizmem, a Sienkiewicz wziął go od Paska (Wilkon, 2019: 141). W przekładzie Rudolfa Molęgo niknie archaizacja tego komponentu, por.: – *Jak mi Bóg miły, rarytet!* SI16 – słu. »*Kakor mi je Bog mil, nekaj posebnega!*« MI17.

O roli rumienienia się w obrazowaniu stanów emocjonalnych postaci przez Litwosa wiele już pisano (Siekierska, 1988b; Pietrzak, 2004: 66; Handke, 2007: 330). W związku z semantyką rumieńca rysują się dwa problemy przekładowe. Leksykalny wykładnik koloru zostaje zastąpiony nazwą z tego samego pola barwnego czerwieni (Siekierska, 1988a: 111), ale o innej mocy asocjacyjnej, por. *surowe jej oczy pałały gniewem, a purpura wystąpiła na policzki* SI60 – słu. *Stroge oči so ji gorele od jeze in rdečica ji je šinila v lici* MI66 (cechę intensywności rekompensuje nieco czasownik *šiniti* ‘przemknąć’ OsPr jako ekwiwalent czasownika *wystąpiła*). Rzeczownik barwy *purpura* podkreśla gniew, którego doświadcza bohaterka, a dodatkowo koresponduje z dumą i wyniosłością postaci poprzez konotacje z majestatyczną królewskością (por. *purpurowy płaszcz królewski*)¹⁴. Podobnie metaforyczne *płomienie*¹⁵ jako oznaka wielkiego wzburzenia zostały oddane tłumaczeniem *rdečica*, który nie jest tak nacechowany pod względem kategorii intensywności, gwałtowności jak wyraz *płomienie*: *Na twarz Billewiczówny wystąpiły płomienie* SI222 – słu. *Na*

13 Zagadnienie nazw ubiorów w wybranych historycznych utworach Sienkiewicza przełożonych na język słoweński zostało przedstawione w artykule: Zatorska, 2023.

14 Na temat symboliki koloru purpury i jej roli w kulturze zob. Evans, 2019: 139–143. O majestatyczności w obrazowaniu z użyciem nazwy *purpura* zob. Tokarski, 2004: 155.

15 Na temat roli leksemów z pola znaczeniowego *ognia* dla oddawania barw z pola *czerwieni* zob. Tokarski, 2004: 152.

lice Bilevičevne je stopila rdečica MI241; także: *naprzód płomień, a potem bladeść śmiertelna wystąpiła na jej twarz* SIII339 – słh. *najprej ji je stopila na obraz rdečica, potem pa smrtna bledica* MIII373. Drugi problem z eksplikacją rumienienia się dotyczy przekładu czasownika w kolokacji *rumieńce biją/biły*, por. *na twarz Oleńki biły ciemne rumieńce* SI44 – słh. *Na Olenkin obraz je stopila temna rdečica* MI48. Na różnicę aspektualną – *biły* impf wobec *je stopila* pf – nakłada się odmiennosc semantyczna obu czasowników w zakresie intensywności i tempa.

Deskrypcje wyglądu panny Aleksandry są zwykle przetłumaczone wiernie, czasem dochodzi do opuszczenia elementu opisu, np. przydawki *sobole*, por. *Bilewiczówna zmarszczyła swe sobole brwi* SI43 – słh. *Bilevičevni so se naježile obrvi* MI46. Sportretowanie wyglądu służy do wyeksponowania uczuć bohaterów, ale frazy łączące w swej semantyce opis zewnętrznosci z uplastycznieniem przeżyć stwarzają także okazję do przekładowych transformacji semantycznych i leksykalnych, np. *a ona ciągle stała z roziskrzonym okiem* SI50 – słh. *ona pa je venomer stala s srditim pogledom* MI54. Sienkiewicz opisywał charakter i zachowania powieściowej heroiny, podkreślając szczególnie takie cechy, jak duma, stanowczość, mądrość i odwaga: *Dumną pannę* SI46 – słh. *Ponosno gospodično* MI50; *Tak poważnej i wyniosłej panny nie widzieli jeszcze* SI35 – słh. *Tako ponosne in vzvišene gospodične še niso videli* MI39; – [...] *O! ona, miłościwy panie, choć niewiasta, rozumem męża zawstydzi* SII358 – słh. *»O! Ona, miłostni gospod, čeravno je ženska, je osramotila s svojim razumom moža«* MII387; *tej stanowczości, z jaką Oleńka mówiła* SI62 – słh. *te odločnosti, s katero je govorila Olenka* MI67; *Przytomna zawsze, pełna energii i siły, nie ustawała w pracy póty, póki każdy ranny nie spoczął w chacie z obwiązanyimi ranami* SIII320 – słh. *Bila je vedno pri zavesti, polna sile in ni nehala prej, dokler niso bili vsi ranjenci obvezani...* MIII353. Mniej znany epizod powieściowy, nieobecny w ekranizacji, ukazuje Oleńkę odważnie towarzyszącą żołnierzom podczas walk i opatrującą rannych, por. *Rozdęte jej nozdrza wciągały jakby z lubością zapach prochu* SIII316 – słh. *Razširjeni nosnici sta pogumno vdihavali smrad po smodniku* MIII349. Ekwiwalentem nacechowanego stylistycznie wyrażenia przyimkowego z *lubością* jest tutaj przysłówek *pogumno*. – *O, to krew! to żona dla żołnierza. [...] I amazonki lepiej przeciw muszkietom nie stawały!* SIII316 – słh. *»O, to je kri. To je žena za vojaka. [...] Tudi amazonke se niso postavile boljje proti mušketam!«* MIII349; *Oleńka wnet wzięła komendę nad opatrunkiem* SIII320 – słh. *Olenka je takoj prevzela oskrbovanje ranjencev* MIII353.

Postawę bohaterki charakteryzują opinie różnych postaci w oryginale i tłumaczeniu: *Zabita to regalistka z tej dziewczki* SII362 – słh. *»To je navdušena kraljeva pristašinja«* MII391; *ta zuchwała panna była jego narzeczoną* SI50 –

słń. *drzna gospodična pa je bila njegova zaročenka*¹⁶ MI54; *jeno serce w tej dziewce zawzięte!* SI319 – słń. *»le srce je zakrknjeno v tej deklici!«* MI345; *Bóg ci dał urodę, ale serce zawzięte i nieubłagane* SI305 – słń. *Bog ti je dal lepoto, toda prevzetno in neizprosno srce* MI331; *Cnota i uczciwość jest w tej pannie* SII357 – słń. *»To gospodično krasita taka čednost in poštenje«* MII385. Wartościowanie ujemne, określenia ponizające (Pietrzak, 2004: 56–57) stosują w rozmowach o niej Radziwiłłowie, a siła nacechowania negatywnego tych określeń zostaje pomniejszona lub zneutralizowana w przekładzie, por. *do pokonania jednej trusi szlacheckiej* SIII171 – słń. *da si pokori tako plemiško nedolžnost* MIII189. W przekładzie tej frazy poświadczona jest również tranzycja treści z nomen o zabarwieniu lekceważenia *trusia szlachecka* ku abstractum *plemiška nedolžnost*.

Wachlarz określeń i epitetów oraz nacechowania wartościującego tychże w odniesieniu do głównego bohatera jest bardzo duży. Kmicic charakteryzowany jest – oprócz deskrypcji wyglądu, wyrażanych werbalnie lub nominalnie stanów i czynów – przez przymiotnikowe i rzeczownikowe manifestacje cech charakteru, zróżnicowane pod względem aksjologicznym w zależności od nadawcy sądu. Przykładowe deskrypcje pierwszoplanowej postaci męskiej to np. *bujna postać młodzieńca* SI25 tłumaczona przez frazę z właściwą dla języka słoweńskiego formalizacją adiektywną relacji przynależności (Ostromięcka-Frączak, 1994; Zatorska, 2019: 321): *bujna mladeničeva postava* MI27; *Ej, ej! złotoż to, nie rycerz!* SI17 – słń. *»Ej, ej, carjevič je to, ne vitez!«* MI18; *wichrowata natura* SI62 – słń. *vihrava narava* MI68; – *Jam banit, jam zdrajca, jam krzywoprzysięzca* SII361 – słń. *»Jaz sem izobčenec, jaz sem izdajavec, krivopri-sežnik«* MI390; – *Zacny to kawaler pan Kmicic* SI43 – słń. *»Vrl kavalir je gospod Kmitic«* MI46; – *Dziwny to jest człowiek* SI311 – słń. *»Čuden je ta človek«* MI337. W przekładzie deskrypcji dotyczących Andrzeja Kmicica zachodzą transformacje polegające na utracie nacechowania stylistycznego, np. o walorze archaizującym, por. fragment dialogu Oleńki z Kmicicem: – *Dobrze nie-*

16 Niektóre translacje sądów o pannie Billewiczównie budzą pewne wątpliwości co do efektu adekwatności przekładu rozumianej jako osiągnięcie zamierzonego celu przekładowego (Lewicki, 2017: 152), por. opinia Kmicica o swojej dziewczynie: – *Dalibóg, kawalerska w tobie fantazja!* SI62 – słń. *»Hvala Bogu! Viteški duh tiči v tebi«* MI67. Jeszcze większe wątpliwości powstają w związku z tłumaczeniem podanej frazy a adekwatnością przekładu rozumianą jako wierność wobec oryginału w zakresie treści i stylu (Lewicki, 2017: 152). Termin *adekwatność* „używany jest w teorii tłumaczenia w dyskusjach nad relacjami między tekstem wyjściowym T1 i tekstem docelowym T2. Ma znaczenie normatywne i oceniające”, przy definiowaniu pojęcia adekwatności przekładowej podkreślana jest zgodność treściowa, ale także zgodność między obu wersjami „pod względem oddziaływania na odbiorcę” zob. Dąmbska-Prokop, 2010: 20–21.

boszczyk dziaduś mi powiadał, żeś waćpan gorączka SI16 – słu. »*Pokojni ded mi je dobro povedal, da si nagel človek*« MI18. Tłumacz posłużył się tu eksplikacją, amplifikacją, dosłownym wyjaśnieniem epitetu *gorączka*. Ten wartościujący leksem jako kwintesencja sposobu postępowania postaci pojawia się już na pierwszych stronicach dzieła: »*wielkiej fantazji kawaler, choć gorączka okrutny*» SI14 – słu. »*zelo domišljav kavalir in grozno nagel*« MI15. Zmniejszenie wartości ekspresywnej wyrażenia w tłumaczeniu egzemplifikuje przykład: *wyglądał istotnie na szlachetkę włączącego się z jarmarku na jarmark* SI140 – słu. *V resnici je bil kakor reven plemič, ki se vlači s sejma na sejem* MII42. Stylizowana fraza wypowiedziana przez pana Zagłobę: – *Taka jucha harda, nawet w godzinę śmierci* SI311 została zastąpiona przez literacko ukształtowane abstractum określające osobowość postaci: »*Ta hladnokrvnost celo ob smrtni uri!*« MI337. Warto wymienić przykłady zachowania waloru stylistycznego deskrypcji postaci w wersji przetłumaczonej, osiągniętego przez środki słowotwórcze w obu wersjach językowych, por.: *To nie niewieściuch, to mąż prawdziwy!* SI25 – słu. »*To ni babjek, to je pravi mož!*« MI27; – *boś widać żołnierz ognisty i doświadczony* SII362 – słu. »*ker si kakor se zdi, ognjevit in izkušēn vojak*« MII392. W analizowanym przekładzie dostrzeżono tabuizację treści erotycznych. Po opisie kuligu, pocałunków i wyznań umieścił pisarz frazę: *Po upojeniu ogarnęła ich wesołość szumna, szalona, jako i jazda była szalona* SI39, a tłumacz wprowadził tu pozbawione skojarzeń ze zmysłowością słowo *potem*, por. słu. *Potem je vse prevzelo glasno veselje, blazno, kakor je bila blazna vožnja* MI43.

Elementy dawnej polskiej etykiety językowej w słoweńskim tłumaczeniu

Na uwagę zasługuje kilka tendencji w zakresie przekładu form adresatywnych, etykietałnych, jak *wasza miłość, waćpan, waszmość*, pojawiających się w partiach dialogowych powieści, a uszeregowanych powyżej ze względu na stopień grzeczności (Cybulski, 1997: 46). Ich użycie było uwarunkowane przez miejsce interlokutorów w hierarchii społecznej¹⁷. Jak zauważa Marek Cybulski, Oleńka zwraca się do pana Andrzeja: *waćpan* (czasem tylko ten dystans ulega skróceniu podczas rozmowy), on zwraca się do niej początkowo: *waćpanna*, które to wyrażenie szybko zastępuje formą: *ty*. Oryginalne *waćpan* tłumaczone jest zazwyczaj przez *gospod*, por. – *Waćpan nie masz wstydu i sumienia!* SI160 – słu. »*Gospod, ti nimaš ne sramu ne vesti!*« MI166, zaś *waćpanna* jako

17 O dokładnej klasyfikacji tych form wraz z retoryczno-pragmatycznym uwarunkowaniem ich zastosowania w *Trylogii* zob. Cybulski, 1997.

gospodična, por. *Bądź waćpanna zdrowa i spokojna* SI41 – słh. »Zdravstvuj, gospodična, in bodi mirna« MI44. Poświadczono są również częste przekłady z pominięciem form grzecznościowych, por. *Juž tę brew to chyba waćpanna korkiem przypalonym malujesz?* SI18 – słh. »Najbrž si barvaš obrvi z ožgano probkovino?« MI19; – *Cóžeš znów waćpan uczynił?* SI60 – słh. »Kaj si torej naredil?« MI65; – *O, wierzę, że i mój dziad waćpana nie zna!* SI61 – słh. »O, verjamem, da te tudi moj ded ni poznal« MI66. Podczas pojedynku mały rycerz mówi do przeciwnika: – *Srogi smok z waści!...* SI95, zaś w przekładzie forma *waść* ulega uproszczeniu – słh. »Ti si pravi zmaj!...« MI104, także w drugiej kwestii pułkownika pojawia się bezpośredni zwrot w drugiej osobie liczby pojedynczej *mahaš*, por. — *widać, tam sami musicie groch młócić, bo waćpan machasz jak cepem...* SI96 – słh. »Vidi se, da tam samo grah mlatite, ker mahaš kakor s cepem...« MI105. Gdy Wołodyjowski odwiedza Kmicica, wywiązuje się rozmowa:

K – *Waćpan mówisz jak mój szczerzy przyjaciel* SI122 – słh. »Gospod, ti govoriš kakor iskren prijatelj« MI133. *W* – *Nie jestem waćpanu przyjacielem [...]* SI122 – słh. »Nisem tvoji prijatelj [...]« MI133.

Wołodyjowski wskazuje na list hetmański, a Kmicic cicho pyta: – *A waćpan co uczynisz?* – słh. »In kaj boš storil, gospod?« MI133. *W*: – *A ja waszmości list oddaję* SI122. W słoweńskiej wersji pojawia się zwrot w drugiej osobie liczby pojedynczej, por. »*Izročim ti list*« MI134.

Przemianę duchową Kmicica wzmacnia nowe nazwanie wraz z rozkazem stosowania przez żołnierzy innych form adresatywnych:

K – I nie będzie mnie nikt nazywał miłością ni komendantem, ani pułkownikiem, jeno waszecią, a z nazwiska Babiniczem! SI139 – słh. »In naj me nihče več ne imenuje 'milost', 'poveljnik' ali 'polkovnik', marveč samo gospod s priimkom Babinič« MII42

że to już pan Babinicz, nie pan Kmicic, że go mają z waszecia traktować SI140 – słh. »da je to gospod Babinič, a ne gospod Kmitic, da ga morajo imenovati 'gospod'« MII42; *S* – *Chyba mi ów waszeć przez gardziel nie przejdzie* – słh. »Ta 'gospod' mi ne gre iz grla« MII42.

Nasylenie tekstu starymi formami grzecznościowymi, jak *wasza miłość*, *waszmość*, *waść*, uważa Cybulski za drogę ku archaizacji dialogów (Cybulski, 1997: 46), zatem zastąpienie ich w słoweńskim przekładzie przez współczesne formy lub nawet przez zwracanie się powieściowych bohaterów do siebie z użyciem formy *ty* albo tylko drugiej osoby czasownika jest jedną z przyczyn osłabienia stylizacji archaiczej w tekście docelowym.

Figury stylistyczne. Porównania i metafory

Ramy artykułu nie pozwalają na wydobycie całego bogactwa tropów zastosowanych przez pisarza i często bardzo wiernie oddanych przez tłumacza. Ulubionymi figurami stylistycznymi Sienkiewicza były porównania, które stosował do opisu wielu indywiduów i zbiorowości. Są to bardzo często porównania o komponentencie animalistycznym w komparansie. Ilustrują to komparacje odnoszące się do osoby Kmicica, np.: *głowę jakby turecki dzianet*¹⁸ *podniósł* SI25 – słń. *je [...] dvignil glavo kakor kak turški žrebec* MI27; *Nozrza mu latały jak młodemu żrebcowi szlachetnej krwi* SI19 – słń. *Nosnice so se mu širile kakor mlademu žrebcu plemenite krvi* MI20; *z twarzą podobną do głowy rozdrażnionego drapieżnego ptaka* SI246 – słń. *z obličjem, podobnim glavi razdražene ptice roparice* MI267. Rozszerzona formuła porównania *jak ptak* – *jak zmęczony ptak* wchodzi w skład poetyckiego fragmentu odzwierciedlającego tęsknotę kochanka, por. *„dusza leci ku tobie przez bory i wody, jak zmęczony ptak, aby zaś u nóg twoich się położyć”* SIII268 – słń. *duša hiti k tebi čez gozdove in vode kot utrujen ptič, da bi mogel leči k tvojim nogam* MIII295. Porównań do ptaków używał pisarz także do opisu głównej postaci kobiecej, por. *Oleńka, splanana, drżąca w jego ramionach jak ptak* SI356 – słń. *Olenka, objokana, drgetajoča v njegovem objemu kakor ptica* MI384. W metaforycznym obrazie zawierającym wyrażenie *piersi łabędziej* występuje odwołanie do skromności i niewinności. W tej złożonej konstrukcji komparatywnej odnajdujemy związek z porównaniami z nazwami ptaków, por. *owe myśli nie czepiały się jej, jak woda nie czepia się piersi łabędziej* SIII176 – słń. *Toda te misli se je niso prijelo, kakor se ne prime voda labodjih prsi* MIII194. Niekiedy udział rycerza w scenach batalistycznych odmalował pisarz przez porównania z motywami meteorologicznymi w komparansie (Pietrzak, 2004: 223–230), np. *Kmicic rzucał się na owe komendy jak piorun, gromił, rozpraszał* SIII268 – słń. *Kmitic je planil kakor strela na te oddelke, sekal, pobijal* MIII295. Porównania opisujące Billewiczównę mogą też zawierać komponenty mitologiczne, np. *Ona zaś stała [...] z płonącą twarzą i ogniem w oczach, jak gniewna Minerwa* SIII191 – słń. *Ona pa je stala [...] z odprtimi nosnicami, z žarečim obrazom in z ognjem v očeh kakor jezna Minerva* MIII211; *do starożytnej Psyche była podobną* SIII225 – słń. *podobna starodavni Psihi* MIII249 (tłumacz posłużył się tu przypisem). W obu wersjach językowych odnajdujemy porównanie atrybutów kobiecej urody do elementów akwaticznych, por. *Pierś jej wzdymała się pod stanikiem, na kształt fali morskiej* SIII191 – słń. *Prsi so se ji*

18 Na temat ekwiwalentów ksenizmu *dzianet* w słoweńskim przekładzie Pana Wołodyjowskiego zob. Zatorska, 2019: 326.

dvigale pod modrcem kakor morski valovi MIII211. Niektóre z zastosowanych porównań, noszące znamiona rozbudowanych porównań homeryckich (Kurkowska, Skorupka, 2001: 202), zostały wiernie oddane w słoweńskiej wersji, por. *widok tega żołnierza z krwi i kości, [...] ów ryk armat, stada kul, zniszczenie, śmierć – zdawały się być tak zwyczajnym żywiołem jak ogień dla salamandry*¹⁹ SIII181 – słń. *ob pogledu na tega vojaka iz krvi in mesa, [...] grom topov, toča krogel, uničevanje in smrt – nekaj tako vsakdanjega kakor ogenj močerađu* MIII194.

Semantyczna i leksykalna wymiana członów porównania w tłumaczeniu zachodzi niezwykle rzadko. Transformację leksykalną dokumentuje zastąpienie porównania *Soroka, który, patrząc jak w tęczę w groźnego pułkownika* SII40 ze sfrageologizowanym wykładnikiem komparacji *jak w tęczę* przez słoweńską kolokację *kakor v čudo božje*, por. *Soroka, ki je gledal v groznega polkovnika kakor v čudo božje* MII42. Transformacja leksykalna *jak bisurmanin* – słń. *kakor Turek*²⁰ ujawniła się przy charakterystyce poczynań Kmicicowych, por. *ów mąż szalony [...] wsie jak bisurmanin nawiedził ogniem i mieczem* SI72 – słń. *ta strašni mož, ki je skalil mir in zapustil krvav spomin, poteptal zakone, pobil ljudi in kakor Turek uničeval vasi z ognjem in mečem* MI79. Wśród konstrukcji metaforycznych na uwagę zasługuje konceptualizacja kochanka jako nurka w dwornych słowach księcia Janusza: *Dla Boga! szczęśliwy nurek, który taką perłę wyłowi, nieszczęsny, który ją miał i stracił...* SI212 – słń. *Pri Bogu! Srečen tisti potapljač, ki ulovi tak biser. Nesrečen tisti, ki ga je moral izgubiti...* MI229.

Na zakończenie przykład zaskakującej odmienności przekładowej metaforycznego obrazu psychiki bohaterki, zawierającego porównanie do stałego, równo się palącego znicza: *Iskry tylko trzeba było, żeby na tym ognisku rozpalili się płomień spokojny, ale jasny, równy, silny i jak znicz litewski nie gasnący* SI14 – słń. *Treba je bilo le iskre, da bi se na tem ognjišču zanetil ogenj, miren, a jasen, kakor neugasljiva litovska vera* MI15.

19 „W dawnych czasach uważano, że salamandry są zwierzętami odpornymi na działanie płomieni, a nawet że potrafią one ugasić ogień. Czasami, z powodu ich jakoby szczególnego upodobania do ognia, uznawane były za symbol artylerii”. <http://maga.zyn.salamandra.org.pl/m03a11.html> [dostęp: 9.12.2019].

20 Relacja między obydwooma leksemami znajdowała potwierdzenie również w języku polskim. Według Glogera: „Zbisurmanić się – znaczyło poturczyć się, czyli przyjąć wiarę mahometańską” (Gloger, 1989, T. 1, s. 177).

Podsumowanie

Deskrypcje pary głównych bohaterów w słoweńskim przekładzie *Potopu* są w większości wiernie przetłumaczone. Podobieństwa wobec oryginału dotyczą zarówno semantyki, jak i ukształtowania formalnego. Zaobserwowane różnice między powieścią a jej przekładem na przykładzie deskrypcji pary powieściowych kochanków ogniskują się wokół trudnego dla tłumacza zagadnienia oddania leksemów, wyrażzeń i zwrotów stylistycznie nacechowanych, służących w utworze do stylizacji, np. archaizacji. Wyprofilowanie materii językowej, by tworzyła złudzenie dawności, które z sukcesem wyzyskał polski noblista, nie zawsze było możliwe przy wyborach translatorskich. W ten sposób tekst przekładu jest we fragmentach pozbawiony nacechowania archaicznością, ekspresywnością i potocznością.

Za interesujący zasygnalizowany tu problem uznano przekład na język słoweński środków językowych używanych przez pisarza do wyrażenia zachowań etykietalnych, w tym zhierarchizowanych form adresatywnych, takich jak *waćpan, waćpanna, wasza miłość, waść i waszmość*. W końcowej części artykułu przedstawiono wybrane porównania, w tym porównanie homeryckie wraz z jego przekładem, a także typowe dla języka artystycznego metafory, w udany sposób transponowane do języka docelowego.

Źródła, słowniki i skróty

Sienkiewicz H., 1989: *Potop*, T. 1–3. PIW, Warszawa. Tom I – SI, tom II – SII, tom III – SIII

Sienkiewicz H., 1970: *Potop*, T. 1–3. Prev. R. Molè. Državna Založba Slovenije, Ljubljana. Tom I – MI, tom II – MII, tom III – MIII

Ostromęczka-Frączak B., Pretnar T., 1996: *Slovensko-poljski slovar*. Državna Založba Slovenije. Ljubljana – OsPr

Slovar slovenskega knjižnega jezika, 2000. Ur. A. Bajec, Založba ZRC – SSKJ, Ljubljana – SSKJ Fran, <https://fran.si/iskanje?FilteredDictionaryIds=130&View=1&Query=%2A> [dostęp: 21.05.2020].

impf. imperfectivum – czasownik niedokonany

pf. perfectivum – czasownik dokonany

slń. – słoweński

K – Kmicic, O – Oleńka, W – Wołodziejowski, S – Soroka

Literatura

- Cybulski M., 1997: *Elementy polskiej etykiety językowej w Trylogii Sienkiewicza*. „Rozprawy Komisji Językowej ŁTN”, XLII, s. 43–132.
- Dąbbska-Prokop U., 2010: *Nowa encyklopedia przekładoznawstwa*. Wyższa Szkoła Umiejętności im. Stanisława Staszica w Kielcach, Kielce.
- Evans G., 2019: *Historia koloru. Tajemniczy świat barw*. Tłum. W. Jeżewski. Bel-lona, Warszawa.
- Gloger Z., 1989 (reprint wydania 1900–1903): *Encyklopedia staropolska*, T. 1–4. Wiedza Powszechna, Warszawa.
- Handke K., 2007: *Henryk Sienkiewicz i Stefan Żeromski jako koloryści*. W: *Henryk Sienkiewicz w kulturze polskiej*. Red. T. Bujnicki, K. Stępnik. Wydawnictwo UMCS, Lublin, s. 319–336.
- Jeż N., 2012: *Bariery kulturowe w przekładzie artystycznym na przykładzie słoweńskiego przekładu „Pana Tadeusza” Rozki Štefan*. „Przekłady Literatur Słowiańskich”, t. 3, cz. 1. *Bariery kulturowe w przekładzie artystycznym*. Red. B. Tokarz. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice, s. 45–62.
- Karaś H., 2004: *Archaizmy jako wykładniki stylizacji w „Potopie” Henryka Sienkiewicza*. „Poradnik Językowy”, z. 9, s. 19–37.
- Kocijan G., Koruza J., Pogačnik J., 1960: *Bibliografski pregled, Poljska književnost*. Ur. R. Štefan. Državna Založba Slovenije, Ljubljana, s. 475–536.
- Kowalski P., 2019: *Świat ptaków w derywacji frazeologicznej w języku polskim i słoweńskim*. W: *Słowiańszczyzna z ptasiej perspektywy*. Red. M. Baer. Wydawnictwo UAM, Poznań, s. 85–94.
- Kurkowska H., Skorupka S., 2001: *Stylistyka polska. Zarys*. Wydawnictwo PWN, Warszawa.
- Lewicki R., 2017: *Zagadnienia lingwistyki przekładu*. Wydawnictwo UMCS, Lublin.
- Lubelski T., 2018: *Potop Redivivus Jerzego Hoffmana a współczesny kryzys męskości*. W: *Twórczość Henryka Sienkiewicza a korespondencja sztuk*. Red. T. Budrewicz, A. Rataj. Wydawnictwo DiG, Warszawa, s. 211–224.
- Muszyńska-Vizintin A., 2013: *O destereotypizacji odczytań tekstu oryginału w przekładzie. Rozważania o słoweńskim tłumaczeniu kulinariów w Panu Tadeuszu*. „Przekłady Literatur Słowiańskich”, t. 4, cz. 1. *Stereotypy w przekładzie artystycznym*. Red. B. Tokarz. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice, s. 37–60.
- Ostromięcka-Frączak B., 1994: *Transformacje translatorskie polskich przydawek na język słoweński (na podstawie przekładu Kroniki wypadków miłosnych T. Konwického)*. „Rozprawy Komisji Językowej ŁTN”, t. 39, s. 81–87.

- Ostromęcka-Frączak B., 1996: *Polskie realia w słoweńskich tłumaczeniach*. W: *Księga Kaliska. W stulecie urodzin Marii Dąbrowskiej*. Red. T. Drownowski, Z. Libera, E. Steczek-Czerniawska. Kaliskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, Kalisz, s. 174–181.
- Pietrzak M., 2004: *Językowe środki kreowania postaci w twórczości historycznej Henryka Sienkiewicza*. Wydawnictwo UŁ, Łódź.
- Siekierska K., 1988a: *Nazwy barw w Trylogii Henryka Sienkiewicza*. „Poradnik Językowy”, z. 2, s. 106–119.
- Siekierska K., 1988b: *Kolorystyczna charakterystyka postaci Trylogii Henryka Sienkiewicza*. „Poradnik Językowy”, z. 9, s. 177–193.
- Sienkiewicz H., 1904–1905: *Potop. Zgodovinski roman*. Prev. Podravski [Peter Miklavec]. V Gorici.
- Szczublewski J., 2011: *Sienkiewicz. Żywoć pisarza*. Seria: Wielkie Biografie. PWN, Warszawa.
- Tokarski R., 2004: *Semantyka barw we współczesnej polszczyźnie*. Wydawnictwo UMCS, Lublin.
- Wilkoń A., 2019: *O języku i stylu „Ogniem i mieczem” Henryka Sienkiewicza. Studia nad tekstem*. Wyd. 2. poprawione. Wydawnictwo UŚ, Katowice.
- Zatorska A., 2019: *Z lingwistycznych zagadnień słoweńskiego przekładu Pana Wołodyjowskiego Henryka Sienkiewicza*. W: *Henryk Sienkiewicz. Język – Semantyka*. Red. M. Pietrzak i A. Zalewska. Wydawnictwo DiG, Warszawa, s. 315–338.
- Zatorska A., 2020: *Połanieccy po słoweńsku – wśród przyrody i we wnętrzach. Semantyka i stylistyka w przekładzie*. „Rozprawy Komisji Językowej ŁTN”, LXVIII, s. 175–197.
- Zatorska A., 2021a: *Obleka perunikove barve: nazwy kolorów w słoweńskim przekładzie powieści „Rodzina Połanieckich” Henryka Sienkiewicza*. „Jezi-koslovni zapiski” 27, 1, s. 103–120.
- Zatorska A., 2021b: *O stylistyce i leksyce słów kilka. „Potop” Henryka Sienkiewicza i słoweński przekład Rudolfa Molè*. „Roczniki Humanistyczne” t. LXIX, z. 6 (2021), s. 189–201.
- Zatorska A., 2022: *Pregled raziskovalne problematike pri analizi slovenskih prevodov poljskih klasičnih romanov*. Prev. D. Krvina. V: *Slavistična prepletanja 2*. Ur. G. Nikolovski, N. Ulčnik. Univerza v Mariboru, Maribor, s. 81–96.
- Zatorska A., 2023: *Nazwy strojów w przekładzie powieści „Potop” i „Pan Wołodyjowski” Henryka Sienkiewicza na język słoweński. Problemy translacji*. In: *Contributions to the 24th Annual Scientific Conference of the Association of Slavists (Polyslav)*. Die Welt der Slaven, Sammelbände 69. Eds. K. Bednarska, D. Kruk, O. Saprikina, N. Siudzińska, T. Speed, K. Szafraniec,

S. Terekhova, R. Tsonev, J. Uhláriková, A. Wysocka. Harrassowitz, Wiesbaden, s. 428–438.

Żabski T., 1998: *Sienkiewicz*. Wydawnictwo Dolnośląskie, Wrocław.

How to translate a myth? Oleńka and Kmicic in the Slovenian translation of “Potop” (“The Deluge”) of Henryk Sienkiewicz

SUMMARY | The aim of the paper is to show a linguistic portrait of a couple of the main characters in the Slovenian translation of the novel “Potop” (“The Deluge”) of Henryk Sienkiewicz – translated by Rudolf Molè, the 1970 edition. For the needs of the paper, excerpts of *The Trilogy*, which constitutes part of Polish tradition and culture, being a component of the national myth and a phenomenon of popular culture, were selected. The material includes descriptive parts and dialogues. The analysis comprises 700 phrases. It is focused on literary devices serving the creation of the portrait of Aleksandra and her knight, i.e., the description of appearance, behaviour and character traits. Some of the literary devices (metaphors, comparisons) in the translated version remain faithful to the original. The beauty of the main character, bearing the floristic association, has been described similarly in both versions: *Miała piękność białego kwiatu*, Vol. 1, p. 13 — *Imela je lepoto belega cveta*, Vol. 1, p. 14. However, conveying literary devices in translation, e.g.: complex comparisons within a metaphor, can provide evidence of different semantics and formalisation, for instance, in the image of love as fire, flame: *żeby na tym ognisku rozpałił się płomień spokojny, ale jasny, równy, silny i jak znicz litewski nie gasnący*, Vol. 1, p. 14 — *da bi se na tem ognjišču zanetil ogenj, miren, a jasen, kakor neugasljiva litovska vera*, Vol. 1, p. 15. Choosing the equivalent in the target language may result in the loss of stylistic markedness and the archaising component: *żeś waćpan gorączka*, Vol. 1, p. 18. — *da si nagel človek*, Vol. 1, p. 18. The conducted analysis confirms the existence of stylistic differences between the original and the translation. The classification of differences is formed by the types of translation transformations. The general meaning of the work is faithfully reflected in the process of translation, though the linguistic analysis of particular literary devices allows us to indicate differences in the translated text.

KEY WORDS | Polish language, Slovene language, literary work, stylistics, translation studies

AGNIESZKA ZATORSKA | dr hab. prof. Uniwersytetu Łódzkiego. Zajmuje się składnią i semantyką języków słowiańskich. Autorka książki *Polskie i słoweńskie predykatory kauzatywne z parafrazą przymiotnikową* (2013), współautorka książek: *Podstawowe struktury zdaniowe współczesnych języków słowiańskich: białoruski, bułgarski, polski* (2010) oraz *Zintegrowany opis semantyczno-syntaktyczny czasowników bułgarskich, polskich i rosyjskich (verba cogitandi i verba sentiendi)* (2019). Ostatnio pracuje nad lingwistyczną analizą słoweńskich przekładów polskiej klasyki powieściowej.

JĘZYKOWE
ZWIĄZKI I PARALELE

Paweł Kowalski

INSTYTUT SLAWISTYKI PAN

pawel.kowalski@ispan.waw.pl

 <https://orcid.org/0000-0001-6459-2621>

Współczesne słoweńskie derywaty w sferze komunikacyjnej na tle polszczyzny

ABSTRAKT | Celem artykułu jest zarysowanie problematyki związanej z interpretacją współczesnych derywatów słoweńskich na tle ogólnych procesów semantyczno-słowotwórczych słoweńszczyzny i polszczyzny. Do opisu derywatów i ich znaczeń wykorzystano aparat pojęciowo-terminologiczny współczesnego słowotwórstwa oraz elementy badań nad komunikacją i kontekstem. Takie integrujące podejście do słowotwórstwa uzasadnione jest faktem, że opisywany materiał stanowią przede wszystkim neologizmy słowotwórcze, które mimo przejrzystości formalnej wymagają uwzględnienia zróżnicowanego kontekstu przy ich interpretacji komunikacyjnej.

SŁOWA KLUCZOWE | derywacja, dialog, język polski, język słoweński, komunikacja, słowotwórstwo

Jeśli spojrzeć na strony, dziś często cyfrowe, dowolnego słownika, pod hasłem *dialog* odnaleźć można różne definicje, których wspólnym elementem znaczeniowym, profilującym pojęcie dialogu jako elementu i narzędzia komunikacji, jest wielopodmiotowość, wymiana zdań, myśli, ogólnie rzecz ujmując, zbliżenie podmiotów prowadzących dialog¹. Ta wielopodmiotowość dialogu może być postrzegana wewnątrznie, gdy jest on prowadzony przez jedną osobę. Przykładami takiej perspektywy są określenia, takie jak *dialog wewnętrzny*; *dialog z samym sobą*. Można je odnaleźć w różnych językach, por. pol. *dialog wewnętrzny to coś, co towarzyszy nam przez całe życie; dziś nie mamy*

1 Rozpatruję tutaj dialog w rozumieniu potocznym, nie wchodząc w szczegółowe zagadnienia terminologiczne na gruncie filologicznym, gdzie dialog już od czasów najdawniejszych stanowił formę wypowiedzi i może być zaliczany do gatunku literatury stosowanej.

wątpliwości, że człowiek często rozmawia sam z sobą, prowadzi wewnętrzny dialog, czasem po cichu, czasem (rzadziej), nagłaśniając narrację; słh. naš notranji dialog določa sliko našega sveta; dialog s samim sabo; ang. learn more about how to hear and control your internal dialogue.

Wielopodmiotowość dialogu może być również ujmowana zewnętrznie, gdy uczestniczy w nim więcej niż jedna osoba. W ujęciu zewnętrznym aktywacji mogą ulegać różne perspektywy, m.in. kulturowa, narodowa, naukowa, np.: dialog Wschodu z Zachodem (perspektywa kulturowa), dialog polsko-słoweński / słoweńsko-polski (perspektywa kulturowa i narodowa), dialog kulturoznawstwa i językoznawstwa (perspektywa naukowa). Zmienia się również znaczenie z konkretnego, dotyczącego sytuacji dialogu dwóch lub więcej osób na nieco bardziej abstrakcyjne, metaforyczne, odnoszone do różnych sytuacji i zjawisk. Na gruncie naukowym, w węższej perspektywie, dialog może przebiegać zarówno między dyscyplinami (interdyscyplinarność), jak i w obrębie jednej dyscypliny – między jej poddyscyplinami (np. przekraczanie granic jednej poddyscypliny, transferowanie treści).

Klamrą spajającą rozważania prowadzone w niniejszej pracy jest dialog postrzegany wielopodmiotowo jako element i narzędzie komunikacji. Koncentrują się na płaszczyźnie słowotwórczej w słoweńskiej, a częściowo również w polskiej przestrzeni komunikacyjnej. Nadrzędnym celem jest pokazanie złożonego charakteru znaczenia wybranych słoweńskich neologizmów słowotwórczych, które niesłoweńskojęzycznemu odbiorcy mogą sprawiać pewne trudności w interpretacji. Ze względu na ograniczone rozmiary artykułu uwagę poświęcam złożeniom bezafiksalnym, a więc formacjom, które dawniej były rzadziej notowane w słowotwórstwie słowiańskim, a których liczba w ostatnich kilkudziesięciu latach wzrasta (zob. m.in. Rudnik-Karwatowa, 2012; Mieczkowska, 2014; Długosz, 2016, 2017). Złożenia te tworzone są bezspójnikowo, a pierwszy człon, często o charakterze internacjonalnym, może ulegać ucięciu². Mimo przejrzystej struktury słowotwórczej ich znaczenie często bywa trudne do odszyfrowania bez uwzględnienia kontekstu. Opisuję wybrane neologizmy, dobierając aktywne w ostatnim czasie elementy w języku

2 Polska terminologia słowotwórcza opisująca tego typu formacje jest różnorodna. W literaturze przedmiotu jako ekwiwalenty funkcjonuje kilka jednostek terminologicznych: *struktura złożeniowa*, *złożeniowiec*, *compositum* (por. Rudnik-Karwatowa, 2003; Waszakowa, 2005; Długosz, 2016, 2017; Mieczkowska, 2014). W porównaniu z terminologią słoweńską, w której stosowany jest termin *złożenka* (zob. m.in. Toporišič, 2004; Vidovič Muha, 2011; Žele, Kern, 2017), polski system terminologiczny w tym zakresie jest bogatszy. Na potrzeby opisu przyjmuję dla omawianych tutaj formacji nadrzędny termin *derywat* jako rezultat różnorodnych mechanizmów derywacyjnych.

słoweńskim, a także polskim. Praca nie ma jednak charakteru porównawczego, tym bardziej konfrontatywnego. Chodzi mi jedynie o pokazanie pewnego kontinuum, w którym wybrane przykłady odzwierciedlające współczesne zjawiska na gruncie słoweńskim jednocześnie wykraczają poza ramy tego języka i mogą być obserwowane tak w polszczyźnie, jak w innych językach europejskich, wpisując się w szeroko pojętą globalizację językową.

W opisach językoznawczych współczesnych zjawisk słowotwórczych w komunikacji podkreśla się różnorodność funkcji w użyciu. Zmianie ulega perspektywa: ze statycznego ukazywania relacji semantyczno-formalnych między wyrazami motywującymi i motywowanymi na dynamiczne ujęcie derywatów jako jednostek użytych i utworzonych w konkretnym celu, w konkretnym akcie komunikacji (Waszakowa, 2017: 198). Tradycyjne postrzeganie słowotwórstwa jako badania i opisu wyrazów pochodnych, których znaczenie rozpatrywane jest głównie w odniesieniu do wyrazów je motywujących (fundujących), ulega więc przeobrażeniu. Uwypuklona zostaje właściwość derywatu, który funkcjonuje nie tylko przez odniesienie do innego wyrazu, lecz również w odniesieniu do denotatu (Baltova, Siatkowski, 1993: 13).

Początkowy okres po uzyskaniu przez Słowenię niepodległości charakteryzował się tendencją do puryzmu językowego, dbałości o język słoweński, który stał się oficjalnie językiem urzędowym nowego państwa. Obecnie w słoweńskiej przestrzeni komunikacyjnej można obserwować większą liberalizację języka, przejawiającą się m.in. na płaszczyźnie leksykalnej przyswajaniem wyrazów zapożyczonych o charakterze internacjonalnym. Z liberalizacją języka wiąże się nasilenie banalizacji, niedbałości językowej, a także przenikanie słownictwa socjolektalnego, slangowego, żargonowego do języka literackiego.

Internacjonalizacja jako dominująca tendencja w przestrzeni komunikacyjnej słowiańszczyzny, charakterystyczna również dla słoweńszczyzny, obejmuje w zasadzie wszystkie sfery użycia języka. O powszechnej internacjonalizacji – która, rzecz jasna, nie jest zjawiskiem nowym, lecz obserwowanym niemal w każdym okresie historycznym języka, z różnym nasileniem i z różnym językiem dominującym – świadczy lawinowy przyrost podobnych formacji w różnych językach naturalnych, a także pokaźna liczba opracowań językoznawczych omawiających poszczególne zjawiska (zob. m.in. Koriakowcewa, red., 2009, 2018; Коряковцева, 2016; Stramljič Breznik, 2009; Satoła-Staškowiak, 2015). Obserwowana jest w różnych sferach dyskursywnych słowiańszczyzny (Kiklewicz, 2013). Obejmuje także sferę komunikacji naukowej i technicznej (Banasiak, 2017; Mazurkiewicz-Sułkowska, 2014). W słoweńskich tekstach publicystycznych widoczny jest znaczny przyrost nowego słownictwa o proweniencji anglo-amerykańskiej (najczęściej o charakterze międzynarodowym), ale również internacjonalne modele słowotwórcze (por. Stramljič Breznik,

Voršič, 2011: 23). Należą do nich m.in. tworzone bezafiksalnie struktury złożeniowe, które z jednej strony są przejawem internacjonalizacji słoweńszczyzny, z drugiej – wyrazem tendencji do ekonomii językowej.

Od kilkunastu lat możemy obserwować znaczną aktywność cząstek *e-*, *eko-*, *euro-*, czyli elementów, które wchodzą w skład złożzeń, będąc członami o postaci skróconej. Powszechne dla współczesnego słowotwórstwa słoweńskiego są formacje z członem zdeintegrowanym *e-*, związanym z przeobrażeniami rzeczywistości pozajęzykowej, ze wzrostem znaczenia komputeryzacji i internetu jako przestrzeni komunikacyjnej (zob. np. Źele, Kern, 2017). Człon *e-* jako podstawa złożzeń stanowi element wskazujący na ich związek znaczeniowy z internetem, choć może być również zredukowaną formą wyrazu *ekologiczny* (Mieczkowska, 2014: 77). To drugie znaczenie częściej jednak realizowane jest w zredukowanej postaci *eko-*, o czym świadczą liczne złożenia typu: *eko-počitnice*, *eko-gradnja*, *eko-šotor*. Tradycyjnie model tworzenia derywatów kompozycyjnych z elementem *e-* tłumaczy się wpływem angielskiego wyrazu *e-mail* oraz podobieństwem do wyrażen derywowanych typu *m-commerce* < *mobile commerce*, *m-phone* < *mobile phone*. Wpisuje się w model złożzeń tzw. *letter compounds* typu *H-bomb* < *hydrogen bomb*, *A-bomb* < *atom bomb* (Waszakowa, 2005: 61). Obok rozpowszechnionych w większości języków derywatów – jak słoweńskie: *e-banka* (ang. *e-bank*, pol. *e-bank*), *e-cigareta* (ang. *e-cigarette*, pol. *e-papieros*), które są ogólnie zrozumiałe, najczęściej z drugim członem złożenia internacjonalnym – na gruncie rodzimym, słoweńskim powstają wzorem analogii słowotwórczej formacje o bardziej skomplikowanej semantyce. Odniesienie znaczenia do internetu wprowadza jedynie ogólną ramę semantyczną, zaś rzeczywiste znaczenie formacji może być odkodowane na podstawie inferencji (Kiklewicz, 2006a: 13). Jedną z takich formacji może być słoweński derywat *e-slama* ‘e-słoma’, w którym drugi człon to wyraz rodzimy, słoweński (o charakterze ogólnosłowiańskim)³. Połączenie cząstki *e-*, tradycyjnie wnoszącej do derywatu znaczenie ogólne ‘elektroniczny, cyfrowy’, ‘powiązany z internetem’, z wyrazem *sloma* może powodować pewien dysonans poznawczy u odbiorcy, rodzi bowiem pytanie, jak interpretować elektroniczną słomę. Sięgając do znaczeń słownikowych, można stwierdzić, że nie chodzi tutaj o prymarne znaczenie wyrazu *slama* ‘słoma’ w języku słoweńskim, czyli ‘posušena stebła in listi omlatenega žita’ (SSKJ). Znaczenie takiego derywatu ujawnia się dopiero kontekstowo, w ramach konkretnego zdarzenia komunikacyjnego. Przyjrzyjmy się jednemu z przykładów użycia tego derywatu:

3 Więcej na temat tego derywatu i przykładów użycia i e-derywacji zob. też Kowalski, 2021.

Neposredni tržniki trdijo, da razpošiljajo *e-slamo* samo »nelegitimni posamezniki, ki skrivajo svojo identiteto, goljufajo in ne upoštevajo želja uporabnikov«. Po drugi strani pa pravijo, da bi sami morali imeti zakonsko pravico določenemu naslovníku »vsaj enkrat« poslati nenaročeno komercialno pismo, da bi preverili njegovo zanimanje za ponujane izdelke ali storitve. (NB)

Z kontekstu możemy się dowiedzieć, że *e-slama* jest rozsyłana pocztą elektroniczną przez osoby, które nie ujawniając swojej tożsamości, wprowadzają w błąd konsumentów. Autor wypowiedzi używa synonimicznego wyrażenia *nenaročeno komercialno pismo*. Podaje więc wyrażenie, w tym wypadku frazę rzeczownikową, które aktywizuje konkretną domenę, ułatwiając adresatowi zidentyfikowanie treści. W zrozumieniu tego derywatu pomocne okazuje się przede wszystkim odwołanie do wiedzy o świecie i wiedzy kulturowej zawartej w języku. Słownik literackiego języka słoweńskiego (SSKJ) odnotowuje jedno ze znaczeń wyrazu *slama* jako ‘coś nieważnego, niemądrego, niepotrzebnego’. Wyraz ten w tym znaczeniu poświadczony jest w słoweńskiej frazeologii. Przyjrzyjmy się kilku przykładom: *ta ima pa slamo v glavi* w znaczeniu ‘nič ne ve, nič ne zna’, pol. ‘nic nie wie, nic nie umie’, por. też polski frazeologizm „mieć siano w głowie”, a także słoweński „mlatiti, otepati prazno slamo”, co oznacza ‘vsebinsko prazno govoriti’, por. pol. *gadać po próżnicy* i słn. *v tem govorjenju je malo zrnja, pa mnogo slame*, gdzie leksem *slama* wyraża coś ‘nepomembnega, nespametnega’, czyli coś, co jest ‘nieważne, niemądre’. Jak widać, słoweński wyraz *slama* może wystąpić w przenośnym znaczeniu jako ‘coś mało istotnego, nieważnego, pustego, bez treści’, i właśnie to znaczenie zostaje wyzyskane w treści całego derywatu *e-slama*. Nadawca treści odsyła więc odbiorcę do konkretnej domeny; mamy tutaj do czynienia z ekspresywnym wyrażeniem oznaczającym niepotrzebne, nieważne informacje, wysyłane najczęściej anonimowo pocztą elektroniczną, których celem jest chęć przekonania nas do jakiegoś konkretnego działania, najczęściej kupna rzeczy, usługi itp. Interesujące jest nabieranie znaczenia przez ten derywat, formalnie zaliczany do rezultatów e-derywacji, w której dochodzi do przyłączenia cząstki *e-* do wyrazu *slama*. Podstawę wyrazu *slama*, od którego tworzony jest e-derywat, można wpisywać w rezultat kompresji frazeologizmu, czyli jako etap mechanizmu derywacji odfrzeologicznej⁴, w której z funkcjonującego frazeologizmu dochodzi do transformacji w leksem *slama*, a następnie do powstania złożenia z członem *e-* (e-derywatu). Wyraz tworzy niewielkie gniazdo słowotwórcze: *e-slamar*, *e-slamarjenje*, *e-slamarski* (zob. Voršič, 2013). Sam derywat,

4 Szerzej o derywacji frazeologicznej, odfrzeologicznej i międzyfrzeologicznej zob. np. Jaroszewicz, 2016.

o czym świadczą przytoczone przykłady, ma nacechowanie deprecjonujące. W polszczyźnie odpowiednikiem kontekstowym derywatu *e-slama* może być zapożyczenie z języka angielskiego o charakterze międzynarodalnym *spam*. Oto przykłady jego użycia w tekstach:

Spam, czyli przesyłane masowo niechciane i niepotrzebne wiadomości, najczęściej są uciążliwe, ale mogą być również groźne. Mogą bowiem posłużyć do zainfekowania Twojego komputera, przekonać Cię do kliknięcia w podejrzany link lub pobrania niebezpiecznego załącznika (Orange).

Spam już w początkach swojego istnienia nabrał negatywnego wydźwięku w świadomości internautów (choć nie tylko), który towarzyszy mu do dzisiaj. Trudno się temu dziwić, skoro pomimo ewolucji tej formy przekazywania informacji do dziś wykorzystywana jest ona w sposób nieetyczny, a nawet nielegalny (Przewodnik przedsiębiorcy).

Także w polszczyźnie zapożyczenie tworzy nieliczne gniazdo: *spam, spamować, spamowanie, spamer, spamerski*.

Inną formacją wpisującą się w model e-derywacji jest słoweński derywat *e-pljuvalnik*, który może być przetłumaczony na język polski jako ‘e-spluwaczka’, ‘spluwaczka elektroniczna’ (słn. *elektronski pljuvalnik*). Sama struktura derywatu nie odzwierciedla jego bogactwa znaczeniowego. SSKJ jako jedno ze znaczeń wyrazu *pljuvalnik* podaje ‘posoda za pljuvanje’, czyli ‘naczynie służące do wypluwania; naczynie, do którego można pluć’. Użycie tego derywatu w wypowiedziach, w szerszych kontekstach pokazuje jednak, że nie chodzi wyłącznie o elektroniczne naczynie. Do aktywacji dochodzi znaczenie przenośne (sekundarne) podstawy czasownikowej derywatu *pljuvalnik* ‘spluwaczka’. SSKJ odnotowuje dla tego czasownika, obok prymarnego ‘wyrzucać ślinę z ust’, także znaczenie ekspresywne ‘poniżać, obrażać’, polskie ‘pluć na kogoś, opluwać kogoś’. Znaczenie to poświadczą użycie derywatu w tekstach:

Zato sem pozival že dvakrat, da se držimo dnevnega reda, imam občutek in bi mogoče celo podprl predlog enega mojih kolegov v koalicijski stranki, ko je rekel, da bi bilo mogoče smotrno in pametno uvesti na dnevni red vsake seje celo tedensko, posebno točko, ki bi se imenovala *pljuvalnik* vlade Republike Slovenije in na kateri bi lahko po milji volji pljuvali počez in podolgem. (NB)

Zato bi vas prosil, da naslednjič, ko se obračate meni ali komerkoli v tej dvorani, zbirate besede. Ker če bomo šli na nivo, jaz pa nočem imeti vaš nivo in vam naštevati in vas diskreditirati z vsemi stvarmi, ki jih nosite kot hipoteko tudi vi, potem bo seveda nastal ta Državni zbor *pljuvalnik*, ki ne bo namenjen osnovnemu namenu in sicer sprejemu zakonodaje za to državo. (NB)

Pljuvalnik to miejsce, gdzie można kogoś zdyskredytować, obrazić. W złożeniu *e-pljuvalnik* człon *e-* wskazuje na konkretne miejsce: przestrzeń cyfrową, internet. Potwierdza to otoczenie tego derywatu w tekście:

Blogerji so spričo interaktivnosti medija tudi mnogo bolj izpostavljeni kritikam, dostikrat tudi precej pritlehnim – samo nekaj klikov in že se olajšaš v *e-pljuvalnik*. Tudi Crnkovič si je s spodrseljajem pri poimenovanju delov mobitela na preskušnji za svoj blog prislužil oznako »navadno skrpucalo«.

Sieć, internet, a więc przestrzeń, w której dochodzi do interakcji między uczestnikami komunikacji, może stać się miejscem, gdzie spotkamy się z krytyką, mową nienawiści, hejtem. W polszczyźnie nie jest poświadczony odpowiedni derywat *e-spluwaczka*, choć w tekstach odnaleźć można derywat rzeczownikowy *spluwaczka*:

Im więcej Marta pomagała, tym więcej było kłopotów. Doszło do tego, że po powrocie z pracy natychmiast przyjmowała rolę „spluwaczki” na wszystkie złe rzeczy, które mu się przydarzyły. Zbiera, przetwarza, pociesza i podkłada mężowi emocjonalny śliniaczek, żeby mogło mu się ulać. I nie widzi żadnych sygnałów ostrzegawczych. (P, 2019: 242)

Przy czym cudzysłów użyty przez autora tekstu może sugerować pewną obcość tego wyrazu, dystans do użycia go w tym znaczeniu.

Złożenia bezafiksalne, w tym również realizujące model e-derywacji, wpisują się w procesy kompresyjno-kompozycyjne języka. Świadczy o tym m.in. derywat *e-pošljati*:

Čedalje več je fotolaboratorijev, ki omogočajo, da jim tako ali drugače e-pošljemo digitalne posnetke in po pošti dobimo na papirju odtisnjene fotografije. Večinoma moramo za lažji prenos in naročanje fotografij namestiti ustrezen program, ki praviloma omogoča tudi osnovne popravke fotografije ali vsaj izdelavo izreza. (NB)

W tym wypadku struktura znaczeniowa jest łatwa do odkodowania także bezkontekstowo, możemy ją bowiem odszyfrować jako ‘elektronsko pošljati’ lub ‘pošljati po elektronski pošti’, czyli ‘wysłać coś pocztą elektroniczną’. Dochodzi tutaj do procesu kompresji strukturalnej i przejrzystego kodowania treści derywatu przez nadawcę, tzn. takiego, które może być oczekiwane przez adresata, podobnie jak w derywatach typu: *e-skupnost* ‘elektronska skupnost’, *e-papir* ‘elektronski papir’, *e-čitalnik* ‘elektronski čitalnik’, *e-knjiga* ‘elektronska

knjiga'. Realizują one tendencję do ekonomii wypowiedzi, wpisują się w szerszą tendencję do upraszczania oraz skracania współczesnej komunikacji i komunikatów, tak charakterystycznych właśnie w komunikacji hybrydowej, w której przeplatają się elementy tworzone w przestrzeni rzeczowej i cyfrowej.

Do częstych i dobrze opisanych w literaturze złożeń w słoweńszczyźnie należą formacje z elementem *evro-*, któremu w słoweńskich opracowaniach leksykograficznych przypisane są następujące treści: 1. nanašajoč se na Evropo kot politično-geografsko enoto: *evroatlantski*; *evrocentrizem*; *evroregija*; 2. nanašajoč se na Evropsko unijo: *evročlanice*; *evroposlanec*; *evroskeptik*; 3. nanašajoč se na evro: *evrobankovec* in *evro bankovec*, *evrokovanec* in *evro kovanec*; *evromonetaren* (SSKJ). Podane pola znaczeniowe w większości pokrywają się z zakresami, które dla polszczyzny prezentowane są w pracach polskich (Waszakowa, 2003: 416–417; Ochmann, 2004: 139; Długosz, 2016: 64–65). Istotne jest także, że element *evro-* wskazuje na wysoki standard i nowoczesność tego, co nazywa drugi człon złozenia.

W języku słoweńskim zauważalna jest wariantywność zapisu derywatów rzeczownikowych z cząstką *evro-* w przypadku znaczenia 'odnoszący się do waluty euro'. Takie wyrazy zapisać można łącznie lub rozdzielnie, np. *evro kovanec* i *evrokovanec* (por. Nadelsberger et al., 2016). O ile większość przykładów jest dość dobrze zakorzeniona i łatwa do interpretacji znaczeniowej, poza podstawowymi znaczeniami członów składowych nie wnosi bowiem nowych treści, o tyle i w tym wypadku pojawiają się derywaty, które nabierają swoistych znaczeń w użyciu. Prześledźmy przykłady występowania formacji *evroislam*:

»V nekdanji Sovjetski zvezi sta dve vrsti islama,« je za ameriški dnevnik Christian Science Monitor pred dobrim letom izjavil Aleksander Umnov iz moskovskega Inštituta za svetovno ekonomijo in mednarodne odnose. »Islam srednjega vzhoda, ki je bojevit in netoleranten, prevladuje v Srednji Aziji in na Kavkazu. Evroislam, ki je razširjen v Tatarstanu, Baškortostanu in povolški regiji, pa ustreza ruski civilizaciji. Če so tudi tamkajšnji Rusi strpni, demokratični in spoštujejo posvetne vrednote, potem je miroljubno sožitje zagotovljeno.«

W tekście derywat *evroislam* zostaje przeciwstawiony wyrażeniu *islam srednjega vzhoda*, które konotuje pojęcie nietolerancji, agresji, co jest oddane eksplicitnie przez wyrażenie o charakterze definicyjnym, wyjaśniającym „ki je bojevit in netoleranten”. Element *evro-* i całe wyrażenie *evroislam* są łączone pojęciowo z przestrzenią cywilizacji rosyjskiej i konotowane z takimi wartościami, jak tolerancja, demokracja i poszanowanie wartości. Pomijając konstruktywistyczny charakter i propagandowy wydźwięk cytowanego tekstu,

który prezentuje określony tekstowy obraz świata w dyskursie publicznym, a który w dużej mierze może nie odpowiadać pozajęzykowej rzeczywistości rosyjskiej, odnotować należy, że derywat *evroislam* jest nacechowany pozytywnie, a elementem wnoszącym to nacechowanie jest cząstka *evro-*. Zobaczmy jeszcze inne użycia i konteksty:

Po drugi strani pa se v Franciji, poleg Nemčije in Velike Britanije, evropski državi, ki je največjihodušneje odprla meje za muslimanske priseljence, razvija nekakšna milejša različica islama, v okviru katere imami ne pridigajo več v arabskem, temveč v francoskem jeziku in tudi moli se lahko v jeziku nove domovine. T. i. evroislam (ki ga zagovarja tudi duhovni vodja bosanskih muslimanov, reis ul ulema Mustafa Cerić) prav zaradi razrahljanih pravil ni po godu zagovornikom pravovernih islamskih načel. (NB)

V Evropi po besedah dr. Kneisslove živi 15 milijonov muslimanskih priseljencev, če k temu prištejemo še avtohtone muslimane, se približamo številki 20,22 milijona. Evroislam je po njenem mnenju lahko most med verama, vendar je previdna: preporod islama gre, vsaj v Bosni, z roko v roki z zajetnimi kupi denarja iz Savdske Arabije, od koder se uvažajo tudi nevarni skrajni nauki. (NB)

W pierwszym tekście *evroislam* określany jest jako łagodniejsza odmiana islamu, konotuje więc takie pojęcia, jak tolerancja (możliwość modlitwy w języku nowej ojczyzny). Potwierdza to użycie wyrazu w drugim tekście, gdzie *evroislam* utożsamiany jest z mostem między religiami. Te konteksty pozwalają odnieść omawiany derywat do sfery, w której element *evro-* wyraża związek drugiego członu z Europą Zachodnią jako pewnym ideałem politycznym, cywilizacyjnym i kulturowym (por. Długosz, 2017: 286). Potwierdzają to te użycia, gdzie *evroislam* nie jest odnoszony bezpośrednio do terytorium Europy. W tym wypadku mamy więc formację budowaną na pozytywnym obrazie Europy, który jest przez Słoweńców powszechnie akceptowany (por. Baniowski, 2006). W perspektywie aksjologicznej uderzać może subiektywizm takiego kodowania i odwoływanie się przez nadawcę komunikatu do zmiennych wartości związanych z kulturą i cywilizacją. Rzeczą znamienne jest, że w wielu przykładach użyc w tekstach azjatyckich, ale nie tylko, przywoływane domeny będą wartościowane odmiennie, w tym z silnym nacechowaniem pejoratywnym.

Zaprezentowane przykłady stanowią złożenia, w których element międzynarodalny znajduje się na początku struktury derywatu. Nieco rzadsze w złożeniach słoweńskich są formacje, w których człon międzynarodalny przyjmuje pozycję drugą, postpozycyjną, typu *-gate*, *-holik*.

Kilka lat temu słoweńską przestrzeń komunikacyjną pod wpływem języka angielskiego wzbogacił element *-exit* z ogólnym znaczeniem ‘wyjście’. Stał się on popularny w światowej komunikacji ze względu na toczoną w dyskursie politycznym debatę dotyczącą opuszczenia przez Wielką Brytanię Unii Europejskiej. W debacie tej słowem kluczowym był angielski derywat *Brexit* < *Britain* + *exit*. Wykorzystując mechanizm analogii, użytkownicy języka słoweńskiego zaczęli tworzyć formację, której pierwszy człon stanowi skrócony element nazwy kraju *Slo*, a drugi element *-exit*. Powstał więc derywat *sloexit* (zapisywany także *Sloexit*): „Med anketiranci, ki bi sloexit podprli, izstopajo predvsem nezaposleni, prav tako pa bi *sloexit* podprli skoraj vsak drugi anketiranec v starostni skupini od 18 do 24 let (NB)”. Jego treść odnosi się do zwolenników opuszczenia przez Słowenię Unii Europejskiej. Tego typu formacjom sprzyja komunikacja medialna, zwłaszcza w sferze *social media*, gdzie popularne są hasztagi cechujące się skrótowością i kondensacją treści. Struktury te pojawiają się w różnych językach, nie są charakterystyczne wyłącznie dla słoweńszczyzny, por. w języku polskim *Polexit* (wariantywne zapisy *PolExit* i *polexit*), ale także np. żargonowe pojawiające się w socjolekcie (slangu sportowym) *Brzexit*, gdzie mamy do czynienia ze złożeniem elementu antroponimicznego w postaci skróconego nazwiska selekcjonera polskiej reprezentacji Jerzego Brzęczka i elementu *-exit*. Derywat ten stosowany był w dyskusji medialnej dotyczącej zwolnienia selekcjonera. Trzy lata temu pod wpływem dyskusji o rezygnacji Grzegorza Schetyny z ponownego ubiegania się o stanowisko szefa PO, na portalu internetowym Wirtualna Polska pojawił się artykuł zatytułowany *Grexit, czyli koniec epoki Grzegorza Schetyny w PO. Wiatr zmian zmiótł lidera* (WP), w którym pierwszy człon to skrócone imię polityka.

Omawiane wybrane przykłady stanowią derywaty pragmatyczne, które występują w różnych odmianach funkcjonalnych języka słoweńskiego. Powszechne są w sferze komunikacji medialnej. Struktury te w przestrzeni komunikacyjnej mogą być rozpatrywane w perspektywie dyfuzji semantycznej, na co zwraca uwagę Natalia Długosz (2016), inspirując się rozważaniami na temat tego zjawiska w różnych przestrzeniach komunikacyjnych, prowadzonymi przez Aleksandra Kiklewicza (2006a, 2006b). W wymienionych derywatach zarysowuje się przewaga funkcji pragmatycznej nad semantyczną. Ich znaczenie, mimo przejrzystości formalnej – poszczególne elementy są ogólnie rozumiane – jest niedookreślone i możliwe do odkodowania przez odbiorcę dopiero poprzez znajomość kontekstu. Niektóre z nich cechuje niestałość i przemijalność, ukute na potrzeby pragmatyzmu komunikacyjnego stanowią użycia jednostkowe. Mechanizmy słowotwórcze wyzyskiwane przy tworzeniu przedstawionych derywatów są podobne w sferach komunikacyj-

nych różnych języków europejskich i pozaeuropejskich. Unifikacji sprzyja silnie oddziałujący na języki światowe anglo-amerykański krąg kulturowy i globalny język angielski oraz powszechność przestrzeni cyfrowej, w której odbywa się komunikacja. Coraz częściej widoczny jest między tymi składowymi współczesności dialog (w rozumieniu przenikania się treści i środków). Współczesna komunikacja nabiera cech hybrydalnych. Mieszają się w niej elementy sfery cyfrowej i pozacyfrowej, także poza płaszczyznę słowotwórczą, por. funkcjonowanie w mowie potocznej młodego pokolenia wyrażenia *xd*, które wymawiane jest ‘iksde’ od symbolu graficznego imitującego uśmiechniętą buzię (XD), czy wyrazowe odpowiedniki innych emotikonów, jak *złość*, *radość*, *śmiech* dodawane do wypowiedzi, najczęściej na jej końcu, np. *znowu przegraliśmy mecz, złość; wczoraj dostałam piątkę z polaka, radość*, a także inne odpowiadające symbolom stosowanym w komunikacji internetowej. Zjawiska te niewątpliwie wpływają na dynamikę komunikacji językowej, a często także na unifikację mechanizmów słowotwórczych, które nabierają charakteru globalnego, międzynarodowego.

Źródła (skrótly)

- NB – Korpus Nova beseda: http://bos.zrc-sazu.si/s_beseda3.html [dostęp: 14.01.2022].
- Orange – <https://www.orange.pl/poradnik/twoj-internet/co-to-jest-spam-i-jak-zablokowac-niechciane-wiadomosci/> [dostęp: 18.01.2022].
- P – „Pani”, grudzień 2019.
- Poradnik przedsiębiorcy – <https://poradnikprzedsiębiorcy.pl/-spam-definicja-rodzaje-historia-powstania-oraz-sposoby-ochrony> [dostęp: 18.01.2022].
- SSKJ – Slovar slovenskega knjižnega jezika: <http://bos.zrc-sazu.si/sskj.html> [dostęp: 22.10.2022].
- WP – www.wp.pl [dostęp: 3.01.2020].

Literatura

- Baltova J., Siatkowski J., 1993: *Koncepcja opisu słowotwórstwa w konfrontatywnej gramatyce bułgarsko-polskiej*. W: *Studia gramatyczne bułgarsko-polskie. Konfrontacja językowa. Słowotwórstwo. Wybrane kategorie semantyczne*. T. V–VI. Red. V. Koseska-Toszewa, M. Korytkowska. Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy, Warszawa, s. 11–27.

- Banasiak J., 2017: *Procesy nominalizacyjne w tekstach językoznawczych na materiale języka polskiego i bułgarskiego*. W: *Dynamika współczesnego słownictwa słowiańskiego w przestrzeni stylowo-funkcjonalnej*. Red. Z. Rudnik-Karwata. Wydawnictwo IS PAN, Warszawa, s. 157–176.
- Baniowski M., 2006: *Pojęcie Europy w języku słoweńskim*. Wydawnictwo Akademii Techniczno-Humanistycznej, Bielsko-Biała.
- Długosz N., 2016: *O dyfuzji semantycznej*. „LingVaria”, nr 2 (22), s. 59–70.
- Długosz N., 2017: *O znakach ubezwłasnowolnionych, czyli o nowych polskich i bułgarskich compositach bezafiksalnych w medialnym dyskursie publicystycznym (ujęcie kognitywno-komunikacyjne)*. Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Poznań.
- Jaroszewicz H., 2016: *Derywacja frazeologiczna w języku polskim i serbskim*. Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław.
- Kiklewicz A., 2006a: *Dyfuzja semantyczna w języku i tekście I*. „LingVaria”, nr 1 (1), s. 11–21.
- Kiklewicz A., 2006b: *Dyfuzja semantyczna w języku i tekście II*. „LingVaria”, nr 2 (2), s. 9–20.
- Kiklewicz A., 2013: *Polskie dyskursy współczesności: między językiem a kontekstem*. W: *70 lat współczesnej polszczyzny. Zjawiska. Procesy. Tendencje. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Janowi Mazurowi*. Red. A. Dunin-Dudkowska, A. Małycka. Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin, s. 341–363.
- Koriakowcewa E., red., 2009: *Przejawy internacjonalizacji języków słowiańskich*. Wydawnictwo Akademii Podlaskiej, Siedlce.
- Kowalski P., 2021: *Derywaty we współczesnej komunikacji – wybrane problemy w perspektywie polskiej i słoweńskiej*. W: *Słotwórstwo w przestrzeni komunikacyjnej*. Red. P. Kowalski. Wydawnictwo IS PAN, Warszawa, s. 175–189.
- Mazurkiewicz-Sułkowska J., 2014: *Słowiańska terminologia techniczna (na materiale polskim, rosyjskim i bułgarskim)*. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Mieczkowska H., 2014: *E-kompozita czy e-zestawienia (na materiale słowacko-polskim)*. „Rocznik Słowistyczny”, t. LXIII, s. 77–89.
- Nadelsberger L., Brkić N., Stramljič Breznik I., 2016: *Prefiksoidne zloženke ali besedne zveze med slovarjem, normo in korpusno rabo*. „Revija za elementarno izobraževanje”, št. 4 (9), s. 5–17.
- Ochmann D., 2004: *Nowe wyrazy złożone o podstawie zdezintegrowanej w języku polskim*. Księgarnia Akademicka, Kraków.
- Ohnheiser I., red., 2003: *Komparacja współczesnych języków słowiańskich. Słotwórstwo, nominacja*. Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole.

- Rudnik-Karwatowa Z., 2003: *O najnowszych tendencjach w słowotwórstwie słowiańskim (na przykładzie języka polskiego i rosyjskiego)*. W: *Procesy innowacyjne w językach słowiańskich*. Red. Z. Rudnik-Karwatowa. Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy, Warszawa, s. 199–210.
- Rudnik-Karwatowa Z., 2012: *Dynamika struktur złożeniowych w językach słowiańskich*. W: *Specyfika leksyki i słowotwórstwa języków słowiańskich na przełomie XX i XXI wieku*. Red. Z. Rudnik-Karwatowa. Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy, Warszawa, s. 171–188.
- Satoła-Staškowiak J., 2015: *Najnowsza leksyka polska i bułgarska*. Wydawnictwo IS PAN, Warszawa.
- Stramljič Breznik I., 2009: *Hibridizacija novejših slovenskih tvorjenk*. W: *Przejawy internacjonalizacji w językach słowiańskich*. Red. E. Koriakowcewa. Wydawnictwo Akademii Podlaskiej, Siedlce, s. 165–178.
- Stramljič Breznik I., Voršič I., 2011: *Word-formational productivity of the Slovene language in the case of sports neologisms*. „Linguistica”, no. 51, s. 23–38.
- Toporišič J., 2004: *Slovenska slovnica*. Obzorja, Maribor.
- Vidovič Muha A., 2011: *Slovensko skladenjsko besedotvorje (2. razširjena in dopolnjena izdaja)*. Znanstvena založba Filozofske fakultete, Ljubljana.
- Voršič I., 2013: *Sistemska in nesistemska leksikalna tvorba*. Doktorsko disertacija. Filozofska Fakulteta, Maribor.
- Waszakowa K., 2003: *Kognitywne aspekty tworzenia nowych derywatów słowotwórczych (na przykładzie języka polskiego)*. W: *Słowotwórstwo/Nominacja. T. 1. Komparacja systemów i funkcjonowania współczesnych języków słowiańskich*. Red. nauk. I. Ohnheiser. Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej, Opole.
- Waszakowa K., 2005: *Przejawy internacjonalizacji w słowotwórstwie współczesnej polszczyzny*. Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa.
- Waszakowa K., 2017: *Kognitywno-komunikacyjne aspekty słowotwórstwa: wybrane zagadnienia opisu derywacji w języku polskim*. Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa.
- Žele A., Kern B., 2017: *Spremembe v leksiki in skladnji v sodobni slovenščini*. W: *Wyraz i zdanie w językach słowiańskich. 9. Opis, konfrontacja, przekład*. Red. W. Wysoczański, B. Gasek. Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław, s. 461–469.
- Коряковцева, Е.И., 2016: *Очерки о языке современных славянских СМИ: семантико-словообразовательный и лингвокультурологический аспекты*. Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach, Siedlce.

Contemporary Slovene derivatives in communication in the Polish perspective

SUMMARY | The aim of the paper is to show the semantics of contemporary Slovene derivatives based on usage in communication. Examples such as *e-slama*, *evroislam*, *Sloexit* may be considered as pragmatic derivatives. Despite formal transparency (each element is generally understood) their specific meaning can be decoded by the recipient only by reference to the context.

KEY WORDS | communication, compound, Polish language, Slovene language, word-formation

PAWEŁ KOWALSKI | dr, adiunkt w Instytucie Sławistyki Polskiej Akademii Nauk, kierownik Centrum Sławistycznej Informacji Naukowej. Zainteresowania badawcze: słowotwórstwo słowiańskie, socjolingwistyka, terminologia językoznawcza, informacja naukowa. Autor monografii *Współczesny mikrojęzyk porabski. Rzecz o języku Słoweńców porabskich i Porabju w perspektywie ekologii języka* (2022) oraz artykułów publikowanych w Polsce i za granicą.

Boris Kern

UNIwersytet w Nowej Goricy

boris.kern@zrc-sazu.si

 <https://orcid.org/0000-0001-7733-5755>

Potencjał słowotwórczy wybranych polskich i słoweńskich czasowników ruchu

ABSTRAKT | W artykule porównano polskie i słoweńskie gniazda słowotwórcze wybranych czasowników ruchu (pol. *chodzić, stąpać, biec* oraz sł. *hoditi, stopiti, teči*). Celem artykułu jest sprawdzenie, czy istnieją różnice w produktywności (semantycznej i słowotwórczej) wybranych czasowników ruchu oraz jakie są różnice pomiędzy systemami słowotwórczymi. Idealną metodologią dla porównania systemów słowotwórczych okazuje się metoda gniazdowa. Podobieństwa i różnice właściwości derywacyjnych wybranych czasowników ruchu w języku słoweńskim i polskim zostały przedstawione w formie opisu wielkości gniazd, czyli liczby derywatów, głębokości gniazd, czyli długości łańcuchów derywacyjnych, poprzez ustalenie paradygmatu derywacyjnego czasowników centralnych; na podstawie serii gniazd można podać paradygmat modelowy (teoretyczny), pokazujący wszystkie realizowane kategorie słowotwórcze.

SŁOWA KLUCZOWE | słowotwórstwo gniazdowe, czasowniki ruchu, słowotwórstwo słoweńskie, słowotwórstwo polskie, gniazda słowotwórcze

Czasowniki ruchu jako grupa semantyczna

Czasowniki ruchu stanowią niezmiernie ciekawą grupę semantyczną, równocześnie bardzo skomplikowaną do zdefiniowania. W niniejszej pracy za czasownik ruchu uznawany jest taki czasownik, który denotuje sytuację w rzeczywistości pozajęzykowej, polegającą na widocznej zmianie położenia w przestrzeni podmiotu lub obiektu czynności, lub obu (tzn. podmiotu i obiektu czynności) jednocześnie, w dowolnym kierunku (Bojar, 1979; Śmiech, 1986).

W literaturze słoweńskiej czasowniki ruchu zdefiniowała Tjaša Miklič, opierając się na strukturze rzeczywistości pozajęzykowej w kontekście zmiany miejsca, zmieniania miejsca i procesu zmiany (Miklič, 1980: 107). Chodzi

o zmienianie miejsca w dowolnym kierunku, który powoduje zmianę miejsca z miejsca A na miejsce B. Do grupy czasowników ruchu można zaliczyć czasowniki wyrażające jedną z następujących faz: 1) opuszczanie (opuszczenie) wyjściowego miejsca A, 2) poruszanie się z miejsca A do miejsca B, 3) osiągnięcie miejsca B.

W niniejszym tekście zanalizowano podstawowe czasowniki ruchu: *biec – chodzić – stąpać*, więc zakwalifikowanie ich do czasowników ruchu nie jest problematyczne.

Polskie i słoweńskie słowotwórstwo

Metodologia gniazdowa

Metodologia gniazdowa rozwinęła się pod wpływem spadku zainteresowania semantyczno-strukturalną analizą derywatów ujmowanych w opozycji binarnej: wyraz motywowany – wyraz motywujący oraz w efekcie dostrzeżenia tego, że derywaty można rozpatrywać nie tylko w relacjach dwuelementowych, ale obejmujących całe grupy wyrazów pochodnych synchronicznie od jednej wspólnej podstawy (Burkacka, 2001: 11). Taki sposób badania leksyki rozwinął się w dawnym Związku Radzieckim, gdzie w roku 1963 w Instytucie Pedagogicznym w Samarkandzie rozpoczęły się prace nad słownikiem Andrieja Nikolajewicza Tichonowa (Skarżyński, 1999a: 155).

Polska historia słowotwórstwa gniazdowego sięga roku 1977, kiedy to z inicjatywy Jadwigi Puzyniny w Instytucie Języka Polskiego Uniwersytetu Warszawskiego zaczęto przygotowywać pierwszy polski słownik gniazd słowotwórczych¹. Zeszyt próbny ukazał się w 1988 roku – metodologicznie jako pierwowzór leksykograficzny przyjęto słownik Tichonowa, ale z wieloma modyfikacjami i uzupełnieniami. Wśród nich trzeba wymienić przede wszystkim wyeliminowanie zjawiska wielomotywacyjności (ten sam derywat może się pojawić tylko w jednym miejscu gniazda słowotwórczego), a leksemy polisemiczne zostały rozbite na jednostki monosemiczne (jedno znaczenie – jedno gniazdo).

Pierwszym polskim słownikiem gniazdowym był *Mały słownik słowotwórczy języka polskiego dla cudzoziemców* Mirosława Skarżyńskiego, wydany w 1989 roku. W roku 2001 ukazały się pierwsze dwa tomy *Słownika gniazd sło-*

1 Przekonanie o niewystarczających badaniach pary: podstawa derywacyjna i derywat pojawiło się wśród polskich językoznawców już w 1959 roku. Wtedy to Józef Wierchowski w *Uwagach słowotwórczo-leksykograficznych* proponował zestawiać nie pary wyrazów, lecz ciągi słów, w których każde następne łączyłaby z poprzednim relacja pochodności bezpośredniej (Olejniczak, 2003: 16).

wotwórczych współczesnego języka ogólnopolskiego: *Gniazda odprzymiotnikowe i Gniazda odrzeczownikowe*; tom III to *Gniazda odczasownikowe*, a tom IV – *Gniazda motywowane przez liczebniki, przysłówki, zaimki, przymyki, modulatory, onomatopeje, wykrzykniki* (2004).

W przeciwieństwie do polskiego słowotwórstwa gniazdowego, które ma już 45-letnią tradycję, słoweńskie słowotwórstwo gniazdowe zaczęło się rozwijać dopiero w pierwszym dziesięcioleciu XXI wieku – w roku 2004 został opublikowany zeszyt próbny słownika gniazdowego Ireny Stramljič Breznik pt. *Besednodružinski slovar slovenskega jezika*². Metodologię gniazdową wzorowaną na dorobku polskiego językoznawstwa po raz pierwszy przedstawił w 2010 roku Boris Kern w artykule *Stopenjsko besedotvorje*, a w kolejnych pracach sprawdził ją na materiale słoweńskim (Kern, 2011a, 2011b, 2014; Žele, Kern, 2017). W roku 2017 ukazała się monografia *Stopenjsko besedotvorje (Na primeru glagolov čutnega zaznavanja)* tego autora, zawierająca analizę gniazdową słoweńskich czasowników wyrażających czynności zmysłów. Natomiast konfrontacja języka słoweńskiego z innymi językami została przeprowadzona tylko raz – w artykule *Produktywność słowotwórcza jako jeden ze wskaźników „bogactwa językowego” (na przykładzie języków słoweńskiego, serbskiego i polskiego)* Borisa Kerna i Sanji Miletić (2015).

Podstawowe różnice koncepcji teoretycznych

Zasadniczą różnicę pomiędzy słoweńskim i polskim słowotwórstwem stanowi pojmowanie aspektu czasownika. W językoznawstwie polskim aspekt, także w ramach słowotwórstwa gniazdowego – w przypadku derywatów, które nie są tworzone za pomocą przedrostków – traktowany jest jako kategoria gramatyczna, a nie słowotwórcza³, zaś w językoznawstwie słoweńskim aspekt jest pojmowany jako kategoria zarówno słowotwórcza, jak i semantyczna, co znajduje też odzwierciedlenie w słownikach. W słoweńskich opracowaniach tego typu (*Slovar slovenskega knjižnega jezika*, *Slovar slovenskega knjižnega jezika II*, *Slovenski pravopis*, *Slovar novejšega besedja slovenskega jezika*, eSSKJ) każda z par aspektowych prezentowana jest jako osobne hasło, ze swoją definicją, przykładami użycia itd. Natomiast w polskiej leksykografii dopiero *Wielki słownik języka polskiego* podaje pary aspektowe w ramach osobnych haseł⁴.

2 Niestety, autorka nie bierze pod uwagę kryterium jednoznaczności.

3 „[R]óżnica znaczenia między *czytać* i *przeczytać* jest do tego stopnia nikła, że możemy je uznawać za formy jednego czasownika” (Nagórko, 2003: 99).

4 Pary aspektowe można znaleźć na karcie „Warianty”.

Takie zróżnicowanie w kontekście słowotwórstwa gniazdowego – jeżeli zachowujemy odrębne traktowanie słoweńskich i polskich derywatów – sprawia, że mamy do czynienia z dwoma nieporównywalnymi zbiorami:

- a) Gniazdo polskie:
 kapać a. kapnąć
 | o-kapać, o-kap-ywać
- b) Gniazdo słoweńskie:
 kapniti
 | kapati
 | po-kapati

W przypadku polskim czasownik *okapać* (derywat prefiksalny) to derywat na I takcie, a w przypadku słoweńskim – chociaż chodzi o strukturalnie taki sam czasownik – to derywat na II takcie. Ta różnica powoduje, że w gniazdach słoweńskich jest więcej derywatów utworzonych na wyższych taktach.

Inne jest również podejście do morfemu *się* – w ramach polskiego słowotwórstwa gniazdowego czasownik *wyjeździć* i jego wariant z morfemem *się* traktowane są jako oddzielne derywaty czasownika *jeździć*, natomiast w słowotwórstwie słoweńskim morfem *se* (ślń. *prosti glagolski morfem*) nie jest uznawany za morfem słowotwórczy.

W słoweńskim słowotwórstwie gniazdowym każde znaczenie derywatu jest prezentowane przez oddzielny derywat, a w polskim znaczenia często się łączy:

- dyktować
 | dyktando 1., 2., 3.

Słoweńskie językoznawstwo nie uznaje derywacji prefiksальной wymiennej, która polega na usuwaniu prefiksu wyrazu motywującego i zastępowaniu go innym prefiksem w derywacie: *po-słodzić* → *do-<>słodzić* ‘posłodzić dodatkowo’; z punktu widzenia słoweńskiego słowotwórstwa *do-słodzić* to derywat na tym samym takcie jak *po-słodzić*.

Po pierwsze, liczby derywatów nie można też bezkrytycznie porównywać ze względu na różne metodologie budowania gniazd – jak choćby kryterium umieszczenia poszczególnych leksemów w gnieździe (np. czy wystarczy jedno, dwa czy trzy itd. pojawienia się w korpusie lub słownikach, czy gniazdo/słownik gniazdowy ma pokazać w materiałach potwierdzone leksemy czy może też potencjalne) (por. Kern, Miletić, 2015: 97–98). A po drugie, przy budowaniu gniazd słowotwórczych językoznawcy odwołują się do zróżnicowania znaczeniowego w słownikach, przy czym znaczenia mogą się różnić zarówno w poszczególnych słownikach, jak i w słownikach poszczególnych języków.

Polskie i słoweńskie gniazda słowotwórcze wybranych czasowników ruchu

Źródło polskich gniazd słowotwórczych stanowi *Słownik gniazd słowotwórczych polskiego języka ogólnopolskiego: Gniazda odczasownikowe* (2004), natomiast słoweńskie gniazda zostały zbudowane od podstaw. Przy budowaniu gniazd skorzystano z następujących słowników i korpusów: *Slovar slovenskega knjižnega jezika II*, *Slovenski pravopis*, *Besedišče slovenskega jezika*, *Gigafida* i *Nova beseda*.

W analizie rozpatrywano jedynie produktywność gniazd, tzn. znaczeń czasowników określających poruszanie się. Wylimitowano np. gniazdo CHODZIĆ 2. 'być ubrany w pewien sposób'. Liczby słoweńskich i polskich derywatów nieco się różnią (651 słoweńskich i 324 polskie), chociaż ze względu na różną metodologię nie powinno się z tego powodu wyciągać pochopnych wniosków. Jeżeli do polskich derywatów dołączyć czasowniki dokonane, które w gniazdach słowotwórczych nie są traktowane jako samodzielne derywaty, to różnica pomiędzy liczbą derywatów polskich i słoweńskich nie będzie tak znaczna. Wśród polskich gniazd najbardziej produktywnie jest gniazdo CHODZIĆ 1. ze 175 derywatami, tak samo jest w przypadku słoweńskich czasowników – HODITI 1. posiada największą liczbę derywatów (tabela 1).

TABELA 1. Liczba derywatów w poszczególnych gniazdach słowotwórczych

Słoweńskie gniazda słowotwórcze	Liczba derywatów	Liczba derywatów	Polskie gniazda słowotwórcze
HODITI 1.	211	175	CHODZIĆ 1.
STOPITI 1.	206	58 (73)*	STĄPAĆ
STOPITI 2.	148		
TEČI 8.	84	82 (117)	BIEC 1.
TEČI 9.	2	9 (16)	BIEC 2.
RAZEM	651	324 (530)	RAZEM

ŹRÓDŁO: Opracowanie własne.

* W nawiasach podano liczbę derywatów razem z czasownikami dokonanymi, które w gniazdach polskich traktuje się jako tożsame z niedokonanymi.

W przypadku słoweńskich czasowników bardzo produktywny jest również czasownik *stopiti*, który w analizie występuje w dwóch oddzielnych gniazdach: STOPITI 1. 'narediti korak' 'zrobić krok' i STOPITI 2. 's korakom začeti biti kje' 'przemieścić się gdzieś, zrobić krok' – razem ma 354 derywaty. Liczba derywatów w polskim gnieździe STĄPAĆ A. STĄPNAĆ jest niewielka. Produktywność słoweńskiego czasownika *teči* i polskiego *biec* jest porównywalna.

Analiza gniazdowa słoweńskich i polskich gniazd słotwórczych

Jeżeli popatrzymy na derywaty w kategoriach części mowy, to w przypadku słoweńskich derywatów w badanym materiale najczęściej jest przymiotników (251, czyli 39%), rzeczowników (237, czyli 36%) i czasowników (136, czyli 21%). Wśród derywatów najmniej jest przysłówków (26, czyli 4%), co nie budzi zaskoczenia. Taki sam udział przysłówków znajdziemy w materiale polskim. W nim również ciekawy jest wysoki udział czasowników (107, czyli 33%), chociaż pary aspektowe nie liczą się jako odrębne derywaty. Wśród polskich gniazd najczęściej derywatów to rzeczowniki (137, czyli 42%), przymiotniki są dopiero na trzecim miejscu (68, czyli 21%) (tabela 2).

TABELA 2. Liczba derywatów w kategoriach części mowy

Części mowy	Czasownik	Rzeczownik	Przymiotnik	Przysłówek
Liczba słoweńskich derywatów	136	237	251	26
% (n = 651)	21%	36%	39%	4%
Liczba polskich derywatów	107	137	68	12
% (n = 324)	33%	42%	21%	4%

ŹRÓDŁO: Opracowanie własne.

W tabeli 3 pokazano liczbę derywatów ze względu na takty derywacyjne. Zarówno materiał słoweński, jak i polski dowodzi, że najbardziej obciążony jest II takt derywacyjny (245 derywatów słoweńskich, czyli 38%, oraz 138 derywatów polskich, czyli 43%). Znacząco różny jest udział słoweńskich i polskich derywatów na III takcie – udział polskich derywatów wnosi 15%, a słoweńskich aż 35%. Derywatów na IV i V takcie jest stosunkowo mało: 8% słoweńskich i 7% polskich na IV takcie oraz 1% słoweńskich na V takcie, co stanowi również najwyższy takt derywacyjny. Udział polskich derywatów na V takcie jest nieco wyższy – wynosi 3%, ponadto materiał polski zawiera również cztery derywaty na VI takcie. Są to derywaty: *schodkowato* ← *schodkowaty* ← *schodki* ← *schodek* ← *schód* ← *schodzić* ← *chodzić*, *schodkowo* ← *schodkowy* ← *schodki* ← *schodek* ← *schód* ← *schodzić* ← *chodzić*, *schodkowanie* i *schodkowany* ← *schodkować* ← *schodki* ← *schodek* ← *schód* ← *schodzić* ← *chodzić*. W materiale słoweńskim najwyższy takt to V: *neodstopajoče* ← *odstopajoče* ← *odstopajoč* ← *odstopati* ← *odstopiti*.

W tym miejscu należy dodać, że o aktywności centrum gniazda świadczą nie tylko liczba derywatów I taktu, „ale właściwie i przede wszystkim – stopień

rozbudowania gniazda »w głąb« – długość łańcuchów (ciągów słowotwórczych)” (Skarżyński, 2003: 143).

TABELA 3. Liczba derywatów ze względu na takty derywacyjne

Takt derywacyjny	I	II	III	IV	V	VI
Liczba słoweńskich derywatów	129	245	218	51	8	0
% (n = 651)	20%	38%	35%	8%	1%	0%
Liczba polskich derywatów	104	138	47	23	8	4
% (n = 324)	32%	43%	15%	7%	3%	1%

ŹRÓDŁO: Opracowanie własne.

Najwięcej czasowników derywowanych jest na I takcie (tabela 4) – chodzi o czasowniki prefiksalne. Derywacja prefiksalna w obu językach jest bardzo rozwinięta. Z czasownikiem *chodzić* łączą się: *do-*, *na-*, *ob-*, *od-*, *po-*, *pod-*, *prze-*, *przy-*, *roz-*, *s-*, *u-*, *w-*, *wy-* oraz *za-*, czyli 14 różnych prefiksów, a ze słoweńskim *hoditi*: *do-*, *iz-*, *izpred-*, *na-*, *ob-*, *po-*, *pre-*, *raz-*, *s-*, *spre-*, *u-*, *za-*, czyli 12 różnych prefiksów. Produktywność czasowników spada wraz z kolejnym taktem, tzn. im wyższy takt, tym mniej derywatów. W przypadku rzeczowników sytuacja jest nieco inna: najwięcej rzeczowników w materiale słoweńskim tworzonych jest dopiero na III takcie, potem na II i I, natomiast najwięcej polskich rzeczowników tworzonych jest na II takcie. Przymiotniki polskie i słoweńskie zazwyczaj tworzone są na II albo III takcie, przysłówki zaś na taktach wyższych.

Z analizy danych wynika, że słoweńskie modele słowotwórcze są bardziej różnorodne niż polskie (tabela 5). Tę różnorodność najlepiej pokazuje takt III, a za nim II i IV. W przypadku polskich modeli jest nieco inaczej. Największą różnorodność wykazuje II, za nim III takt derywacyjny.

TABELA 4. Liczba derywatów poszczególnych części mowy ze względu na takty derywacyjne

	Część mowy	Liczba derywatów po taktach derywacyjnych						RAZEM
		I	II	III	IV	V	VI	
Derywaty słoweńskie	czasownik	67	51	13	5	0	0	136
	rzeczownik	52	69	87	29	1	0	238
	przymiotnik	10	120	110	7	4	0	251
	przysłówek	0	5	8	10	3	0	26
	RAZEM	129	245	218	51	8	0	

cd. TAB. 4

	Część mowy	Liczba derywatów po taktach derywacyjnych						RAZEM
		I	II	III	IV	V	VI	
Derywaty polskie	czasownik	79	25	1	1	1	0	107
	rzeczownik	19	90	16	8	3	1	137
	przymiotnik	6	22	29	8	2	1	68
	przysłówek	0	1	1	6	2	2	12
	RAZEM	104	138	47	23	8	4	

ŹRÓDŁO: Opracowanie własne.

TABELA 5. Modele słowotwórcze ze względu na takty derywacyjne

Takt derywacyjny	I	II	III	IV	V	VI
Liczba słoweńskich modeli	11	21	33	21	7	0
Liczba polskich modeli	4	18	13	7	4	3

ŹRÓDŁO: Opracowanie własne.

W przypadku derywatów słoweńskich i polskich na szczycie najbardziej obciążonych modeli pojawiają się te same:

– V,V: czasownikowe derywaty prefiksalne:

biec → dobiec, nadbiec, obiec, odbiec, pobiec, podbiec, przebiec, przybiec, rozbiec się, ubiec, wbiec, wybiec, zabiec, zbiec

chodzić → dochodzić, nachodzić, nadchodzić, obchodzić, pochodzić, podchodzić, przechodzić, rozchodzić, schodzić, uchodzić, wchodzić, wychodzić, zachodzić

stąpać → dostąpić, nastąpić, odstąpić, podstąpić, postąpić, przestąpić, przystąpić, rozstąpić, ustąpić, wstąpić, wystąpić, zastąpić, zstąpić

teći → doteći, nateći se, obteći, odteći, opoteći, poteći, preteći, priteći, razteći, steći, uteći, zateći se

hotiti → dohoditi, izhoditi, obhoditi, pohoditi, prehoditi, razhoditi, shoditi, sprehoditi, vhoditi, zahoditi

stopiti → dostopiti, obstopiti, postopiti, izstopiti, prestopiti, pristopiti, sestopiti, ustopiti, vstopiti

Jak widać, wybór polskich prefiksów jest nieco bogatszy.

– V,S:

biec → bieg, bieźnia, bieźnik

chodzić → chodak, chodnica, chodnik, chodzony

stąpać → (brak derywatów)

hoditi → hod, hodec, hodilka, hodulja, hodišče

stopiti → stop, stopa, stopalo, stopinja, stopnja

teči → tek, tekač, tekalec, tekalka, tekališče

– V,V,S:

biec → bieranina, bieg, biegacz, biegun, biegunka, ubieg, wybieg

chodzić → obchód, pochód, przechodzić, uchodzić

stąpać → dostęp, następ, ostep, postęp, przestęp

hoditi → dohod, dohodek, izhod, izhodišče, obhod, pohod

stopiti → stopanje, dostop, izstop, odstop, prestop, pristop, sestop, odstopitev, vstop, postopnica

teči → iztek, pretek, stek, utek, tekanje

– V,V,V:

biec → nabiegać się, przebiegać się, rozbiegać się, ubiegać się

chodzić → przechadzać się, podochodzić, podchodzić, poprzechodzić

stąpać → (brak derywatów)

hoditi → dohajati, obhajati, pohajati, prehajati

stopiti → stopicati, postopati, izstopati, odstopati, prestopati

teči → zatekati se

Materiał polski różni się od słoweńskiego także większą obecnością kombinowanych prefiksów (*po-* + *od-*, *po-* + *prze-*, *po-* + *do-*).

– V,V,Ad:

biec → rozbiegany

chodzić → odchodny, przechodni, przechodzący

stąpać → wstępny, zastępczy

hoditi → izhojen, obhoden, prehoden, zahojen

stopiti → dostopen, postopen, izstopen

teči → pretečen

Wśród słoweńskich derywatów często pojawia się model słowotwórczy V,S(+N),Ad (31 takich derywatów, w materiale polskim tylko 2; tabela 6). W języku słoweńskim to derywaty typu: *devetstopensjki*, *desetstopensjki*, *dvanajstopensjki* itp.; w języku polskim: *jednobiegowy*, *dwuchodowy*.

TABELA 6. Obciążenie polskich i słoweńskich modeli słowotwórczych

Obciążenie polskich modeli słowotwórczych	Liczba derywatów	Liczba derywatów	Obciążenie słoweńskich modeli słowotwórczych
V,V	79	66	V,V
V,V,S	64	61	V,V,Ad
V,V,S,Ad	27	52	V,V,S
V,V,V	24	48	V,V,V
V,S	19	41	V,V,V,S
V,V,Ad	13	34	V,S
V,V,S,S	8	31	V,S(+N),Ad
V,S,S	8	29	V,V,Ad,S
V,V,S,Ad,S	7	28	V,V,V,Ad
V,V,S,Ad,Adv	6	16	V,S(+N),Ad,Ad
V,S,Ad	5	14	V,S,S
V,V,Ad,S	5	13	V,S,Ad
V,Ad	4	12	V,S(+Ad),Ad
V,V,V,S	4	12	V,V,V,V
V,V,S,Ad(+M),Ad	4	12	V,V,Ad(+P),Ad
V,V,S,Ad(+M),Ad,S	3	11	V,V,Ad(+P),Ad,S
V,V,V,S,Ad	3	8	V(+S),S
V,V,S,S,S,Ad,Adv	2	8	V,S,V,Ad
V,V,S,S,S,Ad	2	7	V(+Pr),Ad,S
V,V,S,Ad(+M),Ad,Adv	2	5	V,V,Ad(+P),Ad,Adv
V,V(+Adv),S,S	2	5	V,V,V,Adv
V,V(+M),Ad	2	5	V,S,Ad,S
V,Ad,S	2	5	V,V,V,V,V
V,S(+N),S	2	5	V,Ad,S
V,S(+N),Ad	2	5	V,Ad
(S+)V,Ad	2	4	V,S(+N),Ad,S
V,V,S,S,S,V	1	4	V,S,V,S
V,V,S,S,S,V,S	1	4	V(+N),S
V,V,S,S,S,V,Ad	1	4	V(+Pr),S
V,V,S,S,S	1	4	V,V,S,Ad
V,V,S,S,Ad	1	3	V,V,V,Ad,Adv
V,V,S,Ad,V	1	3	V,S,V,Ad,S
V,V,V,V	1	3	V,S,V
V,V,S(+S),S	1	3	V,V,Adv
V,V,S(+P,+S),S	1	3	V(+N),S,Ad

cd. TAB. 6.

Obciążenie polskich modeli słowotwórczych	Liczba derywatów	Liczba derywatów	Obciążenie słoweńskich modeli słowotwórczych
V,V,Ad(+M),Ad	1	3	V,Ad,S,Ad
V,V(+M),Ad,Adv	1	2	V,Ad,S,S
V,S,V,S	1	2	V,S(+Pr),Ad
V,S,S,Ad	1	2	V,S(+Adv),Ad
V,S(+N),Ad,S	1	2	V,Ad(+P),Ad
V,S(+Ad)S,S	1	2	(+P)V,V,Ad
V,V(+S),S	1	2	V(+Pn),S
V,V(+M),S	1	2	V(+N),Ad
V,V(+Adv),S	1	2	V,V,V,Ad(+P),Ad
V,S(+Ad),S	1	2	V,V,V,V,Ad
V,Ad,Adv	1	2	V,V,V,S(+P),S
V,S,V	1	2	V,V,V,S,S
(S+)V,Ad,S	1	2	V,V,V(+N),S
(S+)V,Ad,S	1	2	V,V,V,Ad,S
		2	V,S(+N),Ad,Ad,S
		2	V,S,V,S(+Pn),S
		2	V,S(+Pr),Ad,Adv
		2	V,S(+Ad),Ad,Ad
		2	V,Ad,S,V,Ad
		1	V,V,V,Ad,Adv(+P),Adv
		1	V,V,V,Ad(+P),Ad,S
		1	V,V,V,Ad(+P),Ad,Adv
		1	V,V,Ad,S(+N),S,Ad
		1	V,Ad,S,V,Ad,Adv
		1	V,Ad,S,V,Ad(+P),Ad
		1	V,V,V,V,S
		1	V,V,V,V,Adv
		1	V,V,V,S,Ad
		1	V,V,V,S,S
		1	V,V,V,Ad,Ad
		1	V,V,S(+Pr),Ad,S
		1	V,V,S(+Ad),S,S
		1	V,S,V,Ad,Adv (1)
		1	V,Ad,S,V,S

cd. TAB. 6.

Obciążenie polskich modeli słowotwórczych	Liczba derywatów	Liczba derywatów	Obciążenie słoweńskich modeli słowotwórczych
		1	V,V,S,S (1)
		1	V,V,S(+Pr),Ad
		1	V,V,S(+Pn),S
		1	V,V,S(+P),S
		1	V,V,S(+Ad),S
		1	V,V,Ad,S,Ad
		1	V,V,Ad,S(+S),S (3)
		1	V,V,Ad,S(+N),S
		1	V,V,Ad,Adv
		1	V,V,Ad(+P),S
		1	V,V,Ad(+Adv),Ad
		1	V,S,V,S,Ad
		1	V,S,S,S
		1	V,S,S,Ad
		1	V,Ad,S,V
		1	(+Adv)V,V,Ad,Ad
		1	V(+Pn),Ad
		1	V,S(+Pr),S
		1	V(+S),S,Ad
		1	V,Ad,Ad
		1	V(+Pr),Ad
		1	V(+S),Ad
		1	V(+Pr),Ad,Adv
		1	V,S,Adv

ŹRÓDŁO: Opracowanie własne.

Podsumowanie

Czasowniki ruchu należą do podstawowych grup semantycznych; duża liczba ich derywatów nie stanowi więc zaskoczenia. Liczby słoweńskich i polskich derywatów nieco się różnią – derywatów słoweńskich jest 651, polskich 324, należy jednak zaznaczyć, że w obu językach istnieje inne podejście do aspektu, co oczywiście przekłada się na liczby derywatów w gniazdach.

Wśród polskich gniazd najbardziej produktywnie jest CHODZIĆ 1. ze 175 derywatami. Tak samo jest w przypadku słoweńskich czasowników – HODITI 1. ma największą liczbę derywatów. W przypadku słoweńskich czasowników bardzo produktywny jest również czasownik *stopiti*, który w analizie występuje z dwoma oddzielnymi gniazdami: STOPITI 1. ‘narediti korak’ i STOPITI 2. ‘s korakom začeti biti kje’ – razem ma 354 derywaty. Liczba derywatów w polskim gnieździe STĄPAĆ a. STĄPNAĆ jest niewielka. Produktywność słoweńskiego czasownika *teči* i polskiego *biec* jest porównywalna.

Jeśli chodzi o części mowy, w przypadku słoweńskich derywatów najwięcej jest przymiotników (251, czyli 39%), rzeczowników (237, czyli 36%) i czasowników (136, czyli 21%). Wśród derywatów najmniej jest przysłówków (26, czyli 4%). Taki sam udział przysłówków znajdziemy w materiale polskim. W nim również ciekawy jest wysoki udział czasowników (107, czyli 33%), chociaż pary aspektowe nie liczą się jako odrębne derywaty. Wśród polskich gniazd najwięcej derywatów tworzą rzeczowniki (137, czyli 42%), dopiero na trzecim miejscu są przymiotniki (68, czyli 21%).

Zarówno materiał słoweński, jak i polski pokazuje, że najbardziej obciążony jest II takt derywacyjny. Udział słoweńskich i polskich derywatów znacznie różni się na III takcie – polskich derywatów jest tam 15%, a słoweńskich aż 35%. Derywatów na IV i V takcie jest stosunkowo mało. W przypadku słoweńskich derywatów najwyższy jest V (*neodstopajoče*), w przypadku polskich VI takt (np. *schodkowo*, *schodkowo*).

Analizując słoweńskie i polskie gniazda słowotwórcze wybranych czasowników ruchu, można stwierdzić, że derywacja prefiksalna jest szczególnie rozpowszechniona, przy czym wybór polskich prefiksów jest nieco bogatszy od słoweńskiego. Materiał polski różni się od słoweńskiego również większą obecnością prefiksów kombinowanych (*po-* + *od-*, *po-* + *prze-*, *po-* + *do-*).

Literatura

- Besedišče slovenskega jezika*. <http://www.fran.si> [dostęp: 15.01.2023].
- Bizjak Končar A., Snoj M., ur., 2012: *Slovar novejšega besedja slovenskega jezika*. Založba ZRC, ZRC SAZU, Ljubljana. <http://www.fran.si> [dostęp: 15.01.2023].
- Bojar B., 1979: *Opis semantyczny czasowników ruchu oraz pojęć związanych z ruchem*. Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa.
- Burkacka I., 2001: *Porównawcza analiza gniazdowa wybranych leksemów neutralnych i nacechowanych ekspresywnie*. Dom Wydawniczy Elipsa, Warszawa.
- Burkacka I., 2012: *Kombinatoryka sufiksalna w polskiej derywacji odrzeczownikowej*. Wydział Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa.

- Czapiga Z., 2009: *Semantyka i składnia dewerbatywów z formantem zerowym w języku polskim i rosyjskim (analiza tekstów naukowych)*. Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów.
- Derganc A., 1986: *Glagolska predpona po- v ruščini in slovenščini*. Društvo za tuje jezike in književnosti SRS, Ljubljana, s. 12–21.
- Gortan-Premk D., Vasić V., Dragiević R., ur., 2006: *Semantičko-derivacioni rečnik. Sveska 1: Čovek – unutrašnji organi i tkiva, psihofiziološka stanja i radnje, psihofizičke osobine, srodstvo*. Filozofski fakultet, Odsek za srpski jezik i lingvistiku, Novi Sad.
- Gortan-Premk D., Vasić V., Nedeljkov Lj., ur., 2003: *Semantičko-derivacioni rečnik. Sveska 1: Čovek – delovi tela*. Filozofski fakultet, Odsek za srpski jezik i lingvistiku, Novi Sad.
- Grzegorzczkowska R., Puzynina J., 1979: *Słowotwórstwo współczesnego języka polskiego: rzeczowniki sufiksalne rodzime*. Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa.
- Hajnšek-Holz M., 1978: *O pomenih slovenskih predpon*. V: *XIV. seminar slovenskega jezika literature in kulture*. Ur. J. Koruza. Filozofska fakulteta, Ljubljana, s. 33–58.
- Jadacka H., 1999: *Opis gniazdowy jako podstawa badania łączliwości formantów*. „Prace Filologiczne”, t. XLIII, s. 205–213.
- Jadacka H., 2003: *Zagadnienie motywacji słowotwórczej w opisie gniazdowym*. W: *Słowotwórstwo gniazdowe. Historia – metoda – zastosowania*. Red. M. Skarżyński. Księgarnia Akademicka, Kraków, s. 29–40.
- Jadacka H., red., 2001: *Słownik gniazd słowotwórczych współczesnego języka ogólnopolskiego*. T. II: *Gniazda odprzymiotnikowe*. Towarzystwo Wydawnicze Historia Iagellonica, Kraków.
- Kern B., 2010: *Stopenjsko besedotvorje*. „Slavistična revija”, let. 58, št. 3, s. 335–348.
- Kern B., 2011a: *Analiza besedotvornih sklopov glagola stopiti*. „Jezikoslovni zapiski”, let. 17, št. 1, s. 127–141.
- Kern B., 2011b: *Stopenjske tvorjenke iz glagolov čutnega zaznavanja*. V: *47. seminar slovenskega jezika, literature in kulture: Družina v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi*. Ur. V. Smolej. Znanstvena založba Filozofske fakultete, Ljubljana, s. 156–160.
- Kern B., 2014: *Slovarski pomen stopenjskih tvorjenk iz glagolov čutnega zaznavanja: doktorska disertacija*. Ljubljana.
- Kern B., 2017: *Stopenjsko besedotvorje (Na primeru glagolov čutnega zaznavanja)*. Založba ZRC SAZU, Ljubljana.
- Kern B., Miletić S., 2015: *Produktywność słowotwórcza jako jeden ze wskaźników „bogactwa językowego” (na przykładzie języków: słoweńskiego, serbskiego*

- go i polskiego). W: *Bogactwo językowe i kulturowe Europy w oczach Polaków i cudzoziemców*. 3. Red. M. Gaze, P. Góralczyk-Mowczan. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź, s. 92–102.
- Korpus *Gigafida*. <http://www.gigafida.net> [dostęp: 15.01.2023].
- Łachnik J., 2011: *Z badań formalnosłowotwórczych nad wyrazami złożonymi – nasycenie kompozycją rodzin modeli odprzymiotnikowych (metodologia gniazdowa)*. W: *Współczesna polszczyzna w badaniach językoznawczych*. T. III: *Od języka w działaniu do leksyki*. Red. P. Zbróg. Instytut Filologii Polskiej, Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy Jana Kochanowskiego, Kielce, s. 159–178.
- Miklič T., 1980: *Nekateri glagoli premikanja: Vloga besedilnega in položajskega konteksta pri določanju njihove funkcije in pomena*. „Jezik in slovstvo”, št. 4–5, s. 107–115.
- Nagórko A., 2010: *Podręczna gramatyka języka polskiego*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Nova beseda*. Besedilni korpus na Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. http://bos.zrc-sazu.si/s_beseda.html [dostęp: 15.01.2023].
- Olejniczak M., 2003: *30 lat słowotwórstwa gniazdowego*. W: *Słowotwórstwo gniazdowe. Historia, metoda, zastosowania*. Red. M. Skarżyński. Księgarnia Akademicka, Kraków, s. 12–28.
- Skarżyński M., 1999a: *Powstanie i rozwój polskiego słowotwórstwa opisowego*. Instytut Filologii Polskiej Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.
- Skarżyński M., 1999b: *Powstanie i rozwój polskiego słowotwórstwa opisowego*. TAIWPN Universitas, Kraków.
- Skarżyński M., 1999c: *Stan obecny i perspektywy słowotwórstwa synchronicznego*. W: *Collectanea linguistica in honorem Casimiri Polański*. Red. M. Brzezińska, H. Kurek. Księgarnia Akademicka, Kraków, s. 206–207.
- Skarżyński M., 2000: *Liczebniki w słowotwórstwie współczesnej polszczyzny (Studium gniazd słowotwórczych)*. Towarzystwo Wydawnicze Historia Iagellonica, Kraków.
- Skarżyński M., 2003a: *Słowotwórcze gniazda odczasownikowe (charakterystyka wstępna)*. W: *Słowotwórstwo gniazdowe. Historia – metoda – zastosowania*. Red. M. Skarżyński. Księgarnia Akademicka, Kraków.
- Skarżyński M., 2003b: *Czasowniki jako centra gniazd słowotwórczych*. Z prac nad III tomem „Słownika gniazd słowotwórczych współczesnego języka polskiego”. W: *Słowotwórstwo gniazdowe. Historia – metoda – zastosowania*. Red. M. Skarżyński. Księgarnia Akademicka, Kraków.
- Skarżyński M., red., 2004: *Słownik gniazd słowotwórczych współczesnego języka ogólnopolskiego*. T. III: *Gniazda odczasownikowe*. Towarzystwo Wydawnicze Historia Iagellonica, Kraków.

- Slovar slovenskega knjižnega jezika*. <http://www.fran.si> [dostęp: 15.01.2023].
- Slovenski pravopis*. <http://www.fran.si> [dostęp: 15.01.2023].
- Stramljič Breznik I., 2002: *Besedotvorni slovar*. V: *Zbornik Slavističnega društva Slovenije 12: Evropsko leto jezikov – Sodobna slovenska književnost – Matija Murko*. Ur. M. Jesenšek. Slavistično društvo Slovenije, Ljubljana.
- Stramljič Breznik I., 2004: *Besednodružinski slovar slovenskega jezika: Poskusni zvezek za iztočnice na B*. Slavistično društvo, Maribor.
- Stramljič Breznik I., 2010: *Tvorjenke slovenskega jezika med slovarjem in besedilom*. Filozofska fakulteta, Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, Maribor.
- Śmiech W., 1986: *Derywacja prefiksalna czasowników polskich*. Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław.
- Vidovič Muha A., 1988: *Slovensko skladenjsko besedotvorje ob primerih zloženek*. Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, Partizanska knjiga, Ljubljana.
- Vidovič Muha A., 1993: *Glagolske sestavljenke – njihova skladenjska podstava in vezljivostne lastnosti (Z normativnim slovensko-nemškim vidikom)*. „Slavistična revija”, letn. 41, št. 1, s. 161–192.
- Vidovič Muha A., 2011: *Slovensko skladenjsko besedotvorje*. Znanstvena založba Filozofske fakultete, Ljubljana.
- Vogelgesang T., Jadacka H., red., 2001: *Słownik gniazd słowotwórczych współczesnego języka ogólnopolskiego*. T. I: *Gniazda odrzeczownikowe*. Towarzystwo Wydawnicze Historia Jagellonica, Kraków.
- Wtorkowska M., 2005: *Primerjava poljskih glagolov s predpono w(e)- in slovenskih glagolov s predpono v-*. „Slavistična revija”, letn. 53, št. 4, s. 520–531.
- Žele A., 2009a: *O preponsko(obraziln)ih glagolih v slovenščini*. „Slovenski jezik” 7, s. 95–113.
- Žele A., 2009b: *Predponsko-predložna razmerja: na primerih glagolov v slovenščini*. „Riječ”, letn. 15, št. 1, s. 151–170.
- Žele A., 2012: *Pomensko-skladenjske lastnosti slovenskega glagola*. Založba ZRC, ZRC SAZU, Ljubljana.
- Žele A., Kern B., 2017: *Ljubezen na leksikografski pogled. Ljubezen v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi*. Ur. A. Zupan Sosič. Znanstvena založba Filozofske fakultete, Ljubljana, s. 27–35.

Word-formation potential of the selected motion verbs in Polish and Slovenian language

SUMMARY | The article presents the comparison of Slovenian and Polish word formation groups of the selected verbs of motion (Polish *chodzić*, *stąpać*, *biec* and Slovenian

hoditi, stopiti, teći). Verbs of motion are very productive in Polish – both in terms of word formation and content formation. The aim of the article is to present the differences in word-formation and content-formation potential and word-formation systems in these two languages. The most appropriate methodology for this kind of research is the methodology of multistage word formation. The description of the similarities and differences in the word formation of the selected verbs of motion is based on the description of the size of the word formation groups, i.e. the number of derivatives, on the depth of the word formation sequence and also presents the most frequent word formation models.

KEY WORDS | multistage word formation, verbs of motion, word formation of Slovenian language, word formation of Polish language, word-formation groups

BORIS KERN | jest pracownikiem naukowym Instytutu Języka Słoweńskiego im. Frana Ramovša, ZRC SAZU oraz wykładowcą na Wydziale Humanistycznym Uniwersytetu w Nowej Goricy. Jego zainteresowania naukowe obejmują współczesną leksykologię i leksykografię, słowotwórstwo, ortografię, glotodydaktykę i językoznawstwo queerowe. Opublikował monografię naukową *Stopenjsko besedotvorje (Na primeru glagolov čutnega zaznavanja)* (2017). Od 2021 roku jest kierownikiem projektu badawczego „Kombinatoryka formantów słowotwórczych w języku słoweńskim” oraz członkiem Komisji Słowotwórczej przy Międzynarodowym Komitecie Sławistów. Jako pracownik naukowy bierze udział w przygotowaniu trzeciego wydania *Słownika literackiego języka słoweńskiego (eSSKJ)* oraz *Szkolnego słownika języka słoweńskiego*, a w latach 2017–2020 uczestniczył w tworzeniu słownika ortograficznego ePravopis. Jest współautorem *Słownika nowszego słownictwa słoweńskiego* (2012) oraz drugiego, poprawionego wydania *Słownika literackiego języka słoweńskiego* (2014). Interesuje się społecznymi aspektami zarówno języka, jak i leksykografii, zwłaszcza z perspektywy różnych grup społecznych. W latach 2018–2021 uczestniczył w projekcie »Le z drugimi smo« (Jesteśmy tylko z innymi), który miał na celu przełamanie stereotypowego postrzegania i przyczynienie się do poprawy integracji dzieci imigrantów poprzez szkolenie kadry nauczycielskiej m.in. w przedszkolach, szkołach podstawowych i średnich. Prowadził gościnne wykłady na kilku uczelniach zagranicznych i krajowych (w Brnie, Krakowie, Łodzi, Warszawie, Katowicach, Grazu, Pradze, Zagrzebiu, Mariborze). Przełożył na słoweński powieść Michała Witkowskiego *Lubiewo*.

Anna Stefan

UNIWERSYTET ŁÓDZKI
anna.stefan@uni.lodz.pl

 <https://orcid.org/0000-0001-6152-4164>

Asymilacja wybranych zapożyczeń w języku słoweńskim i polskim w zakresie fleksji* – rozważania wstępne

ABSTRAKT | W niniejszym artykule podjęto temat dotyczący procesu adaptacji wybranych słów pochodzenia obcego w zakresie fleksji. Przeanalizowano grupę rzeczowników kulinarnych zakończonych na samogłoskę, np. pol. *curry*, słń. *kari/curry*. Główny problem badawczy odnosi się do dostosowywania wybranych rzeczowników obcych do norm fleksyjnych w dwóch językach słowiańskich – wskazano pewne trudności pojawiające się w tym procesie. Omówienie tego zagadnienia poprzedziły rozważania odnoszące się do terminu „zapożyczenie” w obu językach oraz opis wyekscerpowanej ze *Słownika nowszego słownictwa języka słoweńskiego* leksyki kulinarnej. Następnie zbadano, czy i w jaki sposób leksemy te funkcjonują w języku polskim.

SŁOWA KLUCZOWE | zapożyczenia, fleksja, język słoweński, język polski

Wstęp

W związku z intensywnym rozwojem cywilizacyjnym w ostatnich dziesięcioleciach obserwuje się duże zmiany w językowym zasobie leksykalnym. Jedne jednostki leksykalne zanikają, a do języka wchodzi inne wyrazy i frazeologizmy, tworząc najnowszą warstwę słownictwa. Jest ono związane z dynamicznie rozwijającymi się dziedzinami, takimi jak nauka i technika, sport, kultura i rozrywka,

* Niniejszy tekst jest uzupełnieniem artykułu: A. Stefan: *O adaptacji morfologicznej najnowszych zapożyczeń w języku polskim i słoweńskim*. V: *Slavistična prepletanja* 3. Ur. G. Nikolovski, N. Ulčnik. Univerza v Mariboru, Maribor 2022, s. 161–176; https://www.academia.edu/103842190/Besedje_v_pridigah_Jo%C5%BEefa_Horvata.

odzywianie się, handel i reklama. Najwięcej zapożyczamy z języka angielskiego, zarówno bezpośrednio, jak i za jego pośrednictwem z innych języków.

Zapożyczanie nowych elementów językowych jest jednym z tradycyjnych sposobów wzbogacania zasobu leksykalnego danego języka. Nieustannie rozpatruje się je z perspektywy językoznawstwa diachronicznego, lingwistyki normatywnej oraz socjolingwistyki; wciąż aktualne i otwarte pozostają pytania o słuszność i zasadność przejmowania obcych jednostek leksykalnych (Toporišič, 2001; Snoj, 2005; Skudrzyk, 2002; Bańko, 2014). Niniejszy tekst, nie rozstrzygając takich wątpliwości, koncentruje się na zagadnieniu dotyczącym procesu adaptacji niektórych słów pochodzenia obcego. Główny problem badawczy odnosi się do dostosowywania wybranych rzeczowników obcych do norm fleksyjnych w dwóch językach słowiańskich – wskazane zostały pewne trudności pojawiające się w tym procesie. Wcześniej przedstawiono rozważania dotyczące terminu „zapożyczenie” w obu językach oraz przywołano opis wyekscerpowanej ze *Słownika nowszego słownictwa języka słoweńskiego* (dalej SNB¹) leksyki kulinarnej. Następnie zbadano, czy i w jaki sposób leksemy te funkcjonują w języku polskim. Tym samym uzupełniono badania porównawcze polsko-słoweńskie w tym zakresie.

Jak już wspomniano, niniejszy tekst stanowi uzupełnienie wcześniejszego, pt. *O adaptacji morfologicznej najnowszych zapożyczeń w języku polskim i słoweńskim*. W obydwu artykułach zostały podjęte rozważania dotyczące adaptacji morfologicznej zapożyczeń. W pierwszym skupiono się na morfologicznej kategorii rodzaju, w niniejszym – na kategorii przypadku. Obie kategorie są ze sobą ściśle związane – nie można nie uwzględnić kategorii rodzaju, bo to ona jest podstawą klasyfikowania danych leksemów do paradygmatów fleksyjnych. Materiał językowy jest ten sam, ponieważ podczas analizy odmiany przejmowanych wyrazów postanowiono (w kolejnym tekście) przeanalizować te leksemy pod względem ich asymilacji rodzajowej – inaczej wygląda ona w języku słoweńskim, i to jest przedmiotem tekstu opublikowanego w Słowenii. Natomiast celem niniejszego tekstu było pokazanie, czy i jak ta konkretna grupa zapożyczeń funkcjonuje w języku polskim, np. jak słowniki polskie klasyfikują dane zapożyczenia oraz czy te zapożyczenia są odmieniane.

W artykule skupiono się na grupie rzeczowników kulinarnych zakończonych na samogłoskę. Rzeczowniki te w języku słoweńskim przyjmują rodzaj męski i odmieniają się według pierwszej deklinacji męskiej z rozszerzeniem

1 Opublikowany w 2012 roku SNB stanowi podstawowy nowszy dodatek leksykalny do *Słownika słoweńskiego języka literackiego* (SSKJ). Zawiera 6399 nowszych słów i wyrażeń, które pojawiły się lub utrwaliły w języku słoweńskim po 1991 roku, a także nowsze znaczenia słownictwa już ujętego w słownikach.

tematu o *-j-*, por. np. *tofu -uja, mascarpone/maskarpone -eja*. W języku polskim rzeczowniki zakończone na *-i, -e, -o, -u* przyjmują rodzaj nijaki i najczęściej są nieodmienne, por. np. *tofu, mascarpone*. Porównanie materiału umożliwi wskazanie ewentualnych różnic i podobieństw w tym zakresie w obu językach oraz dostarczy aktualnych danych na temat zachodzących w polskiej i słoweńskiej fleksji tendencji rozwojowych w odniesieniu do odmiany nowego słownictwa.

Zapożyczenia i nowa leksyka

Żaden język, żadna kultura nie funkcjonują w izolacji, dlatego zapożyczanie wyrazów towarzyszy każdej kulturze i dotyczy każdego języka. Współcześnie obserwuje się tendencję do poddawania kultury i języka silnym wpływom obcym. Oddziaływanie to, związane z naturalnymi kontaktami międzynarodowymi i międzykulturowymi, przenika na wszystkie poziomy komunikacji – od przejmowania pewnych wzorców językowych zachowań po wprowadzanie obcych struktur składniowych oraz leksemów i związków frazeologicznych nazywających nowe dla danej kultury zjawiska i desygnaty (Siuciak, 2013: 39). Wśród zapożyczeń językowych najliczniejsze i najbardziej typowe pozostają pożyczki leksykalne.

Słoweńscy i polscy językoznawcy podobnie wyjaśniają termin ‘zapożyczenie’. Jak pisze Andrzej Markowski, „najczęściej przez zapożyczanie rozumie się przejmowanie jednostki leksykalnej z jednego języka narodowego do innego, a taką samą jednostkę nazywa się zapożyczeniem bądź wyrazem obcym” (Markowski, 2018: 185). W *Nowym słowniku poprawnej polszczyzny* (1999: 1773) zapożyczenia traktuje się jako „obce w strukturze danego języka wyrazy, zwroty, typy derywatów, formy fleksyjne, konstrukcje składniowe, związki frazeologiczne”. Według Aldony Skudrzyk „termin zapożyczanie odnosimy do języka, do przejmowania przez język obcych słów, wyrażeń, struktur” (Skudrzyk, 2002). Język polski zawsze charakteryzowała stosunkowo duża łatwość przyswajania wyrazów obcych. Oznacza to, że wyrazy zapożyczone w świadomości przeciętnych użytkowników dość szybko tracą znamię obcości. Wyróżniamy tym samym zapożyczenia dobrze przyswojone, o zatartych już cechach obcości, i zapożyczenia synchronicznie obce, czyli takie, których obcość jest wciąż widoczna dla niespecjalistów, por. *szkoła* i *college* (Bańko et al., 2016: 17).

Ze względu na kryterium przedmiotu zapożyczenia dzieli się na:

- zapożyczenia właściwe – wyrazy obce przejęte razem ze znaczeniem (ewentualnie z uproszczoną wymową i pisownią), np. (wł.) *bryndza*, (fr.) *prodiż*;

- zapożyczenia strukturalne – kalki będące dokładnymi odwzorowaniami obcych konstrukcji, np. (ang. *no matter*) *nie ma sprawy*;
- zapożyczenia semantyczne – polegające na przejściu tylko znaczenia wyrazu, które uzupełnia znaczenia już znane, np. polski czasownik *korespondować* ‘prowadzić korespondencję’ jest współcześnie używany także w znaczeniu ‘odpowiadać czemu, być odpowiednim’ (pod wpływem angielskiego *to correspond*);
- zapożyczenia sztuczne – wyrazy danego języka utworzone z obcych morfemów (leksykalnych i słowotwórczych), np. *logopedia*, *kserokopia*. Pożyczenia sztuczne mogą mieć w swoim składzie części różnojęzyczne, np. *autokar*. Wyrazy tego typu nazywamy hybrydami (NSPP, 1999: 1773).

W *Zasadach ortografii słoweńskiej (Slovenski pravopis*, dalej SP) Jože Toporišič pisze, że „glede besed in besednih zvez noben jezik ni samozadosten. Tudi slovenščina jih prevzema iz drugih jezikov, knjižni jezik pa jih poleg tega dobiva še iz narečij. Take besede in besedne zveze imenujemo prevzete” (SP, 2001: §161). Wyjaśnia również, że zanim zapada decyzja o przejściu jakiegoś słowa, najpierw należy się zastanowić, czy rzeczywiście jest ono potrzebne.

W zależności od stopnia dostosowania przejmowanych słów do zasad języka słoweńskiego wyróżnia się trzy rodzaje zapożyczonych słów:

- zapożyczenia właściwe (*izposojenke*) – dostosowane do słoweńskiego języka literackiego w zakresie fonetyki, zapisu, morfologii i składni, np. *kultura*, *pica*;
- wyrazy obce (*tujke*) – przystosowane do języka słoweńskiego w zakresie wymowy i składni, ale zachowujące oryginalną pisownię, np. *peugeot* [pežo], *rafting*;
- cytaty (*citatne besede*) – słowa, które w żaden sposób nie są przystosowane do słoweńskiego języka literackiego (zachowują obcą wymowę, zapis i właściwości gramatyczne), np. *first lady*, *ski open*, *citybike* (Toporišič, 2004: 131–132).

W *Gramatyce słoweńskiej (Slovenska slovnica)* znajdujemy również doprecyzowanie, że „prevzete besede so tiste besede, ki so prišle v slovenski jezik iz tujih jezikov in niso dediščina praslovanščine ali slovenščine. Starejša izraza za pojem prevzeta občna beseda sta tujka in izposojenka (Toporišič, 2004: 131). Marko Snoj potwierdza, iż słowa pochodzenia obcego to te, które nie powstały w językowym kontinuum języka słoweńskiego (Snoj, 2006: 343), ale nie należy stosować terminów „zapożyczenie” i „wyraz obcy” synonimicznie. Według tego autora „osnovna razlika med izposojenko in tujko je torej ta, da je izposojenka preprosto ljudstvo vpeljalo iz sosednjega narečja tujega jezika v svoje narečje, tujka pa je prevzeta beseda, ki jo je v slovenski knjižni jezik iz tujega

knjižnega jezika vpeljal izobraženec” (Snoj, 2005: 115). Rozróżnienie zapożyczenia i wyrazu obcego jest zatem niezbędne do odpowiedniego klasyfikowania ich jako elementów słowników języka słoweńskiego lub wyrazów obcych.

Napływające nowe słowa i zwroty dotyczą różnych dziedzin, takich jak nowości technologiczne, Unia Europejska, gospodarka, medycyna, narkotyki, muzyka, moda, duchowość, odżywianie oraz tożsamość seksualna i płciowa (Kern, 2016). Słownictwo kulinarne przedstawione w niniejszym tekście jest związane z szeroko pojętym odżywianiem, ponieważ:

[...] prehrana je ena od temeljnih kulturnih dobrin in sodi med najbolj univerzalna področja človekovega bivanja. Prav univerzalnost ter vsakodnevna in življenjska pomembnost hrane nam ponujata možnost, da spremljamo in primerjamo pojavljanje in rabo prevzete leksike v različnih funkcijskih zvrsteh jezika in v daljšem časovnem intervalu (Bizjak Končar, Dobrovoljc, 2010: 93).

Słownictwo kulinarne rozwijało się na przestrzeni wieków pod wpływem różnych języków i kultur. W języku słoweńskim ze względu na dzieje historyczne, polityczne i kulturowe znaczący jest kilkusetletni wpływ języka niemieckiego (por. np. *župa*, *kofe*). Po upadku dynastii Habsburgów i utworzeniu wspólnego państwa jugosłowiańskiego widoczne są wpływy języków słowiańskich (np. zastąpienie *kofe* słowiańskim *kava*, ponadto *ajvar*, *čevapčiči*). Z racji sąsiedztwa z Włochami obecne jest też słownictwo włoskie (por. np. *pica*, *tortelini*). Równocześnie kuchnia słoweńska nie pozostała obojętna na wpływ języka francuskiego, który odgrywa ważną rolę w dziedzinie kulinariów na kontynencie europejskim i poza jego granicami (np. *pommes frites*, *frappe*).

W języku polskim słownictwo kulinarne również stanowi odzwierciedlenie losów polityczno-historycznych Polaków. Od wczesnego średniowiecza aż do XIX wieku dominowały przede wszystkim latynizmy (por. np. *apetyt*, *dieta*, *spiryтус*). Długą historię mają też zapożyczenia francuskie, których najwięcej pojawiło się w polszczyźnie w okresie od XVI do XVIII wieku (por. np. *bagietka*, *sos*, *zupa*). Od XVI wieku, głównie za sprawą przyjazdu do Polski królowej Bony, znaczące stały się zapożyczenia z języka włoskiego (por. np. *włoszczyzna*, *pomidor*, *sałata*, *tort*). W przypadku leksyki kulinarnej zauważalny jest ponadto wpływ języków sąsiadujących, choćby niemieckiego (np. *brytfanna*, *cytryna*, *cukier*) czy czeskiego (np. *kuchnia*).

Współcześnie w obu językach przeważają zapożyczenia z języka angielskiego, por. np. w słoweńskim: *sendvič*, *hamburger*, *cocktail/koktajl*. W języku polskim poza wymienionymi w języku słoweńskim (ale zapisanymi: *sandwich*, *koktajl*), można wymienić jeszcze m.in. *grill*, *hot dog*, *lunch*, *teflon*, *tost*.

W obrębie słownictwa kulinarnego spotykamy dużą liczbę internacjonalizmów, co spowodowane jest modą na pewne potrawy czy napoje spożywane w wielu krajach. Wyrazy te mają podobną formę i brzmienie w wielu językach oraz wyrażają tę samą lub zbliżoną treść (Bazyl, 2020).

Dzisiejsze słownictwo kulinarne pozostaje pod wpływem języków romańskich (zwłaszcza włoskiego i francuskiego) oraz germańskich (przede wszystkim angielskiego). W SNB odnotowano 83 rzeczowniki kulinarne, które zostały przejęte głównie z języków:

- włoskiego (*bageta, ciabatta/čabata, mozzarella/mocarela, pecorino/pekorino, pelat, piceta/pizzeta, rukola, špagetarija/špageterija, tartufata*);
- francuskiego (*chardonnay/šardone, fondi/fondue, klementina, magdalenica, mousse/mus, somelje/sommelier, tapenada, terina*);
- hiszpańskiego (*gaspacho/gazpacho, paelja/paella, tapas*);
- angielskiego (*burger, cheeseburger/čizburger, dresing/dressing, fast food/fastfood, mafin/muffin*);
- niemieckiego (*basmati, milka, misli/muesli, limeta*).

W niniejszym tekście skupiono się na grupie kilkunastu rzeczowników kulinarnych zakończonych na samogłoskę. Należą do nich rzeczowniki: *basmati -ja, čili -ja, fondi/fondue -ja, kari/curry -ja, kuki/cookie -ja, liči -ja, maskarpone/mascarpone -ja, misli/muesli -ja, mutsu -ja, naši/nashi -ja, noni -ja, podmeni/podmenu -ja, smuti/smoothie -ja, suši -ja, šardone/chardonnay -ja, tiramisu -ja, tofu -ja, vegi -ja*.

Wyrazy te odnotowuje słownik języka słoweńskiego, natomiast w języku polskim tylko nieliczne zostały zarejestrowane w *Słowniku języka polskiego* (2007), więcej pojawia się w wersji online, niektóre zaś w *Wielkim słowniku wyrazów obcych* (2003). Tabela 1 zawiera rejestr tego słownictwa.

TABELA 1. Rejestr słownictwa kulinarnego w polskich słownikach

Leksem	<i>Słownik języka polskiego</i> (2007)	<i>Wielki słownik wyrazów obcych</i> (2003)	<i>Słownik języka polskiego</i> (SJP online) lub <i>Wielki słownik ortograficzny</i> (online)
Basmati	-	-	-
Chardonnay	-	-	+ (ort.)
Chili	+	+	+ (ort.), (SJP)
Cookie	-	-	-
Curry	+	+	+ (ort.), (SJP)

cd. TAB. 1.

Leksem	Słownik języka polskiego (2007)	Wielki słownik wyrazów obcych (2003)	Słownik języka polskiego (SJP online) lub Wielki słownik ortograficzny (online)
Fondue	–	+	+ (ort.), (SJP)
Liczi/Litchi	–	+	+ liczi (ort.) liczi, litchi (SJP)
Mascarpone	–	+	+ (ort.), (SJP)
Musli/Müsli/ Muesli	+ müsli lub muesli	+ musli, rzadziej müsli lub muesli	+ muesli, musli, müsli (ort.) musli, müsli, muesli (SJP)
Mutsu	–	–	–
Nashi/Nasi	–	+ nashi, rzadziej nasi	+ nashi, nasi (SJP)
Noni	–	–	–
Podmenu	–	–	+ (ort.), (SJP)
Smoothie	–	–	–
Sushi	–	+	+ (ort.), (SJP)
Tiramisu	–	+	+ (ort.), (SJP)
Tofu	–	+	+ (ort.), (SJP)

ŹRÓDŁO: Opracowanie własne.

Asymilację fleksyjną nowych słów poprzedza asymilacja fonetyczna oraz ustalenie formy zapisu. Przeanalizowane słownictwo kulinarne w języku słoweńskim pokazuje, że wiele wyrazów cechuje wariantywność zapisu. Wśród 83 pożyczek kulinarnych 35 ma dwie wersje zapisu, por. np. *fondii/fondue*, *kari/curry*, *smuti/smoothie*, co odzwierciedla istotny problem dotyczący zapisywania przejmowanego słownictwa w tym języku (Bizjak Končar, Dobrovoljc, 2010; Stefan, 2020).

W języku polskim zdecydowana większość analizowanych słów kulinarnych zachowuje zapis oryginalny – zapisujemy zatem *fondue*, *curry*, *smoothie* czy *pizza*, tylko nieliczne (np. *musli* czy *nashi*) mają wariantywne zapisy. Niektóre trudne wyrazy tak w kwestii zapisu, jak odmiany, są przedmiotem pytań w internetowej poradni językowej (www.sjp.pwn.pl/poradnia), por. np. *avocado*,

sushi czy *ouzo*. By ustalić, czy leksemy te są odmieniane i według jakiego paradigmatu, konieczne jest dokonanie analizy poszczególnych przykładów.

Fleksja we współczesnym języku polskim i słoweńskim

Wszystkie języki słowiańskie (z wyjątkiem bułgarskiego i macedońskiego) pod względem budowy gramatycznej należą do typu fleksyjnego, odznaczającego się m.in. rozbudową (na płaszczyźnie morfologicznej) kategorii nominalnych i werbalnych, tworząc mozaikę stosunkowo skomplikowaną, a na płaszczyźnie morfonologicznej – bogatym systemem alternacyjnym. Jednak każdy z nich wykształcił swój własny system gramatyczny, w tym deklinacyjny, w oparciu o rozwój nieco odmienny, charakterystyczny dla danego języka (Mieczkowska, 2003: 32–33).

Dynamikę i kształt systemu fleksyjnego imiennych części mowy określa się w oparciu o fleksję rzeczowników. Charakterystyka kategorii morfologicznych imiennych części mowy pokazuje, że kategorią zajmującą w pewnym sensie pozycję centralną jest fleksyjna kategoria przypadku. Jest to kategoria syntaktycznie zależna, o funkcji wewnątrztekstowej, której zadaniem jest sygnalizowanie funkcji syntaktycznej pełnionej przez grupę imienną w zdaniu, ewentualnie ukazywanie zależności gramatycznych między członami grupy (Laskowski, 1998: 203).

Jednostki leksykalne należące do wybranych zbiorów cechują się względnie regularną odmianą – sygnalizują swoje zmienne funkcje składniowe za pomocą zmiennych wykładników morfologicznych (Krzyżanowski, 2013: 35). Odmienność to wyrażanie opozycji gramatycznych przypadku i liczby środkami morfologicznymi, co stanowi istotny czynnik konstrukcyjny modelu systemu fleksji rzeczownika. Rzeczownik jako część mowy ma stały rodzaj gramatyczny, natomiast odmienia się przez przypadki i liczby. Przez stały rodzaj gramatyczny rozumie się przypisanie każdemu rzeczownikowi w liczbie pojedynczej jednego z trzech rodzajów: męskiego (w języku polskim: męskoosobowego, męskozwierzęcego i męskorzeczowego), żeńskiego i nijakiego. Warunkiem wyjściowym trafnego przyporządkowania leksemów należących do tej części mowy odpowiednim modelom deklinacji rzeczownikowej jest ustalenie ich rodzaju (Jadacka, 2013: 16).

Wstępnej selekcji można dokonać na podstawie zakończeń wyrazów, por. w obu językach:

- a) leksemy mające w wygłosie spółgłoskę (w polskim twardą oraz *-dz*, *-j*) są najczęściej rodzaju męskiego, por. pol. *herb*, *plac*, *pokój*, *śń. korak*, *frizer*, *prijatelj*;

b) leksemy zakończone na *-a*, *-i* są zwykle rodzaju żeńskiego, por. pol. *aktor-ka*, *babcia*, *bogini*, słń. *punca*, *žena*;

c) leksemy zakończone na *-e*, *-o* (w polskim także *-ę* i *-um*) są najczęściej rodzaju nijakiego, por. pol. *bezkrólewie*, *motto*, *ciele*, *forum*, słń. *okno*, *polje*.

Na tle niezwykle złożonej fleksji rzeczowników polskich, przejawiającej się m.in. w dużej liczbie paradygmatów wzorcowych i skomplikowaniu kryteriów ich konstruowania, szczególnie wyraziste stają się wszelkie przypadki redukcji odmiany. Główną przeszkodą utrudniającą włączenie rzeczownika do odpowiedniego modelu deklinacyjnego jest jego budowa. Budowę wpływającą na redukcję odmiany mają najczęściej rzeczowniki pospolite, na ogół zapożyczone, wśród których można wyróżnić m.in. te zakończone na:

a) (fonetyczne) -ü: *ecu*, *menu*;

b) (fonetyczne) -u: *emu*, *tabu*;

c) (fonetyczne) -o akcentowane: *bordeaux* [bordo], *tableau* [tablo];

d) (fonetyczne) -e akcentowane: *foyer* [flaje], *puree* [pire];

e) -i: *martini*, *salami*, *sushi* (Jadacka, 2013: 36).

Nieodmienne zapożyczenia na ogół mają charakter cytatów obcojęzycznych lub wyrażen o wstępnym stopniu adaptacji; zachowują pisownię języka, z którego zostały zapożyczone (np. *attaché*, *macho*, *sushi*), oraz wymowę zbliżoną do wymowy języka pochodzenia i oczywiście zachowują stałą, niezmienną postać, występując w różnych funkcjach zdaniowych (Krzyżanowski, 2013: 17–180).

Podobnie do polskich definicji słoweńskie kategorie morfologiczne wyjaśnia Toporišič:

Oblikoslovje je tisti del slovnice, ki slovarskim enotam (zlasti besedam) določa vrstne, oblikovne in funkcijske značilnosti. Obsega torej nauk o besednih vrstah, o oblikah posameznih besednih vrst in njihovem naglasu ter o vlogah, ki jo posamezne besedne vrste in njihove oblike imajo v besedni zvezi in stavku. (Toporišič, 2004: 255)

W *Encyklopedii języka słoweńskiego* pojęcie odmiany (słń. *sklanjatev*) zdefiniowano następująco:

1. Pregibanje samostalniških in pridevniških besed po sklonih, da ista beseda lahko opravlja več vlog v stavku: samostalniška beseda npr. vlogo osebk, pov. določila, predmeta, prislovnega določila itd. Tipične sklanjatvene vzorce tvorijo t. i. sklanjatveni vzorec: v slovenskem jeziku je to 6 enot. Te se navajajo v čisto določenem zaporedju (im. rod. daj. tož. mest. or.). 2. Sklanjatveni vzorec glede na tipične končniške skupine: pri samostalniških besedah pri

nas za vsak spol po štiri sklanjatve (s posebnostmi), pri pridevniških dve (ESJ, 1992: 274).

Wyrazy odmienne są zbudowane z dwóch części: tematu i końcówki. Temat, który jest nośnikiem znaczenia przedmiotowego, w toku odmiany się nie zmienia, natomiast końcówka, która jest nośnikiem znaczenia gramatycznego, ulega zmianie. Poszczególne odmienne części mowy dzielą się według wzorców morfologicznych lub paradygmatów (Toporišič, 2004: 257). Tak jak w języku polskim, paradygmat odmiany jest zależny od rodzaju rzeczownika; „sklanjatve so po spolu razdeljene v tri velike skupine: moške, ženske in srednje” (SP, 2001: §753).

Dla rzeczowników rodzaju męskiego charakterystyczna jest końcówka spółgłoskowa w mianowniku oraz końcówka *-a* w dopełniaczu; jest to pierwsza deklinacja męska typu *korak koraka*. Niektóre rzeczowniki należące do tego typu mają zakończenia samogłoskowe, takie jak *-a*, *-o*, *-e*, *-u*, np. *ska*, *Marko*, *Leo*, *finale*, *Milentije*, *Enescu* (SP, 2001: §767). Rzeczowniki, których podstawa kończy się na samogłoskę (nieakcentowaną lub akcentowaną) *-i/-í*, *-u/-ú*, *-a/-à*, *-o/-ó*, *-e/-é* lub (często) na *-r*, w toku odmiany rozszerzają temat o *-j*, np.: *abonma abonmaja*, *taksi taksija* (Toporišič, 2004: 280).

Zatem już na tym etapie klasyfikacji rodzajowej analizowanych słów obcych zakończonych na samogłoskę odnotowujemy różnicę: w języku polskim są one rodzaju nijakiego, w języku słoweńskim – rodzaju męskiego. Kolejna różnica dotyczy odmiany tych leksemów: zgodnie z zasadami gramatyki słoweńskiej są one odmienne według pierwszej deklinacji męskiej z rozszerzeniem tematu o *-j*, natomiast w języku polskim w przeważającej większości pozostają nieodmienne.

Adaptacja fleksyjna wybranego słownictwa

Dostosowanie w zakresie fleksji poprzedza asymilacja fonetyczna, a następnie utrwalenie zapisu. Tymczasem w języku słoweńskim prawie połowa rzeczowników zakończonych na samogłoskę ma wariantywny zapis. Odpowiedź na pytanie, która forma jest bardziej utrwalona, nie jest jednoznaczna², a świadczą o tym choćby rezultaty wyszukiwań w korpusie Gigafida 2.0. W przypadku

2 Słoweńskie podręczniki ortograficzne zalecają dany zapis, natomiast w źródłach pisanych pojawiają się różne formy zapisu. Badania językoznawcze i socjolingwistyczne (por. Bizjak Končar, Dobrovoljc, 2010; Bańko et al., 2016) pokazują, że w przypadku niektórych nazw przeważa przywiązanie do wersji oryginalnej.

części nazw przeważa zapis słoweński (*kari, kuki, mafin, mocarela, tabasko*), w przypadku innych przewaga jest po stronie nazwy oryginalnej (*chardonnay, cheeseburger, fast food, paella, rooibos, smoothie*), wiele nazw jest też zapisywanych wariantywnie (*dresing/dressing, fondi/fondue, karpačo/carpaccio, maskarpone/mascarpone*) (Stefan, 2020). Jest to jeden z czynników sprawiających, że proces asymilacji tych słów w języku słoweńskim się wydłuża.

Wyekscerpowane z SNB rzeczowniki kulinarne zakończone na samogłoskę sprawdzono pod kątem form odmiennych w internetowym słoweńskim korpusie Gigafida 2.0 (<https://viri.cjvt.si/gigafida/>), a następnie tych samych rzeczowników szukano w internetowym Korpusie Języka Polskiego PWN (sjp.pwn.pl/korpus, dalej KJP).

Dla hasła *basmati*³ w SNB wskazany typ odmiany to *basmati -ja*, ale według tego paradygmatu rzeczownik ten odmienia się tylko wtedy, kiedy występuje sam. Gigafida 2.0 podaje tylko kilka form innych niż mianownikowa, m.in. *Privoščimo si 3 skodelice basmatija ali 4 skodelice katerega koli drugega riža na teden*. Natomiast w zestawieniu *basmati riž* pozostaje on nieodmienną przydawką, np. *potrebujemo dve skodelici basmati riža (ali katerega drugega, najbolje nepoliranega)*; *75 g basmati riža*. W przypadku nazwy ostrej papryczki oraz przygotowywanej z niej przyprawy obowiązuje zapis *čili -ja*; odnajdujemy ponad 8200 rezultatów z różnymi formami, np. *ščepec čilija v prahu*; *Začnimo s soljo in čilijem*. Leksem *basmati* nie został odnotowany w żadnym z analizowanych słowników polskich; KJP podaje jeden przykład: [...] *basmati – najszlachetniejszy, ma lekko orzechowy smak*.

Kolejne nazwy otwierają grupę z wariantywnym zapisem⁴. Przyjrzyjmy się niektórym przykładom użycia tego słownictwa w korpusach. W przypadku słoweńskiego *fondi* otrzymujemy prawie 200 rezultatów, np. *Vrhunske testenine s sirovim fondijem*, zaś odmiennych form *fondue* jest tylko kilka, np. *Razlikujemo štiri glavne vrste fondujev, in sicer sirovega, mesnega, azijskega in čokoladnega*. KJP odnotowuje tylko kilka przykładów z użyciem *fondue*, np. *Owocowe fondue*; *Jedną z najsmaczniejszych potraw z wołowiny jest sukiyaki, danie typu fondue [...]*.

Przykładów ze słoweńskim *kari* jest ponad 2600, np. *1/2 žličke karija v prahu*; *začnimo s karijem*; z *curry* – nieco ponad 1000, np. *Puranja pečenka z ananasom in curryem*; *1 žličko curryja*. W KJP odnajdujemy kilkadziesiąt przykładów form nieodmiennych, np. *W Sydney nie można dostać dobrego curry*; *Umyj piersi z indyka, natrzyj je solą, pieprzem i curry*.

3 Podczas wyszukiwania form odmiennych w korpusie Gigafida wpisywano przede wszystkim formę dopełniacza liczby pojedynczej.

4 W analizie uwzględniono rezultaty dla obydwu wariantów zapisu.

W przypadku słoweńskiego wariantu *kuki* znajdujemy ponad 100 rezultatów, np. *Kukiji, piškotki ali tudi kolački; Nekoč sem tukaj v Ljubljani pojedel kukije*, natomiast w przypadku oryginalnego *cookie* tylko kilkanaście, np. *Pripravila bi ameriške palačinke, ameriške cookije, ameriško pito, prav zagotovo*. W KJP nie odnotowano przykładu kulinarnego znaczenia leksemu *cookie*.

Oba warianty zapisu włoskiego serka *mascarpone* posiadają liczne formy odmienne, np. *500 g maskarponeja; Obogatena z maskarponejem in s parmezanom; 0,2 kg mascarponeja; Piškoti, kava in krema z mascarponejem*. KJP odnotowuje tylko pojedyncze przykłady, np. [...] *dodać stopniowo mascarpone i dalej ubijać na gładką puszystą masę*.

W przypadku nazwy przygotowywanego z miksowanych owoców *smoothie* w wersji słoweńskiej jest tylko kilka przykładów, np. *V Ljubljani si tako zelene sokove in smutije že lahko privoščite v lokalu Juice Box na Slovenski cesti; Med tednom uživam v preprostih obrokih iz zelenih kašastih sokov, sadnih smutijev, svežega sadja in solat*. W wersji oryginalnej jest ich kilkadziesiąt, np. *jogurti in smoothiji; nov okus v družini smoothijev*. Formy odmienne są tworzone albo od podstawy, z której odrzuca się *-e*, np. *poskusite s svežimi sokovi in smoothiji; nov okus v družini smoothijev* (ten wariant przeważa), albo poprzez dodanie końcówki do całej nazwy oryginalnej, np. *Zelenemu, modremu in rdečemu smoothieju, ki jih ljubitelji vitaminskih in osvežilnih napitkov zagotovo že dobro poznate, se je sedaj pridružil nov, bel smoothie z okusom ananasa, kokosa in banane*. Ponadto obok regularnych form typu *veliki tropski sadni smoothie, breskov smoothie* jest też wiele tłumaczonych z języka angielskiego form typu *smoothie ananas*. W KJP nie odnotowano żadnego przykładu użycia *smoothie*.

W języku słoweńskim istnieją różne warianty odmiany nazwy *sommelier*, która (w zapisie oryginalnym) jest rzeczownikiem rodzaju męskiego zakończonym na *-r* i w toku odmiany ma rozszerzenie tematu o *-j*, stąd spodziewane formy to np. *Sommelierji zaključili izobraževanje; Se vam zdi, da je nastopila nova generacija sommelierjev?* Natomiast w Gigafidzie 2.0 występuje wiele form bez rozszerzenia, np. *Medot je predstavil tudi svetovno znanemu francoskemu sommelieru Philipu Faureu Bracu, ki je zelo poznan med slovenskimi sommelieri; o sommelierih ne govorimo*. Słoweńskie określenie występuje rzadziej, ale formy odmienne są stosowane konsekwentnie, np. *vinogradniki, someljeji in komercialni degustatorji; To potrjuje umetnost someljejev in parfumerjev*. W języku polskim rzeczownik *sommelier* jest rodzaju męskiego i odmienia się według paradygmatu męskiego: *sommelier -ra, -rze, -rzy, -rów*. W KJP odnajdujemy dwa przykłady użycia: *Może wystarczą już dobre stosunki z sommelierem szanującego się sklepu winnego [...]; W specjalistycznych składach bywają już znający się na rzeczy sommelierzy [...]*.

Zaprezentowany przegląd dowodzi, że analizowane nowe słownictwo kulinarne w języku słoweńskim jest stosowane powszechnie, nawet w oryginalnej wersji zapisu. W słoweńskim korpusie można znaleźć liczne przykłady jego użycia. W języku polskim niektórych przykładów nie ma w ogóle, ani w słownikach, ani w korpusie, por. *smoothie*. Potwierdza się również fakt konsekwentnego odmieniania analizowanego słownictwa w języku słoweńskim według paradygmatu męskiego oraz nieodmieniania w języku polskim. Różnica ta związana jest z różną klasyfikacją rodzajową w obu językach. Słoweńscy kodyfikatory zalecają, aby w maksymalnym stopniu dostosowywać zapożyczane słownictwo. W języku polskim obserwuje się postępującą powoli, ale systematycznie afleksyjność. W języku tym, w historii swojego rozwoju zawsze bardziej otwartym i tolerancyjnym, rzeczowniki zapożyczone zdecydowanie trudniej adaptują się w zakresie deklinacji (Mieczkowska, 2003: 119).

Podsumowanie

Importacja nowych słów jest stałym procesem zachodzącym w stale ewoluującym systemie językowym (Sawicka, 1999: 304). Słownictwo kulinarne stanowi jeden z obszarów, które podlegają regularnym wpływom obcym, w szczególności języka angielskiego. Języki polski i słoweński wypracowały własne modele asymilacji słownictwa związanego z szeroko pojętym odżywianiem się.

Adaptacja leksemów zapożyczonych przebiega na kilku poziomach – od fonetycznego i graficznego po przystosowanie składniowe. W języku słoweńskim w procesie adaptacji występuje problem wariantywności zapisu wielu leksemów kulinarnych, por. np. *kari/curry*, *smuti/smoothie*. W języku polskim leksemy te najczęściej zachowują zapis oryginalny, por. *curry*, *smoothie*. Kolejną różnicą jest klasyfikacja rodzajowa: w języku słoweńskim rzeczowniki obce zakończone na samogłoskę są rodzaju męskiego, natomiast w języku polskim są rodzaju nijakiego.

Nowe leksemy zostają włączone do odpowiednich paradygmatów drogą adaptacji morfologicznej – za pomocą końcówek bądź elementów słowotwórczych. W języku słoweńskim obserwuje się konsekwentne odmienianie analizowanych leksemów zgodnie z pierwszym typem deklinacyjnym męskim z rozszerzeniem tematu o *-j*, por. np. *kuki -ija*, *tiramisu, -uja*. W języku polskim obce rzeczowniki kulinarne zakończone na samogłoski *-e*, *-i/-y*, *-o*, *-u* należą do grupy indeklinabiliów, por. np. *chili*, *sushi*, *tofu*. W obu językach procesy rozwojowe dotyczące fleksji rzeczowników zapożyczonych przebiegają różnie i z różnym nasileniem. Nie można powiedzieć, że ich rozwój dobiegł końca, ponieważ język jako twór społeczny ulega nieustannym zmianom.

Literatura

- Bańko M., 2002: *Wykłady z polskiej fleksji*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Bańko M., 2014: *Czego bronimy, broniąc języka? O możliwych przyczynach niechęci do wyrazów zapożyczonych*. „Poradnik Językowy”, nr 5, s. 30–42.
- Bańko M., red., 2003: *Wielki słownik wyrazów obcych*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Bańko M., red., 2007: *Słownik języka polskiego*. T. 1–6. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Bańko M., Svobodova D., Rączaszek-Leonardi J., Tatjewski M., 2016: *Nie całym obce. Zapożyczenia wyrazowe w języku polskim i czeskim*. Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa.
- Bizjak Končar A., Dobrovoljc H., 2010: *Proces podomačevanja in vprašanje pisanja novejših prevzetih besed*. „Jezikovni zapiski”, št. 16 (2), s. 91–110.
- Jadacka H., 2013: *Kultura języka polskiego. Fleksja, słowotwórstwo, składnia*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Kern B., 2016: *Wpływy obcojęzyczne na współczesny język słoweński*. „Rozprawy Komisji Językowej ŁTN”, nr 62, s. 39–48.
- Krzyżanowski P., 2013: *Właściwości gramatyczne rzeczowników nieodmiennych*. Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin.
- Laskowski R., 1998: *Kategorie imienne. Liczba*. W: *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Morfologia*. Red. R. Grzegorzyczkowa, R. Laskowski, H. Wróbel. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa, s. 203–207.
- Markowski A., 2018: *Kultura języka polskiego. Teoria. Zagadnienia leksykalne*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Markowski A., red., 1999: *Nowy słownik poprawnej polszczyzny*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Mieczkowska H., 2003: *Dynamika rozwoju fleksji nominalnej w ujęciu typologicznym polsko-słowackim*. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.
- Sawicka G., 1999: *Zapożyczenia a (nie)świadomość językowa (na przykładzie zapożyczeń angielskich)*. W: *Mowa rozświetlona myślą*. Red. J. Miodek. Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław, s. 304–315.
- Siuciak M., 2013: *Niestabilność fleksyjna rzeczowników zapożyczonych w polszczyźnie dawnej i współczesnej*. W: *Sztuka to rzemiosło. Nauczyć Polski i polskiego*. Red. J. Tambor, A. Achtelek. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice, s. 39–48.
- Skudrzyk A., 2002: *Dobry zwyczaj – ZAPOŻYCZAJ?* „Postscriptum”, nr 2–3 (42–43), s. 29–33.

- Snoj M., 2005: *O prevzetih besedah, tujkah in izposojenkah*. „Slovenski jezik – Slovene Linguistic Studies”, št. 5, s. 113–122.
- Snoj M., 2006: *O tujkah in izposojenkah v slovenskem jeziku*. „Slavistična revija”, letnik 54 (1), s. 343–349.
- Snoj M., red., 2012: *Slovar novejšega besedja slovenskega jezika*. ZRC SAZU, Ljubljana.
- Stefan A., 2022: *O adaptaciji morfolgične najnowszych zapożyczeń w języku polskim i słoweńskim*. V: *Slavistična prepletanja 3*. Ur. G. Nikolovski, N. Ulčnik. Univerza v Mariboru, Maribor, s. 161–176.
- Stefan A., 2023: *Problem zapisu wybranych zapożyczeń w języku słoweńskim (na przykładzie słownictwa kulinarnego)*, w druku.
- Toporišič J., 1992: *Enciklopedija slovenskega jezika*. Obzorja, Ljubljana.
- Toporišič J., 2001: *Slovenski pravopis*. ZRC SAZU, Ljubljana.
- Toporišič J., 2004: *Slovenska slovnica*. Obzorja, Maribor.

Źródła internetowe

- Bazyl M., 2020: *Szarlotka, eskalopek i aperitif, czyli o zapożyczeniach francuskich we współczesnej polszczyźnie*. <http://phavi.umcs.pl/at/attachments/2015/0624/084302-monica-bazyl-szarlotka-eskalopek-i-aperitif-czyli-o-zapozyczeniach-francuskich-we-wspolczesnej-polszczyźnie.pdf> [dostęp: 08.10.2020].
- Korpus Gigafida 2.0: <https://viri.cjvt.si/gigafida/> [dostęp: 12.10.2020].
- Korpus Języka Polskiego PWN online: <https://sjp.pwn.pl/korpus> [dostęp: 12.10.2020].
- Poradnia PWN online: www.sjp.pwn.pl/poradnia [dostęp: 12.10.2020].
- SJP online, Wielki słownik ortograficzny online: www.sjp.pwn.pl [dostęp: 12.10.2020].

Assimilation of selected loanwords in Slovenian and Polish in terms of inflection – preliminary considerations

SUMMARY | The article presents some considerations on selected lexical borrowings and their adaptation to the grammatical rules of Slovenian and Polish languages. The main research problem concerns the adaptation of selected foreign nouns (culinary loanwords) to inflectional norms in two Slavic languages by indicating selected difficulties that appear in this process. It is preceded by considerations about the term of loanwords in both languages, description of the culinary lexis and a review of whether and how these loanwords change.

KEY WORDS | loanwords, nouns, inflection, Slovenian language, Polish language

ANNA STEFAN | dr, językoznawczyni, sławistka i neurologopeda. Pracuje w Katedrze Filologii Słowiańskiej Uniwersytetu Łódzkiego. W obszarze swych zainteresowań naukowych umieszcza współczesne zjawiska morfologiczne w językach słowiańskich. Autorka monografii *Struktury posesywne i partytywne w języku polskim i słoweńskim* (2016).

BUDOWANIE DIALOGU
W OBSZARZE EDUKACJI

Maria Wtorkowska

UNIwersYTET W LUBLANIE

mariazofia.wtorkowska@ff.uni-lj.si

 <https://orcid.org/0000-0001-9317-2490>

Promocja języka i kultury polskiej wśród Słoweńców*

ABSTRAKT | Nauczanie języka polskiego i polonistyka jako nauka o języku polskim, polskiej literaturze i kulturze mają w Słowenii długą i bogatą tradycję. Jej początki sięgają drugiej połowy XVIII wieku, żywsze kontakty polsko-słoweńskie rozwijają się w XIX stuleciu, w XX zaś owocują utworzeniem Towarzystwa Przyjaciół Narodu Polskiego (1910–1941), by „zebrać węższy krąg ludzi i stworzyć słoweńskiej młodzieży możliwość nauki języka polskiego” (Lenard, 1911: 1). Zadaniem Towarzystwa było wzmacnianie przyjacielskich i kulturalnych więzi między obu narodami oraz rozbudzenie zainteresowania językiem polskim, polską literaturą i kulturą, stąd też w jego ramach organizowano kursy języka polskiego prowadzone przez Słoweńców, którzy studiowali bądź działali w Polsce: Vojeslava Molègo, France Vodnika i Tine Debeljaka. Cykl wykładów Ivana Prijatelja, pierwszego profesora literatur słowiańskich na Uniwersytecie w Lublanie, wygłoszony w roku akademickim 1921/1922, oraz obrona polonistycznej dysertacji Debeljaka w roku 1935 stanowiły załączek słoweńskiej polonistyki. W artykule opisano drogę od lektoratu języka polskiego, którego początki sięgają 1947 roku, do ustanowienia na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu w Lublanie w roku 2004 polonistyki jako samodzielnego kierunku studiów sławistycznych. Przybliżono jej najważniejsze założenia programowe, szeroką paletę aktywności i inicjatyw Katedry Polonistyki zarówno w przestrzeni akademickiej, jak i w szeroko rozumianym życiu społeczno-kulturalnym Słowenii. Podkreślono przy tym rolę języka polskiego w społeczeństwie słoweńskim (w systemie szkolnictwa, polityce, gospodarce, turystyce, kulturze), zwracając uwagę na dziedziny, w których dawni słuchacze lektoratu języka polskiego oraz absolwenci polonistyki wykorzystują nabyte podczas studiów kompetencje.

SŁOWA KLUCZOWE | język polski, lektorat języka polskiego, polonistyka, polsko-słoweńskie kontakty (kulturowe)

* Artykuł jest uzupełnioną polską wersją tekstu słoweńskiego: M. Wtorkowska: *Mesto poljščine v slovenski družbi in izobraževanju*. V: *Poti in stranpoti poučevanja tujih jezikov v Sloveniji*. Ur. T. Balažič Bulc et al. Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, Ljubljana 2019, s. 199–210.

Nauczanie języka polskiego i polonistyka jako nauka o języku, literaturze i kulturze polskiej mają w Słowenii długą i bogatą tradycję¹. Jej początki sięgają drugiej połowy XVIII wieku, żywsze kontakty polsko-słoweńskie rozwijają się przez cały wiek XIX², w roku 1910 owocując utworzeniem Towarzystwa Przyjaciół Narodu Polskiego (Društvo prijateljev poljskega naroda)³, by „v ožjem krogu zbrati ljudi in dati slovenski mladini priložnost, da se uči poljskega jezika” (Lenard, 1911: 1). Towarzystwo to szczególnie aktywnie działało w latach 1932–1936⁴, troszcząc się o umacnianie przyjacielskich, zwłaszcza kulturalnych, więzi między obu narodami, szerząc zainteresowanie językiem, literaturą i kulturą polską, organizując okazjonalne kursy języka polskiego prowadzone przez Słoweńców studiujących bądź działających w Polsce: Vojeslava Molègo⁵, France Vodnika i Tine Debeljaka. Cykl wykładów na temat poezji Młodej Polski, wygłoszony w roku akademickim 1921/1922 przez pierwszego profesora literatur słowiańskich na Uniwersytecie w Lublanie, Ivana Prijatelja (Prijatelj, 1923), oraz obrona polonistycznej dysertacji Debeljaka (1936) w roku 1935 stanowiły załączek słoweńskiej polonistyki na poziomie szkolnictwa wyższego. Wybuch II wojny światowej przerwał obiecujące początki, przede wszystkim współpracę pomiędzy polskimi i słoweńskimi

- 1 O stosunkach polsko-słoweńskich oraz lublańskim lektoracie języka polskiego i polonistyce pisali m.in.: Bożena Ostromęcka-Frączak (1988, 1996, 1998, 2005), Nikolaj Jež (1995, 2009a, 2009b), Maria Wtorkowska (2011a, 2013, 2017), Maria Wtorkowska i Ana Žabkar Šalić (2018).
- 2 Relacje między dwoma poetami romantycznymi, Prešernem i Mickiewiczem, oraz działalność Matiji Čopa w Galicji i Emila Korytki w Krainie badali m.in.: France Kidrič (1978), Rozka Štefan (1955, 1963, 1989a, 1989b), Tone Pretnar (1988, 1998), Marija Stanonik i Nikolaj Jež (1985), Nikolaj Jež (1988, 2019), Bożena Ostromęcka-Frączak (1986, 1988).
- 3 30 kwietnia 1911 roku w Krakowie zostało założone Towarzystwo Przyjaciół Jugosłowian (Društvo prijateljev Jugoslovanov) w odpowiedzi na powstanie podobnego towarzystwa w Słowenii, co świadczy o żywej współpracy między narodami (polskim i słoweńskim) w tamtym czasie (Lenard, 1911: 1).
- 4 Kierował nim wtedy Rudolf Molè (1883–1969), sławista i tłumacz powieści *Ogniem i mieczem* (*Z ognjem in mečem*, 1923) i *Potop* (1926–1928) Henryka Sienkiewicza oraz *Życie i przygody małpki* (*Življenje in prigode male opice*, 1929–1932) Ferdynanda Ossendowskiego.
- 5 5 października 2021 roku na fasadzie budynku Ambasady RP w Lublanie została odsłonięta przez Ambasadora RP dr. Krzysztofa Olendzkiego i Wiceprezydenta Miasta Lublana Aleša Čerina tablica pamiątkowa ku czci Vojeslava Molègo, historyka sztuki, archeologa, poety, pisarza i tłumacza. W październiku 2022 roku w organizacji Ambasady RP i Katedry Polonistyki Instytutu Sławistyki WF UL odbyło się poświęcone mu sympozjum.

intelektualistami, a Towarzystwo Przyjaciół Narodu Polskiego przestało istnieć w 1941 roku (ARS⁶)⁷.

Logiczną kontynuacją ożywionych kontaktów i nową formą podtrzymywania więzi polsko-słoweńskich było ustanowienie w 1947 roku lektoratu języka polskiego w Instytucie Języków i Literatur Słowiańskich (Oddelek za slovenske jezike in knjževnosti) na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu w Lublanie (Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani, dalej WF UL). Pierwszym rodzimym lektorem języka polskiego była Rozka Štefan⁸ (1913–2011), wybitna tłumaczka literatury polskiej, autorka przeglądu historii literatury polskiej *Poljska književnost* (1960) i podręcznika języka polskiego *Učbenik poljskega jezika* napisanego z Władysławem Łaciakiem (1969), laureatka Nagrody im. Antona Sovre (w 2001 roku) – najważniejszego słoweńskiego wyróżnienia za twórczość przekładową. Do 1963 roku lektorat prowadziła sama, a później przy pomocy lektorów delegowanych⁹ z różnych polskich ośrodków uniwersyteckich (Warszawy, Krakowa, Katowic, Łodzi) na podstawie dwustronnych umów o współpracy kulturalnej. Rozka Štefan była nauczycielką kilku pokoleń słoweńskich polonistów, wybitną znawczynią literatury polskiej, tłumaczką *Pana Tadeusza* oraz wielu innych utworów polskich poetów i pisarzy, uhonorowaną najwyższymi polskimi, słoweńskimi i jugosłowiańskimi odznaczeniami. W 1977 roku funkcję lektora języka polskiego, a następnie wykładowcy i starszego wykładowcy przejął jej uczeń, Nikolaj Jež¹⁰ (przy stałym wsparciu lektorów z Polski¹¹), podobnie jak ona laureat Nagrody im. Antona Sovre za tłumaczenia prozy Gombrowicza i Kapuścińskiego (w 2000 roku), wielokrotnie odznaczany również za szerzenie kultury polskiej. Lektorat języka polskiego (tak jak lektoraty języka czeskiego i słowackiego) współistniał wtedy w ramach Instytutu Języków i Literatur Słowiańskich ze słowenistyką i cieszył się dużą

6 ARS = Arhiv Republike Slovenije (Republika Slovenija, Ministerstvo za kulturo). <http://arsq.gov.si/Query/deskriptordetail.aspx?ID=24415> [dostęp: 10.03.2020].

7 W 1997 roku powstało Towarzystwo Przyjaźni Słoweńsko-Polskiej (Društvo slovensko-poljskega prijateljstva) z siedzibą w Lublanie, którego przewodniczącym jest pediatra Janusz Klim.

8 O Rozce Štefan pisali dotychczas: Jože Koruza (1973), Nikolaj Jež (1983, 1993, 1999), Anna Muszyńska (2009), Bożena Ostromęcka-Frączak (2011), Bożena Tokarz (2011), Maria Wtorkowska (2011b), Maria Wtorkowska i Ana Žabkar Šalić (2018).

9 W tym czasie byli to: Władysław Kupiszewski (1963–1965), Władysław Lubaś (1965–1966), Władysław Łaciak (1966–1969), Eugeniusz Czapplewicz (1969–1971), Kazimierz Woźniak (1971–1976) i Urszula Kowalska (1976–1979).

10 Przegląd kariery naukowej Nikolaja Jeża został przedstawiony m.in. w artykule Any Žabkar Šalić (2018).

11 W czasie kierowania lektoratem przez Nikolaja Jeża byli to: Zofia Adamczyk (1979–1983), Bożena Ostromęcka-Frączak (1983–1991), Joanna Sławińska (1991–1999) i Maria Wtorkowska (1999–2005).

popularnością wśród słoweńskich studentów WF UL. Po podziale Instytutu Języków i Literatur Słowiańskich na Instytut Słowenistyki (Oddelek za slovenistiko) i Instytut Sławistyki (Oddelek za slavistiko) lektoraty języka polskiego, czeskiego, słowackiego i bułgarskiego weszły w skład Instytutu Sławistyki obok trzech kierunków studiów: słowiańskiego językoznawstwa porównawczego (primerjalno slovansko jezikoslovje), języka i literatury rosyjskiej (ruski jezik in književnost), języka i literatury chorwackiej, serbskiej, macedońskiej (hrvaški, srbski, makedonski jezik in književnosti). Na lektorat uczęszczali nie tylko studenci sławistyki i słowenistyki, dla których był on przedmiotem fakultatywnym, ale także inni studenci i pracownicy WF UL, obcokrajowcy studiujący w Lublanie w ramach międzynarodowych wymian stypendialnych, chętni spoza uczelni, m.in. dzieci przedstawicieli słoweńskiej Polonii oraz Słoweńcy, którzy z różnych, głównie sentymentalnych względów pragnęli poznać język polski. Lektorat pełnił różnorakie funkcje. Wybierający go studenci uczyli się języka polskiego, zdobywali wiedzę o polskiej literaturze, kulturze i historii, byli motywowani przez lektorów do tłumaczeń, mogli też wyjeżdżać do Polski na kursy języka, literatury i kultury polskiej w ramach szkół letnich.

Nikolaj Jež, który prowadził lektorat i jednocześnie tłumaczył dzieła literatury polskiej na język słoweński, podjął starania, aby na WF UL polonistyka zaistniała jako samodzielny kierunek studiów. Przełomowym wydarzeniem dla rozwoju lublańskiej sławistyki było utworzenie Jednostki Języków i Literatur Zachodniosłowiańskich (Enota za zahodnoslovanske jezike in književnosti) z trzema katedrami: Katedrą Języka i Literatury Czeskiej (Katedra za češki jezik in književnost), Katedrą Języka i Literatury Polskiej (Katedra za poljski jezik in književnost) i Katedrą Języka i Literatury Słowackiej (Katedra za slovaški jezik in književnost). W roku akademickim 2004/2005, w następstwie decyzji słoweńskiego Ministerstwa Szkolnictwa Wyższego o powstaniu bohemistyki, polonistyki i słowacystyki jako odrębnych kierunków studiów, na WF UL po raz pierwszy przeprowadzono rekrutację na te kierunki. Uroczyste otwarcie nowych katedr i nowych kierunków studiów odbyło się 7 października 2004 roku¹².

Program polonistyki, podobnie jak wcześniej lektorat, pozostawiał praktykę językową w gestii obu lektorów: rodzimego i zagranicznego¹³. Pierwszy dwukierunkowy, niepedagogiczny program tych studiów na lublańskiej

12 Wzięli w nim udział m.in.: były prezydent Słowenii Milan Kučan, ambasadorowie Czech, Polski i Słowacji oraz liczni goście z uniwersytetów Europy Środkowej.

13 Od początku polonistyki jako kierunku studiów (poljski jezik in književnost; polonistika) lektorkami zagranicznymi były: Agata Kruszc (2005–2008), Maria Magdalena Nowakowska (2008–2013), Maria Waclawek (2013–2020) i obecna lektorka Marta Nowak (2020–).

uczelni, noszący nazwę: język i literatura polska (poljski jezik in književnost), powstał jako czteroletni program studiów dyplomowych i jako taki realizowany był do roku akademickiego 2011/2012, czyli do przeprowadzenia reformy bolońskiej. Na jego zasadach naukę ukończyło łącznie pięć kolejnych roczników studentów (2004/2005–2008/2009)¹⁴.

Język polski pojawił się też na innej słoweńskiej uczelni. Od 2002 do 2005 roku lektorat języka polskiego na studiach dziennych i zaocznych w Instytucie Języków i Literatur Słowiańskich na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu w Mariborze¹⁵ prowadziła Maria Wtorkowska, ówczesna lektorka języka polskiego z lublańskiego WF (2002/2003–2004/2005). Potem jej funkcję przejął Marcin Baniowski (2005/2006–2008/2009), a po nim Agata Głaz (2009/2010–2013/2014). W Słowenii istnieją jeszcze dwie uczelnie: Uniwersytet Przymorza w Koprze (Univerza na Primorskem) i Uniwersytet w Nowej Goricy (Univerza v Novi Gorici), jednak nie ma tam możliwości nauki języka polskiego.

Od roku akademickiego 2009/2010 Instytut Sławistyki Uniwersytetu w Lublanie, dostosowując się do europejskich standardów kształcenia akademickiego, jakie niesie ze sobą tzw. proces boloński, zamiast czteroletnich studiów stacjonarnych uruchomił trzyletnie studia licencjackie, a od 2012/2013 ich kontynuację – dwuletnie studia magisterskie. Studia licencjackie oparte są na dwukierunkowym niepedagogicznym programie: polonistyka 1. stopnia (polonistika 1. stopnje).

W związku z tym, że w ramach studiów dwukierunkowych studenci coraz częściej wybierali dwa języki zachodniosłowiańskie, w roku akademickim 2010/2011 po raz pierwszy odbyła się rekrutacja na nowe jednokierunkowe studia zachodniosłowiańskie (Zahodnoslovanski študiji). Studenci tego kierunku mogli wybrać dwa języki zachodniosłowiańskie w dowolnych kombinacjach. Program ten po pięciu latach (2010/2011–2014/2015) z powodu racjonalizacji studiów na WF UL nie został poddany ponownej akredytacji.

W ramach dwukierunkowych studiów magisterskich student programu polonistycznego może kontynuować naukę na kierunku niepedagogicznym lub pedagogicznym. W pierwszej wersji programu student mógł wybierać między dwoma modułami – językoznawstwem (jezikoslovje) lub literaturą, historią i kulturą (književnost, zgodovina in kultura), które zostały zlikwidowane w roku akademickim 2015/2016, co doprowadziło do ujednoczenia programu.

14 W ciągu tych sześciu lat, od 2004 roku, na lublańską polonistykę zostało przyjętych 238 studentów.

15 Do 2005 roku był to Wydział Pedagogiczny (Pedagoška fakulteta Univerze v Mariboru), który został przekształcony w Wydział Filozoficzny (Filozofska fakulteta Univerze v Mariboru).

Powstanie polonistyki, bohemistyki i słowacystyki na WF UL oraz długoletnie kontakty naukowe tego wydziału z Wydziałem Filologicznym Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie, Wydziałem Filozoficznym Uniwersytetu Karola w Pradze i Wydziałem Filozoficznym Uniwersytetu Komeńskiego w Bratysławie przyczyniły się do powstania projektu „Kvadriterała”. W obrębie tego projektu z inicjatywy Jeża, pełniącego wówczas funkcję prodziekana, dla wszystkich czterech wymienionych wydziałów powstał jednokierunkowy program: studia środkowoeuropejskie (Srednjeevropske študije), umożliwiający studentom tych uniwersytetów studia na wymienionych uczelniach i uzyskanie ujednoliconego dyplomu.

Uczący się języka polskiego na Uniwersytecie w Lublanie mogą korzystać z różnego rodzaju wyjazdów stypendialnych (semestralnych i rocznych) oraz brać udział w szkołach letnich. Lublańska polonistyka współpracuje z wieloma zagranicznymi uczelniami, a to potencjalnie zapewnia każdemu studentowi przynajmniej jeden wyjazd na stypendium do Polski, bądź w ramach porozumień bilateralnych, bądź w ramach programów Erasmus+ i CEEPUS. Osoby studiujące dwa kierunki mają możliwość pobytu stypendialnego w dwu krajach, co pozwala im równocześnie zdobywać wiedzę w tym zakresie, porównywać różne metody nauczania czy badania. Wpływa to na rosnące zainteresowanie studentów komparatystycznymi pracami licencjackimi i magisterskimi. Wymiany cieszą się dużą popularnością wśród studentów, ponieważ umożliwiają im bezpośredni kontakt z językiem, kulturą i życiem codziennym w Polsce. Uczestniczą w nich oni na początku studiów, aby poznać język polski, później w celu pogłębienia znajomości języka, a pod koniec studiów w celu jego doskonalenia i zbierania materiałów do pracy licencjackiej, magisterskiej czy doktorskiej oraz konsultacji z polskimi profesorami.

Katedra utrzymuje kontakt ze studentami także po ukończeniu przez nich studiów¹⁶. Absolwenci polonistyki są tłumaczami (sądowymi, technicznymi i tłumaczami literatury), pracują w słoweńskich lub polskich firmach, a część wybiera karierę naukową. Wielu studentów już w czasie studiów, w ramach różnych stypendiów znajduje pracę w Polsce i decyduje się na dalsze życie (czasowo lub na stałe) w naszej ojczyźnie. Są zatrudniani w różnych gałęziach gospodarki, m.in. w międzynarodowych firmach z przedstawicielstwami w Polsce (np. Sitel Polska Sp. z o.o., Cognizant Technology Solutions Poland Sp. z o.o.), gdzie zajmują się głównie tłumaczeniami, lub w ambasadach (absolwentka polonistyki pracuje w Ambasadzie RP w Lublanie, a student tego kie-

16 Na Wydziale Filozoficznym działa Klub Absolwentów (Klub alumnov), którego cele są następujące: pomoc w nawiązywaniu kontaktów z kolegami ze studiów, wsparcie dla młodszych roczników studentów, szerzenie możliwości zatrudniania absolwentów WF UL.

runku w Ambasadzie Republiki Słowenii w Warszawie). Absolwenci polonistyki są poetami i/lub tłumaczami, pośrednikami polskiej literatury i kultury¹⁷ (np. słuchacze lektoratu języka polskiego: Jana Unuk, Tatjana Jamnik, Klemen Pisk, Primož Čučnik, absolwenci polonistyki: Staša Pavlović, Petra Meterc, Tina Podržaj¹⁸). Warto wspomnieć o tych absolwentach polonistyki, którzy zdecydowali się kontynuować swoje zainteresowania badawcze w ramach studiów doktoranckich¹⁹. Absolwenci polonistyki lub lektoratu języka polskiego: Janja Vollmajer, Mateja Gojkošek i Boris Kern, byli także lektorami języka słoweńskiego na Uniwersytecie Łódzkim²⁰.

Katedra Polonistyki we współpracy z Ambasadą Rzeczypospolitej Polskiej w Lublanie²¹ przygotowuje spotkania literackie i naukowe. Z dotychczasowych

17 Na słoweńskim rynku wydawniczym każdego roku ukazuje się od czterech do pięciu tłumaczeń literatury polskiej, dzięki czemu w ciągu ostatnich dziesięciu lat wydano ponad pięćdziesiąt tytułów głównie współczesnych autorów, np. w 2014: Franczaka, Huellego, Myśliwskiego, Lema, Szymborskiej, Tokarczuk; w 2015 i 2016 m.in.: Lema, Piwowskiego, Schilling, Szczypiorskiego, Tulli, Twardocha; w 2017 m.in.: Bator, Karpowicza, Schulza, Tokarczuk, Tulli; w 2018, oprócz głośnej powieści Joanny Bator *Ciemno, prawie noc* (*Temno, skoraj noč*) i drugiego przekładu prozy pisarza młodszego pokolenia Jerzego Franczaka *Da capo*, także dwa tomiki poezji (Kielar, Świrszczyńskiej); w 2019 roku zbiór poezji *Pan Cogito* (*Gospod Cogito*) Herberta i powieść Ostachowicza *Noc żywych Żydów* (*Noč živih Židov*); w 2020 m.in.: Herberta, Karpowicza, Kochanowskiego, Szczypiorskiego, Tokarczuk; w 2021 m.in.: Dukaja, Klimki-Dobrzanieckiego, Lebdy, Lipińskiej, Miłosza, Mroźka, Stasiuka; w 2022 m.in.: Bator, Kwiatkowskiego, Lipińskiej, Sapkowskiego, Spiegel, Stasiuka, Tokarczuk; w 2023 m.in.: Małkowskiego, Sapkowskiego, Szymborskiej.

18 Nasza absolwentka, która została tłumaczką przysięgłą, uczestniczyła w pierwszym szkoleniu dla tłumaczy sądowych (Strokovno izpopolnjevanje tolmačev za sodišča in urade, TOLM), zorganizowanym na WF UL w ramach szkoleń CPI (Center za pedagoško izobraževanje, Centrum Szkoleń Pedagogicznych). Szkolenie odbywało się od października 2018 do marca 2019 roku. Wzięło w nim udział 21 uczestników posługujących się 10 różnymi językami, m.in. chorwackim, polskim, rosyjskim, ukraińskim. Więcej o programie: http://www.ff.uni-lj.si/dejavnosti/Center_za_pedagoško_izobraževanje/Programi_za_izpopolnjevanje/TOLM [dostęp: 10.03.2020].

19 Lidija Rezoničnik, która od 2018 roku pracuje w Katedrze Polonistyki; Mojca Kumin Horvat, Januška Gostenčnik, Domen Krvina, Boris Kern – zatrudnieni w Instytucie Języka Słoweńskiego im. Frana Ramovša przy Centrum Naukowo-Badawczym Słoweńskiej Akademii Nauk i Sztuk; Marija Sotnikova Štravs, doktoranci: Ana Žabkar Šalić, Janž Snoj i Tina Podržaj, która w 2023 roku dołączyła do kadry lublańskich polonistów (w Słowenii), Pia Šlogar (w Polsce).

20 Lektorki (polska w Słowenii i słoweńska w Polsce) podejmują współpracę w celu nawiązania kontaktów lub pogłębiania więzi między polskimi i słoweńskimi studentami; obecnie słoweńscy studenci lublańskiej polonistyki korespondują z katowickimi słowenistami.

21 Rezultatem dobrej współpracy między Polską i Słowenią było m.in. odsłonięcie na wzgórzu Sabotin obelisku upamiętniającego Polaków – żołnierzy armii austro-

przedsięwzięć o takim charakterze warto wymienić choćby: uroczyste sympozjum „Czesław Miłosz – świadek wieku” (maj 2012), zorganizowane z okazji Roku Miłosza, w stulecie jego urodzin²²; sympozjum i wystawę z okazji 200. rocznicy urodzin polskiego zesłańca, poety i etnografa Emila Korytki (listopad 2013)²³; spotkania poetyckie poświęcone twórczości Wisławy Szymborskiej (Maribor, czerwiec 2014; Radovljica, maj 2015; Lublana, kwiecień 2018); Narodowe Czytanie (Lublana, listopad 2016; Celje, październik 2019; Lublana, grudzień 2020; Trzič, listopad 2021; Lublana, listopad 2022); uroczystość z okazji jubileuszu Nikolaja Jeża oraz 70. lat nauczania języka polskiego na Uniwersytecie w Lublanie (październik 2018)²⁴; wystawę w holu słoweńskiego parlamentu z okazji 180. rocznicy śmierci Emila Korytki²⁵ (czerwiec 2019)²⁶. Na WF UL pod patronatem tutejszej Ambasady Rzeczypospolitej Polskiej trzykrotnie (2010, 2011, 2012) przeprowadzono egzaminy certyfikatowe z języka polskiego jako

-węgierskiej, którzy walczyli i polegli w latach 1915–1917 na froncie nad Sočą. W uroczystości, która odbyła się 22 marca 2018 roku, wzięli udział: ówczesny marszałek Senatu RP Stanisław Karczewski i jego słoweński odpowiednik Alojz Kovšca oraz burmistrz Novej Goricy Matej Arčon. 11 września 2014 roku w przejściu im. Chopina (Chopinov prehod) pod placem Kongresowym w Lublanie uroczystego odsłonięcia popiersia słynnego polskiego kompozytora dokonali ówczesny Ambasador RP w Słowenii Cezary Król i burmistrz Lublany Zoran Jankovič.

- 22 Ważnym punktem sympozjum było ogłoszenie wyników konkursu przekładowego skierowanego do osób młodych – na tłumaczenie *Wstępu do Traktatu poetyckiego* Miłosza.
- 23 Pomysłodawczyni wystawy, Marzena Krajewska (ówczesna konsul Ambasady RP w Lublanie), była inicjatorką ufundowania tablicy pamiątkowej ku czci Emila Korytki, odsłoniętej 4 czerwca 2014 roku na placu Kongresowym w Lublanie, oraz zorganizowania wystawy okolicznościowej poświęconej jego dziedzictwu. Korytko jest pochowany na lublańskiej nekropolii Navje, w Lublanie istnieje również ulica jego imienia (Korytkova ulica).
- 24 Z okazji jubileuszu w cyklu „Slavica Slovenica” wydano tom *Sedemdeset let poučevanja poljskega jezika v Ljubljani, posvečeno Nikolaju Ježu* oraz przygotowano wystawę przekładów Nikolaja Jeża pt. „Nikolaj Jež – predavatelj, prevajalec in posrednik poljske književnosti”.
- 25 Podczas uroczystego otwarcia wystawy (przy jej organizacji współpracowały: Ambasada RP, NUK Lublana i WF UL), w 180. rocznicę śmierci Korytki, Nikolaj Jež przybliżył rolę, jaką ten polski działacz odegrał w słoweńskiej historii kultury (<http://www.ds-rs.si/?q=novice/otvoritev-razstave-o-emilu-korytku>; <http://www.ds-rs.si/?q=novice/otvoritev-razstave-o-emilu-korytku> [dostęp: 11.03.2020]).
- 26 W ceremonii wzięli udział Prezydent Słowenii Borut Pahor i Prezydent Polski Andrzej Duda w towarzystwie Przewodniczącego Izby Wyższej Słoweńskiego Parlamentu Alojza Kovšcy i Przewodniczącego Zgromadzenia Narodowego Dejana Židana oraz Ministra Spraw Zagranicznych Polski Jacka Czaputowicza i Szefa Gabinetu Prezydenta RP Krzysztofa Szczerskiego.

obcego²⁷ oraz wydano przekłady polskich wierszy dla dzieci *Kaj sončece vidi. Poljske otroške pesmi v prevodu študentov ljubljanske polonistike*, które przygotowali studenci lublańskiej polonistyki na zajęciach przekładowych (Lublana 2014; dodruk 2018). W ofercie Centrum Szkoleń Pedagogicznych WF UL (CPI FF UL) znajdują się także kursy języka polskiego dla kandydatów spoza wydziału, prowadzone przez naszych absolwentów, z możliwością zdawania egzaminu ze znajomości języka polskiego, oraz Letnie Szkoły Języków Obcych dla osób, które chciałyby uczyć się wybranych języków, w tym polskiego. W maju 2019 roku z inicjatywy Polaków na stałe lub czasowo mieszkających w Słowenii rozpoczęły się warsztaty języka polskiego i wiedzy o Polsce (edycje wiosenne i jesienne) dla dzieci słoweńskiej Polonii; zajęcia te organizuje Ambasada RP w Lublanie przy wsparciu polskiego Ministerstwa Spraw Zagranicznych, a prowadzą je pracownicy Katedry Polonistyki. Latem 2019 roku założone przez rodzinę polsko-słoweńską Towarzystwo Sportowe „Pajki”, pod patronatem Senatu Rzeczypospolitej Polskiej, Fundacji „Wolność i Demokracja” oraz Ambasady Rzeczypospolitej Polskiej w Lublanie, w miejscowości Planina pri Jezeru przygotowało obóz dla dzieci i młodzieży, których wspólnym doświadczeniem jest życie na styku dwóch kultur i języków. Młodzi uczestnicy podczas górskich wędrówek – najbardziej rozpowszechnionego w Słowenii rodzaju aktywności w wolnym czasie²⁸, mogli pogłębiać znajomość języka polskiego oraz polskiej kultury i historii w formie zabawy²⁹. Promocja polszczyzny odbywa się również w szkołach podstawowych i średnich, m.in. w ramach Europejskiego Dnia Języków. W specjalnych pokazowych lekcjach języka polskiego uczestniczyli dotychczas uczniowie szkół podstawowych w Kranju, Vrhnice, Grosuplju i Škofljicy.

Poloniści biorą też udział we wspólnych przedsięwzięciach kierunków: bohemistyki, polonistyki i słowaczystyki. Co roku organizowane są: wieczór bożonarodzeniowy, konkurs przekładowy z języka czeskiego, polskiego i słowackiego (dotychczas przeprowadzono 12 edycji konkursu, ostatnią pod hasłem „Blaski i cienie młodości”), wieczory filmowe – projekcje czeskich, polskich i słowackich filmów tłumaczonych przez studentów w trakcie zajęć przekładowych, spotkania z pisarzami i poetami oraz ich tłumaczami³⁰, wycieczki do Czech, Polski i Słowacji, gościnne wizyty profesorów z czeskich, polskich

27 Łącznie przystąpiły do nich 42 osoby.

28 Por. artykuł na temat sposobów spędzania wolnego czasu przez Słoweńców: Waclawek, Wtorkowska (2017).

29 Podobny obóz został zorganizowany w październiku 2022 roku w miejscowości Paški Kozjak, a tegoroczny miał miejsce we wrześniu w miejscowości Zgornje Gorje.

30 W marcu 2019 roku odbył się wieczór literacki z laureatką Nagrody Nobla i Nagrody Bookera, Olgą Tokarczuk, oraz tłumaczką jej utworów na język słoweński, Janą

i słowackich ośrodków akademickich, wystawy okolicznościowe. Poloniści przedstawiają swoje osiągnięcia na odbywającym się corocznie na sławistyce i słowenistyce, ukierunkowanym tematycznie wieczorze słowiańskim, który w tym roku poświęcony był relacjom między człowiekiem i zwierzęciem we współczesnej poezji słowiańskiej („Človek živali in žival človeku v sodobni slovenski poeziji”)³¹, oraz na Targach Książki Akademickiej Liber.ac (maj 2012, maj 2017, maj 2020–2023).

Ważnym wspólnym projektem Jednostki Sławistyki Zachodniej (nowa nazwa Jednostki Języków i Literatur Zachodniosłowiańskich) była organizacja międzynarodowej konferencji naukowej „Indywidualna i zbiorowa dwujęzyczność” (Individualni in kolektivni bilingvizem), która odbyła się w dniach 20–22 października 2011 roku w ramach cyklu „Spotkania słowiańskie”. W konferencji oprócz profesorów ze Słowenii uczestniczyli także przedstawiciele uniwersytetów partnerskich z Czech, Polski i Słowacji oraz innych ośrodków akademickich, łącznie z jedenastu krajów Europy Środkowej. 14 maja 2015 roku, z okazji dziesięciolecia powstania bohemistyki, polonistyki i słowacystyki na WF UL Jednostka Sławistyki Zachodniej we współpracy z ambasadami Czech, Polski i Słowacji w Lublanie przygotowała międzynarodowe sympozjum jubileuszowe „Języki zachodniosłowiańskie w czasie i przestrzeni – wizje rozwoju” (Zahodnoslovanski jeziki v času in družbi – razvojne vizije). Głównym tematem sympozjum była rola studiów zachodniosłowiańskich w szerszym regionie Europy Środkowej. Podczas dyskusji przy okrągłym stole na temat znaczenia badań nad zachodniosłowiańskimi językami, literaturami i kulturami w Słowenii przedstawiono niektóre nowe koncepcje badawcze w tej dziedzinie. Celem okrągłego stołu była również dyskusja i refleksja nad znaczeniem studiów zachodniosłowiańskich w Słowenii, a zwłaszcza podkreślenie, że wzbogaciły one nie tylko naukowy potencjał WF UL, ale także przestrzeń słowiańskiej kultury. Zaproszeni do debaty profesorowie, przedstawiciele ministerstw i ośrodków akademickich ze Słowenii, Słowacji, z Czech i Polski, studenci i doktoranci polonistyki mówili o zaletach i wadach studiów sławistycznych, zastanawiali się nad możliwymi kierunkami ich rozwoju. Wychodząc naprzeciw oczekiwaniom nowych roczników studentów, pracownicy Jednostki

Unuk, wcześniej m.in. z Ignacym Karpowiczem, Jerzym Franczakiem, Joanną Bator, Bronką Nowicką, Adamem Zagajewskim.

31 Wcześniejsze tematy to m.in.: słowiańskie mity i legendy, gościnność Słowian, humor narodów słowiańskich, słowiańskie utwory ludowe w nowym wydaniu, przekłady studentów z języków słowiańskich (2017), promocyjne filmiki programów studyjnych *Študent slavistike sem!* (2018), *Awangarda u Słowian* (2019), *Śladami słowiańskich miast w literaturze, architekturze i historii* (2021), *Miłość jest miłością jest miłością* (2022).

Slawistykę Zachodniej co roku organizują dla nich spotkania, na których wyrażają oni swoje opinie na temat programów studiów i ich realizacji. Sugestie studentów są zawsze brane pod uwagę przy wprowadzaniu zmian programów studiów i uaktualnianiu sylabusów.

Polska jako szybko rozwijające się państwo i kraj członkowski Unii Europejskiej, z populacją dwudziestokrotnie większą niż liczba mieszkańców Słowenii, jest jej ważnym partnerem gospodarczym³². Oferuje wiele wciąż niewykorzystanych możliwości w różnych gałęziach gospodarki, nie tylko w wymianie gospodarczej, ale także w sferze obustronnych inwestycji gospodarczych. Wspólne członkostwo w UE Polski i Słowenii stwarza perspektywę stosunków gospodarczych również w przyszłości.

Polska stała się drugą ojczyzną dla wielu słoweńskich artystów i ludzi kultury, np. dla młodego filmowca Mitji Okorna, który sam o sobie mówi, że jest „polskim reżyserem urodzonym w Słowenii”, czy dla tancerki Janji Lesar, która właśnie w Polsce realizuje swoje taneczne pasje. Nierzadko również Polacy znajdują swój dom w Słowenii; są wśród nich muzycy: sopranistka Izabela Kniaż oraz saksofonistki: Weronika Partyka i Joanna Blejwas, malarki: Marysia Szmatuła Černe i Joanna Zajac Slapničar, ilustratorka Kasia Rižnar, choreografka i tancerka Magdalena Reiter. Jako nuncjusz apostolski w Słowenii w latach 2011–2018 działał polski arcybiskup Juliusz Janusz.

Polacy do niedawna na ogół nie mogli pochwalić się bogatą wiedzą na temat Słowenii i Słoweńców. Przyczyn takiego stanu rzeczy można doszukiwać się w odległości geograficznej, dysproporcji terytorialnej obu krajów, a przede wszystkim w historii narodu słoweńskiego – wielowiekowa zależność od innych państw sprawiła, że Słowenia jest stosunkowo młodym bytem państwowym, który pojawił się na mapie politycznej Europy dopiero w ostatnim dziesięcioleciu XX wieku. Niezbyt liczne kontakty polsko-słoweńskie mogły wynikać również z obustronnie słabo rozwiniętej turystyki. Słoweńcy stosunkowo rzadko wybierają nasz kraj na miejsce swoich urlopów. Podobnie Polacy zwykle nie spędzają wakacji w Słowenii, kojarzonej przez nich z wysokimi cenami, niewielkim dostępem do morza, i przez to postrzeganej wyłącznie jako kraj tranzytowy w drodze do Chorwacji (Wrocławek, Wtorkowska, 2018: 272). Na szczęście teraz to się zmienia – coraz więcej polskich turystów odwiedza Słowenię, która zachwyca pięknem natury w niezwykle zróżnicowanym krajobrazie pomiędzy Kotliną Panońską, Alpami i basenem Morza Śródziemnego. Do niedawna słoweńscy turyści chętniej podróżowali do bliżej położonych Czech i Słowacji. Jeśli docierali do Polski, były to raczej regiony południowe. Obecnie w ofertach agencji turystycznych i prywatnych planach

32 https://lubiana.msz.gov.pl/sl/informacje/poljsko_gospodarstvo/ [dostęp: 11.03.2020].

podróże do Polski rozkładane są na raty, zaś turystom oprócz krajobrazowych atrakcji (Tatry na południu, wybrzeże Bałtyku na północy, a pomiędzy nimi Kraina Wielkich Jezior) proponuje się zwiedzanie przede wszystkim zabytków polskich regionów, z głównymi przystankami w ośrodkach historycznych (Kraków, Oświęcim, Warszawa i Gdańsk) i/lub w miejscach pielgrzymek (m.in. Częstochowa, Licheń, Łagiewniki, Kalwaria Zebrzydowska, Wadowice). Przy tym dla obu stron coraz ważniejszym czynnikiem promocji turystycznej staje się ożywianie więzi historycznych sięgających średniowiecznych pokrewnieństw między panującymi dynastiami dawnej Europy Środkowej, ojczyzny Polaków i Słowenów.

Polska, która leży w sercu Europy, gdzie kiedyś krzyżowały się starożytne traktory handlowe, jest dziś węzłem komunikacyjnym między północą a południem, wschodem i zachodem tego kontynentu, dlatego staramy się, aby wraz ze swoim bogatym językiem zagościła także w sercach Europejczyków, m.in. Słowenów. Zarówno studia środkowoeuropejskie, jak i programy polonistyczne stanowią atrakcyjną propozycję dydaktyczną lublańskiej slawistyki, z której korzystają nie tylko studenci słoweńscy (choć głównie dla nich jest przeznaczona), ale coraz częściej również studenci z innych krajów słowiańskich. Pracownicy lublańskiej polonistyki poprzez swoją działalność naukowo-badawczo-dydaktyczną wprowadzają studentów w polską przestrzeń społeczną i przybliżają im osiągnięcia polskiej kultury, Polakom zaś otwierają drzwi do szeroko rozumianej przestrzeni kultury słoweńskiej. Każdy program studiów wymaga wykształconej kadry, dobrze opracowanego programu i dostępu do wysokiej jakości materiałów. Z całą pewnością istotą i sensem każdego programu są jednak samodzielni, zmotywowani studenci, otwarci na wiedzę i gotowi z jednej strony zmierzyć się z wyzwaniem dzisiejszego świata, a z drugiej wykorzystać możliwości, jakie im on oferuje. Do tej pory lublańska polonistyka przyciągnęła wielu takich studentów. Wierzymy, że nie zabraknie ich również w przyszłości.

Literatura

- Debeljak T., 1936: *Reymontovi »Kmetje« v luči književne kritike: inauguralna disertacija*. Papirnica Vera Remec, Ljubljana.
- Jež N., 1983: *Življenjski jubilej Rozke Štefanove*. „Jezik in slovstvo”, št. 29 (2–3), s. 103–104.
- Jež N., 1988: *Emil Korytko and Kopitar*. „Etnološka stičišča”, št. 1, s. 29–32.
- Jež N., 1993: *Ob osemdesetletnici Rozke Štefan*. „Jezik in slovstvo”, št. 39 (7–8), s. 329–331.

- Jež N., 1995: *Polonistika. Enciklopedija Slovenije*. Zv. 9. Mladinska knjiga, Ljubljana, s. 123–124.
- Jež N., 1999: *Prevajalka Rozka Štefanova*. V: *Prevod uglasbenih besedil. Prevod trubadurske lirike*. 24. prevajalski zbornik. Ur. T. Smolej. Društvo slovenskih književnih prevajalcev, Ljubljana, s. 176–190.
- Jež N., 2009a: *Oddelek za slavistiko*. V: *Zbornik Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani 1919–2009*. Ur. V. Bucik et al. Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, Ljubljana, s. 397–406.
- Jež N., 2009b: *Lovorov venec zmage in žalost zmagoslavja: Tine Debeljak in slovenska polonistika v diaspori*. V: K. Wierzyński: *Olimpijski venec. Gradivo za bibliografijo Tineta Debeljaka*. Muzejsko društvo, Knjižnica Ivana Tavčarja, Škofja Loka, s. 73–98.
- Jež N., 2019: *Podoba Emila Korytka v slovenski kulturni zgodovini*. V: *V iskanju zgodbe Poljaka v izgnanstvu: Emil Korytko (1813–1839) v Ljubljani*. Zbornik referatov in razprav št. 2/2019. Ur. B. Plachtej, M. Faletič. Državni svet Republike Slovenije, Ljubljana, s. 13–18.
- Kidrič F., 1978: *Paberki o Korytku in dobi njegovega delovanja v Ljubljani*. Izbrani spisi. Druga knjiga. SAZU, Ljubljana, s. 113–146.
- Koruza J., 1973: *Rozka Štefan ob šestdesetem letu*. „Jezik in slovstvo”, št. 19 (1–2), s. 58–60.
- Lenard L., 1911: *Nastanek in pomen krakovskih dni*. „Slovenec: političen list za slovenski narod”, št. 39/106, s. 1.
- Muszyńska A., 2009: „Polskość” w słoweńskich przekładach Rozki Štefan. „Przekłady Literatur Słowiańskich”, t. 1, cz. 1, s. 242–261.
- Ostromięcka-Frączak B., 1986: *Iz našega književnega izročila: poljski izgnanec Emil Korytko in slovenski pesnik Francè Prešeren*. „Celovski zvon: vseslovenska revija za leposlovje, kritiko, kulturna, družbena in verska vprašanja”, št. 4 (11), s. 30–36.
- Ostromięcka-Frączak B., 1988: *Czterdziestolecie lektoratu języka polskiego na tle kontaktów polsko-słoweńskich*. „Poradnik Językowy”, nr 7, s. 518–523.
- Ostromięcka-Frączak B., 1996: *Lektorat języka polskiego w Lublanie i jego współpracownicy*. „Acta Universitatis Lodziensis. Kształcenie Polonistyczne Cudzoziemców”, nr 6, s. 93–98.
- Ostromięcka-Frączak B., 1998: *Promocja języka i kultury polskiej w Słowenii. Rys historyczny*. W: *Promocja języka i kultury polskiej w świecie*. Red. J. Mazur. Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin, s. 165–173.
- Ostromięcka-Frączak B., 2005: *Tradycja sięgająca XV wieku. Polonistyka na Uniwersytecie w Lublanie, słowenistyka na Uniwersytecie Łódzkim*. „Kronika. Pismo Uniwersytetu Łódzkiego”, nr 90/1, s. 5.

- Ostromęcka-Frączak B., 2011: *Nestorka polonistyki słoweńskiej – Rozka Štefan (1913–2011)*. „Poradnik Językowy”, nr 5, s. 106–117.
- Pretnar T., 1988: *Mickiewicz i Prešeren: ze studiów nad polskim i słoweńskim wierszem romantycznym*. Doktorska disertacja, Instytut Badań Literackich Polskiej Akademii Nauk, Warszawa.
- Pretnar T., 1998: *Prešeren in Mickiewicz: o slovenskem in poljskem romantičnem verzu*. Tłum. M. Pavičić I.–V. poglavje, N. Jež VI.–X. poglavje in uvod. Slovenska matica, Ljubljana.
- Prijatelj I., 1923: *Poezija »Mlade Poljske«*. „Ljubljanski zvon”, št. 43 (1–5), s. 16–25, 83–94, 147–157, 210–219, 268–278.
- Poljska – v srcu Evrope*. „Dnevnik”. Oglasna priloga. Sobota, 10.11.2018, s. 37–48.
- Stanonik M., Jež N., 1985: *Nekaj folklornih zapiskov iz zapuščine Emila Korytka v NUK*. „Traditiones”, št. 14, s. 109–122.
- Štefan R., 1955: *Mickiewicz in Čop*. „Naša sodobnost” 3, št. 11/12, s. 983–992.
- Štefan R., 1960: *Poljska književnost*. DZS, Ljubljana.
- Štefan R., 1963: *Prešeren in Mickiewicz*. „Slavistična revija”, št. 14 (1–4), s. 181–189.
- Štefan R., 1989a: *Matija Čop in poljska romantika*. V: *Čopovi galicijski dopisniki, (Korespondence pomembnih Slovencev, 9)*. Ur. R. Štefan, N. Jež. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Ljubljana, s. 7–57.
- Štefan R., 1989b: *Nov prispevek k duhovni podobi Matije Čopa: v zvezi s poljsko romantiko*. „Delo”, 20. aprila 1989, 31, št. 92, s. 15.
- Štefan R., Łaciak W., 1969: *Učbenik poljskega jezika*. DZS, Ljubljana.
- Tokarz B., 2011: *Wspomnienie o Rozce Štefan (1913–2011)*. „Przekłady Literatur Słowiańskich”, t. 2, cz. 1, s. 7–12.
- Wacławek M., Wtorkowska M., 2017: *Słoweńców spędzanie wolnego czasu – w kręgu badań językowo-kulturowych stereotypów*. W: *Słowiańszczyzna dawniej i dziś – język, literatura, kultura. Monografia ze studiów slawistycznych III*. Red. A. Kołodziej, T. Piasecki (współpraca). Nakladatelství Pavel Mervart, Červený Kostelec, s. 277–290.
- Wacławek M., Wtorkowska M., 2018: *„Jak ich widzą, tak ich piszą” – rzecz o wyglądzie Słoweńców*. W: *Polonistyka na początku XXI wieku. Diagnozy. Koncepcje. Perspektywy*. T. 4: *Pogranicza, mniejszości, regiony. Etnolingwistyka*. Red. J. Tambor. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice, s. 271–289.
- Wtorkowska M., 2011a: *New programs of Slavic studies at the University of Ljubljana in Slovenia*. In: *Challenges for foreign philologies. Part 1: The Bologna process and new curricula*. Eds. A. Będkowska-Kopczyk, L. Šarić, L. Pavera. ATH Promix, Bielsko-Biała, s. 83–91.

- Wtorkowska M., 2011b: *Rozka Štefan (1913–2011) – ambasador literatury polskiej w Słowenii*. „Południowosłowiańskie Zeszyty Naukowe. Język – Literatura – Kultura”, nr 8, s. 188–192.
- Wtorkowska M., 2013: *Polonistyka i nowe programy studiów na slawistyce w Lublanie*. W: *Glottodydaktyka polonistyczna w obliczu dynamiki zmian językowo-kulturowych i potrzeb społecznych*. T. 1. Red. J. Mazur, A. Małyńska, K. Sobstyl. Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin, s. 75–82.
- Wtorkowska M., 2017: *Od lektorata do študijske smeri – ob deseti obletnici ustanovitve bohemistike, polonistike in slovakistike na Filozofski fakulteti v Ljubljani*. „Jezik in slovstvo”, št. 62 (2–3), s. 7–14.
- Wtorkowska M., 2019: *Mesto poljščine v slovenski družbi in izobraževanju*. V: *Poti in stranpoti poučevanja tujih jezikov v Sloveniji*. Ur. T. Balažič Bulc, J. Kenda, M. Lah, V. Požgaj Hadži. Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, Ljubljana, s. 199–210.
- Wtorkowska M., Žabkar Šalić A., 2018: *Rozka Štefan in razvoj polonistike v Ljubljani*. V: *Sedemdeset let poučevanja poljskega jezika v Ljubljani, posvečeno Nikolaju Ježu*. Ur. M. Wtorkowska, M. Waclawek, L. Rezončnik. Znanstvena založba Filozofske fakultete, Ljubljana, s. 13–23.
- Žabkar Šalić A., 2018: *Niko Jež, prevajalec in posrednik poljske književnosti*. V: *Sedemdeset let poučevanja poljskega jezika v Ljubljani, posvečeno Nikolaju Ježu*. Ur. M. Wtorkowska, M. Waclawek, L. Rezončnik. Znanstvena založba Filozofske fakultete, Ljubljana, s. 25–35.

Źródła internetowe

- <http://arsq.gov.si/Query/deskriptordetail.aspx?ID=24415> [dostęp: 10.03.2020].
- http://www.ff.uni-lj.si/dejavnosti/Center_za_pedagogsko_izobrazevanje/Programi_za_izpopolnjevanje/TOLM [dostęp: 10.03.2020].
- <http://www.ds-rs.si/?q=novice/otvoritev-razstave-o-emilu-korytku> [dostęp: 11.03.2020].
- https://lubiana.msz.gov.pl/sl/informacije/poljsko_gospodarstvo/ [dostęp: 11.03.2020].

Polish Language and Culture Promotion among Slovenians

SUMMARY | The article follows the journey from the Polish course, beginning in 1947, to the establishment of Polonistics (Polish studies) as a field of study that enriched the

Slavic studies offer at University of Ljubljana's Faculty of Arts in 2004. The position of Polish language and the need for it in Slovenian society (school system, politics, economy, tourism, culture) is indicated by presenting fields in which former university students of the Polish course and Polonistics graduates are active in.

KEY WORDS | Polish language, Polish course, Polonistics (Polish studies), Polish-Slovenian (culture) relations

MARIA WTORKOWSKA | dr hab., jest kierownikiem polonistyki i wykładowcą przedmiotów językoznawczych na Uniwersytecie w Lublanie. Jej zainteresowania naukowe skupiają się wokół współczesnego języka polskiego i słoweńskiego, nauczania języka polskiego jako obcego, JOS, frazeologii porównawczej oraz bilingwizmu dziecięcego. Autorka i współautorka kilkudziesięciu artykułów. Wypromowała ponad siedemdziesięciu polonistów. Współorganizowała międzynarodową konferencję naukową „Individualna in kolektivna dvojezičnost” (Lublana 2011) oraz Sympozjum Jubileuszowe z okazji 10. rocznicy utworzenia lublańskiej polonistyki (Lublana 2015), do powstania której się przyczyniła. W 2018 roku otrzymała od Ministra Spraw Zagranicznych Rzeczypospolitej Polskiej Odznakę Honorową „Bene Merito” za działalność wzmacniającą pozycję Polski na arenie międzynarodowej.

Mojca Nidorfer

UNIVERZA V LJUBLJANI

mojca.nidorfer@ff.uni-lj.si

 <https://orcid.org/0009-0000-4842-6156>

Slovenistike na Poljskem v okviru programa Slovenščina na tujih univerzah Republike Slovenije

IZVLEČEK | V prispevku je predstavljena vpetost slovenistik na univerzah na Poljskem v program Slovenščina na tujih univerzah v obdobju zadnjih dveh desetletij, tj. od leta 1999 do 2019. Kvalitativni in kvantitativni rezultati, ki so posledica intenzivnejših poljsko-slovenskih akademskih stikov na področju slovenistike, so študijski in raziskovalni dosežki, izmenjave učiteljev, lektorjev in študentov, zaposlitve novih habilitiranih učiteljev slovenistike, projekti, prevodi slovenske književnosti in številne kulturne izmenjave.

KLJUČNE BESEDE | slovenistika, Poljska, univerza, lektorat, svetovni dnevi

Uvod

V jubilejnem letu 2019 smo v Sloveniji praznovali stoletnico ustanovitve in delovanja prve slovenske univerze Univerze v Ljubljani in obenem tudi stoletnico Filozofske fakultete in slovenistike kot ene ustanovnih strok ob nastanku univerze. Ustanovitev prve slovenske univerze je bila posebnega pomena tudi zato, ker so bila predavanja na univerzi prvič izvajana v slovenščini.

V prispevku bomo proučili obdobje razvoja slovenistik na poljskih univerzah v zadnjih 20 letih, tj. od študijskega leta 1999/2000 do študijskega leta 2018/2019, v okviru sodelovanja programa Slovenščina na tujih univerzah (STU) na Centru za slovenščino kot drugi in tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. Zgodovina in delovanje posameznih slovenistik do leta 1999 sta že opisana v zborniku *Centra za slovenščino kot drugi/tuji jezik*, ki je izšel leta 1999 (ur. Bešter in Kržišnik,

v nadaljevanju *Zbornik Centra*), pregledno je poljsko-slovenske (akademske) stike in dosežke v prispevku predstavil dr. Emil Tokarz (1994), delovanje posameznih slovenistik z aktualnimi podatki za obdobje zadnjih 20 let pa je opisano tudi v člankih v zborniku *Slovenščina in slovenistike na univerzah po svetu, Svetovni dnevi slovenske znanosti in umetnosti – ob 100-letnici Univerze v Ljubljani*, ki je izšel ob praznovanju 100-letnice Univerze novembra 2019 (ur. Nidorfer Šiškovič, Kranjc, Lutar, v nadaljevanju *Zbornik slovenistik*). Stiki in sodelovanje z univerzami na Poljskem so zaradi vpetosti slovenistike v slavistiko ter oddelke Filozofske fakultete razvidni tudi iz zapisov v Arhivu Filozofske fakultete, predvsem zapisnikov Senata Filozofske fakultete, pa tudi v knjižnih izdajah, ki so izšle ob jubilejih Univerze v Ljubljani, Filozofske fakultete in Oddelka za slovenistiko (*Zbornik 1989, Zbornik Centra 1999 in Zbornik slovenistik 2009*).

Zadnje dvajsetletno obdobje delovanja slovenistik na univerzah po svetu je bilo najintenzivnejše v zgodovini, saj so se v tem času poleg povečanja števila slovenistik s 34 na 61 okrepili tudi njihovi programi in obštudijske dejavnosti. Povečalo se je število univerz, na katerih je slovenščina akreditirana študijska smer, in število dodatnih (izbirnih) predmetov iz slovenskega jezika, književnosti in kulture, ki jih lahko izbirajo študenti na univerzah po svetu. Enako lahko ugotovimo tudi iz poročil učiteljev na slovenistikah na poljskih univerzah v Arhivu programa *Slovenščina na tujih univerzah* (v nadaljevanju *Arhiv STU*). Širši družbeni dejavniki, ki so močno vplivali na razvoj, so bile spremembe po razpadu Jugoslavije, Sovjetske zveze in hkrati nastanek novih držav, ki so se odpirale svetu in novim meduniverzitetnim povezavam ter se vključevale v Evropsko unijo. Hkrati je bilo izrednega pomena intenzivno sodelovanje učiteljev ter vodilnih na univerzah tako na poljski kot tudi na slovenski strani, ki so uresničili ideje z vzpostavitvijo slovenistik. Spodbuda za povečano zanimanje za slovenistične vsebine na raziskovalnem in študijskem področju je bila podpora Republike Slovenije, s pomočjo katere je preko programa STU Filozofska fakulteta napotila strokovne in usposobljene lektorje slovenščine na univerze po svetu, tudi na Poljsko.

Ustanavljanje slovenistik na Poljskem

Že od sredine 20. let 20. stoletja, kmalu po ustanovitvi slavističnih oddelkov na Jagelonski univerzi v Krakovu in na Univerzi v Varšavi ter ustanovitvi Univerze v Ljubljani so se akademski stiki med obema stranema začeli krepiti, saj so na poljskih univerzah poučevali oziroma tja pogosto odhajali na študijska gostovanja in izpopolnjevanja slavisti in slovenisti z ljubljanske filozofske fakultete (Tokarz, 1994: 395).

Slovenistične predmete iz jezika in književnosti so na Jagelonski univerzi v Krakovu poučevali vse od leta 1925, najprej ljubljanski profesor dr. Vojeslav Molè, ki je tam vodil katedro za umetnostno zgodovino slovanskih narodov, in kmalu na njegovo pobudo tudi štipendisti, ki so v Krakov prihajali preko stikov z ljubljansko filozofsko fakulteto, kasneje pa tudi ugledni slavisti (Tokarz, 1994: 394–395, Todorović, 2019: 108). Dolga tradicija akademskih stikov je spodbudila ustanovitev prvega stalnega slovenističnega lektorata z učiteljem iz Slovenije na Jagelonski univerzi v Krakovu v letu 1962, ko je po dogovoru v akademskih krogih in s podporo republike Slovenije v Krakov odšla poučevat Martina Orožen, asistentka za slovenski jezik in sodelavka inštituta za slavistiko¹ Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, ki je v Krakovu ostala do leta 1964 (Orožen, 2009: 8).

Možnost za ustanovitev enega od prvih stalnih delovnih mest lektorja iz Slovenije na tuji univerzi je bila dana v obdobju, ko se je slovenistika na Filozofski fakulteti v Ljubljani osamosvojila, najprej z začetkom izvedbe diplomskega slovenističnega študija v 50. letih in nato v začetku 60. let z ustanovitvijo slovenističnih kateder na oddelku.

»V začetku 60. let je bil študij slovenistike temeljito reorganiziran, predmetno-vsebinsko osamosvojen in kadrovsko določeneje izkristaliziran. Z ustanovitvijo ožje specializiranih kateder se je osamosvojil tako jezikoslovni kot literarnozgodovinski del slovenističnega študija. S prodorom asist. dr. Pogorelčeve in predavatelja dr. J. Toporišiča je SKJ z ustanovitvijo lastne katedre v študijskem programu dobil ustrezno vodilno mesto – tako glede na novosti strokovno-raziskovalnih vsebin, kot po obsegu ur« (Orožen, 2009: 8–9).

Obenem se je v tem obdobju na oddelku in Filozofski fakulteti krepilo zavedanje, da je slovenščina v akademskih krogih izven Slovenije slabo prepoznavna, raziskovalci slovanskih jezikov po svetu pa jo redko vključujejo v svoje raziskave. V Jugoslaviji so takrat sicer potekala srečanja in seminarji jezika, literature in kulture za tuje udeležence, v okviru katerih je imela slovenščina poleg prevladujoče srbohrvaščine kot jezika večine prebivalstva skupne države le obrobni položaj. Pobudnica za krepitev prepoznavnosti slovenistike je bila

1 Na začetku 60. let 20. stoletja je bil to Inštitut za slovansko filologijo, ki je v nekaj letih postal Oddelek za slovanske jezike in književnosti, v njegovem okviru pa so nastale tudi slovenistične katedre. Slovenistika ni imela posebnega oddelka, to se je zgodilo šele leta 2002 s formalno združitvijo Oddelka za slovanske jezike in književnosti na Oddelek za slovenistiko in Oddelek za slavistiko. Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani je bila do ustanovitve Univerze v Mariboru leta 1975 edina univerzitetna ustanova s študijem slovenistike v Sloveniji.

Ljubljanska Filozofska fakulteta, ki je skupaj z vladno stranjo republike Slovenije zasnovala načrt za intenzivnejše uveljavljanje slovenistike v mednarodnem prostoru. V začetku 60. let se je tako začelo obdobje organizirane in načrtovane skrbi za slovenščino po svetu. Na univerze po svetu je odšlo prvih pet profesionalnih lektorjev slovenščine, ki jih je v sodelovanju s tujimi univerzami in v duhu reciprocitete s tujimi lektorji v Ljubljani tja napotila Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani z republiško finančno podporo. To so bile univerze na Dunaju, v Frankfurtu, Krakovu, Pragi in Rimu. Obenem je bil leta 1965 na Filozofski fakulteti v Ljubljani organiziran prvi Seminar slovenskega jezika, literature in kulture (SSJLK), ki se ga je udeležilo 25 slavistov iz tujine in na katerem so potekala predavanja in kulturne prireditve, na lektoratu slovenščine pa sta poučevala dr. Breda Pogorelec in dr. Jože Toporišič. Prireditve SSJLK se je ohranila do danes in je vsako poletje zbirališče okoli 100 slovenistov s celega sveta, večinoma študentov in učiteljev s slovenistik na tujih univerzah; v jubilejnem letu 2019 je tako potekal že 55. seminar po vrsti.

Vse navedeno je pomembno prispevalo tudi k razvoju slovenistik na Poljskem. Na Univerzi v Varšavi se slovenščina poučuje od leta 1972, ko je bila študentom prvič dana možnost vpisati se na študijsko smer jugoslavistike. Prvi semester je poučeval dr. Tone Pretnar, nato deset let dr. Hana Orzechowska in kasneje do 90. let Joanna Pomorska. Diplomaska študijska smer je bila vzpostavljena v letu 1993, ko je bila na varšavsko univerzo napotena tudi prva lektorica iz Slovenije dr. Jasmina Šuler Galos, ki tam poučuje še danes. Le štiri leta kasneje, 1976., so takoj po ustanovitvi slavistike začeli izvajati tudi lektorat slovenščine na Šlezijski univerzi v Katovicah, najprej z lektorjem slovenščine, ki je prihajal poučevat z Jagelonske univerze v Krakovu. S prizadevanji predstojnika slavističnega oddelka oz. inštituta dr. Emila Tokarza so po preoblikovanju inštituta v letu 1991 začeli izvajati samostojni diplomski študij slovenščine, prvi na Poljskem, poučeval pa je tudi učitelj iz Slovenije dr. Tone Pretnar. Na Univerzi v Lodžu so samostojno študijsko smer slovenščine in izbirni lektorat začeli izvajati v letu 1997, ko je bil v Lodž iz Slovenije napoten lektor Aleksander Križ. V letih po 2000 je s prizadevanji dr. Emila Tokarza, dr. Božene Tokarz in dr. Agnieszke Będkowske-Kopczyk ter lektorjev iz Slovenije na Šlezijski univerzi v Katovicah zaživela slovenistika tudi na Tehnično-humanistični akademiji v Bielskem Białym. Študij je bil usmerjen v poučevanje poslovnega jezika, potekale so izmenjave in sodelovanje tudi z Univerzo v Mariboru, po gospodarski krizi ter kadrovskih spremembah pa je začel program usihati in bil ukinjen z drugačno programsko usmeritvijo Tehnično-humanistične akademije. Na Univerzi v Gdanskju je akreditiran obvezni izbirni lektorat slovenščine od leta 2004, ko ga je s podporo te univerze začela izvajati dr. Maša Guštin, ki tam poučuje še danes.

Kmalu po letu 1990 je tako prišlo do intenzivnejšega razvoja slovenistik na Poljskem, saj so bile vzpostavljene prve študijske smeri in je bil omogočen bolj poglobljen študij. Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta je s finančno podporo Republike Slovenije takoj po osamosvojitvi države leta 1991 napotila učitelje, profesionalne lektorje na tri poljske univerze – v Katovice, Varšavo in Lodž, kjer so začeli izvajati slovenistično študijsko smer. Tovrsten izjemen premik je bil možen le z obojestransko podporo akademskih krogov in kot posledica dolgoletnih plodnih stikov med univerzitetnimi učitelji na poljskih univerzah in takratnem Oddelku za slovanske jezike in književnosti v Ljubljani.

Slovenistike na poljskih univerzah v študijskem letu 2019/2020

V študijskem letu 2019/2020 je na univerzah po svetu delovalo skupaj 61 slovenistik, med njimi pet na poljskih univerzah. V nadaljevanju so slovenistike navedene po državah, polkrepko je zapisanih 27 mest z univerzami, na katerih se slovenistika izvaja kot diplomska študijska smer. Slovenistike v Evropi tako delujejo na univerzah v mestih **Celovec**, **Dunaj**, **Gradec**; **Bruselj**, **Gent**; **Sofija**; **Brno**, **Pardubice**, **Praga**; **Pariz**; **Reka**, **Zadar**, **Zagreb**; **Neapelj**, **Padova**, **Rim**, **Trst** (2), **Videm**; **Vilna**; **Budimpešta**, **Sombotel**; **Skopje**; **Berlin**, **Köln**, **München**, **Regensburg**, **Tübingen**; **Leiden**; **Gdansk**, **Katovice**, **Krakov**, **Lodž**, **Varšava**; **Lizbona**; **Bukarešta**; **Moskva**, **Sankt Peterburg**; **Sarajevo**, **Banjaluka**; **Bratislava**; **Beograd**, **Novi Sad**; **Granada**; **Lvov**, **Kijev**; **London**, **Nottingham**. V Aziji so slovenistike v **Peking** (2), **Hebeiju**, **Seulu** in **Toku**, v Severni Ameriki, v ZDA, v **Clevelandu**, **Lawrenceu**, **Seattle** in na **Stanfordu** ter v Južni Ameriki, v **Argentini**, v **Buenos Airesu**, **Cordobi** (2) in **La Plati**.

Značilnost slovenistik na Poljskem je med drugim tudi, da so njihovi statusi in programi zelo raznoliki. V 20 letih so univerze spreminjale svoje programe in jih prilagajale svojim razvojnim usmeritvam ter družbenim potrebam, ki so jih narekovali interesi študentov, ustanavljanje novih univerz s podobnimi programi, torej univerzitetni trg, ter pomembne družbene spremembe: obdobju zgodovinskih sprememb s prehodom držav v tržno gospodarstvo po letu 1990 je sledilo približevanje in vstop desetih evropskih držav (med njimi tako Poljske kot Slovenije) v Evropsko unijo. V okviru EU je bolonjska reforma visokega šolstva v številnih točkah poenotila tudi univerzitetni trg in hkrati spremenila prej obstoječe študijske programe. Omogočila je večjo izbirnost v okviru študijev, mobilnost študentov in učiteljev ter njihovo intenzivnejše akademsko povezovanje s financiranjem številnih projektov. Krepitev

dejavnosti in sodelovanja na področju projektov bo eden ključnih izzivov v (mednarodni) slovenistiki tudi v prihodnje.

V Lodžu je slovenistika del Katedre za slovansko filologijo in se izvaja kot dvopredmetna študijska smer v povezavi z bolgarščino ali srbsščino, posamezni slovenistični predmeti pa se izvajajo tudi na drugih katedrah. V študij intenzivno uvajajo predmete poslovnega jezika in sporazumevanja, s čimer sledijo potrebam na trgu. Slovenistične vsebine poučuje več univerzitetnih učiteljev slovenistov, med njimi dr. Agnieszka Zatorska, dr. Anetta Buras-Marciniak, dr. Anna Stefan, dr. Marek Majer in lektorica Agata Glaz, dr. Katarzyna Bednarska pa poučuje na oddelku za strokovni jezik in medkulturno komunikacijo. V zadnjih 20 letih se je slovenistika izjemno kadrovsko okrepila, učitelji izhajajo iz loške slovenistike (Bukovec, 2019: 111). V Katovicah je slovenistika del Inštituta za slovanske jezike in se zadnja leta izvaja kot B-jezik na študijski smeri Slovanska filologija, ki vključuje študij slovenskega jezika, književnosti in kulture. Najuglednejši predavatelji slovenističnih predmetov v zadnjih 20 letih dr. Emil Tokarz, dr. Bożena Tokarz, dr. Władysław Kryzia in dr. Monika Gawlak so bili tudi mentorji številnim doktorantom (več kot 10) in avtorji pomembnih slovenističnih monografskih publikacij (Gawlak, Jugović, 2019: 105–106). Poleg njih so predmete izvajali še številni drugi poljski slovenisti ter lektorji iz Slovenije, zadnjih deset let je lektorica Tina Jugović. V Varšavi je slovenistika del Inštituta za zahodno in južno slavistiko, prav tako z več zaposlenimi učitelji – do pred kratkim upokojenim dolgoletnim profesorjem za slovensko literaturo in kulturo dr. Zdzisławom Daraszem, ki je pogosto izvajal slovenistične predmete še na univerzah v Lodžu in Katovicah, in nanovo zaposlenima dr. Marto Cmiel Bażant in dr. Joanno Bilińsko (Šuler Galos, 2019: 113–114):

»Sedanji študij je poudarjeno interdisciplinarne narave in daje prednost trem širšim raziskovalnim področjem: procesu oblikovanja kulturne identitete pri posameznih zahodno- in južnoslovanskih narodih, sobivanju teh kultur znotraj širših kulturno-političnih struktur ter raziskovanju štirih južnoslovanskih (bolgarščina, hrvaščina, srbsščina, slovenščina) in dveh zahodnoslovanskih jezikov (češčina, slovaščina).« (Šuler Galos, 2019: 113)

Slovenistiki na Univerzi Gdansk in Jagelonski univerzi v Krakovu nista akreditirani kot študijska smer, ampak se izvajata v obliki obveznih izbirnih lektoratov. Na Jagelonski univerzi lahko študenti izbirajo tudi med več drugimi izbirnimi predmeti s področja slovenistike ter zato bolj poglobljeno študirajo in izbirajo tudi slovenistične teme svojih diplom. Z nedavno zaposlitvijo dr. Marlene Gruda, ki poučuje predmete iz književnosti, tj. poleg

predmetov, ki jih izvaja lektorica iz Slovenije mag. Bojana Todorović, se slovenistika kadrovske krepiti. Tako je »od leta 2018/2019 okrepljen program na 2. stopnji, ki poleg intenzivnega lektorata (210 ur v treh semestrih) obsega še 60 ur predavanj in vaj iz stilistike, zvrstnosti jezika in prevajanja« (Todorović, 2019: 109).

K opisanemu razvoju slovenistik pripomore stalen strokovni razvoj slovenistov, ki so od časov svojega študija v tesnih stikih s Centrom za slovenščino kot drugi in tuji jezik, ko so se redno udeleževali strokovnega SSJLK, sedaj pa se s prispevki udeležujejo mednarodnega slovenističnega Simpozija Obdobja ter drugih slovenističnih konferenc in sodelujejo v projektih z Znanstvenoraziskovalnim centrom Slovenske akademije znanosti in umetnosti ter univerzitetnimi ustanovami v Sloveniji.

Učitelji iz Slovenije in število študentov na poljskih univerzah od študijskega leta 1999/2000 do 2018/2019

Kontinuiteta, ki jo zagotavlja programu STU stabilno financiranje Republike Slovenije, pripomore k učinkovitemu izvajanju programov slovenistik po svetu, da na univerze po svetu odhajajo visoko usposobljeni in motivirani učitelji, podprti s strokovno podporo in celovito infrastrukturo Centra za slovenščino kot drugi in tuji jezik ter Oddelka za slovenistiko Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. Republika Slovenija po svetu nima kulturnih centrov, ki bi skrbeli za predstavljanje slovenskega jezika, literature in kulture, znanstveno sodelovanje in stike v drugih državah, zato k temu poslanstvu slovenske države vse od začetka poučevanja slovenščine izjemno doprinesejo lektorji in učitelji slovenščine. Njihova vloga je večplastna, saj poleg lektorskega pedagoškega dela s študenti izvajajo tudi predavanja, seminarje in opravljajo somentorsko delo pri zaključnih nalogah, skrbijo za študijska gostovanja študentov in učiteljev iz Slovenije ter izvajajo številne obštudijske dejavnosti na področju posredovanja slovenske kulture.

Tabela 1 prikazuje učitelje slovenščine kot tujega jezika, ki jih je na univerze na Poljskem (razen na Univerzo v Gdansk) napotila na delo Republika Slovenija v okviru programa STU. Učitelji so v tabeli navedeni kronološko, najprej tisti, ki so slovenščino poučevali v študijskem letu 2018/2019, nato sledijo po vrsti prejšnji učitelji, do leta 1999.

Nekateri učitelji so lektorji na Poljskem že več kot desetletje, v času kontinuiranega dela pa so vzpostavili plodne stike na svoji univerzi in z institucijami izven univerze. V zadnjih letih zaznavamo večje povezovanje slovenistik na Poljskem v skupne raziskovalne projekte tako študentov kot učiteljev,

organizacijo skupnih ekskurzij v Slovenijo ter tudi kulturnih dogodkov. Povezave, ki jih s tem načinom dela pridobijo tudi študenti, so dragocene tudi ob njihovem vstopu na trg dela.

TABELA 1: Učitelji iz Slovenije na poljskih univerzah od študijskega leta 1999/2000 do 2018/2019 (kronološko od sedanjosti v preteklost; Arhiv STU)

Univerza	Učitelji iz Slovenije
Šlezjska univerza v Katovicah	Tina Jugović, Barbara Upale, Urška Kerin, dr. Andrej Šurla, Matejka Tirgušek
Jagelonska univerza v Krakovu	mag. Bojana Todorović, dr. Alenka Jensterle Doležal
Univerza v Lodžu	Agata Glaz, Vesna Bukovec, dr. Boris Kern, Mateja Gojkošek, dr. Janja Vollmaier Lubej, Aleksander Križ
Univerza v Varšavi	dr. Jasmina Šuler Galos
Tehnično-humanistična akademija v Bielskem Białym	Boštjan Božič, dr. Andrej Šurla
Univerza v Gdansk	dr. Maša Guštin

Število študentov

Število vseh študentov na slovenistikah je na vseh šestih univerzah na Poljskem prav tako prikazano za obdobje zadnjih 20 let v tabeli 2. Podatki so navedeni po letnih poročilih učiteljev in programa Slovenščina na tujih univerzah. Iz tabele je razvidno, da je število študentov po letu 1999 skoraj vsako leto naraslo, od 136 v študijskem letu 1999/2000 do najvišjega števila 364 v študijskem letu 2008/2009. Po tem letu je začelo število študentov upadati za okoli 30 letno, trend pa se je v letu 2018/2019 začasno ustavil, čeprav je o obrnitvi trenda še prehitro govoriti. Zagotovo je bila eden od najvplivnejših vzrokov za upad študentov v obdobju po letu 2008 svetovna gospodarska kriza in negativne novice o pomanjkanju delovnih mest, zaradi česar je upadel vpis študentov na družboslovne, humanistične in jezikovne študije povsod po Evropi.

Število študentov, čeprav zmanjšano, je še vedno visoko, študenti pa so izjemno motivirani za študij in delo na slovenističnem področju, število diplomskih del na slovenistične teme ni upadlo. Enako kažejo tudi pogosta študijska bivanja študentov na slovenskih univerzah ter izmenjave učiteljev, ki obogatijo slovenistični študijski program in pripomorejo k dvigu medkulturne kompetence študentov.

TABELA 2: Število študentov na slovenistikah na Poljskem v obdobju od študijskega leta 1999/2000 do 2018/2019 (Arhiv STU)

1999/2000	136
2000/2001	234
2001/2002	258
2002/2003	292
2003/2004	272
2004/2005	228
2005/2006	285
2006/2007	342
2007/2008	344
2008/2009	364
2009/2010	294
2010/2011	240
2011/2012	211
2012/2013	262
2013/2014	241
2014/2015	278
2015/2016	231
2016/2017	194
2017/2018	168
2018/2019	172
SKUPAJ	5046

Obštudijske dejavnosti, sodelovanje na kulturnem področju in izvedba projektov *Svetovni dnevi*

Med obštudijske dejavnosti na poljskih slovenistikah sodijo različni projekti, med drugim tudi skupni projekti programa STU *Svetovni dnevi*, lektorji iz Slovenije pa skupaj z nosilci slovenističnih predmetov izvedejo poleg omenjenih še mnogo drugih znanstvenih, literarnih in prevajalskih projektov, v okviru katerih redno sodelujejo s slovenskimi institucijami in se povezujejo s slovenskim prostorom. Rezultat sodelovanja predstavlja tudi v letu 2019 na Šlezijski

univerzi v Katovicah organizirana slovenistična znanstvena konferenca s številno zasedbo referentov iz Slovenije in tujine, kar potrjuje izjemno vlogo te slovenistike in jo postavlja na mesto enega najprepoznavnejših mednarodnih slovenističnih središč.

Skupni projekti programa STU, v katere so vedno vključeni vsi učitelji in študenti slovenistik na Poljskem, koordinacija in vodenje projektov pa poteka na sedežu programa v Ljubljani, potekajo pod krovnim imenom *Svetovni dnevi* od leta 2004. Slovenistike na Poljskem so doslej sodelovale v vseh desetih skupnih projektih: *Prevajanja slovenskih literarnih del* (2004), *Svetovni dnevi slovenskega filma* (2005), *Svetovni dnevi slovenske literature* (2006), *Svetovni dnevi slovenske literature na filmu* (2008), *Svetovni dnevi sodobne slovenske literature* (2010), *Svetovni dnevi slovenskega dokumentarnega filma* (2012), *Svetovni dnevi slovenskega jezika* (2014), *Svetovni dnevi slovenske kulture* (2016), *Svetovni dnevi Ivana Cankarja* (2018) in *Svetovni dnevi slovenske znanosti in umetnosti – ob 100-letnici Univerze v Ljubljani* (2019), ki so pomembno pripomogli k predstavljanju in prepoznavnosti tako slovenistik kot tudi slovenske kulture, literature in jezika v univerzitetni in širši poljski javnosti. V okviru *Svetovnih dni* in drugih projektov so na slovenistikah gostovali številni slovenski avtorji s kakovostnim literarnim opusom. Študenti so pod mentorstvom svojih učiteljev s sodelovanjem v projektih pridobili prevajalske izkušnje na raznovrstnih področjih literarnega prevajanja in podnaslavljanja (dokumentarnih) filmov.

Z vnaprej načrtovanimi dejavnostmi se spodbuja izvajanje slovenističnih pa tudi medkulturnih vsebin v skladu s sodobnimi tokovi, kar vse pripomore h konkurenčnosti slovenščine in slovenistike drugim jezikom ter področjem.

Zaključek

Povezovanje poljskega in slovenskega univerzitetnega prostora v okviru slovenistik na poljskih univerzah in ob podpori programa Slovenščina na tujih univerzah je prineslo vidne rezultate na vseh akademskih področjih: v povečevanju števila strokovnjakov – učiteljev in raziskovalcev – ter študentov, vpisanih v slovenistične programe, več akademskih objav in literarnih prevodov, študentskih in učiteljskih izmenjav, organiziranja dogodkov, gostovanj in udeležbe na Seminarju slovenskega jezika, literature in kulture, mednarodnem znanstvenem srečanju Simpozij Obdobja in drugih slovenističnih ter slavističnih konferencah v Sloveniji in tudi na Poljskem. Rezultati pa so segli tudi širše: kažejo se v odpiranju slovenistik na Poljskem k širši univerzitetni in izvenuniverzitetni javnosti v mestih univerz, na katerih delujejo slovenistike, s številnimi dogodki s področja slovenskega jezika, literature in kulture ter posledičnem povezova-

nju kulturnih ustanov v obeh državah. Poleg akademskega sodelovanja poljskih in slovenskih univerzitetnih učiteljev in raziskovalcev igrajo pomembno vlogo tudi učitelji lektorji, ki prihajajo na univerze na Poljskem iz Republike Slovenije vse od vzpostavitve slovenistike v Krakovu leta 1962. V prihodnje vidimo dodatne možnosti razvoja v več bilateralnih in multilateralnih raziskovalnih projektih ter izvedbi skupnih študijskih programov.

Literatura in viri

- Arhiv Filozofske fakultete, zapisniki Senatov 1950–2019.
- Arhiv programa Slovenščina na tujih univerzah 1973–2019.
- Benedetič, A. idr., ur., 1989: *Zbornik ljubljanske univerze*. Univerza Edvarda Kardelja v Ljubljani, Ljubljana.
- Bešter, M., Kržišnik, E., ur., 1999: *Zbornik Centra za slovenščino kot drugi/tuji jezik*. Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete v Ljubljani, Ljubljana.
- Bukovec, V., 2019: *Slovenistika na Univerzi v Lodžu*. V: *Slovenščina in slovenistike na univerzah po svetu*. Ur. M. Nidorfer Šiškovič, S. Kranjc, M. Lutar. Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, Ljubljana, s. 111–112.
- Gawlak, M., Jugović, T., 2019: *Slovenistika na Šlezjski univerzi v Katovicah*. V: *Slovenščina in slovenistike na univerzah po svetu*. Ur. M. Nidorfer Šiškovič, S. Kranjc, M. Lutar. Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, Ljubljana, s. 105–107.
- Guštin, M., 2019: *Slovenistika na Univerzi v Gdansku*. V: *Slovenščina in slovenistike na univerzah po svetu*. Ur. M. Nidorfer Šiškovič, S. Kranjc, M. Lutar: *Slovenščina in slovenistike na univerzah po svetu*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, s. 103–104.
- Nidorfer Šiškovič, M., Kranjc, S., Lutar, M., ur., 2019: *Slovenščina in slovenistike na univerzah po svetu*. Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, Ljubljana.
- Nidorfer Šiškovič, M., 2019: *O slovenistikah in programu Slovenščina na tujih univerzah*. V: *Slovenščina in slovenistike na univerzah po svetu*. Ur. M. Nidorfer Šiškovič, S. Kranjc, M. Lutar: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, Ljubljana, s. 9–14.
- Orožen, M., 2009: *Pogled na Oddelek za slovanske jezike in književnosti iz let mojega službovanja*. V: *Slovenistika – Pogledi na eno od ustanovnih strok Univerza v Ljubljani ob njeni 90-letnici*. Ur. J. Vogel. Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, Ljubljana, s. 6–19.

https://www.slov.si/wp-content/uploads/2015/08/90_let_slo.pdf [dostop: 13. 2. 2021].

Šuler Galos, J., 2019: *Slovenistika na Univerzi v Varšavi*. V: *Slovenščina in slovenistike na univerzah po svetu*. Ur. M. Nidorfer Šiškovič, S. Kranjc, M. Lutar. Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, Ljubljana, s. 113–115.

Todorović, B., 2019: *Slovenistika na Jagelonski univerzi v Krakovu*. V: *Slovenščina in slovenistike na univerzah po svetu*. Ur. M. Nidorfer Šiškovič, S. Kranjc, M. Lutar. Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, Ljubljana, s. 108–110.

Tokarz, E., 1994: *Poljska slovenistika v okviru poljsko-slovenskih stikov*. „Slavistična revija”, letnik 42 (2–3). Slavistično društvo Slovenije, Ljubljana.

Slovene Studies in Poland in the framework of the programme Slovene at Foreign Universities of the Republic of Slovenia

SUMMARY | The article will present the network of Slovene studies at universities in Poland and the cooperation within the programme Slovene at foreign universities in the last 20 years, i. e. from the academic year 1999/2000 to the academic year 2018/2019. The last two decades represent the most intensive period in the advancement of Slovene-Polish academic contacts, as cooperation in all fields has significantly strengthened, and has brought visible results in the number of publications, increasing teacher and student exchanges, and alumni, increasing the number of Slovene studies and expanding the offer of Slovene courses at the universities in Poland. The number of alumni who received their doctorates in Slovene studies at Polish universities also increased, and they took the positions of habilitated teachers at five universities. At the same time, due to the organization of various cultural events (literary, film, translation) by the Slovene language programme at foreign universities, together with lecturers appointed by Slovenia to work at foreign universities, the knowledge of Slovene language, literature and culture in the university and general public also expanded in Poland.

KEY WORDS | Slovene studies, Poland, university, lectureship, World festival

MOJCA NIDORFER | doc. dr., je vodja programa Slovenščina na tujih univerzah na Centru za slovenščino kot drugi in tuji jezik, ki deluje v okviru Oddelka za slovenistiko Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, vanj pa je vključenih okoli 60 univerz po svetu, na katerih se izvajajo slovenistični lektorati in študiji. Ukvarja se tudi s pragmatičnim jezikoslovjem, teorijo diskurza, žanrsko analizo in poslovno komunikacijo, zlasti e-pismi. S prispevki sodeluje na znanstvenih konferencah ter ima več objav v slovenskih in mednarodnih publikacijah, predavala je na univerzah v Pragi, Katovicah, Beogradu, Clevelandu, Tokiu, Lizboni itn. Skrbi za promocijo slovenistične znanosti in slovenske kul-

ture po svetu, med drugim z vodenjem mednarodnih projektov *Svetovni dnevi* programa Slovenščina na tujih univerzah. Za učitelje slovenščine je izvedla več izobraževanj na temo digitalne komunikacije in sporazumevanja po e-pošti. Kot vodja sekcije Znanost mladini Zveze društev Slavistično društvo Slovenije je leta 2012 zasnovala in pet let vodila državno tekmovanje iz slovenščine za osnovne in srednje šole *Slovenščina ima dolg jezik, Književnost na filmu*.

Marija Sotnikova Štravs

marija.sotnikova@icloud.com

 <https://orcid.org/0009-0000-9112-4276>

Polityka językowa w szkolnictwie wyższym w Polsce i Słowenii*

ABSTRAKT | W artykule przedstawiono wybrane aspekty polityki językowej w dziedzinie szkolnictwa wyższego w Polsce i Słowenii, gdzie istnieją dość eksplicytnie sformułowane przepisy dotyczące krajowej polityki językowej, które nakazują obowiązkowe używanie języka urzędowego. Współczesne problemy szkolnictwa wyższego są złożone. Kwestia języka szkolnictwa wyższego z jednej strony została włączona do krajowej polityki językowej, z drugiej zaś jest uwarunkowana prawnie przez normy i przepisy innych dziedzin. Kwestia ta ma również wymiar międzynarodowy. W niniejszym tekście poszukiwano odpowiedzi na następujące pytania: czy możemy mówić o krajowej polityce językowej w dziedzinie szkolnictwa wyższego w każdym z krajów? Czy sfera ta jest uregulowana przepisami (na poziomie krajowym i na poziomie poszczególnych uczelni)? W jakim stopniu uczelnie mogą samodzielnie decydować o własnej polityce językowej? Czym różnią się poszczególne rozwiązania?

SŁOWA KLUCZOWE | Polska, Słowenia, polityka językowa, polityka językowa w szkolnictwie wyższym

1. Polityka językowa w szkolnictwie wyższym: zagadnienia teoretyczne

Wydarzenia społeczno-polityczne, które wstrząsnęły krajami bloku wschodniego na przełomie lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych XX wieku, miały znaczący wpływ na zmieniającą się sytuację językową. Pojawienie się nowych państw narodowych spowodowało utratę roli języków państwowych

* Niniejszy artykuł powstał na podstawie pracy doktorskiej: M. Sotnikova Štravs: *Jezi-kovna politika v visokem šolstvu na Poljskem, v Sloveniji in Ukrajini*. Ljubljana 2019.

w byłych krajach wielonarodowych i zmianę statusu języków narodowych. Konsekwencją takich zmian jest zmiana pojmowania roli języków standardowych (Vidovič Muha, 2013: 71), która dotyczy również szkolnictwa wyższego.

Uniwersytet jako kluczowy ośrodek edukacyjny, kulturalny, gospodarczy i językowy wzmacnia w szczególności pozycję narodu (Kalin Golob et al., 2014: 15). Obszar szkolnictwa wyższego historycznie charakteryzował się napięciami między dwoma biegunami, które można określić jako orientację „międzynarodową” i „państwową”. Pierwsza charakteryzuje się użyciem języka międzynarodowego (*lingua franca*), druga – wzmocnieniem pozycji języków narodowych i ich rozwojem akademickim (*lingua academica*). Wybór języka międzynarodowego niewątpliwie jest związany z orientacją międzynarodową. W ostatnich dziesięcioleciach zachodzą drastyczne zmiany: język angielski ugruntował swoją pozycję w dziedzinie szkolnictwa wyższego, a inne języki utrwaliły się lub utraciły swoją pozycję (Vila, Bretxa, 2015).

Internacjonalizacja uczelni wyższych jest „procesem włączania wymiaru międzynarodowego, międzykulturowego oraz globalnego w proces świadczenia usług edukacyjnych na poziomie akademickim” (Domański, 2017: 63). Motywy internacjonalizacji są mocno zróżnicowane, gdyż mają wymiar polityczny, ekonomiczny, społeczno-kulturowy oraz akademicki (Domański, 2017: 63).

W wielu krajach internacjonalizacja jest ważnym projektem politycznym państwa: sprzyja lepszemu zrozumieniu różnych kultur, służy celom polityki zagranicznej i bezpieczeństwa narodowego oraz stymuluje rozwój gospodarczy. Może być także nowym, ważnym źródłem przychodów kraju i funkcjonujących w nim uczelni wyższych. Pozytywnie wpływa na rozwój uczelni, podnoszenie jakości kształcenia oraz stymulowanie innowacyjności. Wszędzie jednak jest efektem procesów globalizacji (Domański, 2017: 64).

2. Dygresja historyczna

2.1. Polska

Ogólny język polski, którego początki sięgają XVI wieku i który został ukształtowany ostatecznie pod koniec XVIII wieku, gdy uzyskał pełną poliwalencję, oparł się na dostosowanym do polskiego systemu fonetycznego alfabecie łacińskim na zasadzie morfo-fonetycznej, etymologicznej (Lubaś, 2009: 443).

Powstałe w 1918 roku, po 123 latach niewoli, niepodległe państwo polskie odznaczało się wielonarodową strukturą demograficzną, w której Polacy stanowili około 65% ludności. Wprawdzie język polski uzyskał w odrodzonym

państwie pozycję oficjalnie dominującą, ale w wielonarodowym organizmie współzawodniczył w sferze komunikacji użytkowej, potocznej z językami mniejszości narodowych: niemieckim, ukraińskim, białoruskim, jidysz i kilkanaście pomniejszych (Lubaś, 2009: 445).

Okres okupacji niemieckiej (1939–1944/45) i radzieckiej (1939–1941) ograniczył zakres publicznego funkcjonowania polszczyzny, w większym zakresie na ziemiach zagarniętych przez Niemców, w mniejszym na terenach północno-wschodnich pod władzą radziecką (Lubaś, 2009: 445).

Po II wojnie światowej zmienił się całkowicie terytorialny i demograficzny obraz Polski. Wynikiem działań wojennych były ogromne straty w liczbie ludności. Zmiany terytorialne i społeczne doprowadziły do wytworzenia się nowej struktury demograficznej społeczeństwa polskiego, które stało się homogenne narodowo (Lubaś, 2009: 445–446).

W okresie Polski Ludowej (1944–1989) nastąpiły duże zmiany terytorialne w stosunku do Polski przedwojennej, a także głębokie zmiany społeczne. Zaistniały też zupełnie nowe, korzystniejsze niż w czasach przedwojennych warunki rozwojowe i funkcjonalne dla polszczyzny (Lubaś, 2009: 446).

Po roku 1989, gdy Polska odzyskała suwerenność, sytuacja języka polskiego nieco się zmieniła. Mocniej zaznaczyła się samodzielność polszczyzny uwolnionej od silnego nacisku autorytarnej nowomowy i wpływu języka rosyjskiego w dziedzinie politycznej. Rozszerzeniu uległa też odmiana potoczna w komunikacji publicznej. Już w nowym tysiącleciu pojawiła się komunikacja sieciowa, która w poważnym stopniu wpłynęła na zakres uzusu niestandardowych odmian języka i rozchwianie wewnętrznego systemu. Gdy w latach dziewięćdziesiątych ubiegłego wieku zaobserwowano silne oddziaływanie odmiany potocznej na stabilność systemowej normy standardowej i komunikacyjnej oraz gwałtowny wpływ angielszczyzny, uchwalona została *Ustawa z dnia 7 października 1999 r. o języku polskim*, której zadaniem miała być ochrona języka polskiego przed zasygnalizowanymi zmianami (Lubaś, 2009: 448–449).

2.2. Słowenia

Początki państwowości słoweńskiej sięgają odległych czasów. Już w 746 roku słoweńskie księstwo Karantania złożyło hołd władcy Franków, przyjmując chrześcijaństwo, a po kilku latach niezależności weszło w skład państwa Karola Wielkiego. W średniowieczu ziemie zasiedlone przez plemiona słoweńskie dostały się we władanie Habsburgów i pozostawały w ich rękach aż do zakończenia I wojny światowej, co przyniosło silne wpływy kultury i języka niemieckiego. Słoweński język literacki ma pięćsetletnią tradycję (Lubaś, 2009: 428).

W 1918 roku Słoweńcy weszli w skład nowo powstałego państwa Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca, które w 1929 roku przyjęło nazwę Kraljevina Jugoslavija. W początkowym okresie jego istnienia w Konstytucji znalazł się zapis, że istnieje język serbsko-chorwacko-słoweński („službeni jezik kraljevine je srpsko-hrvatsko-slovenački”, art. 3). W obrębie Jugosławii Słowenia pozostawała do 1991 roku (Lubaś, 2009: 428).

W okresie przynależności Słowenii do federacji jugosłowiańskiej w kraju tym obowiązywała liberalna polityka językowa, która przewidywała równouprawnienie wszystkich języków narodowych (nie mniejszościowych), a więc obok serbsko-chorwackiego także macedońskiego i słoweńskiego, we wszystkich dziedzinach (z wyjątkiem wojska w pewnym okresie). Według niektórych badaczy języka słoweńskiego status tego języka w federacyjnej Jugosławii w praktyce nie był równoprawny z największym językiem serbsko-chorwackim. Chodziło o nacisk słownictwa politycznego serbskiego centrum, tj. Belgradu, eliminowanie języka słoweńskiego z wojska, ideologizację języka, oddziaływanie serbskich i chorwackich środków masowego przekazu (radia i telewizji), podręczników szkolnych, nauczanie w szkołach języka serbsko-chorwackiego itd. Nie był to jednak nacisk o charakterze prawnym, ani nawet politycznym, lecz społecznym, nieuniknionym w państwach wielojęzycznych i wielonarodowych ze strony języka dominującego lub języka, którym posługuje się największa liczba użytkowników (Lubaś, 2009: 431–432).

Na początku lat dziewięćdziesiątych XX wieku nastąpił rozpad Jugosławii, a wraz z nim został podzielony największy na tym obszarze język serbsko-chorwacki. Rozpad tego języka dokonał się w drodze konfliktów – najpierw politycznych, a następnie zbrojnych, i do dzisiaj nie doszło do zakończenia tego procesu. W wyniku powstania na obszarze byłej Jugosławii nowych suwerennych państw oraz nowych narodowych i równocześnie w większości państwowych języków, sytuacja języków słoweńskiego i macedońskiego jest inna niż dawniej – stały się one narodowymi, państwowymi i większościowymi językami w suwerennych państwach (Lubaś, 2009: 163–166).

3. Współczesna sytuacja językowo-etniczna

3.1. Polska

Językiem polskim jako ojczystym posługują się Polacy lub osoby pochodzenia polskiego zamieszkałe w Polsce i poza jej granicami, w łącznej liczbie od około 46 do 58 milionów, z czego w kraju zamieszkuje około 38,5 mi-

liona, a poza granicami od 10,5 do 20 milionów użytkowników (Lubaś, 2009: 441).

Jedynym językiem urzędowym jest język polski (art. 27 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej).

Według *Ustawy z dnia 6 stycznia 2005 r. o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym* (art. 2 ust. 2) za mniejszości narodowe uważa się następujące mniejszości: białoruską, czeską, litewską, niemiecką, ormiańską, rosyjską, słowacką, ukraińską i żydowską. Za mniejszości etniczne uważa się mniejszości: karaimską, łemkowską, romską i tatarską. Art. 19 definiuje język kaszubski jako język regionalny.

3.2. Słowenia

Współczesne państwo słoweńskie liczy około 2 milionów mieszkańców. We wrześniu 2005 roku jego skład etniczny wyglądał następująco: Słoweńcy – 84%, Chorwaci – 2,8%, Serbowie – 2,4%, Bośniacy (muzułmanie) – 1,4%, Węgrzy – 0,4%, Czarnogórcy – 2%, Macedończycy – 0,2%, Albańczycy – 0,2%, Włosi – 0,2%, pozostali i nieokreśleni nacjonalnie – 6,4%. Poza krajem Słoweńcy mieszkają w sąsiednich państwach: we Włoszech, w Austrii, na Węgrzech, a także w innych krajach Europy i świata, zwłaszcza w Ameryce Północnej i Ameryce Południowej oraz Australii (Lubaś, 2009: 427).

Językiem urzędowym Słowenii jest język słoweński. Na terenach gmin zamieszkałych przez ludność włoską i węgierską językami urzędowymi są także włoski i węgierski (art. 11 Konstytucji).

Podstawę prawną regulowania statusu społeczności romskiej w Słowenii (uważanej za mniejszość etniczną) stanowią art. 65 Konstytucji i *Ustawa o społeczności romskiej w Republice Słowenii* z 2007 roku.

Słoweński system ochrony mniejszości ma trzy wymiary: 1) kompleksowo uregulowaną ochronę historycznych mniejszości narodowych: włoskiej i węgierskiej; 2) selektywne prawa romskiej mniejszości etnicznej; 3) rudymentarne zasady dotyczące ochrony tożsamości nowych wspólnot narodowych powstałych w wyniku rozpadu Jugosławii.

Kluczowe cechy słoweńskiego systemu ochrony mniejszości to: 1) obszar mieszany etnicznie; 2) prawa zbiorowe dotyczące grup etnicznych; 3) stosowanie modelu ochrony wobec wszystkich mieszkańców obszaru mieszanego etnicznie (Komac, 2007: 1–2).

4. Zasady polityki językowej

4.1. Polska

Według obecnej *Ustawy z dnia 7 października 1999 r. o języku polskim*:

- „język polski stanowi podstawowy element narodowej tożsamości i jest dobrem narodowej kultury”;
- „zaborcy zawsze wynaradawiali Polaków poprzez walkę z ich rodzimym językiem”;
- „w procesie globalizacji należy otoczyć język polski szczególną ochroną”;
- „polska kultura stanowi wkład w budowę wspólnej, różnorodnej kulturowo Europy, a zachowanie tej kultury i jej rozwój jest możliwy tylko poprzez ochronę języka polskiego”;
- „ochrona języka polskiego jest obowiązkiem wszystkich organów i instytucji publicznych Rzeczypospolitej Polskiej i powinnością jej obywateli”.

W ustawie najczęściej mówi się o ochronie języka polskiego, z czego wynika, że ustawodawcy przyjęli tezę, iż egzystencja tego języka jest zagrożona. Polska, wstępując do Unii Europejskiej, musiała przystosować polski system prawny do standardów unijnych. *Ustawa z dnia 2 kwietnia 2004 r. o zmianie ustawy o języku polskim* uwzględniła szereg nowych zjawisk, zaistniałych po przyjęciu Polski do Unii (Lubaś, 2009: 449–451).

4.2. Słowenia

Na przestrzeni wieków język słoweński był najbardziej znaczącym symbolem społeczności słoweńskiej i najważniejszym elementem konstytutywnym tworzenia narodu. Słowenia uzyskała niepodległość w roku 1991 – wówczas język słoweński po raz pierwszy stał się językiem urzędowym. Język słoweński ma dziś status języka urzędowego. Na terenach gmin zamieszkałych przez ludność włoską i węgierską językami urzędowymi są także włoski i węgierski (według 11 art. Konstytucji RS).

W roku 2004 została uchwalona *Ustawa o publicznym używaniu języka słoweńskiego (Zakon o javni rabi slovenščine, ZJRS)*. Powtarza ona szereg ustaleń zawartych w Konstytucji. Język słoweński jako język państwa należącego do UE jest językiem w stosunkach międzynarodowych. Nowością tej ustawy stanowi zobowiązanie władz państwowych do prowadzenia polityki językowej będącej przejawem troski o publiczne używanie języka słoweńskiego (par. 4). Ustawa jest przede wszystkim nastawiona na ochronę języka słoweńskiego przed dominującym wpływem angielszczyzny (Lubaś, 2009: 437–438).

W zakresie planowania korpusu języka słoweńskiego prowadzone są czynności dotyczące normowania. Władze Słowenii podejmują wiele starań o utrzymanie standardów europejskich, jak można sądzić na podstawie odpowiednich przepisów konstytucyjnych, ustawy językowej oraz faktu podpisania przez ten kraj dwóch ważnych konwencji: Europejskiej karty języków regionalnych lub mniejszościowych z 1992 roku (data ratyfikacji: 3 lipca 1997) i Konwencji ramowej o ochronie mniejszości narodowych z 1995 roku (data ratyfikacji: 25 marca 1998) (Lubaś, 2009: 441).

5. Polityka językowa w szkolnictwie wyższym: zagadnienia praktyczne

5.1. Kontekst dyskusji na temat polityki językowej w szkolnictwie wyższym

5.1.1. Polska

Na początku XXI wieku jednym z kluczowych wyzwań strategicznych dla polskich uczelni wyższych jest internacjonalizacja. Wymogi z nią związane obejmują stworzenie atrakcyjnych programów edukacyjnych w języku angielskim oraz opracowanie konkurencyjnych strategii marketingowych. Strategie te powinny opierać się na silnej orientacji rynkowej oraz na wysokiej jakości płatnych usług edukacyjnych oferowanych w języku angielskim (Domański, 2017: 63).

Strategia internacjonalizacji uczelni wyższych jest w dużej mierze zależna od uwarunkowań zewnętrznych. Najbardziej otwarta i innowacyjna strategia internacjonalizacji uczelni wyższej nie będzie mogła być realizowana przy restrykcyjnej polityce państwa (Domański, 2017: 68).

Polityka rządu polskiego w zakresie internacjonalizacji szkolnictwa wyższego została zarysowana w 2014 roku w *Programie umiędzynarodowienia szkolnictwa wyższego* (2014). Uznano w nim „internacjonalizację za jedno z najważniejszych wyzwań stojących przed polskim szkolnictwem wyższym” (Domański, 2017: 69).

5.1.2. Słowenia

Wprowadzenie języka słoweńskiego jako jedyne go języka wykładowego (Kalin Golob et al., 2014: 16) do słoweńskiego systemu szkolnego było historyczną decyzją. W dzisiejszej Republice Słowenii język słoweński jest wyraźnie zalecany jako język wykładowy, z częściowym wyjątkiem konstytucyjnie i prawnie zagwarantowanych praw mniejszości narodowych: włoskiej i węgierskiej. Przez co najmniej pół dekady z różnych powodów wywierane były silne

naciski, aby ten wyraźny wymóg ustawy usunąć lub przynajmniej dopuścić kilka wyjątków. Sytuacja języka słoweńskiego w szkolnictwie wyższym jest porównywalna z sytuacją innych języków europejskich: istnieje luka między, z jednej strony, chęcią internacjonalizacji, pozyskiwaniem studentów zagranicznych, obecnością w międzynarodowych rankingach uniwersytetów, a z drugiej strony, znaczeniem języka narodowego w szkolnictwie wyższym (Kalin Golob et al., 2014: 150).

5.2. Regulacja językowa w dziedzinie szkolnictwa wyższego

W tym miejscu spróbujemy odpowiedzieć na następujące pytania: czy możemy mówić o krajowej polityce językowej w dziedzinie szkolnictwa wyższego w Polsce i Słowenii? Czy ta sfera jest wyraźnie uregulowana na poziomie krajowym i na poziomie poszczególnych uczelni wyższych? W jakim stopniu uczelnie mogą samodzielnie decydować o własnej polityce językowej? Czy różne uczelnie prowadzą różną politykę językową? (Ylönen, 2015: 66–76).

Istnienie krajowej polityki językowej w dziedzinie szkolnictwa wyższego zostanie sprawdzone w drodze analizy odpowiednich formalnych przepisów prawnych obowiązujących w dziedzinie szkolnictwa wyższego. Rzeczywistą sytuację językową w szkolnictwie wyższym spróbujemy zbadać na przykładzie poszczególnych uczelni wyższych (Kalin Golob et al., 2014: 25).

5.2.1. Polska

Polska posiada ustawodawstwo językowe. Oficjalny status języka polskiego określa przede wszystkim art. 27 Konstytucji RP z dnia 2 kwietnia 1997 r. Głównym dokumentem dotyczącym polityki językowej jest *Ustawa z dnia 7 października 1999 r. o języku polskim*. Art. 9 stanowi, że język polski jest językiem nauczania oraz językiem egzaminów i prac dyplomowych w szkołach publicznych i niepublicznych wszystkich typów oraz w placówkach oświatowych i innych instytucjach edukacyjnych, chyba że przepisy szczególne stanowią inaczej.

20 lipca 2018 roku sejm przyjął nową ustawę o szkolnictwie wyższym i nauce¹, która weszła w życie 1 października 2018 roku. Art. 79 ustala, że uczelnia publiczna może pobierać opłaty za usługi edukacyjne związane z kształceniem cudzoziemców na studiach stacjonarnych w języku polskim oraz z kształceniem na studiach w języku obcym. Art. 324 zawiera szczegółowe określenia kategorii osób zwolnionych z opłat, zwłaszcza cudzoziemców –

1 <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20180001668/U/D20181668Lj.pdf> [dostęp: 7.04.2020].

posiadaczy certyfikatu poświadczającego znajomość języka polskiego jako obcego co najmniej na poziomie biegłości językowej C1 (pkt 5).

W oparciu o *Ustawę z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce* w Polsce funkcjonuje podział na uczelnie publiczne i niepubliczne, oraz akademickie i zawodowe. Obecnie działają tu 43 uniwersytety publiczne i dwa uniwersytety niepubliczne.

Uniwersytety zlokalizowane są w 20 miastach (pięć w Poznaniu i Warszawie, cztery w Krakowie, Lublinie i Wrocławiu, trzy w Katowicach i Szczecinie, dwa w Białymstoku, Bydgoszczy, Gdańsku, Łodzi, jeden w Gdyni, Kielcach, Olsztynie, Opolu, Radomiu, Rzeszowie, Siedlcach, Toruniu, Zielonej Górze).

5.2.2. Słowenia

W Słowenii istnieją trzy publiczne uniwersytety państwowe: Uniwersytet w Lublanie (UL), Uniwersytet w Mariborze (UM) i Uniwersytet w Primorskiej (UP).

Regulacja językowa szkolnictwa wyższego w Słowenii wynika z kilku regulacji na różnych poziomach (Kalin Golob et al., 2014: 117). Na poziomie państwa jest to przede wszystkim art. 11 Konstytucji Republiki Słowenii, który określa, że językiem urzędowym w tym kraju jest język słoweński, z wyjątkiem obszarów zamieszkałych przez mniejszości narodowe: włoską i węgierską, gdzie językami urzędowymi są również język włoski lub język węgierski.

Ustawa o publicznym używaniu języka słoweńskiego (*Zakon o javni rabi slovenščine*, ZJRS) w art. 12 stanowi, że edukacja na wszystkich poziomach powinna odbywać się w języku słoweńskim, a używanie języków obcych jest dozwolone zgodnie z przepisami szczególnymi (Kalin Golob et al., 2014: 117).

Art. 8 ustawy o szkolnictwie wyższym ustala, że językiem wykładowym jest język słoweński i że uczelnie mogą realizować programy studiów lub ich części w języku obcym na warunkach określonych w ustawie. Uczelnie wyższe muszą również dbać o rozwój terminologii zawodowej i naukowej w języku słoweńskim (Kalin Golob et al., 2014: 118).

5.3. Wybór uczelni wyższych

5.3.1. Polska

Przedmiot rozważań w polskiej części porównania stanowi 18 publicznych uniwersytetów klasycznych nadzorowanych przez ministra właściwego do spraw szkolnictwa wyższego:

TABELA 1. Wykaz polskich uniwersytetów publicznych

Nazwa	Rok założenia
Uniwersytet Warszawski (UW)	1915
Uniwersytet Jagielloński (UJ)	1364
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu (UAM)	1919
Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie (UMCS)	1944
Uniwersytet Łódzki (UL)	1945
Uniwersytet Wrocławski (UWr)	1945
Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu (UMK)	1945
Uniwersytet Śląski w Katowicach (UŚ)	1968
Uniwersytet Gdański (UG)	1970
Uniwersytet Szczeciński (US)	1984
Uniwersytet Opolski (UO)	1994
Uniwersytet w Białymstoku (UwB)	1997
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie (UWM)	1999
Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie (UKSW)	1999
Uniwersytet Rzeszowski (UR)	2001
Uniwersytet Zielonogórski (UZ)	2001
Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy (UKW)	2005
Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach (UJK)	2011

ŹRÓDŁO: Opracowanie własne.

5.3.2. Słowenia

W słoweńskiej części porównania będziemy rozpatrywać trzy słoweńskie publiczne uniwersytety państwowe (UL, UM, UP), natomiast wykluczmy prywatne uczelnie wyższe, w tym Uniwersytet w Nowej Goricy (Univerza v Novi Gorici):

TABELA 2. Wykaz słoweńskich uniwersytetów publicznych

Nazwa	Rok założenia
Univerza v Ljubljani (UL)	1919
Univerza v Mariboru (UM)	1975
Univerza na Primorskem/Università del Litorale (UP)	2003

ŹRÓDŁO: Opracowanie własne.

5.4. Polityka językowa i praktyki językowe na poziomie uczelni wyższych

Na potrzeby niniejszego artykułu zbadamy następujące kwestie związane z polityką językową i praktykami językowymi na poszczególnych uczelniach:

1. Czy praktyki językowe na poziomie uczelni wyższych w Polsce i Słowenii są uregulowane?
2. Czy wymagane kompetencje językowe na poziomie uczelni wyższych w obu państwach są uregulowane (na przykładzie studentów zagranicznych)?
3. Czy uczelnie wyższe mogą samodzielnie decydować o własnej polityce językowej?
4. Czy różne uczelnie wyższe prowadzą różną politykę językową?

5.4.1. Polska

Polska posiada ustawodawstwo językowe na poziomie krajowym. Jedynym językiem urzędowym na całym terytorium kraju jest język polski, zgodnie z art. 27 Konstytucji RP, który gwarantuje również prawa mniejszości. Głównym dokumentem dotyczącym polityki językowej jest *Ustawa z dnia 7 października 1999 r. o języku polskim*². Te dokumenty prawne regulują przede wszystkim status języka urzędowego (języka polskiego), języków mniejszości i języka regionalnego (języka kaszubskiego), a proces internacjonalizacji dyktuje używanie języka angielskiego. Wszystkie rozpatrywane polskie uczelnie realizują programy w językach obcych i przyjmują studentów zagranicznych w ramach wymian.

Języki urzędowe i programy w językach obcych

18 polskich państwowych uczelni działa zgodnie z ustawą o szkolnictwie wyższym, która nakłada obowiązek używania języka polskiego jako języka nauczania i oceniania wiedzy. Ich statuty (poza kilkoma wyjątkami) nie zawierają żadnych szczegółowych przepisów dotyczących języka urzędowego, wszystkie uczelnie oferują programy w języku angielskim, a niektóre również programy w innych językach, w tym we francuskim, w rosyjskim i niemieckim. Oprócz stron internetowych w języku polskim wszystkie uczelnie wyższe posiadają wersje stron w języku angielskim, a niektóre uniwersytety udostępniają również inne wersje językowe swoich stron (najczęściej rosyjską, chińską i ukraińską). Najwięcej wersji językowych swojej strony internetowej posiada Uniwersytet Łódzki. Polscy studenci mogą zdobywać wiedzę w języku polskim lub obcym zgodnie z ofertą poszczególnych uczelni. Ustawa o szkolnictwie

2 <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20110430224> [dostęp: 07.04.2020].

wyższym (art. 79) mówi, że kształcenie w języku obcym może być płatne (również dla studentów polskich).

Wymóg znajomości języka

Wszystkie uczelnie wyższe określają wymóg pewnego poziomu znajomości języka polskiego przez cudzoziemców jako warunek przyjęcia ich na studia w języku polskim. Najczęściej są to trzy opcje: państwowy certyfikat potwierdzający znajomość języka polskiego (prawo krajowe nie wskazuje konkretnego poziomu, poszczególne uczelnie również nie mają jednakowych wymagań w tej kwestii); ukończony roczny kurs przygotowawczy w instytucjach wskazanych na liście Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego³ (instytucje z tej listy, z wyjątkiem jednej, oferują takie kursy dla wszystkich uczelni wyższych); ukończony kurs przygotowawczy prowadzony przez poszczególne uczelnie. Instytucje, które nie oferują takich kursów, umożliwiają przyjęcie na studia po przedłożeniu zaświadczenia o ukończeniu kursu przygotowawczego wydane przez instytucję znajdującą się na liście ministerstwa.

Ponadto uczelnia wyższa może wydać certyfikat potwierdzający znajomość języka polskiego w wystarczającym stopniu. Istnieje również opcja rozmowy z komisją rekrutacyjną. Wszystkie rozpatrywane polskie uczelnie oferują kursy języka polskiego dla obcokrajowców – zarówno dla kandydatów na studia stacjonarne, jak i dla studentów zagranicznych w ramach wymian.

Kursy przygotowawcze

Dla osób, które zamierzają studiować w Polsce, badane polskie uczelnie oferują roczne kursy przygotowawcze. Część ośrodków prowadzących takie szkolenia zapewnia po ich ukończeniu przyjęcie cudzoziemców na studia na niektórych polskich uczelniach, podczas gdy inne uczelnie same organizują takie kursy.

5.4.2. Słowenia

Oprócz przepisów o języku nauczania istnieją statuty słoweńskich uczelni wyższych. Dostępne dokumenty i debaty publiczne wskazują na rosnącą lukę między przepisami ograniczającymi prowadzenie kursów i programów w językach obcych (i statutami uczelni, które w przeważającej mierze powtarzają te przepisy) a strategią państwa i uczelni wyższych na rzecz rozwoju szkolnictwa wyższego (Kalin Golob et al., 2014: 143).

3 <http://www.go-poland.pl/pl/szlifuj-polski> [dostęp: 07.04.2020].

Języki urzędowe i programy w językach obcych

UL określa język wykładowy w art. 110 i 111 swojego statutu. Ten pierwszy w dużej mierze powtarza przepis ustawy o szkolnictwie wyższym. Decyzję o kształceniu w języku obcym może podjąć senat danej uczelni, który musi wziąć pod uwagę poziom znajomości języka przez studentów i wykładowcę. Art. 111 reguluje kwestię języka prac końcowych (Kalin Golob et al., 2014: 128).

UM określa język wykładowy w art. 71 swojego statutu, który również w dużej mierze powtarza przepis ustawy o szkolnictwie wyższym. Art. 72 ustala, kiedy programy studiów lub ich części mogą być realizowane w języku obcym, „dodając nową kategorię programów poza krajowym programem szkolnictwa wyższego i interpretując wspomnianą już kategorię zaangażowania profesorów zagranicznych i studentów o nieco rozszerzającym charakterze” (Kalin Golob et al., 2014: 129). Art. 73 stanowi, że o realizacji programów studiów lub ich części w języku obcym decyduje senat jednostki prowadzącej kształcenie.

UP uściśla kwestie językowe w trzech artykułach statutu. Art. 112 stanowi, że językiem wykładowym jest język słoweński, a UP dba o rozwój terminologii zawodowej i naukowej w języku słoweńskim. Art. 112a podsumowuje przepis prawny i odróżnia programy w ramach usługi publicznej od innych programów studiów (Kalin Golob et al., 2014: 130).

Omawiane słoweńskie uczelnie realizują programy w języku angielskim (oprócz zalecanych programów w języku słoweńskim). Posiadają strony internetowe w języku słoweńskim i angielskim.

Wymóg znajomości języka

UL

Egzamin na poziomie B2 jest obowiązkowy w przypadku niektórych studiów pierwszego stopnia i jednolitych studiów magisterskich, ale istnieją kategorie osób zwolnionych z obowiązku przystąpienia do egzaminu.

UM

Znajomość języka słoweńskiego (poszczególne jednostki UM wymagają zdania egzaminu z języka słoweńskiego – jest to warunek przyjęcia na pierwszy lub nie dalej niż na drugi rok) szczegółowo określa pkt 5⁴ kryteriów i warunków przyjęcia cudzoziemców na studia. Wymagana jest głównie znajomość języka słoweńskiego na poziomie od A1 do B2 (zgodnie z programem), z wyjątkiem wydziału medycznego (C2), potwierdzona przez certyfikat lub inny równoważny dokument.

4 https://www.um.si/vpis/Dokumenti%20novic/Merila_in_pogoji_podpisnice_Haaske_konvencije_2018_2019_1.pdf [dostęp: 7.04.2020].

UP

W UP egzamin z języka słoweńskiego odbywa się przed przyjęciem na pierwszy rok studiów zawodowych pierwszego stopnia: pielęgniarstwo (Zdravstvena nega) na Wydziale Nauk o Zdrowiu (Fakulteta za vede o zdravju). W przypadku innych studiów licencjackich na UP egzamin ten na poziomie podstawowym z reguły jest przeprowadzany przed rozpoczęciem roku akademickiego, w którym studenci rozpoczynają kształcenie. Jeśli nie ma możliwości przystąpienia do egzaminu z języka słoweńskiego, np. z powodu procedur aplikacyjnych czy rekrutacyjnych, należy go zdać przed rozpoczęciem drugiego roku studiów.

Kursy przygotowawcze

UL oferuje studentom zagranicznym program LETO PLUS umożliwiający intensywną naukę języka słoweńskiego. Warunkiem jest przyjęcie na studia na tej uczelni. Program LETO PLUS nie jest przeznaczony dla studentów zagranicznych kształcących się na kierunkach wymagających znajomości języka słoweńskiego na poziomie B2, studentów z wymiany Erasmus+ itp.

UP również oferuje studentom zagranicznym program LETO PLUS, umożliwiający im powtarzanie roku akademickiego i poprawienie wyników egzaminów, zyskują też lepszą znajomość języka. Program ten może być skierowany do studentów zagranicznych, którzy słabo znają język słoweński lub nie znają go wcale, a zostali przyjęci na studia prowadzone w tym języku. Warunkiem jest przyjęcie na studia na UP. Studenci chcący studiować na kierunkach, na których wymagana jest znajomość języka słoweńskiego na poziomie B2 lub wyższym podczas wpisu na pierwszy rok, nie mogą korzystać z programu LETO PLUS.

6. Polityka językowa w szkolnictwie wyższym: między krajowymi a międzynarodowymi wytycznymi

1. Czy praktyki językowe na poziomie uniwersyteckim w Polsce i Słowenii są uregulowane?

Na to pytanie można odpowiedzieć TAK i NIE. Wszystkie rozpatrywane uczelnie wyższe przestrzegają wytycznych krajowej polityki językowej i krajowej polityki językowej w dziedzinie szkolnictwa wyższego, ich statuty zawierają co najmniej ogólne zastrzeżenie, że ich działalność jest zgodna z odpowiednią międzynarodową i/lub krajową polityką językową, przepisami branżowymi. W przypadku słoweńskich uczelni wyższych możemy obserwować dążenie do wyraźnego określenia języka wykładowego (słoweńskiego) w ich statutach.

2. Wymóg znajomości języka

Uniwersytety w Polsce i Słowenii wyraźnie formułują, jakie są wymagane kompetencje językowe. Część przepisów pochodzi z prawa krajowego (w przypadku Polski), część stanowią przepisy branżowe (w obu państwach jest to przede wszystkim ustawa o szkolnictwie wyższym), a realizacje praktyczne pozostają w gestii poszczególnych uczelni czy nawet jednostek uczelni (np. wskazanie różnych wymogów dotyczących znajomości języka słownego na różnych wydziałach UM).

Na pytanie dotyczące wyraźnego określania kompetencji językowych wymaganych wobec studentów zagranicznych można zatem odpowiedzieć TAK, ale systemy i realizacje praktyczne w tym zakresie różnią się.

3. Czy uczelnie wyższe mogą samodzielnie decydować o swojej polityce językowej?

Na to pytanie również można odpowiedzieć TAK i NIE. Uczelnie wyższe z jednej strony działają zgodnie z obowiązującymi przepisami krajowymi, a z drugiej mogą decydować o realizacji poszczególnych programów w językach obcych w granicach określonych przez ustawodawstwo krajowe.

4. Czy różne uczelnie prowadzą różną politykę językową?

I na to pytanie można odpowiedzieć TAK i NIE. Wspólnym punktem jest dążenie do internacjonalizacji szkolnictwa wyższego, pozyskiwania większej liczby studentów zagranicznych itp., co wynika ze strategicznych celów poszczególnych uczelni. Różnice można obserwować na przykładzie ofert językowych dla studentów krajowych i zagranicznych.

Polityka językowa w szkolnictwie wyższym w obu państwach jest zatem realizowana w odniesieniu z jednej strony do krajowych, a z drugiej – do międzynarodowych wytycznych.

Literatura

Domański T., 2017: *Internacjonalizacja polskich uczelni wyższych*. W: *Internacjonalizacja polskich ośrodków politologicznych*. Red. T. Domański, A. Stępień-Kuczyńska, A. Włodarska-Frykowska. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź, s. 63–80.

Gottlieb N., 2012: *Language Policy in Japan*. Cambridge University Press. Kindle Edition by Amazon Digital Services LLC, Cambridge.

<https://www.gov.pl/web/mniejszosci-narodowe-i-etniczne/europejska-karta-jezykow-regionalnych-lub-mniejszosciowych> [dostęp: 27.11.2023].

- <https://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/polski/kon1.htm> [dostęp: 27.11.2023].
- Kalin Golob M., Stabej M., Stritar Kučuk M., Červ G., Koprivnik S., 2014: *Jezikovna politika in jeziki visokega šolstva v Sloveniji*. Fakulteta za družbene vede, Založba FDV, Ljubljana.
- Komac M., 2007: *Varstvo »novih« narodnih skupnosti v Sloveniji*. V: *Priseljenci: študije o priseljevanju in vključevanju v slovensko družbo*. Ur. M. Komac. Inštitut za narodnostna vprašanja, Lublana, s. 35–65.
- Lubaś W., 2009: *Polityka językowa. Komparacja systemów i funkcjonowania współczesnych języków słowiańskich*. Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej, Opole.
- Program umiędzynarodowienia szkolnictwa wyższego*, 2014. Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego, Warszawa.
- Shohamy E., 2006: *Language Policy: Hidden Agendas and New Approaches*. Routledge. Kindle Edition by Amazon Digital Services LLC, New York–London.
- Sotnikova Štravs M., 2012: *Primerjalna analiza izbranih vidikov narodne in jezikovne politike na Poljskem, v Sloveniji in Ukrajini* [diplomsko delo]. Ljubljana.
- Sotnikova Štravs M., 2015: *Jezikovna politika v Ukrajini 1991–2014*. W: *Bogactwo językowe i kulturowe Europy w oczach Polaków i cudzoziemców*. Red. M. Gaze, P. Góralczyk-Mowczan. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź, s. 249–264.
- Sotnikova Štravs M., 2017: *Polityka językowa w krajach słowiańskich na przykładzie Polski, Słowenii oraz Ukrainy (wybrane zagadnienia)*. W: *Słowianie, my lubim... Kontrasty. Zderzenie Wschodu, Zachodu i Południa w świecie słowiańskim*. Red. M. Baer, P. Borowiak, N. Czachowska. Instytut Naukowo-Wydawniczy MAIUSCULA, Poznań, s. 195–204.
- Sotnikova Štravs M., 2019: *Jezikovna politika v visokem šolstvu na Poljskem, v Sloveniji in Ukrajini* [doktorska disertacija]. Ljubljana.
- Szul R., 2009: *Język – naród – państwo. Język jako zjawisko polityczne*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Ustava Republike Slovenije*, <http://pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=USTA1> [dostęp: 27.11.2023].
- Ustawa z dnia 6 stycznia 2005 r. o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym*, http://orka.sejm.gov.pl/proc4.nsf/ustawy/223_u.htm [dostęp: 27.11.2023].
- Ustawa z dnia 7 października 1999 r. o języku polskim*, <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu19990900999> [dostęp: 27.11.2023].

- Ustawa z dnia 20 lipca 2018 r. – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce*, <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20180001668> [dostęp: 27.11.2023].
- Vidovič Muha A., 2013: *Moč in nemoč knjižnega jezika*. Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, Ljubljana.
- Vila F.X., Bretxa V., 2015: *Language Policy in Higher Education: The Case of Medium-Sized Languages*. Multilingual Matters. Kindle Edition by Amazon Digital Services LLC, Bristol–Buffalo–Toronto.
- Ylönen S., 2015: *The Position of Swedish as well as other languages in Finland*. In: *Language Policy in Higher Education: The Case of Medium-Sized Languages*. Eds. F.X. Vila, V. Bretxa. Multilingual Matters, Bristol–Buffalo–Toronto, s. 66–76.
- Zakon o visokem šolstvu*, <https://www.uradni-list.si/glasilo-uradni-list-rs/vsebina/2006-01-5079?sop=2006-01-5079> [dostęp: 27.11.2023].

Language policy in higher education in Poland and Slovenia

SUMMARY | The article deals with selected aspects of language policy in the field of higher education in two Slavic countries, Poland and Slovenia, where we are dealing with quite explicitly formulated provisions on the national language policy, which require the mandatory use of the official language. Contemporary higher education problems are complex. The issue of the language of higher education is on the one hand included in the national language policy, on the other hand it is legally determined by norms and regulations of other fields. All this also has an international dimension.

We are looking for answers to the questions: whether we can talk about national language policy in the field of higher education in each country, whether this sphere is regulated by laws (at national level and at the level of individual universities), to what extent universities can decide on their own language policy, what are the differences between individual solutions.

KEY WORDS | Poland, Slovenia, language policy, language policy in higher education

MARIJA SOTNIKOVA ŠTRAVS | dr, językoznawczyni i tłumaczka. W roku 2012 ukończyła studia z zakresu słowenistyki i polonistyki na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu w Lublanie. W roku 2019 ukończyła studia doktoranckie z zakresu sławistyki na tej samej uczelni. Jej zainteresowania badawcze obejmują politykę językową, problematykę ochrony mniejszości narodowych, kwestie tożsamości narodowej oraz stosunków etnicznych itp.

Lidija Rezoničnik

UNIVERZA V LJUBLJANI

lidija.rezonicnik@ff.uni-lj.si

 <https://orcid.org/0000-0002-4479-6106>

Poljski avtorji in njihova dela v slovenskih šolskih berilih

IZVLEČEK | Pri pouku slovenščine se učenci srečujejo z raznolikimi literarnimi deli, pri čemer je poleg usmerjenega spoznavanja slovenske in svetovne književnosti cilj zmožnost in motivacija za samostojno branje. Prispevek se osredotoča na vprašanje, v kolikšni meri so se učenci v slovenskih berilih od leta 1850 do danes srečevali oz. se srečujejo z besedili iz poljske književnosti. Analiza je pokazala, da so bila v preteklosti v srednješolskih berilih največkrat predstavljena besedila avtorjev, kot so Ignacy Krasicki, Jan Sobieski in Jan Kochanowski (obdobje 1850–1918), kasneje dela Henryka Sienkiewicza, Władysława Stanisława Reymonta, Adama Mickiewicza in Tadeusza Różewicza (obdobje 1918–1991), v aktualnih berilih pa je objavljena poezija Wisławe Szymborske in v nekaterih so dodana še besedila Jana Kochanowskega, Adama Mickiewicza in Sławomirja Mrożka.

KLJUČNE BESEDE | poučevanje književnosti, šole s slovenskim učnim jezikom, berila, poljski avtorji, poljska besedila

0 Uvod

Pouk slovenščine na osnovnih in srednjih šolah je posvečen tako spoznavanju jezika kot književnosti. Zlasti v višjih razredih osnovne šole in v srednjih šolah se del, namenjen obravnavi književnosti, ne osredotoča zgolj na slovensko, temveč ponuja vpogled tudi v druge evropske oziroma svetovne književnosti. Poleg osnovne funkcije šolskih beril – usmerjeno spoznavanje literarnih del, usvajanje znanj in kompetenc, ki jih predpisuje učni načrt –, so berila priložnost, da otroci in mladostniki v času šolanja spoznajo raznolika literarna besedila. V najboljšem primeru prebrana dela oz. odlomki pomenijo motivacijo za samostojno branje, kar je tudi eden izmed ciljev književnega pouka v gimnaziji:

[K]njiževni pouk je namenjen vzgoji kultiviranega bralca, bodočega izobraženca. To je bralec, ki v svoje razmišljanje o bralnem doživetju vključuje medbesedilno izkušnost, poznavanje literarnih pojavov in splošno kulturno razgledanost. Zato naj bi v predmaturitetnem izobraževanju pridobil pozitivne izkušnje srečevanja z besedno umetnostjo in zmožnost samostojnega branja raznovrstnih literarnih besedil. (Poznanovič Jezeršek idr., 2008: 42) (poudarila L. R.)

»Kot mislec se bralec oblikuje v času pubertete (od enajstega do devetnajstega leta)« (Žbogar, 2003: 41; Appleyard, 1994), poleg tega je stik s književnostjo v času osnovnega in srednjega izobraževanja intenziven, zato ima lahko umestitev ali neumestitev določenega besedila v berilo ključen pomen za morebitno samostojno prebiranje književnega dela.

V luči teh ugotovitev se članek osredotoča na analizo beril oziroma učbenikov¹ za pouk slovenščine, ki so bili izdani od leta 1850 do danes. Pri tem je v središču vprašanje, v kolikšni meri se v posameznih berilih pojavljajo besedila iz poljske književnosti in katera so besedila, ki omogočajo (so omogočala) spoznavanje poljske književnosti v slovenskih šolah ter v najboljšem primeru vzbudijo (so vzbudila) zanimanje za poljsko književnost, kulturo in jezik.

1 Obstoječe raziskave

Božena Orožen (1986: 77–80) je v analizi slovenskih beril za gimnazije, ki so izšla med letoma 1850 in 1865, ugotovila, da je v kontekstu slovanskih avtorjev poleg slovenske književnosti največ prostora namenjenega prevodom srbskih in hrvaških besedil. Sledijo ruska in češka besedila, poljska pa so manj zastopana. Besedila ključnih slovanskih avtorjev iz obdobja romantike, npr. Njegoša, Radičevića, Máche, se v analiziranih berilih ne pojavijo. Nekateri avtorji so samo omenjeni (Mickiewicz) ali pa zastopani z nepričakovanimi besedili (Puškin – pesniška pravljica). Kot vzrok za neobjavo ljubezenske in svobodoljubne lirike omenjenih avtorjev B. Orožen navaja omejene možnosti pri izbiri besedil zaradi strogega nadzora šolskega ministrstva in dejstvo, da pesmi še niso bile prevedene v slovenščino.

Novjša slovenska berila za srednje šole (*Branja*, 2000–2003 in *Svet književnosti*, 2000–2003) in zastopnost zahodnoslovanskih besedil v njih je analiziral

1 V prispevku sta termina berilo (šolska knjiga z besedili oziroma odlomki besedil, lahko vsebuje kratke informacije o avtorju in delu) in učbenik (šolska knjiga z besedili oziroma odlomki besedil, ki so pospremljeni z literarnovednimi informacijami, vprašanji ali izhodišči za nadaljnje delo z besedilom) uporabljena sinonimno.

Jure Šink (2005: 33–41). Avtor ugotavlja, da so zahodnoslovenske književnosti slabo zastopane. V berilu *Svet književnosti* se izmed besedil poljskih avtorjev in avtoric pojavi samo pesem Szymborske. V berilu *Branja* se poleg Szymborske pojavijo še besedila Kochanowskega, Mickiewicza in Mrożka. Podobno je z nekaj odlomki besedil zastopana češka književnost (Mácha, Hašek, Kundera), medtem ko analizirana berila ne vsebujejo besedil slovaških avtorjev.

V primerjalno-statistični analizi je Tina Rupnik (2000/2001: 101–107) preučevala, kako so v izbranih berilih predstavljeni nacionalni klasiki: Prešeren v slovenskem, Krleža v hrvaškem, Baudelaire v francoskem, Mickiewicz v poljskem in Goethe v avstrijskem berilu za srednje šole. Preverjala je število besedil, vrednotenje avtorjev, literarnovedne vsebine ter vprašanja in naloge. Pri tem je ugotovila, da se izmed preučevanih beril poljsko berilo najintenzivneje posveča obravnavi svojega nacionalnega klasika, Mickiewicza.

2 Poljska besedila v slovenskih šolskih berilih

2.1 Korpus za analizo

V raziskavi je bilo pregledanih 56 učbeniških sestavov² beril za pouk slovenščine v osnovnošolskem (do reforme 1958 nižje gimnazije in nižje srednje šole, kasneje druga stopnja osnovnih šol) in srednješolskem (do 1958 višje gimnazije in višje srednje šole, kasneje gimnazije in srednje šole) izobraževanju.³ Najstarejše analizirano berilo je izšlo leta 1850, najnovejša analizirana berila pa so aktualna do danes in se uporabljajo pri pouku slovenščine v gimnazijah in srednjih šolah. Pregledu kazal beril in izpisu vseh potencialnih poljskih besedil ter avtorjev je sledilo preverjanje vsebine v učbenikih s pomočjo skeniranega gradiva v Digitalni knjižnici Slovenije (Dlib) ali gradiva, dostopnega v knjižnici Oddelka za slavistiko FF UL (OHK) in Slovanski knjižnici (enota Mestne knjižnice Ljubljana). Pri analizi me je zanimalo zlasti: 1) besedila katerih poljskih avtorjev so umeščena v posamezna berila; 2) so besedila neliterarna ali literarna in ali so do danes del poljskega literarnega kanona; 3) na kakšen način so predstavljena, ali vsebujejo spremna literarnovedna besedila in podatke o avtorjih; 4) kdo so bili prevajalci besedil.

2 Pojem »učbeniški sestav« označuje komplet beril za vse letnike šolanja, pri čemer lahko gre za en zvezek/berilo za več letnikov skupaj ali pa je zvezkov več, npr. za vsak letnik novo berilo (prim. Žbogar, 2000: 13; Božič, 2010: 41).

3 Iskreno se zahvaljujem dr. Zoranu Božiču, ki mi je posodil kopije kazal vseh učbeniških sestavov od 1850 dalje in mi s tem omogočil hitrejšo ter bolj osredotočeno analizo, potrebno za nastanek članka.

V nadaljevanju in v seznamu virov navajam samo tista berila, v katerih so bila objavljena poljska besedila. Pregled je razdeljen v večja časovna obdobja, zaznamovana z družbeno-političnimi spremembami, ki so imele velik vpliv na šolstvo na Slovenskem (obdobje Habsburške monarhije oziroma Avstro-Ogrske; obdobje Države/Kraljevine SHS oziroma Kraljevine/Republike Jugoslavije; obdobje po slovenski osamosvojitvi). Vsakokrat so najprej navedeni učbeniki za osnovnošolsko in nato za srednješolsko izobraževanje, v obdobju po osamosvojitvi so obravnavani samo učbeniki za srednješolsko izobraževanje.

2.2 Obdobje 1850–1918

Nižje gimnazije in nižje srednje šole⁴

Leta 1850 je v Ljubljani izšlo *Slovensko berilo za prvi gimnazialni razred*.⁵ V njem se pojavi besedilo z naslovom *Južnoruske stepe*, kjer avtor Jeriša dobrih sedem strani dolg opis step začne s citatom iz Mickiewiczevih *Krimskih sonetov*: »Radostno se spustil sim po suhem oceanu, voz potaplja v zelenjad se in ko ladja plava ...' poje Mickiewicz o stepah.« (1850: 154, 155).⁶ V *Slovenskem berilu za drugi gimnazialni razred*, izdanem leta 1852⁷ v Ljubljani, je natisnjeno besedilo z naslovom *Kakor ti drugim meriš tako drugi tebi*, ki razen pripisa v oklepaju: *Basen iz Polskega, spisal Podgorski*⁸ ne vsebuje drugih neposrednih navezav (npr. pojasnila, ali gre za priredbo ali prevod, oziroma razlage, na kakšen način je basen povezana s Poljsko). V Bleiweisovem *Slovenskem berilu za četerti gimnazialni razred* (Ljubljana, 1855) sta objavljena dva prispevka poljskih avtorjev: sestavek o pisanju pisem *Zlog listov. Po Krasickem*⁹ in dobri dve strani dolgo besedilo z napotki za življenje mlademu človeku *Opomini gerškega govornika Isokrata Demoniku. Po Piseckem*.¹⁰

Anton Janežič je uredil *Cvetnik; Berilo za slovensko mladino*. Prvi del je izšel 1865, drugi del pa 1876, oba v Celovcu pri Družbi sv. Mohorja. Prvi

4 Okvirno današnja druga/predmetna stopnja osnovne šole, tj. od 6. do 9. razreda.

5 Avtor berila ni naveden, na prvi strani je poleg naslova, letnice in kraja izdaje zapisano: *natis in zaloga Jožefa Blaznika*. Božič (2010: 88) navaja podatek, da je berilo nastalo v skupini sestavljalcev beril za nižjo gimnazijo, ki sta jo vodila Janez Kleemann in Janez Bleiweis.

6 Objava citata ni všteta v skupno število objavljenih poljskih besedil (gl. Tabela 1).

7 Gl. opombo št. 5.

8 Podgorski je psevdonom slovenskega pisatelja in politika Luke Svetca (1826–1921) (prim. *Slovenska biografija* – Koblar 2013).

9 Ignacy Krasicki (1735–1801), razsvetljski pesnik in pisatelj. Avtor slovenskega prevoda oz. priredbe besedila ni naveden.

10 Kdo je Pisecki, ni popolnoma jasno. Avtor slovenskega prevoda oz. priredbe besedila ni naveden.

zvezek vsebuje besedilo *Janez Sobieski svojim vojakom pred bojem s Turki. Po poljskem – J. Navratil*.¹¹ Prvič se v okviru analiziranih beril pojavi zelo kratko spremno besedilo – pojasnilo o bitki pri Hočimu v obliki opombe. V drugi zvezek sta umeščeni besedili *Hazad* s podnaslovom: *Vzhodna povest: polski spisal J. Krasicki*¹² in pripoved o na smrt bolnem duhovniku, ki se kljub svoji bolezni odpravi na dolgo pot, da bi podelil zadnji zakrament umirajočemu kmetu. Zgodba nosi naslov *Dobri pastir. Po polski čitanki spisal Fr. Celestin*.¹³

V *Slovenski čitanki za četrty razred srednjih šol* Jakoba Sketa iz leta 1893 je, kot v že omenjenem Janežičevem berilu, objavljeno besedilo Sobieskega v Navratilovem prevodu, tokrat z naslovom *Poročilo kralja Janeza Sobieskega svoji ženi o zmagi dunajski (Iz šatorov vezirjevih dne 13. kimovca 1683 po noči)*.

Višje gimnazije in višje srednje šole¹⁴

Leta 1853 je na Dunaju izšlo *Slovensko berilo za peti gimnazijalni razred*, ki ga je pripravil Fran Miklošič. V njem se pojavi besedilo iz poljskega literarnega kanona: urednik je v berilo umestil fraško (tj. epigram) Kochanowskega *Lipa (Na lipę)*, ki jo je sam prevedel. Kot ugotavlja Krakar (1976: 104), gre za prvi prevod dela Kochanowskega v slovenski jezik. Poleg tega so v berilu objavljene: pregovori *Nekoliko polskih pregovorov. Zbral Fr. Miklošič*, didaktični besedili *Delo in lenoba. Po J. Śniadeckem*¹⁵ poslovenil J. Navratil in *Trije prijatelji. Po Brodziejnskem*;¹⁶ krajši prozni zapis *Mladi knez in slavič. Po Karpinjnskem*;¹⁷

11 Ivan Navratil (1825–1896), urednik, jezikoslovec in narodopisec, po očetu češkega, po materi slovenskega rodu. Bil je urednik mladinskega tednika *Vedež*, ki je izhajal od leta 1848. Za Bleiweisove (1850–1855) in Miklošičeve (1853, 1854, 1858, 1865) sestave beril je pripravil več besedil (prim. *Slovenska biografija – Šlebinger* 2013).

12 Avtor slovenskega prevoda oz. priredbe besedila ni naveden.

13 Fran Celestin (1843–1895), pisatelj in literarni zgodovinar.

14 Današnje gimnazije in štiriletne srednje šole.

15 Jan Śniadecki (1756–1830), astronom, matematik, filozof, geograf, pedagog, literarni kritik, jezikoslovec in pesnik. Gre za besedilo *Zagajenie Sessyi publicznej Uniwersyte-tu w dzien 15. Wrzesnia r. 1814. v. s.*, ki je v berilu objavljeno v skrajšani in prirejeni različici. Navratil je npr. poved »A jeżeli byli i są ludzie których imie i wspomnienie jest zawstydzieniem Polaka; niech imiona wasze staną się jego chluba i zaszczytem.« (prim. Śniadecki, 1839: 113) priredil za slovenskega bralca: »Če je bilo in je še takih ljudi, katerih ime in spomin je ljudstvu slovenskemu na sramoto, naj mu bodo pa vaše imena na čast in slavo.« (prim. Miklošič, 1853: 21) (poudarila L. R.).

16 Kazimierz Brodziński (1791–1835), pesnik, prevajalec, literarni kritik in literarni zgodovinar. Avtor slovenskega prevoda in priredbe sestavka *Trzej przyjaciele* ni naveden.

17 Franciszek Karpiński (1741–1825), razsvetljenski pesnik. V zbirki *Dziela Franciszka Karpińskiego* (1830: 156) je besedilo o knezu in slavcu objavljeno v rubriki *Wiersze Różne* in naslovljeno z *Bayka z Francuskiego*.

ter pesem *Pervi pomladni bčelici*. Zložil L. Gornicki.¹⁸ Navratil je avtor besedila o prvem poljskem kralju in njegovi ženi, ki obsega kratek življenjepis in oris knezovih dobrih del, zgodbo o pomilostitvi obsojencev ter opis kronanja. Sestavek nosi naslov *Boleslav Hrabri pa cesar Oton III.* in je bil objavljen v Miklošičevem *Slovenskem berilu za šteti gimnazijalni razred* (Dunaj, 1854).

V Janežičevem *Cvetniku slovenske slovesnosti; Berilu za višje gimnazije in realke* (Celovec, 1868) je v »drugem razdelu: epika«, v četrtem podpoglavju z opredelitvijo »Junaške pesmi, epepeja in roman« na sedmih straneh objavljen prevod besedila *Pan Podstoli* Krasickega. Besedilo je prevedel Valentin Mandelc.¹⁹ V »četrti razdel: podučna tvarina«, tretje podpoglavje »Razprave, pisma in ogovori« pa je na slabih treh straneh umeščeno pismo z naslovom *Jan Sobieski svoji ženi. Iz šotorov vezirjevih 13. septembra 1683 po noči*, ki ga je prevedel Navratil.

Berilo Jakoba Sketa *Slovensko berilo za peti in šteti razred srednjih šol* (Celovec, 1886) prinaša dva zapisa pesmi, ki jih je zbral Emil Korytko: *Marjetica in Trdoglav* in *Školastika*; v drugi izdaji berila (1892) pa je tudi za pesem *Desetnica* naveden podatek, da je iz Korytkove zbirke (za razliko od prve izdaje, kjer je podatek, da je *Desetnico* zapisal St. Vraz). Ob vseh je zapisano, da gre za narečne pesmi, poleg tega je naveden zvezek zbirke *Slovenske pesmi krajskiga naroda*, v katerem je bila posamezna pesem objavljena.²⁰

2.3 Obdobje 1918–1991

Nižje gimnazije in nižje srednje šole

(po reformi 1958 druga/predmetna stopnja osnovne šole)

V berilu Antona Bajca *Slovenska čitanka in slovnica za prvi razred srednjih in sorodnih šol* (izdaji 1939, 1945) je objavljen okrog šest strani dolg odlomek iz Sienkiewiczovega mladinskega romana *V afriški pustinji*, prav tako je odlomek iz omenjenega romana objavljen v *Slovenski čitanki in slovnici za drugi razred srednjih in sorodnih šol* (izdaja iz leta 1932), in sicer v poglavju »Domišljiji«. Poleg tega so učenci v tem berilu brali še odlomek *Jesensko jutro na kmetiji* iz Reymontovega cikla romanov *Kmetje*. V *Slovenski čitanki za tretji razred srednjih in sorodnih šol* (izdaja iz leta 1935) sta objavljena odlomka *Gospod Andrej razstrelil top* in *Quo vadis, Domine*. Ob slednjem so navedene razlage nekaterih besed oziroma pojmov ter kratek življenjepis avtorja, prevajalci

18 Ni povsem jasno, ali gre za pesem poljskega renesančnega avtorja Łukasza Górnickega (1527–1603). Prevajalec ni naveden.

19 Valentin Mandelc (1837–1872), pripovednik in prevajalec.

20 Objava Korytkovih zapisov slovenskih narodnih pesmi ni všteta v skupno število objavljenih poljskih besedil (gl. Tabela 1).

besedil niso navedeni. V izdaji berila za tretji razred iz leta 1939 poleg obeh Sienkiewiczjevih besedil najdemo odlomek *Jesensko jutro na kmetiji* Reymonta. Berilo na koncu prinaša rubriko »Priporočljivo berilo za III in IV razred«, v kateri sta med poljskimi besedili priporočena Sienkiewiczeva romana *Skozi pustinje in puščavo* in *Z ognjem in mečem*, slednji v prevodu Rudolfa Moleta. Dopolnjena izdaja Bajčevega berila za tretji razred iz leta 1945 namesto odlomka iz romana *Quo vadis* učencem predstavlja Sienkiewiczev odlomek z naslovom *Bitka pri Tannenbergu*, odlomek iz Reymontovega cikla *Kmetje* pa je pospremljen z razlagami nekaterih besed, s podatki o avtorju in vprašanji za učence.

Anton Gaspari je v sodelovanju z Rudolfom Pečjakom in Albertom Žerjavom izdal berilo z naslovom *Naši vodniki: Slovenska slovstvena čitanka za tretji razred meščanskih šol* (izdaji 1939, 1941), v katerem so učenci brali odlomek *Žetev* iz Reymontovega romana, ki ga je prevedel Rudolf Molè. Četrtošolci pa so se v učbeniku *Naši vodniki: Slovenska slovstvena čitanka za četrti razred meščanskih šol* (izdaji 1940, 1941) srečali z odlomkom *Obleganje Jasne gore* iz Sienkiewiczvega romana.

V *Slovenskem berilu za nižje razrede srednjih šol III* (izdaji 1946, 1950)²¹ je objavljen okrog pet strani dolg Sienkiewiczev odlomek z naslovom *Žeja*.

Leta 1956 je izšlo *Slovensko berilo III*, ki ga je pripravila Erna Muser v sodelovanju z Marijo Jamar ter Rozko Štefan. V njem je objavljen odlomek iz Sienkiewiczvega romana *Križarji*.

V *Slovenskem berilu za prvi razred srednje šole* Staneta Miheliča (izdaja 1964), namenjenem nižjim slovenskim šolam v Italiji, sta objavljena odlomka *Prebujajoče se pomladno jutro* (Reymont) in *V afriški goščavi* (Sienkiewicz).

Slovenska čitanka Državne gimnazije za Slovence, I. del Frana Inzka, izdana v Celovcu 1965 in namenjena nižjim razredom slovenske gimnazije v Celovcu, vsebuje odlomek *V afriški goščavi* (Sienkiewicz), *III. del Inzkove Slovenske čitanke Zvezne gimnazije za Slovence*, izdan leta 1974, pa Sienkiewiczeva odlomka *Gospod Andrej razstrelil top* in *Quo vadis, Domine*. Franc Inzko in Anton Feinig sta pripravila *Slovensko berilo 2* (Celovec, 1984), namenjeno nižjim srednjim šolam, kjer je v poglavju »Narava in človek« objavljeno odlomek *Prebujajoče se pomladno jutro* (Reymont). Avtorja *Slovenskega berila 3*, prav tako izdanega v Celovcu (1985) in namenjenega nižjim srednjim šolam v avstrijskem zamejstvu, sta Joško Kovačič in Franc Inzko. V berilu je v poglavju, naslovljenem z motom: »Zgodovine narodov imajo mnogo

21 Na naslovnici ni podatka o uredniku oziroma avtorju berila. Božič (2010: 165) naveda, da je bil sestavljalavec berila Odbor za berila nižjih gimnazij, ki ga je vodila Marja Boršnik.

skupnega, sigurno pa eno: ljubezen, bolečino in smrt«, objavljen odlomek iz Sienkiewiczzevega romana *Quo vadis*.

Višje gimnazije in višje srednje šole

Na višji ravni srednješolskega izobraževanja v obdobju po 1918 se poljska besedila pojavijo v *Slovenski čitanki za višje razrede srednjih in njim sorodnih šol* (I. del, Ljubljana, 1921), ki jo je sestavil Ivan Grafenauer (v sodelovanju z Jankom Bezjakom in Antonom Breznikom). V tem berilu je v poglavju »Iz slovanskega pesništva« natisnjena Mickiewiczeva pesem *Trzech Budrysów* s podnaslovom *Ballada litewska*. Poglavje se od ostalih loči po tem, da so v njem objavljena besedila v originalu, brez prevodov (poleg poljskega še besedila iz srbske, češke in ruske književnosti), ob vsaki pesmi pa so številne opombe s pojasnili. Ob Mickiewiczevi baladi so tako najprej pojasnjene posebnosti v poljski abecedi in mesto naglasa. Sledijo opombe o težjih besedah, ki so najprej navedene v imenovalniku oziroma nedoločniku, nato je zapisana slovenska ustreznica, nazadnje pa navedba sklona oziroma osebe, spola in števila ter končnice, ki se pojavijo v pesmi. Grafenauerjevo berilo vsebuje tudi dodatek, in sicer razdelek »Imenik pisateljev«, kjer so navedeni življenjepisi avtorjev besedil.²²

Franček Bohanec je v sodelovanju z Jankom Kosom, Borisom Paternujem in Franom Zadravcem pripravil *Slovensko berilo II: za drugi razred srednjih šol* (Ljubljana, 1972 in 1978), kjer se pojavijo Mickiewiczeva besedila: *Krimski soneti* (soneta *Akermanske stepe* in *Bahčisaraj ponoči*, prevod Dušan Ludvik) in odlomek iz začetka pesnitve *Gospod Tadej* (prevod Rozka Štefan). Berilo v zadnjem poglavju »Opombe« vsebuje kratke življenjepise avtorjev, podatke o objavljenem besedilu, vprašanja, ki spodbujajo primerjave s slovensko književnostjo, in opombe. Isti avtorji so pripravili *Slovensko berilo III: za tretji razred srednjih šol* (Ljubljana, 1973 in 1975), v katerem je objavljen odlomek iz Reymontovih *Kmetov* (prevod Joža Glonar) in kratek avtorjev življenjepis, ter *Slovensko berilo IV: za četrti razred srednjih šol* (Ljubljana, 1975), v katerem so objavljene pesmi Tadeusza Różewicza *Prva ljubezen*, *Vrnitev* in *Posmrtna rehabilitacija* ter kratka informacija o avtorju. Vse tri pesmi je prevedel Lojze Krakar.

22 O Mickiewiczu beremo: »Mickiewicz, Adam, najslavnejši poljski pesnik, r. 24. decembra 1798. v Zaosju pri Nowogródku na Litvi, študiral v Novogródku in na vseučilišču v Vilni, gimn. učitelj v Kovnu, nato pregnan v Rusijo (Moskva, Odesa, Petrograd), odkoder je šel v inozemstvo (1829). Ko je med tem v domovini buknil urpor (1830), se ni več vrnil v domovino; bival je največ na Francoskem, nekaj časa tudi v Italiji in Švici. Za časa krimske vojske je šel v Carigrad, kjer je umrl za kole-ro 26. novembra 1855.« (Grafenauer, 1921: 316, 317)

V berilu Vere Gregorač *Slovenščina II: Književnost z berilom za ekonomske srednje šole* (izdaja iz leta 1977) v poglavju »Evropska romantika« najdemo odlomek iz Mickiewiczzeve pesnitve *Konrad Wallenrod*.

2.4 Sodobna berila za gimnazije in srednje šole po 1991

Aktualni *Katalog učbenikov za srednjo šolo* za uporabo pri pouku književnosti predvideva učbenike *Svet književnosti 1–4* (Janko Kos idr.), *Branja 1–4* (Boža Krakar Vogel idr.) ali *Umetnost besede 1–4* (Klemen Lah idr.).²³

Poljska književnost je v trenutno veljavnem *Učnem načrtu za slovenščino za gimnazije* (Poznanovič Jezeršek idr., 2008) predvidena za obravnavo pri pouku književnosti v okviru »Svetovne književnosti v drugi polovici 20. stoletja«. Omenjeno poglavje iz poljske književnosti med obveznimi besedili predpisuje pesem *Radost pisanja* Szymborske. Med prostoizbirnimi besedili so v poglavju »Književnost evropske predromantike in romantike« navedene Mickiewiczzeve pesmi (brez predpisanih naslovov), v poglavju »Književnost srednjega veka v Evropi in na Slovenskem« pa Sienkiewiczov roman *Križarji*.

Pregled omenjenih učbenikov pokaže, da vsi trije v tretjem delu (3. letnik) vsebujejo pesem *Radost pisanja* Szymborske v prevodu R. Štefan, dodani so podatki o avtorici in njenem literarnem delu ter vprašanja za diskusijo. *Svet književnosti 3* vsebuje prvo kitico pesmi tudi v izvirniku. Učbenikom *Umetnost besede* je priložen DVD, na katerem je dodatno gradivo: v tretjem delu je to pesem *Ljudje na mostu* v prevodu R. Štefan in spletna povezava do fotografij Szymborske. K uvodu v berilo *Umetnost besede 1* je umeščena pesem Szymborske *Nekateri imajo radi poezijo* (prevod R. Štefan). Drugih besedil iz poljske književnosti sestava učbenikov *Svet književnosti* in *Umetnost besede* ne vsebujeta.

Učbeniki *Branja* so zasnovani kot »antologija literarnih besedil za srednje šole« (Krakar Vogel idr., 2009: 7), ki naj bi tudi po zaključku srednješolskega izobraževanja ostali del domače knjižnice bodočih izobražencev. V tej luči vsebujejo več literarnih besedil kot jih predvidevajo obvezne vsebine v učnem načrtu. Izmed poljske književnosti v *Branjih 1* najdemo *Žalostinko št. 8* Kochanowskega v prevodu Lojzeta Krakarja. V *Branjih 2* imajo dijakinje in dijaki priložnost prebrati odlomek *Beg iz objema* iz pesnitve *Gospod Tadej* (prevod R. Štefan). V tretjem letniku obravnavajo že omenjeno pesem Szymborske *Radost pisanja*, poleg tega pa učbenik *Branja 3* prinaša še eno avtoričino

²³ V pregled niso vključena berila za osnovne šole. *Učni načrt za slovenščino za program osnovne šole* (Poznanovič Jezeršek idr., 2018) se večinoma osredotoča na obravnavo slovenskih avtorjev, obravnave del poljskih avtorjev ne predvideva.

pesem: *Ljudje na mostu* (prevod obeh R. Štefan). V tem delu je objavljen tudi odlomek iz tragikomedije *Tango* Sławomirja Mrożka (prevod Uroš Kraigher). Vsa besedila so pospremljena s podatki o avtorjih in z vprašanji za razpravo.

3 Sklepne ugotovitve

Družbeno-politične spremembe v slovenskem jezikovnem in kulturnem prostoru 19. in 20. stoletja so s sabo prinesle številne reforme v šolskem sistemu, ki so zaznamovale pouk slovenščine. V 19. stoletju je šolanje po obvezni štiriletni ljudski šoli potekalo bodisi na 1) nižji gimnaziji (4 leta, nato na višji gimnaziji, ki je prav tako trajala 4 leta); 2) realki (4 leta, nato možen prehod na tehnične in strokovne šole); ali 3) meščanski šoli (nadaljevanje na poklicnih šolah, z najboljšim uspehom tudi na učiteljišču). Splošna osemletna šolska obveznost je bila v avstrijskih deželah uveljavljena z zakonom iz leta 1869, vendar je zakon v bolj zaostalih deželah dovoljeval skrajšanje na šest let, kar se je zgodilo na Kranjskem (prim. Božič, 2010: 31–34; Gabrič, 2009: 19, 20). Po šolski reformi srednjega (in višjega) šolstva leta 1849, ki jo je spodbudila marčna revolucija 1848, se je na Slovenskem slovenščina kot učni jezik uveljavila predvsem na najnižji stopnji šolanja, na višjih stopnjah pa je bila le eden izmed učnih predmetov, medtem ko je bil učni jezik še vedno nemščina (prim. Žigon idr., 2017: 37–40).²⁴ Za izvajanje slovenščine kot učnega predmeta je bila potrebna priprava srednješolskih učbenikov, pri čemer je imel pomembno vlogo Fran Miklošič (Gabrič, 2009: 21).

Besedila iz poljske književnosti so se v učbenikih za slovenščino pojavila kmalu po šolski reformi 1849. V obdobju 1850–1918, ko je bilo šolstvo na Slovenskem organizirano v okviru avstro-ogrske monarhije, so bila v berilih najpogosteje objavljena besedila Krasicega in Sobieskega, poleg tega se pojavljajo danes manj znani avtorji, npr. Pisiecki, Śniadecki, Brodziński, Karpiński, Górnicki. Avtor, ki poleg Krasicega še danes spada v ožji literarni kanon poljske književnosti in ga je v svoje berilo umestil Miklošič, je Kochanowski. Besedila tega obdobja so bila v veliki meri neliterarna, poučna (o pisanju pisem, govorništvu) ali vezana na ljudsko slovstvo. Pripovedna besedila imajo prav tako poudarjeno didaktično funkcijo, v njih so izpostavljene vrednote: delo, zmernost, preudarnost, prijateljstvo, zvestoba, domovina. Tudi B. Orožen

²⁴ Božič (2010: 33) navaja podatke, da je bila slovenščina kot učni jezik prvič uvedena leta 1901 na realni gimnaziji v Idriji, leta 1905 je pouk v celoti potekal v slovenščini na zasebni škofijski klasični gimnaziji v Šentvidu pri Ljubljani, prva državna gimnazija s slovenskim učnim jezikom pa je bila ustanovljena leta 1913 v Gorici.

je v analizi beril iz let 1850–1865²⁵ glede objavljenih prevodov slovanskih besedil ugotovila, da je vsaj polovica neliterarnih. Gre za kratke poučne sestavke s področja zgodovine, geografije, narodopisja in naravoslovja, ki so učence seznanjali s slovanskim svetom. Hkrati so predstavljali osnovo za spoznavanje različnih zvrsti slovenskega knjižnega jezika in osnovne terminologije različnih strok, saj je bil učni jezik pri drugih predmetih nemščina.²⁶ Pesmi ali leposlovna besedila so se v skladu s takrat prevladujočim folklornim realizmom najpogosteje naslanjala na ljudsko slovstvo (Orožen, 1986: 80). Med prevajalci poljskih besedil oz. pisci, ki so besedila priredili, se najpogosteje pojavlja Navratil, posamezna besedila pa so pripravili ali prevedli Podgorski, Celestin, Miklošič in Mandelc. Pri nekaterih besedilih prevajalec ni naveden, prav tako besedila tega obdobja ne spremljajo literarnovedna pojasnila o avtorjih oziroma izvornikih.

Po prvi svetovni vojni in razpadu Avstro-Ogrske je v novi družbeno-politični realnosti – Država/Kraljevina SHS, Kraljevina/Republika Jugoslavija – slovenščina postala uradni jezik v ljudskih in srednjih šolah na Slovenskem, nemščina pa je v učnem načrtu ostala kot učni predmet. Leta 1929 je bil sprejet zakon o srednjih šolah, ki predpisuje splošno in obvezno osemletno šolanje (Gabrič, 2009: 23). Po pretresih šolstva med drugo svetovno vojno in v letih po njej je leta 1958 v okviru Jugoslavije sledila naslednja šolska reforma. Ponovno je bilo uvedeno obvezno osemletno šolanje,²⁷ gimnazije so bile skrčene na štiriletno šolanje (nekdanje višje gimnazije). Leta 1980 sprejet zakon o usmerjenem izobraževanju, ki je v želji po večji specializaciji pomenil ukinitve splošnih gimnazij oziroma njihovo preobrazbo v srednjo šolo z naravoslovno-matematično ali družbeno-jezikoslovno usmeritvijo, je kmalu naletel na neodobravanje stroke (Gabrič, 2009: 52; Božič, 2010: 159, 193–194).

V obdobju 1918–1991 v berilih za višje razrede osnovne šole (takratna nižja gimnazija) izmed poljskih besedil prevladujejo odlomki iz romanov Sienkiewicza, ne samo iz mladinskega romana *V puščavi in goščavi*, temveč tudi odlomki iz romanov *Potop*, *Quo vadis*, *Križarji*. V berila so večkrat umeščeni še odlomki Reymonta, ki pa so omejeni na tetralogijo *Kmetje*. V srednješolskih berilih se pojavijo štiri besedila Mickiewicza – *Krimski soneti*, *Gospod Tadej*, *Konrad Wallenrod* in pesem *Trzech Budrysów*. Slednja iz Grafenauerjevega berila (1921) je še posebej zanimiva, saj je objavljena v poljšči-

25 Prim. pogl. 1 v tem članku.

26 O pomanjkanju slovenske terminologije in prevajanju strokovnih učbenikov v 19. stoletju gl. Žigon idr. 2017.

27 Leta 1946 je bilo zaradi poenotenja šolskega sistema v Jugoslaviji uvedeno sedemletno obvezno šolanje (prim. Božič, 2010: 159).

ni, s številnimi pojasnili in z dodanimi informacijami o avtorju. V berilo iz leta 1975 (Bohanec) so umeščene tri pesmi takratne sodobne književnosti, in sicer Rózewicza. Berila iz obdobja 1918–1991 se osredotočajo na avtorje in besedila, ki so do danes del poljskega literarnega kanona. Zlasti Sienkiewicz z zgodovinskimi romani, pa tudi Reymont s kmečkim romanom, sta bila v obravnavanem obdobju priljubljena avtorja med slovenskimi bralci in dostopna v slovenskih prevodih.²⁸ Odlomki poljskih (in drugih) besedil so v analiziranih berilih za osnovnošolsko izobraževanje redko pospremljeni s podatki o avtorju, prav tako je samo v primeru romana *Z ognjem in mečem* naveden prevajalec (R. Molè), za ostala Sienkiewiczova in Reymontova dela prevajalci niso navedeni. Srednješolski učbeniki tega obdobja pogosteje vsebujejo literarnovedne podatke, prav tako so navedeni avtorji prevodov: Ludvik, R. Štefan, Glonar, Krakar.

Po osamosvojitvi Slovenije so bile ponovno uvedene gimnazije, zaključni izpiti oziroma eksterna matura (1995) (Božič, 2010: 248–249). Sprejeti so bili novi učni načrti za slovenščino,²⁹ ki predpisujejo, katera so tista besedila, ki naj se v srednjih šolah obravnavajo obvezno oziroma izbirno. Tako se v vseh učbenikih za slovenščino, ki so trenutno v rabi, pojavi pesem Szymborske, le v enem sestavu učbenikov pa še dodatna besedila avtorjev poljske književnosti – Kochanowskega, Mickiewicza in Mrożka. Učbeniki vsebujejo spremne besede s podatki o avtorjih, delu in vprašanji za usmerjeno razmišljanje in analiziranje besedila ter ob vsakem besedilu navajajo avtorja prevoda (R. Štefan, Krakar, Kraigher).

28 Prevodi Reymonta: npr. romani *Kmetje*, 1929–1931, *Komedijantka*, 1938 (oba prevedel Joža Glonar), *Leto 1794* (1952, prevedel M. B. (Marijan Bregant)), *Kmetje* (1973, prevedel Janko Moder).

Prevodi Sienkiewicza: npr. romani *Z ognjem in mečem* (preveden štirikrat: Matija Mračé, 1892–1893; Podravski (Peter Miklavec), 1892–1893; Rudolf Molè, 1923; Janko Moder, 1970), *Potop* (preveden dvakrat: Podravski (Peter Miklavec), 1904–1905 in Rudolf Molè, 1926–1928), *Mali vitez* (preveden štirikrat: Podravski (Peter Miklavec), 1902–1903; Boris Rihteršič, 1935; M. V. (Maks Veselko), 1955; M. A., 1970), *Quo vadis* (preveden trikrat: Podravski (Peter Miklavec), 1901; Joža Glonar, 1928–1929; Janko Moder, 1970), *Križarji* (preveden dvakrat: Podravski (Peter Miklavec), 1902 in Rudolf Molè, 1934–1935), *Skozi pustinje in puščavo* (Leopold Lenard, 1912 in – z naslovom *V puščavi in goščavi* – France Vodnik, 1952) itd. Sienkiewicz je do danes najbolj prevajan poljski avtor v slovenščino (Snoj, 2020: 107).

29 Trenutno veljavni učni načrt za gimnazije je iz leta 2008.

TABELA 1: Število objav in izbrani avtorji poljskih besedil v slovenskih berilih

Obdobje	1850–1918 (68 let)	1918–1991 (73 let)	1991–2020 (29 let)*	Skupaj
Poljska besedila (OŠ + SŠ)	16**	26	9	51
Izbrani avtorji	Število objav	Število objav	Število objav	Skupaj***
Ignacy Krasicki	3	/	/	3
Jan Kochanowski	1	/	1	2
Henryk Sienkiewicz	/	13	/	13
Władysław St. Reymont	/	6	/	6
Adam Mickiewicz	/ (1 citat)	4	1	5
Tadeusz Różewicz	/	3	/	3
Wisława Szymborska	/	/	6	6
Sławomir Mrożek	/	/	1	1

* Upoštevana so samo srednješolska berila.

** Seštevek vključuje tudi besedila danes manj znanih avtorjev, ki v tabeli niso navedeni, priredbe poljskih besedil in poljske pregovore.

*** Pri vsakem avtorju je upoštevano število objav. Šteti so torej tudi enaki odlomki, ki se pojavijo v različnih berilih, pri čemer ponatisi beril niso upoštevani (razen v primeru, ko se je v ponatisu pojavilo novo besedilo – gl. Bajec, čitanka za tretji razred: 1935, 1939 in 1945). Odlomki Reymontovega romana se npr. pojavijo v šestih berilih, pri čemer gre vedno za odlomke iz enega romana, tj. cikla *Kmetje*. Vsaka pesem je šteta kot samostojna enota, npr. delo Różewicza se pojavi le v enem berilu, vendar s tremi pesmimi.

Število in vrsta objavljenih besedil iz poljske oziroma slovanskih književnosti v berilih in učbenikih za slovenščino se je spreminjalo glede na vsakokratne družbeno-politične okoliščine, šolske reforme, učne načrte, dostopne prevode, v določeni meri pa verjetno tudi glede na preference avtorjev oziroma urednikov beril. Na splošno se v drugi polovici 19. stoletja v berilih poleg slovenskih besedil pojavljajo tudi besedila večjih slovanskih narodov (Orožen, 1986: 77–80), po propadu Avstro-Ogrske in priključitvi Slovenije Državi SHS in njenim naslednicam je v berilih opazno poudarjanje jugoslovanstva, medtem ko je osamosvojitve Slovenije (skupaj s privatizacijo založb in gospodarsko konkurenčnostjo pri prodaji učbenikov) prinesla izrazitejšo odpiranje svetovni književnosti, zlasti zahodnemu literarnemu kanonu (Božič, 2010: 117, 249). V starejših analiziranih berilih (do 1918) se pogosteje pojavljajo neliterarna besedila, odlomki niso pospremljeni z literarnovednimi podatki, se pa praviloma pojavljajo imena prevajalcev besedil. V obdobju 1918–1991 se kratka spremna besedila v učbenikih za srednje šole pojavijo občasno, prevajalci niso vedno navedeni. Sodobni učbeniki poleg literarnih besedil vključujejo tudi poglavja z literarnoteoretičnimi in literarnozgodovinskimi podatki ter

biografskimi in bibliografskimi podatki o avtorjih, vprašanja za spodbujanje diskusije, samostojno delo z besedili in podatke o prevajalcih. V celotnem korpusu analiziranih beril se pojavijo (nekateri) ključni avtorji poljskega literarnega kanona: Kochanowski, Krasicki, Mickiewicz, Sienkiewicz, Reymont, Różewicz, Szymborska in Mrozek. Med njihovimi deli so bila najpogosteje objavljena besedila Sienkiewicza (vendar izključno v osnovnošolskih učbenikih obdobja 1918–1991), z več kot polovico manj objavami sledijo besedila Reymonta (izključno v obdobju 1918–1991), Szymborske in Mickiewicza. Besedila slednjega se – če upoštevamo citat v berilu iz leta 1850 – pojavijo v vseh treh obravnavanih obdobjih.

Viri: berila³⁰

Brez avtorja, 1850: *Slovensko berilo za prvi gimnazijalni razred*. Natis in zaloga Jožefa Blaznika, Ljubljana. Dlib.

Brez avtorja, 1852: *Slovensko berilo za drugi gimnazijalni razred*. Natis in zaloga Jožefa Blaznika, Ljubljana. Dlib.

Miklošič, F., 1853: *Slovensko berilo za peti gimnazijalni razred*. V zalogi ces. kralj. bukev za šole pri Sv. Ani v Janezovih ulicah, Dunaj. Dlib.

Miklošič, F., 1854: *Slovensko berilo za šesti gimnazijalni razred*. V zalogi ces. kralj. bukev za šole pri Sv. Ani v Janezovih ulicah, Dunaj. Dlib.

Bleiweis, J., 1855: *Slovensko berilo za četrti gimnazijalni razred*. Natis in zaloga Jožefa Blaznika, Ljubljana. Dlib.

Janežič, A., 1865: *Cvetnik (Berilo za slovensko mladino) – Prvi del*. Družba sv. Mohora, Celovec. Natisnil J. Blaznik v Ljubljani. Dlib.

Janežič, A., 1868: *Cvetnik slovenske slovesnosti (Berilo za višje gimnazije in realke)*. Družba sv. Mohora, Celovec. Natisnil J. Blaznik v Ljubljani. Dlib.

Janežič, A., 1876: *Cvetnik (Berilo za slovensko mladino) – Drugi del*. Natisnila in založila tiskarnica družbe sv. Mohora, Celovec. Dlib.

Sket, J., 1886, 1892: *Slovensko berilo za peti in šesti razred srednjih šol*. Družba sv. Mohorja, Celovec.

Sket, J., 1893: *Slovenska čitanka za četrti razred srednjih šol*. Družba sv. Mohorja, Celovec.

Grafenauer, I., Bezjak, J., Breznik, A., 1921: *Slovenska čitanka za višje razrede srednjih in njim sorodnih šol, I. del*. Jugoslovanska knjigarna, Ljubljana.

30 Berila so navedena v vrstnem redu glede na letnico izdaje.

- Bajec, A., Kolarič, R., Rupel, M., Sovrè, A., Šolar, J., 1932: *Slovenska čitanka in slovnica za drugi razred srednjih in sorodnih šol*. Banovinska zaloga šolskih knjig in učil, Ljubljana.
- Bajec, A., Kolarič, R., Rupel, M., Sovrè, A., Šolar, J., 1935, 1939, 1945: *Slovenska čitanka za tretji razred srednjih in sorodnih šol*. Banovinska zaloga šolskih knjig in učil, Ljubljana.
- Bajec, A., Kolarič, R., Rupel, M., Sovrè, A., Šolar, J., 1939, 1945: *Slovenska čitanka in slovnica za prvi razred srednjih in sorodnih šol*. Banovinska zaloga šolskih knjig in učil oz. Državna založba Slovenije, Ljubljana.
- Gaspari, A., Pečjak, R., Žerjav, A., 1939, 1941: *Naši vodniki (Slovenska slovstvena čitanka za tretji razred meščanskih šol)*. Banovinska zaloga šolskih knjig in učil, Ljubljana.
- Gaspari, A., Pečjak, R., Žerjav, A., 1940, 1941: *Naši vodniki (Slovenska slovstvena čitanka za četrti razred meščanskih šol)*. Združenje učiteljstva meščanskih šol, sekcija Ljubljana, Ljubljana.
- Brez avtorja, 1946, 1950: *Slovensko berilo za nižje razrede srednjih šol III*. Državna založba Slovenije, Ljubljana.
- Muser, E., Jamar, M., Štefan, R., 1956: *Slovensko berilo III*. Državna založba Slovenije, Ljubljana.
- Mihelič, S., Pertot, N., Pahor, B., Šavli, I., 1964: *Slovensko berilo za prvi razred srednje šole*. Državna založba Slovenije, Ljubljana.
- Inzko, F., 1965: *Slovenska čitanka Državne gimnazije za Slovence, I. del*. Družba sv. Mohorja, Celovec.
- Bohanec, F., Kos, J., Paternu, B., Zadavec, F., 1972, 1978: *Slovensko berilo II (za drugi razred srednjih šol)*. Državna založba Slovenije, Ljubljana.
- Bohanec, F., Kos, J., Paternu, B., Zadavec, F., 1973, 1975: *Slovensko berilo III (za tretji razred srednjih šol)*. Državna založba Slovenije, Ljubljana.
- Inzko, F., 1974: *Slovenska čitanka Zvezne gimnazije za Slovence, III. del*. Družba sv. Mohorja, Celovec.
- Gregorač, V., 1974: *Slovenščina II (Književnost z berilom za ekonomske srednje šole)*. Dopisna delavska univerza, Ljubljana.
- Bohanec, F., Jurančič, J., Kos, J., Paternu, B., Zadavec, F., 1975: *Slovensko berilo IV (za četrti razred srednjih šol)*. Državna založba Slovenije, Ljubljana.
- Inzko, F., Feinig, A., 1984: *Slovensko berilo 2*. Družba sv. Mohorja, Celovec.
- Kovačič J., Inzko, F., 1985: *Slovensko berilo 3*. Družba sv. Mohorja, Celovec.
- Krakar Vogel, B., Ambrož, D., Cuderman, V., Degan Kapus, M., Kvas, J., Špacapan, A., Štrancar, M., 2000: *Branja 1 (Berilo in učbenik za 1. letnik gimnazij ter štiriletnih srednjih šol)*. DZS, Ljubljana.

- Krakar Vogel, B., Cuderman, V., Fatur, S., Koler, S., Korošec, R., Poznanovič, M., Špacapan, A., 2001: *Branja 2 (Berilo in učbenik za 2. letnik gimnazij ter štiriletnih srednjih šol)*. DZS: Ljubljana.
- Krakar Vogel, B., Ambrož, D., Degan Kapus, M., Novak Popov, I., Štrancar, M., Torkar Papež, K., Zupan Sosič, A., 2002: *Branja 3 (Berilo in učbenik za 3. letnik gimnazij ter štiriletnih strokovnih šol)*. Ljubljana, DZS.
- Kos, J., Virk, T., Kocijan, G., 2002. *Svet književnosti 3 (za 3. letnike gimnazij)*. Obzorja, Maribor.
- Lah, K., Rovtar, B., Perko, J., Matajc, V., 2007. *Umetnost besede 1 (Učbenik za slovenščino – književnost v 1. letniku gimnazij in štiriletnih srednjih šol)*. Mladinska knjiga, Ljubljana.
- Lah, K., Pavlič, D., Smolej, T., Pezdirc Bartol, M., Rovtar, B., Perko, J., 2009. *Umetnost besede 3 (Učbenik za slovenščino – književnost v 3. letniku gimnazij)*. Mladinska knjiga, Ljubljana.

Literatura

- Božič, Z., 2010: *Poezija Franceta Prešerna v srednješolskih učbenikih in njena recepcija. Doktorska disertacija*. Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenistiko, Ljubljana.
- Gabrič, A., 2009: *Sledi šolskega razvoja na Slovenskem*. Pedagoški inštitut, Ljubljana.
- Karpiński, F., 1830: *Dzieła Franciszka Karpińskiego*. Drukarnia Stereotypowa, Warszawa. Google Books, https://books.google.si/books/about/Dzie%C5%82a_Franciszka_Karpi%C5%84skiego.html?id=raAZAAAAYAAJ&redir_esc=y [dostop: 14. 4. 2020].
- Katalog učbenikov za srednjo šolo*. Trubar – učbeniški skladi, Ministrstvo za izobraževanje, znanost in šport. <https://paka3.mss.edus.si/Trubar/Javno/default.aspx> [dostop: 2. 4. 2020].
- Koblar, F., 2013: *Sveteč, Luka (1826–1921). Slovenska biografija*. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Ljubljana. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi633079/#slovenski-biografski-leksikon> [dostop: 14. 4. 2020]. Izvirna objava v: Gspan, A. et al., ur., 1971: *Slovenski biografski leksikon: 11. zv. Stelè – Švikaršič*. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Ljubljana.
- Krakar, L., 1976: *Pomen Kochanowskega na Poljskem, v svetu in pri nas*. V: J. Kochanowski: *Kochanowski*. Mladinska knjiga: Ljubljana, 93–122.
- Orožen, B., 1986: *Slovanski svet v naših najstarejših gimnazijskih berilih*. „Jezik in slovstvo“, 32 (2–3), s. 77–80.

- Poznanovič Jezeršek, M., Cestnik, M., Čuden, M. et al., 2018: *Učni načrt. Slovenščina: program osnovna šola* (posodobljena izdaja). Ministrstvo za izobraževanje, znanost in šport, Zavod RS za šolstvo, Ljubljana. <https://www.gov.si/teme/programi-in-ucni-nacrti-v-osnovni-soli/> [dostop: 8. 4. 2020].
- Poznanovič Jezeršek, M., Križaj Ortar, M., Krakar Vogel, B. et al.: 2008. *Učni načrt. Slovenščina: gimnazija (splošna, klasična, strokovna gimnazija: obvezni predmet in matura)*. Ministrstvo za šolstvo in šport, Zavod RS za šolstvo, Ljubljana.
- Rupnik, T., 2000/2001: *Literarni klasiki v srednješolskih berilih pri nas in v Evropi*. „Jezik in slovstvo“, 46 (3), s. 101–107.
- Snoj, J., 2020: *Translating Ideology with Ideology: The Case of Sienkiewicz's Novel In Desert and Wilderness and Its Slovenian Translations*. V: *New Horizons in Translation Research and Education 5*. Ed. A. Ketola, T. Mikolič Južnič, O. Paloposki. Tampere University, Tampere, s. 101–123.
- Šink, J., 2005: *Zahodnoslovenska književnost v srednješolskih berilih*. „Jezik in slovstvo“, 50 (6), s. 33–41.
- Šlebinger, J., 2013: *Navratil, Ivan (1825–1896). Slovenska biografija*. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Ljubljana. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi385781/#slovenski-biografski-leksikon> [dostop: 14. 4. 2020]. Izvirna objava v: Lukman F. K. et al., ur., 1935: *Slovenski biografski leksikon: 6. zv. Mrkun – Peterlin*. Zadruga gospodarska banka, Ljubljana.
- Śniadecki, J., 1839: *Dziela Jana Śniadeckiego*. Tom I. Część I. Warszawa: August Emmanuel Glucksberg. Google Books, https://books.google.si/books/about/Dzie%C5%82a_Jana_%C5%9Aniadeckiego.html?id=ECChGQAUgZ0EC&redir_esc=y [dostop: 14. 4. 2020].
- Żurawski, S., ur., 2007: *Literatura Polska. Encyklopedia PWN*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Žbogar, A., 2000: *Srednješolski učbeniki za književnost od 1975 do 1999*. „Slovenščina v šoli“, 5 (6), s. 13–21.
- Žbogar, A., 2003: *Srednješolske književne vsebine na recepcijskem situ*. „Jezik in slovstvo“, 48 (5), s. 39–50.
- Žigon, T., Almasy, K., Lovšin, A., 2017: *Vloga in pomen prevajanja učbenikov v 19. stoletju: kulturnozgodovinski in jezikovni vidiki*. Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, Ljubljana.

Polish Authors and their Works in Slovenian Literature Textbooks

SUMMARY | During Slovenian language classes, students encounter diverse literary works, where the focus is directed on experiencing Slovene and world literature, as well as being able and motivated to read independently. This article investigates which authors and texts of Polish literature are (were) represented in Slovenian literature textbooks since 1850 to the present day.

During the period from 1850 to 1918 (the Austro-Hungarian monarchy), the texts of Krasicki and Sobieski were most often published in textbooks. Beside that the poem of Kochanowski was included as well as texts of less known authors such as Pisiecki, Śniadecki, Brodziński, Karpiński, Górnicki. The texts were largely non-literary, didactic or related to folk literature, there are no literary studies or explanations next to the texts. The following are listed as the translators-writers: Navratil, Podgorski, Celestin, Miklošič and Mandelc.

During the period from 1918 to 1991 (State/Kingdom of SHS, Kingdom/Republic of Yugoslavia), excerpts from Sienkiewicz's works predominate in textbooks. In addition, excerpts from the works of Reymont, Mickiewicz and Różewicz are included. Literary data and data on translators (Ludvik, R. Štefan, Glonar, Krakar) are listed in secondary school textbooks, less often in primary school textbooks.

In present-day textbooks for secondary schools, Szymborska's poetry is published in accordance with the curriculum, while other texts (Kochanowski, Mickiewicz, Mrozek) appear less frequently. Textbooks include chapters with literary data, questions to encourage discussion or independent work, and information on translators (R. Štefan, Krakar, Kraigher).

Sienkiewicz's texts are the most frequently published in the entire corpus of analysed textbooks, which is followed by Reymont, Szymborska and Mickiewicz with less than half as many publications.

KEY WORDS | teaching literature, Slovenian schools, textbooks, Polish authors, Polish texts

LIDIJA REZONIČNIK | je docentka za poljsko književnost na Oddelku za slavistiko Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. V svojih raziskavah se ukvarja z modernizmom v poljski književnosti, s poljsko-slovenskimi literarnimi stiki, z interdisciplinarnim povezovanjem literature in filma v okviru filmskih adaptacij in imagološkimi raziskavami podob Poljakov v nemški in slovenski književnosti ter podob Slovencev/Slovanov v nemški (manjšinski) književnosti. Sodelovala je pri projektu *Zgodovina doktorskih disertacij slovenskih kandidatov v avstro-ogrski monarhiji (1872–1918)* in vodila projekta *Zeliščarske zgodbe Gornjega Grada* (Študentski projekti za trajnostni razvoj, 2022/2023) ter *Literarna rezidenca Gornji Grad* (Projektno delo za pridobitev praktičnih izkušenj in znanj študentov v delovnem okolju, 2023). Je članica raziskovalne skupine za preučevanje filma na Inštitutu za poljsko kulturo Fakultete za polonistiko Univerze v Varšavi.

Monika Gawlak

UNIwersytet śląski w KATOWICACH
monika.gawlak@us.edu.pl

 <https://orcid.org/0000-0002-0002-5107>

Tina Jugović

UNIwersytet w LUBLANIE
tina.jugovic@ff.uni-lj.si

 <https://orcid.org/0000-0002-1504-4343>

Tradycje karnawałowe jako komponent kulturowy w nauczaniu języka słoweńskiego a kształtowanie kompetencji interkulturowych

ABSTRAKT | Celem artykułu jest prezentacja współorganizowanych przez słowenistów Uniwersytetu Śląskiego wydarzeń kulturalnych, a zwłaszcza wycieczki studyjnej do Słowenii, która umożliwiła studiującym osobisty kontakt z tradycjami karnawałowymi miejscowości Markovci, Ptuj i Lublana. Bezpośrednia konfrontacja ze słoweńską kulturą stała się dodatkową motywacją do nauki języka obcego i elementem kształtującym postawę międzykulturową. Poznanie obcych tradycji przyczyniło się także do lepszego poznania własnej kultury i polskich zwyczajów karnawałowych podobnych do tych obchodzonych w Słowenii.

SŁOWA KLUCZOWE | kompetencje interkulturowe, nauczanie języków obcych, słoweński jako obcy, tradycje karnawałowe

Zasadniczy cel nauczania języka obcego ukierunkowany jest na rozwijanie kompetencji językowych i komunikacyjnych, by umożliwić wykorzystanie języka obcego do realizacji dążeń i zaspokajania potrzeb komunikacyjnych uczących się. Coraz częściej podkreślana jest konieczność uwzględnienia w nauce języka obcego specyficznych dla danej wspólnoty językowej i wynikających z szerszego kontekstu społecznego i kulturowego zasad funkcjonowania społecznego, gdyż „nauka języka w oderwaniu od uwarunkowań kulturowych, pozbawiona świadomości jego społeczno-kulturowej funkcji, jest jedynie przyswajaniem pewnego systemu znaków i struktur o ograniczonej zdolności komunikowania” (Aleksandrowicz-Pędich, 2005: 13). Dotyczy to w sposób szczególny studentów języka słoweńskiego jako obcego, gdyż podejmują oni naukę języka od podstaw. Wielu z nich nie miało wcześniej kontaktu ani z językiem, ani z kulturą słoweńską, dlatego znajomość języka nie

wiąże się w ich przypadku z koniecznością zaspokajania konkretnych potrzeb komunikacyjnych, trudno również wskazać obszary ich działań czy sytuacje, w których będą wykorzystywać znajomość języka słoweńskiego. Z pewnością jednak możemy twierdzić, że chęć poznawania kultury słoweńskiej stanowi niejednokrotnie główną motywację do nauki tego języka. Potwierdza to przeprowadzona w 2014 roku ankieta dotycząca studiów języka słoweńskiego w Polsce (Gojkošek et al., 2014: 147–158).

Pojęcie interkulturowości wiąże się zarówno ze świadomością odrębności innych wspólnot narodowych, etnicznych czy obyczajowych oraz wiedzą na ich temat, jak i z kompetencjami umożliwiającymi komunikację i poruszanie się w odmiennym kulturowo otoczeniu. Ponieważ kompetencje te stają się coraz ważniejsze we współczesnym świecie, edukacja językowa powinna być sprzężona z edukacją międzykulturową, która

[...] ma na celu przygotowanie do funkcjonowania w świecie wielu kultur i uniknięcie niepowodzeń w komunikacji z przedstawicielami innych wspólnot kulturowych. Jej zadaniem jest kształtowanie wrażliwości, empatii, zdolności obserwacyjnych i umiejętności oceniania bez negatywnego wartościowania oraz dostarczenie wiedzy o innych kulturach i właściwych dla nich stylach zachowania (Aleksandrowicz-Pędich, 2005: 15).

Biorąc pod uwagę elementy składowe kompetencji interkulturowych i cele edukacji międzykulturowej, którymi kierowaliśmy się, tworząc projekt badania słoweńskich tradycji karnawałowych, wykorzystamy model kształcenia międzykulturowego autorstwa Michaela Byrama. Według niego kompetencje interkulturowe ułatwiają dostrzeganie inności, jej interpretowanie, pomagają pozytywnie reagować na inność, rozumieć ją i tolerować, a nawet akceptować, przyczyniają się do przełamywania stereotypów kulturowych. Autor podkreśla, że kompetencje te są ewolucyjnie najwyżej sytuowane spośród kompetencji kluczowych i są zależne od czynników natury kognitywnej, afektywnej i poznawczej (Byram et al., 2009: 23). Na kompetencje interkulturowe składają się:

1. wiedza (*savoir*): o odmiennych wspólnotach kulturowych, ich osiągnięciach, praktykach i sposobach/wzorcach porozumiewania się;
2. postawa (*savoir-être*): np. zainteresowanie, otwartość, szacunek wobec inności, empatia, gotowość do weryfikacji własnych sposobów funkcjonowania, zwyczajów czy wartości, a więc wszystko, co prowadzi do pozbycia się postawy etnocentrycznej;
3. umiejętność interpretacji, objaśniania przejawów obcej kultury i odnośnienia jej do kultury rodzimej (*savoir-comprendre*);

4. umiejętność poznawcza (*savoir-apprendre*): związana ze zdolnością do przyswajania i analizowania wcześniej nieznanymi zjawiskami kulturowymi;
5. zdolność interakcji, wiedza operatywna (*savoir-faire / savoir-communiquer*): odpowiednie wykorzystywanie nowo zdobytej wiedzy w sytuacjach bezpośredniego kontaktu z przedstawicielami innych kultur oraz autentycznej komunikacji;
6. krytyczna świadomość kulturowa (*savoir s'engager*): związana z postawą krytyczną wobec zjawisk, poglądów, wartości i praktyk kulturowych, obecnych w kulturze rodzimej i obcej (Byram et al., 2009: 23).

Projekt, mający na celu badanie słoweńskich zwyczajów karnawałowych, zgodnie z założeniami nauczania międzykulturowego, wspomógł niewątpliwie kształtowanie u studentek UŚ, które zdecydowały się wziąć w nim udział, postawy otwartości wobec Innego, postawy empatycznej. Dzięki niemu zyskały one nie tylko wiedzę na temat tradycji karnawałowych w Słowenii, ale również – ze względu na walor autentyczności – umiejętność zachowania się w sytuacji kulturowo nowej, podczas obchodów. Dodatkowo „nauczanie interkulturowe powinno być jednocześnie nauczaniem intrakulturowym, prowadzonym w ciągłym dialogu z kulturą rodzimą” (Aleksandrowicz-Pędich, 2005: 20). Dzięki projektowi i rozbudzonej ciekawości studentki odkryły także polskie tradycje karnawałowe podobne do praktykowanych w Słowenii.

Wspomniane przedsięwzięcie to jednak niejedyna aktywność studentów słowenistyki wzmacniająca kompetencje socjokulturowe i interkulturowe. Dlatego też skrótowo przybliżone zostaną innego rodzaju aktywności pozauczelniarne, stanowiące stały komponent kulturowy w nauce języka słoweńskiego na śląskiej slawistyce.

Aktywności pozauczelniarne jako komponent kulturowy w nauce języka słoweńskiego

Język słoweński wykładany jest na kierunku filologia słowiańska na Uniwersytecie Śląskim dzięki współpracy bilateralnej z Uniwersytetem w Lublanie i działającym tam Centrum Języka Słoweńskiego jako Obcego (Center za slovenščino kot drugi tuji jezik)¹, które prowadzi lektoraty i studia słowenistyczne na niemal 60 uniwersytetach na całym świecie – głównie w Europie, ale również m.in.: w Japonii, Chinach, Stanach Zjednoczonych, Argentynie. W Polsce można się uczyć języka słoweńskiego na pięciu uniwer-

1 Według danych Centrum Języka Słoweńskiego jako Obcego, <https://centerslo.si/na-tujih-univerzah/predstavitev-programa-stu/> [dostęp: 20.05.2023].

sytetach: Uniwersytecie Warszawskim, Uniwersytecie Jagiellońskim, Uniwersytecie Śląskim, Uniwersytecie Łódzkim i Uniwersytecie Gdańskim.

W nauce języka obcego, zwłaszcza jeśli jest to tzw. język o mniejszym zasięgu oddziaływania, ogromną rolę odgrywa bezpośredni kontakt z życiem kulturalnym i intelektualnym kraju, dopełniający i poszerzający tematykę kulturową wprowadzaną na zajęciach. Taki kontakt wzmacnia również świadomość specyfiki kultury kraju języka nauczania, podobieństw i różnic pomiędzy kulturami – ojczystą i obcą, a więc wpływa na doskonalenie kompetencji interkulturowych. W przypadku studiów słowenistycznych na filologii słowiańskiej UŚ jako **komponent kulturowy** służy m.in. organizacja wydarzeń kulturalnych, wyjazdów edukacyjnych (również w ramach programu Blended Intensive Programme Erasmus+), warsztatów tłumaczeniowych, pokazów filmowych, wystaw, wykładów gościnnych i spotkań autorskich, które odbywały się nawet w czasie pandemii (wówczas w formie zdalnej). W ostatnich dwóch dekadach słoweniści współorganizowali kilkadziesiąt mniejszych i większych przedsięwzięć kulturalno-popularyzatorskich przybliżających kulturę słoweńską (literackich, filmowych, muzycznych), które odbywały się zarówno na uniwersytecie, jak i w ważnych instytucjach życia kulturalnego Katowic (Centrum Sztuki Filmowej, Teatr Korez, Galeria Sztuki Współczesnej, Biblioteka Śląska, Kinoteatr Rialto, CINIbA)². Gośćmi w ramach tych wydarzeń byli znani twórcy słoweńscy – poeci, pisarze, muzycy, scenarzyści i reżyserzy³. Wiele wydarzeń kulturalno-popularyzatorskich przygotowano w ramach organizowanych co dwa lata tzw. Światowych Dni...⁴, a były to m.in.: projekcje filmów dokumentalnych⁵; koncerty; wystawa znanych słoweńskich projektantów mody; projekcje filmów pełnometrażowych⁶ i krótkometrażo-

2 Sporządzane rokrocznie sprawozdania dotyczące wydarzeń organizowanych przez słowenistów Uniwersytetu Śląskiego są dostępne na stronie internetowej: <https://centerslo.si/na-tujih-univerzah/letna-porocila/> [dostęp: 27.11.2023].

3 Między innymi: Božidar Jezernik, Miha Mazzini, Polona Glavan, Katarina Šetinc, Vlado Žabot, Ksenija Jus-Xenia, Suzana Tratnik, Jure Potokar, Iztok Osojnik, Jani Kovačič, Maja Novak, Marjetka Krapež, Edin Saračević, Goran Vojnović, Nejc Gazvoda.

4 Co dwa lata Centrum Języka Słoweńskiego jako Obcego koordynuje odbywające się na wszystkich uniwersytetach realizujących naukę języka słoweńskiego wydarzenia kulturalne organizowane w ramach tzw. Światowych Dni... Wydarzenia te były dotąd poświęcone m.in.: słoweńskiej literaturze, słoweńskim filmom pełno- i krótkometrażowym, słoweńskiej kulturze, nauce i sztuce. Pełna nazwa wydarzenia zależy od obszaru kultury, którego w danym roku dotyczy.

5 *Aleksandrinke / Aleksandrinke; V letu hip-hopa / W roku hip-hopu; Presihajoče jezero / Jezioro Cernickie – Ostatnia łódź.*

6 *Sładke sanje / Słodkie marzenia; Operacija Cartier / Operacja Cartier; Petelinji zajtrk; Gverilci; Zvenenje v glavi / Dzwonienie w głowie; Čefurji raus / Czefurzy raus; Razredni sovražnik / Klasowy wróg.*

wych⁷; wystawa fotografii Toma Jeseničnika; gościnne przedstawienie *Brutalci*; inscenizacje przygotowane przez samych studentów – *Gwiazdeczka Špioszka / Zvezdica Zaspanka* (na podstawie tekstu Frana Milčinskigo pod tym samym tytułem), *Turjaška Rozamunda* (na podstawie utworu France Prešerna); spotkania podróżnicze. Na potrzeby tych wydarzeń studenci tłumaczyli teksty literackie, broszury informacyjne, listy dialogowe do filmów, moderowali spotkania z autorami, dzięki czemu nabywali i doskonalili kompetencje językowe i socjokulturowe, organizacyjne i interpersonalne. Weryfikowali swoje umiejętności w różnych rolach: organizatorów, tłumaczy (pisemnych i ustnych), moderatorów, dziennikarzy. Wydarzenia te są nieocenione również ze względu na bezpośredni kontakt z przedstawicielami słoweńskiej sceny kulturalnej, dzięki nim studenci mają pełniejszy obraz słoweńskiej kultury. Służyło temu również nawiązanie przez nich korespondencji z lublańskimi studentami polonistyki w ramach projektu „Słoweńsko-polska wymiana kulturalna”. Prócz listów przesyłali sobie nawzajem także krótkie filmy własnego autorstwa. Ponadto wzięli udział w programie „Na ścieżkach literatury słoweńskiej” w ramach projektu Blended Intensive Programme Erasmus+, który był realizowany zarówno online (wykłady, warsztaty), jak i stacjonarnie, na Uniwersytecie w Lublanie (wykłady, warsztaty, wycieczki edukacyjne). Projekty tego typu stają się przestrzenią kontaktu z innością kulturową i prócz tego, że pogłębiają kompetencje interkulturowe, przyczyniają się do wzrostu motywacji do nauki języka i studiowania. Podobnie jak bezpośredni kontakt z językiem i kulturą podczas (już raczej indywidualnych) wyjazdów do Słowenii, które odbywają się zarówno w ramach współpracy bilateralnej, programów Erasmus+, CEEPUS, szkół letnich, jak i grupowych wizyt studyjnych (często organizowanych we współpracy z innymi ośrodkami uniwersyteckimi). Jedną z takich wizyt, zrealizowaną w ramach projektu „Słoweńskie obrzędy karnawałowe”, odbyła się w dniach 25–28 lutego 2017 roku w miejscowościach Ptuj i Markovci. Zanim jednak przedstawione zostaną cele i przebieg wizyty oraz wskazana zostanie jej rola w kształtowaniu kompetencji interkulturowych, warto zwrócić uwagę na specyfikę obchodów karnawałowych w Słowenii.

7 *Otrok v času; Vrtoglavi ptič; Svobodna si. Odloči se; Sirota s čudežnim glasom; Zelo preprosta zgodba; Vučko; Vsak dan ni vsakdan; Moj sin, seksualni manjak; Trst je naš!*

Tradycje karnawałowe w Słowenii – *pustovanje i kurentovanje*

(Beži, zima, kurent gre! / Zimo, uciekaj, kurent nadchodzi!)

W Europie pierwsze świadectwa przywdziewania masek liczą ponad 20 tysięcy lat i przedstawiają ludzi przebranych za zwierzęta, np. za jelenia lub bizona. Nie chodziło przy tym o sztukę myśliwego, która miałaby pomóc zbliżyć się do zwierzyny, lecz o część magicznego obrzędu myśliwych (Kuret, 1984: 11). Nasi przodkowie wierzyli, że obrzędy, których ważnym elementem były maski, miały wpływ na zdrowie, płodność i dobrobyt członków danej społeczności oraz na środowisko, w którym przyszło im żyć. Zakładanie maski oznaczało konfrontację człowieka nie tylko z przyrodą, ale również z potężnymi siłami natury oraz z tym, co nieznanne. Do dziś czynność ta jest naznaczona tajemnicą.

Tradycja świętowania ostatków stanowi ważną część słoweńskiego niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Różnorodność obrzędów przejawia się przede wszystkim w wielu lokalnych tradycjach, najczęściej wiejskich, pielęgnowanych w całej Słowenii, takich jak korowody przebierańców, tradycyjnych postaci karnawałowych, charakterystyczne obrzędy, np. posypywanie przechodniów popiołem, wizyty składane mieszkańcom danej miejscowości w celu złożenia im życzeń zdrowia i pomyślności na cały rok. *Pustovanje*, czyli obrzędy towarzyszące ostatom, zapustom w ostatni tydzień karnawału, przebiega w Słowenii pod znakiem maskarad, orszaków, wspólnej zabawy i biesiadowania przed nadchodzącym okresem wstrzemięźliwości. Przykładowo na północy Słowenii w orszaku można spotkać takie postaci, jak kurent, diabeł, „baba niesie dziada”, wiły, niedźwiedzie, cyganie, rusy (zwierzę podobne do konia), oracze, kury i pisklaki. Kurent czy też korant – najbardziej charakterystyczna i rozpoznawalna postać słoweńskiego karnawału, symbolizująca płodność, szczęście i nadchodzącą wiosnę – stała się ważnym elementem słoweńskiej tożsamości.

Istnieje kilka hipotez na temat pochodzenia postaci kurenta i tego, czyj wizerunek przedstawia. Antropolog Aleš Gačnik wskazuje, że może to być postać literacka grająca na gęślach lub postać z orszaku Świętego Mikołaja, rozbójnik, którego Chrystus przemienił w byka (Gačnik, 2003: 126).

W powszechnej świadomości kurent to najbardziej charakterystyczne i najliczniej występujące karnawałowe przebranie, wywodzące się z północno-wschodniej Słowenii (dokładniej z okolic Ptujja, Haloz i Slovenskich goric). Zgodnie z tradycją przypisuje mu się nadludzkie moce, dzięki którym za sprawą podskoków i dzwonienia dzwonkami jest w stanie odegnać zimę i przywołać wiosnę, rozbudzić życie i pobudzić wzrost (Gačnik, 2003: 135). Kurent do dziś jest przede wszystkim symbolem dobra, zdrowia, obfitości i płodności.

Kostium kurenta składa się z obszernego, długiego płaszcza z dość szerokimi rękawami, uszytego z wyprawionej owczej skóry, przepasanego metalowym łańcuchem, do którego przyczepionych jest pięć krowich dzwonek różnej wielkości. Ich dźwięk rozlegający się podczas tańca i podskoków ma odganiać zimę. Drugi element stroju stanowi zakładana na głowę, również sporządzona ze skóry maska, do której doczepiony jest długi pysk ze spadającym aż na pierś kurenta czerwonym ozorem i z wąsami ze słomy. Do maski przytwierdzone są też pióra i rogi połączone prętem z kolorowymi wstążkami z bibuły. Taki kostium może ważyć nawet 40 kilogramów, dlatego odgrywanie roli kurenta wymaga tężyzny fizycznej i bywa męczące. Dawniej podejmowali się tego tylko mężczyźni, dziś pod kostiumem kurenta może skrywać się kobieta, a nawet dziecko. Początkowo kurenci pojawiali się jedynie we wsiach w pobliżu miejsczka Ptuj podczas obrzędu zwanego *fašenk* – tak na wsiach nazywane są obrzędy towarzyszące ostatkom. Dopiero w latach sześćdziesiątych XX wieku postaci te zaczęły pojawiać się też w miejskich korowodach i na organizowanych uroczystościach karnawałowych. Dziś można spotkać kurentów podczas wydarzeń o charakterze sportowym, kulturalnym, turystycznym i rozrywkowym w całej Słowenii, a nawet poza jej granicami, np. na międzynarodowych uroczystościach karnawałowych lub festiwalach. Słoweński etnolog Jurij Fikfak zastanawia się nawet, czy tak silne dążenie do zaprezentowania tradycji lokalnych w szerszej przestrzeni nie grozi pominięciem niepisanych zasad dotyczących stroju i obrzędu, a zarazem nie wpływa na włączenie w procesy globalizacyjne tego, co znamienne dla lokalnej i częściowo narodowej tożsamości (Fikfak, 2003: 18). Przekroczenie granicy prymarnego wiejskiego środowiska, obecność w szerszej świadomości społecznej, fakt, że postać kurenta zyskała charakter medialny i komercyjny – wszystko to w pewnym stopniu pozbawia ją tajemniczości, choć na pewno nie całkowicie.

W innych słoweńskich miastach również świętuje się karnawał i ostatki, w korowodach kroczą przebrani we współczesne kostiumy mieszkańcy, niekiedy poprzez strój chcący w humorystyczny sposób nawiązać do wydarzeń społeczno-politycznych i aktualnych trendów w popkulturze. W Ptuj – najstarszym słoweńskim mieście, obecnie liczącym 18 tysięcy mieszkańców, rokrocznie odbywa się pochod kurentów, tzw. *kurentovanje*. Od 2017 roku obrzęd ten znajduje się na liście niematerialnego dziedzictwa UNESCO i został uznany za jedną z największych uroczystości karnawałowych w Europie Środkowej. Do Ptuja rokrocznie przybywa około 100 tysięcy turystów, na których czeka ponad 100 różnych atrakcji przygotowywanych z okazji ostatnich dni karnawału⁸.

8 Oficjalna strona festiwalu: <https://kurentovanje.net/o-kurentovanju/> [dostęp: 20.05.2023].

Kompetencje interkulturowe a projekt „Słoweńskie obrzędy karnawałowe”

Bogata tradycja słoweńskiego karnawału jest w Polsce niemal nieznana. Z tego względu z myślą o studentach powstał projekt „Słoweńskie obrzędy karnawałowe”, realizowany przez pracowników i studentów słowenistyki Uniwersytetu Śląskiego. Celem projektu było przybliżenie dawnych i współczesnych obyczajów i dziedzictwa kulturowego miasteczka Ptuj i pobliskiej osady Markovci. Głównym zadaniem była obserwacja i interpretacja zwyczajów karnawałowych, zwłaszcza pochodu kurentów i innych tradycyjnych postaci z terenów północno-wschodniej Słowenii, oraz próba odpowiedzi na pytania: dlaczego niektóre zwyczaje przetrwały stulecia i przechodzą z pokolenia na pokolenie? Jak tworzą się nowe obrzędy i czy tym dawnym przypisywane są nowe znaczenia? Badania skłoniły również do refleksji nad tym, w jaki sposób bogactwo tradycji karnawałowych wpływa na kształtowanie się lokalnej i ogólnonarodowej tożsamości kulturowej Słoweńców. Dokonano także analizy lokalnej gwary, przedstawienia życia kulturalnego i towarzyskiego oraz opisu kultury materialnej.

Pierwsza część projektu związana była z badaniami prowadzonymi w miasteczku Ptuj i gminie Markovci. Badania polegały przede wszystkim na obserwacji zwyczajów karnawałowych, rejestracji rozmów z uczestnikami i organizatorami pochodów karnawałowych, gromadzeniu materiałów fotograficznych i filmowych. Studentki⁹, które wzięły udział w projekcie, odwiedziły lokalnego rzemieślnika Marka Klinca, od lat tworzącego oryginalne stroje kurentów, przyłączyły się do zwiedzania miasteczka Ptuj z przewodnikiem, uczestniczyły w miejskiej paradzie tradycyjnych postaci karnawałowych oraz międzynarodowym pochodzie karnawałowym, zwiedziły zamek (Ptujski grad) i wystawę tradycyjnych kostiumów karnawałowych w Muzeum Regionalnym. W osadzie Markovci dołączyły do korowodu tradycyjnie przebranych postaci i grup świętujących karnawał, a także nawiązały bezpośrednie relacje z mieszkańcami, którzy ugościli je domowymi przysmakami. Doświadczenia zdobyte w terenie wzbogacił wykład profesora Jurija Fikfaka, etnologa z Instytutu Folkloru Słoweńskiej Akademii Nauki i Sztuki (SAZU), zatytułowany *Tradycje i innowacje w obchodach karnawału w Słowenii*.

Badania etnograficzne stanowiły jedynie część prac badawczych na temat obrzędów słoweńskiego karnawału. Druga część projektu polegała na prezentacji słoweńskich zwyczajów karnawałowych polskiemu audytorium.

9 Grupa składała się z samych dziewcząt.

Gdy nauka języka słoweńskiego odbywa się poza granicami Słowenii, studenci nie mają ciągłego, codziennego kontaktu z językiem docelowym, ze słoweńskim społeczeństwem czy z kulturą. Z tego względu wyjazd do Słowenii są niezbędnym ogniwem w kształtowaniu umiejętności komunikacyjnych w tym języku. Rolą lektora jest zaprezentowanie Słowenii i jej mieszkańców poprzez odpowiednie podejście dydaktyczno-metodyczne, właściwy dobór materiałów i metod prowadzenia zajęć, tak aby przekaz był zgodny z kryterium autentyczności i adekwatności, a jednocześnie poszukiwanie równowagi między naturalnym etnocentryzmem i relatywizacją słoweńskości. Lektor w żadnym wypadku nie może zakładać, że wszystkie wymiary kultury docelowej uda się pokazać w sali wykładowej. Doświadczenie wyjazdu studyjnego oferuje niezliczoną liczbę sytuacji autentycznych, dzięki którym studenci mogą nie tylko sprawdzić swoje kompetencje językowe, lecz również zweryfikować wiedzę, przekonania, stanowiska i wartości odnoszone tak do własnej, jak do wyjściowej, obcej kultury. Poznając specyfikę kulturową Innego, mają świadomość własnych uwarunkowań kulturowych i ich znaczenia w przestrzeni międzykulturowej. Porozumienie interkulturowe możliwe jest jedynie wówczas, gdy znamy własną kulturę i mamy świadomość subiektywizmu w jej doświadczaniu. Już w dzieciństwie przejmujemy wartości, wzorce i przekonania obowiązujące w najbliższej nam przestrzeni kulturowej; później traktujemy je jako naturalne i oczywiste. Chodzi tu o tzw. programowanie kolektywne (Lewis, 2010: 17). Determinujące nas uwarunkowania kulturowe, czy też ogląd świata przez „kulturowe okulary”, najczęściej odpowiadają za zniekształcony obraz Innego, co może prowadzić do nieporozumień, a nawet konfliktu.

W procesie przyswajania języka obcego treści kulturowe wprowadzane są celowo, za pomocą konkretnych materiałów dydaktycznych, lub pojawiają się naturalnie i spontanicznie, gdyż nauka języka przynosi wiedzę o zwyczajach użytkowników tego języka, o ich stylu życia. Specyficzne dla danej społeczności i jej kultury zjawiska można podzielić na kilka kategorii: życie codzienne, warunki życia, relacje międzyludzkie, wartości, przekonania i postawy, mowa ciała, normy społeczne, obrzędy itd. Przy czym takie uporządkowanie nie jest ostateczne i jedyne możliwe (Council of Europe, 2003: 95; por. Petravić, 2010: 18; Garncarek, 2006: 77). Jednakże komponentów kulturowych nie należy traktować jako dodatków, elementów mających na celu jedynie uatrakcyjnienie procesu nauczania. Zdobywanie wiedzy na temat kultury nie jest też dodatkową, piątą (obok mówienia, rozumienia ze słuchu, czytania i pisanía) sprawnością językową wprowadzaną podczas nauki, lecz jest stale obecne, ponieważ komponenty kulturowe są obecne w języku od pierwszego kontaktu z nim (Kramersch, 1993: 1). Celem edukacji międzykulturowej jest zapoznanie

uczniów nie tylko z językiem docelowym i kulturą kraju nauczania oraz innymi kulturami, lecz również z mechanizmami mentalnymi uaktywniającymi się podczas kontaktu z odmiennością warunkowaną kulturowo. Inaczej mówiąc, jeśli chcemy poznać Innego, musimy poznać również siebie i swoje reakcje. Koncepcja kształcenia międzykulturowego w edukacji obcojęzycznej, prócz refleksji o kulturze własnej i cudzej, zakłada kształtowanie postawy empatycznej, postawy otwartości, przekraczanie własnych uprzedzeń, stereotypowego myślenia, oraz gotowość do współpracy z przedstawicielami innych kultur pomimo istniejących różnic.

W dalszej części przedstawionych zostanie kilka konkretnych przykładów treningu interkulturowego, jaki miał miejsce podczas wizyty studyjnej w Słowenii. W kontakcie z inną kulturą i jej specyficznymi obrzędami studentki mogły pogłębić wrażliwość na zróżnicowany obraz wspólnoty własnej i obcojęzycznej oraz poprzez doświadczenie bezpośrednie zweryfikować wpływ własnych uwarunkowań kulturowych.

Przygotowania do wycieczki rozpoczęły się kilka miesięcy przed wyjazdem. Uczestniczki nakreśliły cele, przygotowały program i przydzieliły sobie zadania niezbędne do przeprowadzenia badań w terenie. Pierwsze spotkanie było poświęcone słoweńskim tradycjom karnawałowym i zwyczajom związanym z przywdziewaniem maski / przebieraniem się. Celem było też odnalezienie podobnych zjawisk w polskiej kulturze, przy czym studentki były przekonane, że w Polsce nie praktykuje się karnawałowych obrzędów ludowych podobnych do słoweńskich ani nie organizuje orszaków przebierańców. Sądziły, że zwykle to dzieci przebierają się na bal karnawałowy, a dorośli świętują ostatki, organizując huczne przyjęcia, jedząc pączki, faworki i śledzie oraz pijąc mocniejszy alkohol. Dyskusja skłoniła je do tego, by poszukać informacji na temat zwyczajów lokalnych społeczności w różnych rejonach Polski. Zaskoczenie wzbudziło istnienie licznych elementów wspólnych z obrzędami kultywowanymi w Słowenii.

W pierwszym dniu wycieczki uczestniczki odwiedziły lokalnego rzemieślnika, Marka Klinca, który wykonuje stroje obrzędowe kurentów – mogły przyjrzeć się im z bliska, a nawet je przymierzyć. Niektóre studentki były pod dużym wrażeniem strojów i podały w wątpliwość sposób myślenia o przebieraniu się, a zwłaszcza przekonanie, że zwyczaj ten bardziej przystoi dzieciom niż dorosłym. Później same przygotowały i włożyły zaimprovizowane stroje. Trzeba dodać, że w Słowenii przebieranie się i zakładanie masek podczas ostatków nie jest zwyczajem typowym tylko dla dzieci.

FOT. 1. Wizyta u rzemieślnika Marka Klinca od lat tworzącego oryginalne stroje kurenta, Spuhlja

ŹRÓDŁO FOT.: Tina Jugović.

FOT. 2. Pochód kurentów, Markovci

ŹRÓDŁO FOT.: Tina Jugović.

Następnie studentki udały się do gminy Markovci, gdzie corocznie odbywa się obrzęd nazywany przez mieszkańców *fašenk*. Udział w tym niezwykłym przedstawieniu jest wyjątkowym doświadczeniem. Grupa osób przebranych

w tradycyjne stroje obrzędowe wędruje od domu do domu, a za nimi kroczą wszyscy uczestnicy orszaku. Studentki były otwarte na nowe doświadczenia i emocje, dzięki czemu dość szybko zatarła się granica między „nami” i „nimi”, obserwatorem i obserwowanym – włączyły się w tłum przebierańców i innych uczestników pochodu, którzy zatrzymywali się przy domach, by porozmawiać z mieszkańcami i móc skosztować przygotowanych przez nich na tę okoliczność smakołyków: kiełbas, pieczeni wieprzowej, ciast i pączków, wina domowej roboty i innych trunków (tzw. *žganje*). Studentki szukały podobieństw pomiędzy zwyczajami w Polsce i Słowenii i okazało się, że np. pączki i faworki – *krofi* i *flancati*, to ulubione słodkości w obu krajach podczas ostatek, zwłaszcza w tłusty czwartek. W obu kulturach panuje też wierzenie, że w ostatek należy się najeść i napić do syta, by cały rok był udany i obfity. Wspominały też o podobieństwach między lokalnymi obrzędami obecnymi na Żywiecczyźnie – jukacach, czy w okolicach Inowrocławia – kozie szymborskiej, na temat których informacje zdobyły już wcześniej, zainspirowane obrzędami słoweńskimi. Jeśli chodzi o sam język, należy wspomnieć np. o charakterystycznym, wielokrotnie powtarzanym w trakcie obrzędu wyrażeniu: „Pust, mastnih ust”, w dosłownym tłumaczeniu brzmiącym: „W ostatek tłuste usta”. Prócz tego studentki zetknęły się z innymi wyrażeniami pochodzącymi z podań i wierzeń ludowych, z idiomami, formułami grzecznościowymi itp. Były świadkami specjalnych pozdrowień wypowiedzianych przez kurentów, którzy życzyli mieszkańcom dużo zdrowia, obfitych plonów i dobrobytu. Istotną wartością dodaną tego typu wyjazdów studyjnych jest doskonalenie kompetencji socjolingwistycznej, zdolności rozpoznawania socjolingwistycznych implikacji towarzyszących wypowiedziom rodzimych użytkowników języka, np. gwary, a także umiejętności dostosowywania wyrażen do specyficznej, uwarunkowanej społecznie i kulturowo sytuacji komunikacyjnej.

Warto również wspomnieć o charakterystycznych niewerbalnych sposobach komunikacji, m.in. o znakach pozajęzykowych (gesty, postawa ciała, dystans fizyczny), często będących źródłem nieporozumień międzykulturowych, czego studentki doświadczyły osobiście. Każda postać w korowodzie ma swoje zadanie, porusza się w specyficzny sposób i wchodzi w interakcje z otoczeniem. Na niektóre zachowania studentki nie były przygotowane. Kurenci, skacząc i głośno dzwoniąc dzwoneczkami, odganiają zimą, co ma przynieść ludziom szczęście i dobrobyt. Czasami na znak serdeczności chwytają kogoś za rękę, skaczą z nim lub tańczą. Studentki były zaskoczone, gdy kurenci zbliżyli się do nich, nieoczekiwanie wzięli je w objęcia i zaczęli tańczyć. Należy dodać, że przy pierwszym kontakcie z kurentem można się wystraszyć, ponieważ te postacie są naprawdę duże, zachowują się głośno, podchodzą w grupie, i nigdy nie wiadomo, kto skrywa się za przebraniem. Kurent dzierży w ręce

tzw. *ježevkę*, czyli pałkę obwiązaną skórą jeża, która zgodnie z niektórymi wierzeniami ma imitować fallusa – symbol płodności. Jeśli kurent spodoba się jakiejś kobiecie, zawiązuje mu ona chusteczkę na *ježevce*, a więc im dany kurent jest atrakcyjniejszy, tym więcej chustek otrzymuje. Czasami kurent sam wyrywa komuś chustę z rąk. Dla miejscowych kobiet takie zachowanie jest akceptowalne, dlatego niektóre specjalnie przygotowują dla nich chustki. Zdarzyło się jednak, że kurent ściągnął szal naszej studentce, a ona nie chciała mu go oddać i doszło do szarpaniny. Studentka, która nie знаła zwyczajów kurentów, była mocno poirytowana z powodu nieznanego zachowania i przekroczenia granic przestrzeni osobistej.

FOT. 3. Kurent zabiera studentce szalik

ŹRÓDŁO FOT.: Tina Jugović.

FOT. 4. Turlające się niedźwiedzie

ŹRÓDŁO FOT.: Tina Jugović.

Wśród tradycyjnych postaci są również niedźwiedzie, których zadaniem jest robić psikusy uczestnikom orszaku. Podobnie jak kurenci chodzą w grupach, a towarzyszą im poganiacze. Mają przypominać cygana i ujarzmionego niedźwiedzia – postaci występujące niegdyś podczas karnawału w tamtejszych wioskach. Studentki uczestniczące w pochodzie doświadczyły dokuczliwego zachowania niedźwiedzi, które, wymyślając różne psikusy, rozbawiają przechodniów, a najchętniej zaczepiają dziewczęta. Podczas korowodu dwa niedźwiedzie „porwały” jedną ze studentek, przycisnęły ją swymi grubymi, włochatymi przebraniami do ziemi i razem z nią zaczęły turlać się po ulicy. Dziewczyna była zaskoczona i dezorientowana. I choć było to dla niej zupełnie nowe doświadczenie, starała się być na nie otwarta, właściwie odbierać i interpretować nieoswojone sygnały obcej kultury.

Nowe doświadczenia, zwłaszcza o charakterze empirycznym, są bardzo ważne w procesie nauczania języka obcego, a wydają się nieocenione w pogłębianiu kompetencji interkulturowych. Nabywanie ich jest, co prawda, długotrwałym, obejmującym całe życie procesem, na który wpływa wiele czynników, począwszy od cech osobistych, potrzeb, pragnień, motywacji, wiedzy, po bezpośredni kontakt z innymi kulturami. Przeżycia towarzyszące studentkom podczas uczestnictwa w słoweńskich obrzędach karnawałowych można określić jako doświadczenie immersyjne, zacierające granice między obserwacją a doznaniem zmysłowym, niwelujące świadomość tego, co organizuje nasze spojrzenie. Bezpośrednia bliskość obcych zwyczajów, włączenie się w nie oraz różnorodne interakcje niewątpliwie poszerzyły kompetencje międzykulturowe studentek, skłoniły je do przyjęcia tolerancyjnej postawy wobec zaskakującej inności, pozwoliły przełamać dotychczasowe wzorce myślenia. Dodatkowo zmotywowały do samodzielnego zdobywania wiedzy kulturowej. Dzięki głębokiej świadomości wartości tego typu przedsięwzięć, pozwalających na bezpośredni kontakt z różnymi wymiarami kultury, na śląskiej słowenistycie organizuje się wiele tego typu wydarzeń.

Wykaz literatury i źródeł

Aleksandrowicz-Pędich L., 2005: *Międzykulturowość na lekcjach języków obcych*.

Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok.

Byram M. et al., 2009: *Autobiography of Intercultural Encounters: Context, concepts and theories*. Council of Europe, Language Policy Division, Strasbourg.

Center za slovenščino kot drugi in tuji jezik, <https://centerslo.si/> [dostęp: 20.05.2023].

- Council of Europe, 2003: *Europejski system opisu kształcenia językowego: uczenie się, nauczanie, ocenianie*. Wydawnictwo Centralnego Ośrodka Doskonalenia Nauczycieli, Warszawa.
- Fikfak J., 2003: *Od tradicije do produkcije lokalnosti – nekatera izhodišča in pogledi*. V: *O pustu, maskah in maskiranju*. Ur. J. Fikfak. Založba ZRC, Ljubljana, s. 9–20.
- Gačnik A., 2003: *Dediščina kurenta med tradicijo in inovacijami*. V: J. Fikfak et al.: *O pustu, maskah in maskiranju*. ZRC SAZU, Ljubljana, s. 125–146.
- Garncarek P., 2006: *Przestrzeń kulturowa w nauczaniu języka polskiego jako obcego*. Wydział Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa.
- Gojkošek M. et al., 2014: *Študij slovenščine na Poljskem z vidika študentov*. V: *Prihodnost v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi. Seminar slovenskega jezika, literature in kulture*. Ur. H. Tivadar. Zbornik predavanj. Znanstvena založba Filozofske fakultete, Ljubljana, s. 147–158.
- <https://kurentovanje.net/o-kurentovanju/> [dostęp: 20.05.2023].
- Karpińska-Musiał B., 2015: *Międzykulturowość w glottodydaktyce*. Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Sopot.
- Kramsch C., 1993: *Context and Culture in Language Teaching*. Oxford University Press, Oxford.
- Kuret N., 1984: *Maske slovenskih pokrajin*. Cankarjeva založba, Ljubljana.
- Lewis R., 2010: *When cultures collide: leading across cultures: a major new edition of the global guide*. Nicholas Brealey International, Boston–London.
- Petravić A., 2010: *Udžbenik stranog jezika kao mjesto susreta kultura. Slike stranoga i vlastitoga u hrvatskim udžbenicima njemačkog jezika*. Školska knjiga/ Učiteljski fakultet, Zagreb.
- Zhukava A. et al., 2014: *Slavic carnivals: feasts connect the people*. Forum of Slavic Cultures, Ljubljana.

Carnival Traditions as a Cultural Component in Teaching the Slovenian Language and Developing the Intercultural Competence

SUMMARY | The aim of this paper is a presentation of cultural events co-organized by students of the Slovenian language of the University of Silesia. The special attention is given to the educational trip to Slovenia, thanks to which the students could get themselves familiar with carnival traditions of the towns of Markovci, Ptuj and Ljubljana. A direct touch with Slovenian culture was an additional motivation in learning the foreign language as well as an educative element shaping the intercultural attitude. Learning about foreign traditions also contributed to a better understanding of students' own culture, as they discovered similarities between Slovenian and Polish carnival customs.

KEY WORDS | Intercultural Competence, learning the foreign language, Slovenian Language as the foreign language, Carnival Traditions

MONIKA GAWLAK | dr, literaturoznawczyni, słownistka, zatrudniona na Uniwersytecie Śląskim. Jej zainteresowania naukowe skupiają się m.in. wokół zagadnień recepcji i kulturowych uwarunkowań przekładu oraz socjologii literatury (również tłumaczonej). Bada dwudziestowieczną literaturę słoweńską oraz jej polskie przekłady. Jest autorką monografii *Świat poetycki Gregora Strnišy* (2012) oraz artykułów z zakresu literaturoznawstwa i przekładoznawstwa. Współredagowała tom *Komunikacja międzykulturowa. Przekład / komparatystyka / teoria i historia literatury* (2016); była redaktorem tematycznym tomu *Parateksty w odbiorze przekładu* („Przekłady Literatur Słowiańskich” 2017, t. 8, cz. 1). Tłumaczy z języka słoweńskiego teksty literackie i naukowe.

TINA JUGOVIĆ | ukończyła studia słowenistyczne na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu w Lublanie. Od 2011 roku pracuje jako lektorka języka słoweńskiego na Uniwersytecie Śląskim w Katowicach. Na kierunku filologia słowiańska prowadzi zajęcia językowe i inne słowenistyczne przedmioty, organizuje liczne wydarzenia popularyzujące słoweński język i słoweńską kulturę w Polsce. Współautorka materiałów glottodydaktycznych pomocnych w nauczaniu języka słoweńskiego jako obcego (np. *Slovenščina po korakih; Klanec: družabna igra o Ivanu Cankarju*). Autorka artykułów z zakresu glottodydaktyki, również w perspektywie interkulturowej (np. *Izobraževanje učiteljev slovenščine kot tuje-ga jezika na univerzah v tujini – danes in jutri; Pri sosedih za mizo: brezkvivalentna leksika in njene leksikografske rešitve v slovensko-hrvaškem in slovensko-srbskem slovarju*).

Indeks osób

A

- Achmatowa Anna 144
Achtelik Aleksandra 216
Adam Thomas Ritchie 29
Adamczyk Zofia 223
Adamič Louis 59, 67
Aleksandrowicz-Pędich Lucyna 287–
289, 300
Almasy Karin 285
Altha Alojzy 26, 28–29
Ambrož Darinka 283–284
Andrzejewski Jerzy 142
Appleyard J.A. 270
Arčon Matej 228
Ash Timothy 106–107, 109
Aškerc Anton 38, 119
Asnyk Adam 131
Atkins Joseph B. 109

B

- Babnik Gabriela 104, 109
Baer Magdalena 166, 266
Bajec Anton 165, 281, 283
Balažić Bulc Tatjana 221, 235
Baltova Julia 173, 181
Bałalorsky Antič Varja 124
Bałucki Michał 120
Banasiak Jakub 173, 182
Bandia Paul 49, 52
Baniowski Marcin 179, 182, 225
Bańko Mieczysław 204, 205, 212, 216
Barańczak Stanisław 62
Barbieri Lodovico Conte 23, 29
Bart Andrzej 97
Bator Joanna 227, 230
Bazyl Monika 208, 217
Becchetti Filippo Angelico 30
Bednarska Katarzyna 167, 242
Beiersdorf Krzysztof 25–28, 30
Benedetič Ana 247
Berman Antoine 135, 139
Bernard Michel 73, 81
Bešter Marija 237, 247
Bevk France 122–123
Bezjak Janko 276, 282
Będkowska-Kopczyk Agnieszka 234,
240
Bizjak Simon 102, 109
Bizjak Končar Aleksandra 197, 207,
209, 212, 216
Blažić Milena Mileva 53
Blaznik Jožef 272, 282

- Bleiweis Janez 272–273, 282
Blejwas Joanna 231
Bohanec Franček 276, 280, 283
Bohinec Valter 29–30
Bojar Bożenna 185, 197
Bojtár Endre 150
Bolecki Włodzimierz 134, 139
Borisov Peter 16–17, 19, 26, 30
Borovnik Silvija 10, 61, 68
Borowiak Patryk 266
Borowski Gabriel 132, 137, 139
Borowy Joanna 40
Boršnik Marja 72, 77, 81, 275
Bossuet Jacques Benigne 30
Božič Boštjan 244
Božič Zoran 271–272, 275, 278–281,
284
Breczko Jacek 51–52
Bregant Marijan 280
Bretxa Vanessa 252, 267
Brezl Philippus zob. Prezl Philippus
Breznik Anton 276, 282
Brkić Nikolina 182
Broch Herman 60
Brodziński Kazimierz 273, 278, 286
Brydone Patrick 22, 30
Brzęczek Jerzy 180
Brzostowska-Tereszkiewicz Tamara
129, 139
Bucik Valentin 233
Budrewicz Tadeusz 166
Buffon Georges Louis Leclerc de 22–
23, 29–30
Bujnicki Tadeusz 166
Bukovec Vesna 242, 244, 247
Buras-Marciniak Anetta 242
Burkacka Iwona 186, 197
Byram Michael 288–289, 300
- C**
Camposa Harold de 137, 139
Cankar Ivan 37, 39–41, 45, 60, 67,
73–74, 77, 84, 101, 121, 246, 302
Car Emina Viktor 73
Celestin Fran 273, 279, 286
Cestnik Mare 104, 109
Cestnik Mojca 285
Chamcówna Mirosława 30
Chlapec Djordjević Julka 74, 81–82
Chopin Fryderyk 65, 228
Chyra-Rolicz Zofia 48, 52
Ciancio Luca 23, 30
Cmiel Bażant Marta 242
Costa Heinrich 29–30, 33
Crnkovič Marko 102, 109, 177
Csáky Moritz 73, 81
Csordás Gábor 147
Cudak Romuald 124
Cuderman Vinko 283–284
Cwietajewa Marina 144
Cybulski Marek 155–156, 161–162,
166
Czachowska Nadia 266
Czajkowski Michał 120
Czapiga Zofia 198
Czaplewicz Eugeniusz 223
Czaputowicz Jacek 228
Czarnecki Stanisław 26, 28, 30
- Č**
Černe Urška 124
Červ Gaja 266
Čop Matija 86, 89, 91–92, 118, 125,
131, 135, 139, 222, 234
Črnivec Ljubica 142
Čučnik Primož 227
Čuden Milena 285

D

Dagnino Arianna 67–68
Darasz Wiktor Jarosław 146
Darasz Zdzisław 143
Dąbrowska Maria 123, 167
Dąbrowska-Prokop Urszula 160, 166
Debeljak Aleš 63, 68
Debeljak Anton 80–81
Debeljak Tine 122–124, 221–222,
232–233
Degan Kapus Majda 283–284
Derganc Aleksandra 198
Dietz Max 35
Dimitz August 16, 18, 30
Długosz Natalia 172, 178–180, 182
Dobnikar Mojca 124
Dobrowoljc Helena 207, 209, 212, 216
Domański Tomasz 252, 257, 265
Domoślawski Artur 105–107, 110
Dornik Ivan 79–81
Dragiević Rajna 198
Drewnowski Tadeusz 167
Duda Andrzej 228
Dukaj Jacek 227
Dular Sonja 44, 52
Dunin-Dudkowska Anna 182

E

Esterházy Péter 151
Estreicher Alojzy 26–30
Evans Gavin 158, 166

F

Faletič Mateja 233
Fast Piotr 139–140
Fatur Silvo 284
Fedorowicz Zygmunt 26–28, 30
Feinig Anton 275, 283
Fidowicz Alicja zob. Wang Alicja
Fikfak Jure 293–294, 301

Fink Rok 66
Finžgar Fran Saleški 39
Folkierski Władysław 127, 131–134,
136–137, 139–140
Forštnarič Boroje Božena 12
Fortis Alberto 17, 23–24, 30, 32–33
Franczak Jerzy 227, 230
Fras Slavko 68
Fredro Aleksander 120

G

Gabrič Aleš 278–279, 284
Gačnik Aleš 292, 301
Gałecki Jerzy 95
Gantar Godina Irena 38, 40
Garncarek Piotr 295, 301
Gasek Bogumił 183
Gaspari Anton 275, 283
Gawlak Monika 11–12, 242, 247
Gaze Mateusz 199, 266
Gazvoda Nejc 290
Geremek Bronisław 48, 52
Germar Ernst Friedrich 30
Giglia Gaetano 30
Glavan Polona 290
Glaz Agata zob. Głaz Agata
Gloger Zygmunt 156–157, 164, 166
Glonar Joža 122, 276, 280, 286
Glušič Helga 59, 68
Głaz Agata 225, 242, 244
Goethe Johann Wolfgang 17, 30, 271
Gojkošek Mateja 227, 244, 288, 301
Gombrowicz Rita 66
Gombrowicz Witold 10, 57, 59–60,
64–68, 125, 151, 223
Gomez Juan Carlos 66
Gömöri György 147, 150
Gortan-Premk Darinka 198
Gostenčnik Januška 227
Gottlieb Nanette 265

Govekar Minka 72, 81
 Góralczyk-Mowczan Paula 199, 266
 Górnicki Łukasz 274, 278, 286
 Grabowski Michał 120
 Grabowski Tadeusz Stanisław 39, 40
 Gradnik Alojz 143
 Grafenauer Ivan 276, 279, 282
 Grafenauer Niko 146
 Grdina Igor 117, 121, 124, 143, 149
 Gregorač Vera 277, 283
 Gregorčič Simon 38
 Grisellini Francesco 19, 31
 Gruber Gabriel 15–17, 20, 32–34
 Gruda Marlena 242
 Grudziński Stanisław 120
 Gruszczyński Marcin 96
 Gruza Jolanta 27
 Grzegorzczkova Renata 198, 216
 Guštin Maša 240, 244, 247

H

Hacquet Baltazar 9, 15–34
 Hajnšek-Holz Milena 198
 Handke Kwiryna 157–158, 166
 Handke Peter 61, 67–68
 Hašek Jaroslav 60, 271
 Hásková Zdenka 73–75, 78, 81–82
 Hazard Paul 31
 Heckethorn Charles William 31
 Heine Heinrich 38
 Hemon Aleksandar 67
 Herbert Zbigniew 125, 138, 142, 227
 Herder Johann Gottfried 90–92, 95, 118
 Hermann Benedict Franz Johann 19, 31
 Heydel Magda 128, 139
 Hladnik Miran 82, 143
 Hočevar Mateja 124
 Hochenwart Franz 24, 31

Hoffman Jerzy 154, 166
 Hofman Branko 59
 Honzak-Jahič Jasna 72, 81–82
 Horvat Jože 102–103, 109
 Hriberšek Matej 42
 Hroch Miroslav 92, 95
 Huelle Paweł 97, 227
 Hutton James 24–25, 32

I

Ilešič Fran 39–41
 Inzko Fran 275, 283

J

Jadacka Hanna 198, 200, 210–211, 216
 Jagić Vatroslav 35–36
 Jamar Marija 275, 283
 Jamnik Tatjana 227
 Jančar Drago 10, 57–63, 68
 Janczewska Jadwiga 153
 Janežič Anton 272–274, 282
 Janion Maria 86, 88, 94, 95
 Janković Zoran 228
 Janusz Juliusz 231
 Jaroszewicz Henryk 175, 182
 Jaškiewicz Jan 28
 Javornik Marjan 149
 Jeglič Anton Bonaventura 45
 Jelovšek Vladimir 72
 Jenko Simon 38, 119
 Jensterle Doležal (Jensterle-Doležal)
 Alenka 10, 72, 73, 74, 78, 81, 82, 244
 Jeseničnik Tomo 291
 Jesenšek Marko 200
 Jež Nikolaj 10, 58, 60, 62, 68, 101, 109–110, 129, 139, 142–143, 150–151, 155, 166, 222–224, 226, 228, 232–235

- Ježernik Božidar 9, 28, 32, 290
Jeżewski Władysław 166
Jodl Friedrich 35
Johnson Debeljak Erica 67
Jugović Tina 11, 242, 244, 247, 297, 299
Jurčić Josip 38, 119–120
Jus Ksenija Xenia 290
Juvan Marko 86, 88–89, 94–95
Južnič Stanislav 16, 32
- K**
- Kaden-Bandrowski Juliusz 123
Kajsiewicz Józef Hieronim 136
Kajzovar Vladimir 105, 109
Kalin Golob Monika 252, 257–259, 262–263, 266
Kamiński Jan Nepomucen 127–140
Kapuscinski Ryszard zob. Kapuściński Ryszard
Kapuściński Ryszard zob. Kapuściński Ryszard
Kapuściński Ryszard 10, 99–110, 223
Karaś Halina 155–156, 166
Karczewski Stanisław 228
Karlin Alma 43–44, 52, 67
Karol Wielki 253
Karpńska Hanna 53
Karpńska-Musiał Beata 301
Karpński Franciszek 273, 278, 284, 286
Karpowicz Ignacy 227, 230
Kenda Jana 235
Kerin Urška 244
Kern Boris 11, 172, 174, 183, 187, 188, 198, 200, 207, 216, 227, 244
Kernc Eleonora 77, 81
Kersnik Janko 119
Kidrič France 16, 19, 25, 32, 222, 233
Kielar Marzanna Bogumiła 227
Kiklewicz Aleksander 173–174, 180, 182
Kiš Danilo 67
Klauber Veronique 137, 139
Kleemann Janez 272
Klim Janusz 223
Klimko-Dobrzaniecki Hubert 227
Klinc Marko 294, 296–297
Kmecl Matijaž 146, 150
Kniaź Izabela 231
Koblar France 122, 272, 284
Kocbek Edvard 59
Kochanowski Jan 36, 130, 145, 227, 269, 271, 273, 277–278, 280–282, 284, 286
Kocijan Gregor 82, 124, 166, 284
Kocjan Miro 100, 110
Kolarič Rudolf 283
Koler Samo 284
Kolšek Peter 105, 110
Kołakowski Leszek 61
Kołodziej Agnieszka 234
Komac Miran 255, 266
Koneczny Feliks 37–38
Konopnicka Maria 10, 43–52, 121
Konwicki Tadeusz 142, 166
Kopitar Jernej 118, 232
Koriakowcewa Elena 173, 182–183
Kornhauser Julian 62
Korošec Rajko 284
Koruza Jože 124, 166, 198, 223, 233
Korytko Emil 222, 228, 232–235, 274
Korytkowska Małgorzata 181
Korzeniowski Józef 120
Kos Janko 277, 283–284
Kosanović Sava 38
Koseska-Toszewa Violetta 181
Kosmowska Irena 48
Kossak-Szczucka Zofia 122
Kovač Zvonko 79, 82

- Kovačič Jani 280
Kovačič Joško 275, 283
Kovšca Alojz 228
Kowalska Urszula 223
Kowalski Paweł 11, 156, 166, 174, 182
Kraigher Uroš 123, 278, 280, 286
Krajewska Marzena 228
Krajewski Marek 95
Krakar Lojze 142, 146, 276, 273, 277,
280, 284, 286
Krakar Vogel Boža 277, 283–285
Kramsch Claire 295, 301
Kranjc Simona 238, 247–248
Kranjčević Silvijo Strahimir 40
Krapež Marjetka 290
Krasicki Ignacy 269, 272–274, 278,
281–282, 286
Kraszewski Józef Ignacy 120
Križ Aleksander 240, 244
Križaj Ortar Martina 285
Krlęža Miroslav 60, 271
Kropej-Telban Monika 53
Król Cezary 228
Królikowska Zofia 45
Kruk Dorota 167
Krumbacher Karl 36
Kruszec Agata 224
Krvina Domen 167, 227
Krynicky Ryszard 62
Kryzia Władysław 242
Kržišnik Erika 237, 247
Krzyżanowski Piotr 210–211, 216
Kučan Milan 224
Kugy Julius 21, 32
Kuhar Roman 12
Kumin Horvat Mojca 227
Kundera Milan 227
Kupiszewski Władysław 223
Kuret Niko 292, 301
Kurkowska Halina 164, 166
Kvas Jana 283
Kveder Zofka 10, 67, 71–79, 80–83
Kvedrová Zofka zob. Kveder Zofka
Kwiatkowski Tadeusz 227
- L**
- Lah Klemen 235, 277, 284
Lah Meta 235
Lampe Frančišek 119
Laskowski Roman 210, 216
Laudan Rachel 23, 32
Lebda Małgorzata 227
Ledger Sally 77, 82
Legeżyńska Anna 128–129, 139
Lehr-Spławiński Tadeusz 40
Lem Stanisław 227
Lenard Leopold 37–38, 40–41, 121,
124, 221–222, 233, 280
Lepszy Kazimierz 32
Lesar Janja 231
Levec Fran 119
Lévi-Strauss Claude 106
Levstik Fran 119–120
Lewicki Roman 157, 160, 166
Lewis Richard 295, 301
Libera Zdzisław 167
Linhart Anton Tomaž 86, 95
Lipińska Blanka 227
Lipovec Albinca 116, 124
Lourie Richard 145
Lovšin Andrej 285
Lubaś Władysław 223, 252–257, 266
Lubelski Tadeusz 154, 166
Ludvik Dušan 276, 280, 286
Lutar Mateja 238, 247–248
- Ł**
- Łachnik Jarosław 199
Łaciak Władysław 223, 234
Łoś Jan 36

M

- Maccagni Carlo 30
 Mácha Karel Hynek 270–271
 Magnone Lena 52
 Mahnič Anton 37–38, 119
 Mahnič Joža 37, 41
 Majer Marek 242
 Małkowski Tomasz 227
 Małyska Agata 182, 235
 Mandelc Valentin 274, 279, 286
 Mandelsztam Osip 144
 Markowski Andrzej 205, 216
 Maślowski Michał 117–118, 124
 Maślankiewicz Kazimierz 26, 28, 32
 Matajc Vanesa 124, 284
 Mazur Jan 182, 233, 235
 Mazurkiewicz-Sułkowska Julia 173, 182
 Mazzini Miha 290
 Melik Vasilij 50, 52
 Merrill John Calhoun 109–110
 Meterc Petra 227
 Meyer-Lübke Wilhelm 35
 Michajłowa Katia 48, 52
 Michnik Adam 10, 57–63, 65, 67–69
 Mickiewicz Adam 36, 38, 65, 95, 118, 121, 127–137, 139–140, 142, 145–146, 150–151, 222, 234, 269–272, 276–277, 279–282, 286
 Mieczkowska Halina 172, 174, 182, 210, 215–216
 Mihelič Stane 275, 283
 Mihurko Poniž Katja 72, 81–82
 Miklavec Peter (ps. Podravski) 167, 280
 Miklič Tjaša 185, 199
 Miklošič Fran 118, 124, 273–274, 278–279, 282, 286
 Mikša Peter 29, 32
 Milčinski Fran 291
 Miletić Sanja 187–188, 198
 Miłosz Czesław 59, 61, 131, 141–151, 227–228
 Miodek Jan 216
 Mizerit Tone 66
 Moder Janko 280
 Mohor Miha 143
 Molè Rudolf 122, 153–155, 158, 165, 167–168, 222, 275, 280
 Molè Vojeslav 9, 35–41, 44, 122, 221–222, 239
 Morcinek Gustaw 123
 Morello Nicoletta 30
 Morsztyn Jan Andrzej 131
 Mourková Jarmila 82
 Mrače Matija 280
 Mrozowska Kamilla 30
 Mrožek Sławomir 227, 269, 271, 278, 280–282, 286
 Muljačić Žarko 23, 32
 Murn Josip 39, 121
 Muser Erna 275, 283
 Mušič Drago 17, 31–32
 Musil Robert 60
 Muszyńska Anna zob. Muszyńska-Vizintin Anna
 Muszyńska-Vizintin Anna 157, 166, 223, 233
 Myśliwski Wiesław 227

N

- Nadelsberger Lora 178, 182
 Nadlišek Bartol Marica 72, 81
 Nagórko Alicja 187, 199
 Navratil Ivan 273–274, 279, 285–286
 Nazor Vladimir 74
 Nedeljkov Ljiljana 198
 Nežmah Bernard 10, 108, 109, 110
 Němcova Božena 73
 Nidorfer Mojca 11, 12, 238, 247, 248

Nidorfer Šiškovič Mojca zob. Nidorfer

Mojca

Nikolovski Gojko 167, 203, 217

Njegoš Petar Petrović 270

Norwid Cyprian Kamil 130–131, 142,
144

Novak Boris A. 146, 150

Novak Maja 290

Novak Popov Irena 146, 150, 284

Nováková Teréza 73

Nowak-Bajcar Sylwia 34

Nowakowska Maria Magdalena 29,
224

Nowicka Bronka 230

Nycz Ryszard 136, 139

O

Obcowski Waldemar 27

Ochmann Donata 178, 182

Oczko Piotr 34

Oczkova Barbara 38, 41

Ohnheiser Ingeborg 182–183

Ohrenstein August 21, 32

Okorn Mitja 231

Okupnik Małgorzata 51–52

Olejniczak Monika 186, 199

Orožen Božena 82, 124, 270, 278–
279, 281, 284

Orožen Martina 239, 247

Orzechowska Hana 240

Orzeszkowa Eliza 50, 121–123

Osojnik Iztok 290

Ossendowski Ferdynand 222

Ostachowicz Igor 227

Ostanek France 50, 52

Osti Josip 67

Ostromęcka-Frączak Božena 143, 157,
160, 165–167, 222–223, 233–234

P

Pahor Boris 283

Pahor Borut 228

Pańko Grażyna 95

Partyka Weronika 231

Paternu Boris 86, 93–95, 140, 144,
276, 283

Pavera Libor 234

Pavičić Mladen 10, 65, 68, 101, 105,
110, 139, 234

Pavlič Darja 284

Pavlović Staša 227

Pečjak Rudolf 275, 283

Perko Janja 284

Pertot Nada 283

Petan Žarko 59

Petrarka Francesco 38

Petravić Ana 295, 301

Pezdirc Bartol Mateja 284

Piasecki Tomasz 234

Piechal Marian 86, 96

Piekiełko Alicja 16, 25–26, 32

Pietrzak Magdalena 155–158, 160,
163, 167

Pilleri Georg 17, 31–32

Pintar Ivan 19, 29, 32

Pirjevec Dušan 86, 93, 96

Pisarska Justyna 139

Pisecki 272

Pisk Klemen 227

Piwkowski Przemysław Olgierd 227

Podravski zob. Miklavec Peter

Podraza-Kwiatkowska Maria 47, 52

Podržaj Tina 227

Pogačnik Jože 69, 124, 166

Pogačnik Marko 91

Pogorelec Breda 240

Pohlin Marko 29, 116

Pomorska Joanna 34, 240
 Pospizil Karolina 124
 Potočnik Lučka 66
 Potokar Jure 290
 Požgaj Hadži Vesna 235
 Poznanovič Jezeršek Mojca 270, 277,
 284–285
 Prešeren France 10, 38, 85–96, 118–
 119, 121, 124, 127–132, 135–137,
 139–140, 142, 147, 150–151, 222,
 233, 234, 271, 284, 291
 Pretnar Tone 10–11, 127–132, 134–
 143, 146–151, 165, 222, 234, 240
 Prezl Philippus 19
 Prijatelj Ivan 44, 93, 96, 124, 221–222,
 234
 Prus Bolesław 121–122
 Przerwa-Tetmajer Kazimierz 131
 Pszczołowska Lucylla 142
 Puškin Aleksander zob. Puszkin Alek-
 sander
 Puszkin Aleksander 38, 270
 Puzynina Jadwiga 186, 198

R

Radičević Branko 270
 Rak Peter 105–106, 110
 Rataj Andrzej 166
 Rączaszek-Leonardi Joanna 216
 Reiter Magdalena 231
 Rej Mikołaj 142
 Reymont Władysław 122–123, 232,
 269, 274, 275–276, 279–282, 286
 Rezoničnik Lidija 11, 227, 235
 Ricoeur Paul 135, 139
 Rider Jacques Le 121, 124
 Rihteršič Boris 280
 Rižnar Kasia 231
 Rot Andrej 66
 Rožanc Marjan 29, 32, 59
 Różewicz Tadeusz 269, 276, 280–282,
 286
 Rudnik-Karwatowa Zofia 172, 182–
 183
 Rupel Dimitrij 94, 96
 Rupel Mirko 283
 Rupnik Tina 271, 285

S

Samide Irena 78–79, 82
 Sapkowski Andrzej 227
 Saprikin Olga 167
 Saračević Edin 290
 Satoła-Staškowiak Joanna 173, 183
 Saussure Horace-Bénédict de 21–22
 Sawicka Grażyna 215–216
 Schetyna Grzegorz 180
 Schilling Ewa 227
 Schmidt Vlado 50, 52
 Schopenhauer Arthur 38
 Schröter Johann Samuel 23, 32
 Schulz Bruno 227
 Schwartz Agatha 73, 83
 Scopoli Giovanni Antonio 16, 31–32
 Scott Walter 38
 Sęp Szarzyński Mikołaj 145
 Shoberl Frederic 21, 33
 Shohamy Elana 266
 Siatkowski Janusz 173, 181
 Siekierska Krystyna 158, 167
 Sienkiewicz Henryk 39, 50, 120–122,
 124, 153–155, 158–159, 163, 165–
 168, 222, 269, 274–277, 279–282,
 285–286
 Simčič Zorko 59
 Siuciak Mirosława 205, 216
 Siudzińska Natalia 167
 Skarbek Stanisław 135
 Skarżyński Mirosław 186, 191, 198–
 199

- Skaza Aleksander 124
 Sket Jakob 273–274, 282
 Skorupka Stanisław 164, 166
 Skudrzyk Aldona 204–205, 216
 Słapšak Svetlana 67
 Sławińska Joanna 34, 123, 223
 Sławiński Janusz 136, 139
 Słowacki Juliusz 40–41, 65, 121, 131, 138, 146
 Smole Dominik 59
 Smolej Tone 9, 35, 233, 284
 Smolej Vito 68, 198
 Snoj Janž 227, 280, 285
 Snoj Marko 197, 204, 206–207, 217
 Sobstyl Katarzyna 235
 Sokołowski Marian 36, 41
 Sotnikova Štravs Marija 11, 227, 251–266
 Sovre Anton 223, 283
 Speed Traci 167
 Stabej Marko 266
 Staël Madame de 44
 Staff Leopold 131
 Stalin Józef 64, 144
 Stanišić Saša 67
 Stanonik Marija 222, 234
 Stanovnik Majda 42
 Stasiuk Andrzej 227
 Steczek-Czerniawska Elżbieta 167
 Stefan Anna 11, 203, 209, 213, 217, 242
 Stelè France 122, 284
 Stępień-Kuczyńska Alicja 265
 Stępniaówna Wanda 142
 Stępnik Krzysztof 166
 Stramljič Breznik Irena 173, 182–183, 187, 200
 Stritar Josip 38, 89, 92, 94, 96
 Stritar Kučuk Mojca 266
 Strniša Gregor 59, 62, 302
 Svatopluk Machar Josef 73
 Svetec Luka (pseud. Podgorski) 272, 279, 284, 286
 Svetina Peter 150
 Světlá Karolina 73
 Svit Brina 10, 57, 63–68
 Svobodová Diana 216
 Svobodová Růžena 73, 82
 Swieten Gerard van 16
 Swoboda Tomasz 139
 Szafraniec Kamil 167
 Szczerski Krzysztof 228
 Szczublewski Józef 153–154, 167
 Szczypiorski Andrzej 227
 Szmatuła Černe Marysia 231
 Szpigiel Jeszajahu 227
 Szul Roman 266
 Szymborska Wisława 227–228, 269, 271, 277, 280–282, 286
- Ś**
 Śmiech Witold 185, 200
 Śniadecki Jan 273, 278, 285–286
 Świetlicki Marcin 142
 Świrszczyńska Anna 227
- Š**
 Šalamun Tomaž 146
 Šalamun-Biedrzycka Katarina 39, 41
 Šarić Ljiljana 234
 Šavli Ivan 283
 Šetinc Katarina 290
 Šink Jure 271, 285
 Šlebinger Janko 35–36, 39, 273, 285
 Šlogar Pia 227
 Šolar Jakob 283
 Špacapan Adrijana 283–284
 Štefan Rozka 123–125, 142, 150, 155, 157, 166, 222–223, 232–235, 275–278, 280, 283, 286

Štrancar Marjan 283–284
 Šučur Maja 65, 68
 Šuler Galos Jasmina 10, 240, 242, 244,
 248
 Šurla Andrej 127–128, 135, 139–140,
 142–143, 150, 244

T

Tambor Jolanta 216, 234
 Tarnowski Stanisław 36, 41
 Tatjewski Marcin 216
 Taufer Venio 146
 Tavčar Ivan 119, 233
 Taylor Charles 89–92, 96
 Terekhova Svitlana 168
 Tichonow Andriej Nikolajewicz 186
 Tirgušek Matejka 244
 Tivadar Hotimir 301
 Todorović Bojana 239, 243–244, 248
 Tokarczuk Olga 97, 227, 229
 Tokarski Ryszard 158, 167
 Tokarz Bożena 10, 12, 40, 129, 130,
 140, 166, 223, 234
 Tokarz Emil 12, 40, 238, 240, 242, 248
 Tomšič Marjan 59
 Toporišič Jože 172, 183, 204, 206,
 211–212, 217, 239–240
 Torkar Igor 59
 Torkar Papež Katarina 284
 Torop Peeter 139
 Tratnik Suzana 290
 Trubar Primož 24, 33, 38, 116
 Tsonev Radoslav 168
 Tulli Magdalena 227
 Tuwim Julian 131
 Twardoch Stefan 227

U

Ugrešič Dubravka 67
 Uhláriková Jasna 168

Ulaszek Stanisław 139
 Ulčnik Natalija 167, 203, 217
 Unuk Jana 227, 230
 Upale Barbara 244

V

Valenta von Marchturn 16, 21, 33
 Valvasor Janez Vajkard 86, 96
 Vasić Vera 198
 Venclova Tomas 61, 141–142, 144–
 146, 148–150
 Verginella Marta 73, 83, 124
 Veselko Maks 280
 Vila Moreno Xavier F. 252, 267
 Virk Tomo 284
 Vittorelli Natascha 73, 79, 83
 Vodnik France 122–123, 221–222, 280
 Vodnik Valentin 24, 32–33, 38
 Voglar Dušan 149
 Vojnović Goran 290
 Vojnović Ivo 73
 Vollmaier Lubej Janja 244
 Voršič Ines 174–175, 183
 Vošnjak Bogumil 28, 33
 Vraz Stanko 274
 Vrhovec Ivan 19, 33

W

Wacławek Maria 224, 229, 231, 234,
 235
 Wang Alicja 10
 Waszakowa Krystyna 172–174, 178,
 183
 Watson Richard 22, 33
 Werner Abraham Gottlob 23
 Wester Josip 16, 29, 33
 Whitman Walt 39
 Wierzchowski Józef 186
 Wierzyński Kazimierz 233
 Wilkoń Aleksander 155–156, 158, 167

Windakiewicz Stanisław 36
Witkiewicz Stanisław Ignacy 125
Wittgenstein Ludwig 102, 110
Włodarska-Frykowska Agata 265
Woźniak Kazimierz 223
Wróbel Henryk 216
Wtorkowska Maria 11, 200, 221, 222,
223, 225, 229, 231, 234, 235
Wysocka Anna 168
Wysoczański Włodzimierz 183
Wyspiański Stanisław 39

Y

Ylönen Sabine 258, 267

Z

Zadravec Fran 276, 283
Zagajewski Adam 62, 125, 230
Zajac Slapničar Joanna 231
Zajączkowski Wojciech 141, 150
Zalewska Agata 167
Zatorska Agnieszka 11, 153–168, 242
Zbróg Piotr 199

Zdziechowski Marian (Maryan) 37, 41
Zhukava Aksana 301
Zjawiony Tomasz 12
Zois Sigismund 19, 24–25, 32–33
Zupan Vitomil 59
Zupan Sosič Alojzija 200, 284

Ż

Żabski Tadeusz 154, 168
Żeromski Stefan 122, 166
Żurawski Sławomir 285

Ž

Žabkar Šalić Ana 222–223, 227, 235
Žabot Vlado 290
Žbogar Alenka 270–271, 285
Žele Andreja 172, 174, 183, 187, 200
Žerjav Albert 275, 283
Židan Dejan 228
Žigon Avgust 90, 96
Žigon Tanja 278–279, 285
Žitnik Serafin Janja 59, 68
Župančič Oton 37, 39, 41, 121

REDAKTOR TEKSTÓW POLSKICH

Joanna Szewczyk

REDAKTORZY TEKSTÓW SŁOWEŃSKICH

Mojca Nidorfer, Damjan Huber

PROJEKT OKŁADKI

Tomasz Tomczuk

PROJEKT PLAKATU KONFERENCYJNEGO WYKORZYSTANEGO DO PROJEKTU OKŁADKI

Mateusz Gwiazda

PROJEKT MAKIETY, ŁAMANIE

Paulina Dubiel

KOREKTA

Marzena Marczyk

REDAKTOR INICJUJĄCY

Przemysław Pieniążek

Copyright © 2023 by Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego

Wszelkie prawa zastrzeżone

Wersją referencyjną publikacji jest wydanie elektroniczne

Publikacja na licencji Creative Commons

Uznanie autorstwa-Na tych samych warunkach 4.0 Międzynarodowe (CC BY-SA 4.0)

<https://orcid.org/0000-0002-0002-5107>

 <https://orcid.org/0000-0002-0665-3606>

<https://orcid.org/0000-0002-1504-4343>

Polsko-słoweński dialog międzykulturowy /
redakcja Monika Gawlak, Nikolaj Jež,
Leszek Małczak ; przy współpracy redakcyjnej
Tiny Jugovič. – Wydanie I. – Katowice :
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2023. –
(Biblioteka Przekładów Literatur Słowiańskich)

DOI <https://doi.org/10.31261/PN.4188>

ISBN **978-83-226-4353-2**

(wersja elektroniczna)

WYDAWCA

Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego

ul. Bankowa 12B, 40-007 Katowice

<https://wydawnictwo.us.edu.pl>

e-mail: wydawnictwo@us.edu.pl

Wydanie I. Liczba arkuszy drukarskich: 19,75. Liczba arkuszy wydawniczych: 20,5. PN 4188.

Do składu użyto krojów pisma Minion Pro oraz Myriad Pro.

The volume *Polish-Slovenian / Slovenian-Polish Intercultural Dialogue* is the aftermath of the first international Slovenian academic conference in Poland and the world devoted to cultural contacts between Poland and Slovenia. It addresses important issues of Polish-Slovenian intercultural dialogue, drawing attention to its multifaceted nature. The texts, collected in five parts, each dealing with a different type of relationship, not only deepen and complement previous scholarly reflection on mutual relations, but also reveal as yet unknown areas of Polish-Slovenian dialogue.

The monograph is addressed to Slavists, literary scholars, linguists, translato-logist, historians, cultural studies scholars, glottodidacticians and all those who are concerned with Polish-Slovene cultural relations and cooperation between Poland and Slovenia in various areas. The publication is an invaluable resource for students of the humanities looking for information on Polish-Slovenian interlingual, interliterary and intercultural contacts.

Tom *Polsko-słoweński dialog międzykulturowy / Slovensko-poljski medkulturni dialog* stanowi pokłosie pierwszej w Polsce i na świecie międzynarodowej słowenistycznej konferencji naukowej poświęconej kontaktom kulturalnym pomiędzy Polską i Słowenią. Poruszono w nim ważne zagadnienia polsko-słoweńskiego dialogu międzykulturowego, zwracając uwagę na jego wielotorowość. Prezentowane teksty, zgromadzone w pięciu częściach, z których każda dotyczy innego typu relacji, nie tylko pogłębiają i uzupełniają dotychczasową refleksję naukową na temat wzajemnych stosunków, lecz także odkrywają nieznane dotąd obszary polsko-słoweńskiego dialogu.

Monografia kierowana jest do slawistów, literaturoznawców, językoznawców, przekładoznawców, historyków, kulturoznawców, glottodydaktyków, a także wszystkich osób zajmujących i interesujących się polsko-słoweńskimi stosunkami kulturalnymi oraz współpracą pomiędzy Polską i Słowenią w różnych obszarach. Publikacja stanowi bezcenne źródło wiedzy dla studentów kierunków humanistycznych, poszukujących informacji na temat polsko-słoweńskich kontaktów międzyjęzykowych, międzyliterackich i międzykulturowych.

PARTNERZY

Univerza v Ljubljani
Filozofska fakulteta

CENTER ZA SLOVENSČINO
KOT DRUGI IN TUJI JEZIK

PATRONAT HONOROWY

Ambasada
Rzeczypospolitej Polskiej
w Lublanie

REPUBLIKA SLOVENIJA
VELEPOSLANIŠTVO VARŠAVA

Egzemplarz bezpłatny

ISBN 978-83-226-4353-2

9 788322 643532

Więcej o książce

